

Засновники журналу:
 Подільський державний аграрно-технічний університет
 ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
 ІІІ «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
 Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
 Стельмашук А.М.,
 д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
 Волощук К.Б.,
 д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
 Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Кулик С.М.
 Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
 Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
 Варченко О.М., д.е.н., проф.
 Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
 Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
 Жук М.В., д.е.н., проф.
 Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
 Іванишин В.В., д.е.н., проф.
 Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
 Місюк М.В., д.е.н., проф.
 Пуцтейло П.Р., д.е.н., проф.
 Рудик В.К., д.е.н., доцент
 Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
 Ульяновченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
 Цвігун І.А., д.е.н., доцент
 Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.
 Ясінецька І.А., д.е.н., доцент

Зарубіжні вчені
 Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
 Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
 Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
 Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
 Горновіч Мірослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
 Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
 Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
 Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
 Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
 Петрушенко О.О., к.філ.н.
 Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
 Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

3-4'2018 (74)

Зміст

<u>Економіка та інноваційний розвиток національного господарства</u>	
Гринчук Ю.С., Ткаченко К.В., Драган О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ.....	5
Запорожець О.Ф. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МИТНИХ ПОСЛУГ.....	12
Волощук Ю.О. НОВА ПАРАДИГМА ОСВІТИ І ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК В КОНТЕКСТІ НЕОІДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	17
Мушеник І.М., Бурлаков О.С. ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	23
Смулка О.І. УЧАСТЬ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	28
Сохацький О.Ю. РЕВОЛЮЦІЯ 4.0. ЯК НОВА ПАРАДИГМА ІНВЕСТУВАННЯ У ВІЙСЬКОВІ ІННОВАЦІЇ.....	33
<u>Економіка та конкурентоспроможність підприємств</u>	
Свиноус І.В., Рудич О.О., Зубченко В.В. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР НІВЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	42
Липинська О.А., Познанська І.В. ПРІОРИТЕТНІ ЗАХОДИ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕРМОДАЛЬНИХ ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....	49
Клименко С.М., Шевчук Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТИВНОСТІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	54
Яковчук А.М. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	59
Парій О.М. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	66
<u>Економічна політика регіонального розвитку і місцевого самоврядування</u>	
Дудзяк О.А., Покотильська Н.В. ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	75
<u>Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u>	
Дикань О.В., Мащенко М.А. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	80
<u>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u>	
Федоришина Л.М. ОЦІНЮВАННЯ ВТРАТ ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	86

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 10 від 26.04.2018 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія KB № 11715-586P від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія KB № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p>Затверджено: <i>Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Підписано друку 30.04.2018 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 24,2</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	<p>Драбик О.М. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....</p>	95
	<p><u>Маркетинг і ринкові відносини</u></p> <p>Варченко О.М., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯЄЧНОГО ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНИ.....</p>	102
	<p>Марчишин Н.Я., Гринчуцький В.І. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....</p>	107
	<p>Ібатуллін М.І., Артімонова І.В., Копитець Н.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ.....</p>	114
	<p>Савченко О.Р. ПІДСИСТЕМА ОПТОВОГО РИНКУ І ФАКТОРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ.....</p>	120
	<p><u>Фінансово-кредитна і грошова політика</u></p> <p>Сидор І.П., Корнацька Р.М. ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ В КОНТЕКСТІ НАПОВНЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: РЕАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ.....</p>	126
	<p>Момот О.М. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИДІЛЕННІ ЕТАПІВ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ.....</p>	133
	<p>Костецький В.В., Бутов А.М. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЛОГІСТИКИ.....</p>	139
	<p>Яковець Т.А., Ковальчук Ю.П. НОВІТНІ ВИДИ ГРОШЕЙ: РЕАЛІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ, ОБЛІКУ ТА ОСОБЛИВІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ.....</p>	146
	<p>Волошук В.Р., Кацан А.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....</p>	152
	<p>Онишук В.О. ПРАГМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ.....</p>	159
	<p><u>Статистика, облік, аналіз та аудит</u></p> <p>Сьомченко В.В., Кондратенко А.І. ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА СПЕЦИФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС У 2008-2017 РОКАХ.....</p>	165
	<p>Чижишин О.І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ.....</p>	170
	<p>Бінчаровська Т.А. ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....</p>	176
	<p><u>Інформаційні технології та економічна безпека</u></p> <p>Бухтіарова А.Г., Купка Ю.М. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....</p>	184
	<p>Фень К.С. СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....</p>	188
<p>РЕФЕРАТИ.....</p>	195	
<p>АВТОРИ НОМЕРА.....</p>	235	

Founders of the journal:
 Podolskyi State Agrarian and Technical University
 Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University”
 Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
 Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
 Stelmashchuk A.M.,
 Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
 Voloschuk K.B.,
 Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
 Pecheniuk A.V.,
 Candidate of Economic Sciences,
 associate professor

Editorial Council
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Kulyk S.M.
 Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
 Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
 Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
 Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
 Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Zhuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
 Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
 Tsvihun I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Chykurkova A.D., Dr.econ.sc., prof.
 Yasinetska I.A., Dr.econ.sc., assoc. prof.

Foreign scientists:
 Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
 Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
 Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
 Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Petruschenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
 Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

3-4'2018 (74)

Contents

<u>Economy and innovative development of the national economy</u>	
Grynchuk Yu.S., Tkachenko K.V., Drahan O.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS FOR IMPROVING THE SUSTAINABILITY OF GRAIN PRODUCTION IN UKRAINE.....	5
Zaporozhets O.F. WAYS FOR IMPROVING THE QUALITY OF CUSTOMS SERVICES.....	12
Voloshchuk Yu.O. A NEW PARADIGM OF EDUCATION AND SKILLS DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC NEO-INDUSTRIALIZATION.....	17
Mushenyk I.M., Burlakov O.S. PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN UKRAINE.....	23
Smulka O.I. PARTICIPATION OF ADVISORY SERVICES IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	28
Sokhatskyi O.Yu. REVOLUTION 4.0. AS A NEW PARADIGM OF INVESTING IN MILITARY INNOVATION.....	33
<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u>	
Svynous I.V., Rudych O.O., Zubchenko V.V. DIVERSIFICATION AS A FACTOR FOR LEVELING THE RISKS OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	42
Lypynska O., Poznanska I.V. PRIORITY MEASURES FOR PROVIDING THE DEVELOPMENT OF INTERMODAL AND MULTIMODAL TRANSPORTATION.....	49
Klymenko S., Shevchuk N. THEORETICAL ASPECTS OF ADAPTABILITY IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS' ACTIVITIES.....	54
Yakovchuk A. THE METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINE THE DIRECTIONS OF STRATEGIC CHANGES AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES.....	59
Pariy O.M. ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM.....	66
<u>The economic policy of regional development and local government</u>	
Dudziak O.A., Pokotylska N.V. GENERAL METHODOLOGY OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT RESEARCH.....	75
<u>Environmental economics and ecologization of the environment</u>	
Dykan O.V., Mashchenko M.A. SOCIAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL SAFETY.....	80
<u>Demography, population employment and social - economic policy</u>	
Fedorushyna L.M. EVALUATION OF LOSSES OF CHILDREN'S HEALTH IN THE NATIONAL ECONOMY.....	86

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 10 from 26.04.2018</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745ПП from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 30.04.2018</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 24,2</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>has been printed from ready slides in SMP «ТАУР» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p>Drabyk O.M. STATE REGULATION OF PENSION PROVISION AND SOCIAL DEVELOPMENT.....</p>	95
	<p>Marketing and market relations</p> <p>Varchenko O. M., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. MARKETING APPROACHES TO THE FUNCTIONING ENTERPRISES OF EGG POULTRY INDUSTRY OF UKRAINE.</p>	102
	<p>Marchyshyn N.Ya., Hrynychutskyi V.I. CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF MARKETING INNOVATIONS AT ENTERPRISES.....</p>	107
	<p>Ibatullin M.I., Artimonova I.V., Kopytets N.G. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF DEMAND FOR PIG PRODUCTION IN UKRAINE.....</p>	114
	<p>Savchenko O.P. THE SUBSYSTEM OF THE WHOLESALE MARKET AND THE FACTOR ENVIRONMENT OF THE DOMESTIC MARKET.....</p>	120
	<p>Financial–credit and monetary policy</p> <p>Sydor I.P., Kornatska R. M. NATIONAL TAXES AND FEES IN THE CONTEXT OF FILLING LOCAL BUDGETS: THE REALITIES OF DOMESTIC PRACTICE.....</p>	126
	<p>Momot O.M. METHODOICAL PRINCIPLES FOR APPLICATION OF METHODS OF CLUSTER ANALYSIS IN THE ALLOCATION OF STAGES FOR EXPANSION OF TRANSNATIONAL BANK CAPITAL IN UKRAINE.....</p>	133
	<p>Kostetskyi V.V., Butov A.M. MANAGEMENT OF FINANCIAL FLOWS OF ENTERPRISES FROM THE STANDPOINT OF FINANCIAL LOGISTICS.....</p>	139
	<p>Yakovets T.A., Kovalchuk Y.P. NEW KINDS OF MONEY: REALITIES OF THEIR USE, ACCOUNTING AND PECULIARITIES OF TAXATION.....</p>	146
	<p>Voloshchuk V.R., Katsan A.M. CURRENT STATE AND DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF BANK LENDING IN UKRAINE.....</p>	152
	<p>Onyschuk V.O. THE PRAGMATISM OF TAX REMITTANCE AND THE PROBLEM OF PENSION PROVISION FOR LABOR MIGRANTS IN UKRAINE.....</p>	159
	<p>Statistics, accounting, analysis and audit</p> <p>Somchenko V.V., Kondratenko A.I. STUDY AND ANALYSIS OF THE MAIN TENDENCIES AND SPECIFIC FEATURES OF INFLATION PROCESSES IN UKRAINE AND EU COUNTRIES IN 2008-2017.....</p>	165
	<p>Chzhyshyn O.I. PROBLEMATIC ISSUES OF INNOVATION ACTIVITY IN UKRAINE: THE TAX ASPECT.....</p>	170
	<p>Bincharovska T.A. DOCUMENTARY REGISTRATION OF OPERATIONS WITH LAND RESOURCES IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE MARKET OF AGRICULTURAL LANDS.....</p>	176
	<p>Information technology and economic security</p> <p>Bukhtiarova A.H., Kupka Yu.M. ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN COMBATING CORRUPTION.....</p>	184
	<p>Fen K.S. THE STRATEGY OF IMAGE FORMATION IN THE SYSTEM OF STRENGTHENING THE ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY.....</p>	188
	<p>ABSTRACTS</p>	195
<p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....</p>	235	

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 338.43:633.1

JEL Classification Q16, L23

Гринчук Ю.С.,
д-р екон. наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту,
Ткаченко К.В.,
канд. екон. наук, асистент,
Драган О.О.,
канд. екон. наук, доцент,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Grynychuk Yu.S.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., head at
the department of management
Tkachenko K.V.,
cand.sc.(econ.), assistant,
Drahan O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
department of finance, banking and insurance,
Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS FOR IMPROVING THE SUSTAINABILITY OF GRAIN PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. У нинішніх умовах господарювання стійкість сільськогосподарських підприємств з виробництва зерна забезпечується перетвореннями, пов'язаними зі змінами їх структури та функцій з метою самозбереження як цілісної системи у відповідь на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Умови господарювання сільськогосподарських підприємств характеризуються високою мінливістю та значним впливом дестабілізуючих економічних факторів, зумовлених структурними перетвореннями в аграрно-земельних відносинах, послабленням державної підтримки, посиленням кризових явищ в економіці. Водночас, до вагомих причин нестійкого розвитку зернового виробництва у підприємствах досліджуваної галузі слід віднести зміну природно-кліматичних умов, нестачу фінансових і ресурсних можливостей товаровиробників для ведення розширеного відтворення на основі використання досягнень науки і техніки.

Невід'ємною умовою стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є необхідність розробки комплексу інструментів, адекватних ринковій ситуації, які дають змогу враховувати численні виклики та забезпечувати підвищення їх економічної стійкості. При цьому основною метою розвитку суб'єктів господарювання галузі слід вважати створення умов для розширеного відтворення, збереження динаміки розвитку в довгостроковій перспективі на основі мінімізації негативного впливу ризику та невизначеності на результати їхньої діяльності

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку О.А. Поліщука, економічна стійкість – це здатність підприємства оптимально використовувати свій потенціал, що дозволяє швидко адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, в довгостроковій перспективі задовольняючи потреби всіх учасників господарської діяльності [1].

О.В. Олійник розглядає стійкість виробництва АПК як здатність безперервно підтримувати оптимальну пропорційність у розвитку відтворення в масштабах країни з урахуванням місця сільського господарства в єдиному господарському комплексі країни.

Зокрема Н. Л. Корженівська наголошує, що в нинішніх умовах виробництво зерна знаходиться в тісній залежності від кліматичних умов, що є свідченням проявом не стійкості зерновиробництва в Україні [2].

О. Красноручський вважає, що стійкість зерновиробництва є свідченням високого технологічного рівня господарств корпоративного сектору, що дає можливість нівелювати вплив прояву не кліматичних ризиків [3].

Водночас, певні питання забезпечення економічної стійкості виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах не знайшли достатньо повного викладу. Так, вимагають науково обґрунтованого вирішення питання систематизації показників і методичних аспектів оцінки стійкості виробництва зерна, розробки адаптаційних інструментів для забезпечення ефективності виробництва зерна як основи економічної стійкості.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо забезпечення стійкості виробництва зерна сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням встановлено, що динаміка зміни обсягів виробництва зерна у світі має тенденцію до зростання (за останні 50 років світове виробництво зерна зросло більше ніж у 3 рази), що за рахунок підвищення урожайності [4]. Однак інтенсивність підвищення урожайності зернових культур в основних країнах-виробниках є неоднаковою. Відповідно до прийнятої класифікації показники коливання урожайності поділяються на три основні групи: слабка, якщо $v < 10\%$; середня, якщо v від 11-25%, і значна за $v > 25\%$.

Так, середній рівень коливання урожайності зернових мають Україна, Австралія, Росія, так як коефіцієнти коливання дорівнюють відповідно 22,48, 18,46, 12,26%. Висока стійкість динаміки виробництва зерна в розрахунку на одиницю земельної площі спостерігається в Китаї, Індії, Франції, де коефіцієнт стійкості рівнів врожайності перевищує 90 % (табл. 1).

Таблиця 1

Рівняння тренду, показники коливання та стійкості урожайності зернових культур в окремих країнах світу за 1990–2016 рр.

Країни світу	Рівняння тренду	Показники коливання		Коефіцієнт стійкості, %	Середньорічний темп приросту (спаду), %
		абсолютні, ц/га	відносні, v %		
Китай	$Y_{(t)} = 42,072 + 0,6588 t$	1,18	2,32	97,7	1,29
США	$Y_{(t)} = 45,071 + 1,1248 t$	4,15	6,96	93,0	1,99
Індія	$Y_{(t)} = 18,522 + 0,4179 t$	0,83	3,45	96,5	1,92
Росія	$Y_{(t)} = t 13,872 + 0,3342$	2,23	12,26	87,7	1,05
Україна	$Y_{(t)} = t 13,872 + 0,3342$	6,51	22,48	77,5	1,05
Франція	$Y_{(t)} = t 65,247 + 0,3003$	3,78	5,47	94,5	0,95
Аргентина	$Y_{(t)} t 23,718 + = 0,9154$	3,21	9,00	91,0	3,23
Бразилія	$Y_{(t)} = t 16,544 + 1,1153$	2,33	7,50	92,5	4,13
Австралія	$Y_{(t)} = t 17,662 + 0,0418$	3,36	18,46	81,5	0,92
Канада	$Y_{(t)} t 23,106 + = 0,525$	2,41	8,05	91,9	1,39

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

З метою дослідження показників стійкості урожайності у сільськогосподарських підприємствах нами було здійснено розрахунок показників варіації для основних видів групи зернових культур (табл. 2).

Наведені в таблиці 2 розрахунки свідчать, що упродовж 1990-2016 рр. спостерігається середній рівень коливання урожайності – по ячменю та пшениці, високий рівень розмаху варіації по кукурудзі. Це свідчить про значну залежність від природно-кліматичних факторів, підтвердженням є високе співвідношення між максимальним і мінімальним значенням. Так, по пшениці становить 27,9 ц/га, ячменю – 27,9, кукурудзі на зерно – 53,4. Також, на нашу думку, такі коливання також є результатом переходу з екстенсивного до інтенсивного вирощування зернових культур сільськогосподарськими підприємствами. Природна родючість ґрунтів у поєднанні з сучасними технологіями вирощування дозволяє отримувати високі врожаї [5]. Це довели своїм багаторічним досвідом підприємства агропромислового холдингу KSG Agro SA. Так, в Дніпропетровській області озима пшениця може давати урожай 5т/га, озимий ячмінь – 4 т/га, ярий ячмінь – 3 т/га, озимий ріпак – 2,8 т/га, соняшник –

2,5 т/га, кукурудза – 7т/га, а соя – 3 т/га. І це при тому, що сільськогосподарські сезони 2015-2016 років характеризувалися тривалою посухою, яка негативно відбилася на показниках врожайності.

Таблиця 2

Розрахунок показників варіації урожайності зернових культур в сільськогосподарських підприємств України за 1990-2016 рр.

Показники	Зернові	у т.ч.		
		пшениця	ячмінь	кукурудза на зерно
Середнє значення, ц/га	29,3	28,9	25,7	39,9
Коефіцієнт варіації за середньоквадратичним відхиленням, %	29,9	24,2	23,3	41,1
Мінімальне значення урожайності, ц/га	17,4	14,0	14,8	19,0
Максимальне значення урожайності, ц/га	50,0	41,9	38,1	72,4
Розмах варіації, ц	32,6	27,9	23,3	53,4
Коефіцієнт варіації (по варіаційному розмаху), %	111,0	96,6	90,5	134,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Аналізуючи вплив природно-кліматичних умов на урожайність основних видів зернових культур, проаналізуємо показники варіації в залежності від розміщення в природно-кліматичних зонах (табл. 3).

Таблиця 3

Показники варіації урожайності зернових культур в сільськогосподарських підприємств України за 1997-2016 рр.

Показник	Зернові усього			Пшениця			Ячмінь			Кукурудза		
	Степ	Лісостеп	Полісся	Степ	Лісостеп	Полісся	Степ	Лісостеп	Полісся	Степ	Лісостеп	Полісся
Середнє значення, ц/га	25,8	35,9	31,8	27,7	33,8	29,6	21,0	26,9	26,4	33,5	51,7	54,0
Коефіцієнт варіації за середньоквадратичним відхиленням, %	14,2	19,6	15,7	11,1	15,6	18,4	11,3	18,2	16,1	14,3	22,6	30,7
Мінімальне значення урожайності, ц/га	36,9	60,1	57,6	37,2	50,7	47,6	30,8	42,2	45,8	52,5	78,3	80,9
Максимальне значення урожайності, ц/га	22,7	40,5	41,9	26,1	35,1	29,2	19,5	24,0	29,7	38,2	55,7	50,2
Розмах варіації, %	87,9	112,7	131,9	94,3	103,7	98,8	92,7	89,1	112,3	114,1	107,7	93,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Так, високий рівень коливання урожайності кукурудзи на зерно спостерігається в зоні Полісся, по всіх інших видах зернових культур та природно-кліматичних зонах характерним є середній рівень. Дана обставина свідчить, що суттєвим фактором, який впливає на значення показників стійкості урожайності є впровадження сучасних технологій виробництва, які нівелюють негативний вплив природно-кліматичних факторів, особливо це чітко проявляється у великотоварних сільськогосподарських підприємствах [6].

Результати проведених досліджень свідчать, що на протязі 2006-2016 рр. знижується рівень варіації урожайності. Дана обставина свідчить про підвищення рівня технологічних процесів вирощування зернових, що дає можливість нівелювати вплив виробничих ризиків. Так, в останній групі сільськогосподарських підприємств спостерігається зниження значення варіації урожайності зернових культур проти відповідних показників 2006 р. та 2016 р., що є ознакою високотехнологічного ведення зернового господарства (табл. 4).

З метою систематизації факторів, які впливають на ефективність та стійкість виробництва зерна в Україні побудована кореляційно-регресійна модель урожайності і собівартості 1 ц пшениці. Із цією метою нами на першому етапі побудована матриця парних коефіцієнтів кореляції урожайності та поелементних витрат на 1 га посіву у сільськогосподарських підприємствах із використанням наступних позначень: результативний показник Y - урожайність, ц/га; фактори: X₁ – витрати на насіння на 1 га, грн; X₂ – витрати на добрива на 1 га, грн; X₃ – витрати на нафтопродукти на 1 га, грн; X₄ – витрати на оплату послуг сторонніх організацій на 1 га, грн; X₅ – витрати на оплату праці з відрахуваннями на 1 га, грн; X₆ – витрати на амортизацію на 1 га, грн.

Таблиця 4

Динаміка коефіцієнтів варіації урожайності пшениці в залежності від обсягів виробництва пшениці в сільськогосподарських підприємствах

Групи господарств за обсягами виробництва	Рік				2016 р. до, у в.п.		
	2006	2010	2013	2016	2006 р.	2010 р.	2013 р.
до 5000	52,24	57,76	70,6	59,0	6,8	1,2	-11,6
5001-10000	37,22	47,63	52,85	49,6	12,4	2,0	-3,2
10001-20000	32,73	39,18	49,63	44,9	12,2	5,7	-4,7
20001-50000	30,7	33,99	41,75	38,6	7,9	4,6	-3,2
50001-100000	29,64	35,39	37,95	34,5	4,9	-0,8	-3,4
100001-500000	31,57	32,38	33,87	34,0	2,4	1,6	0,1
більше 500000	32,15	31,76	30,48	27,7	-4,5	-4,1	-2,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Матриця парних коефіцієнтів кореляції урожайності пшениці з усіма факторами наведена у таблиці 5.

Таблиця 5

Матриця парних коефіцієнтів кореляції урожайності пшениці

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
Y	1						
X1	0,1805	1					
X2	0,5459	0,1730	1				
X3	0,2614	0,2837	0,2273	1			
X4	0,2787	0,1459	0,1575	0,0797	1		
X5	0,2188	0,0569	0,0726	0,2295	0,0075	1	
X6	0,2611	0,0787	0,1660	0,1338	0,0035	0,1429	1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Розраховані парні коефіцієнти кореляції у таблиці 5 свідчать про те, що між урожайністю пшениці та витратами на добрива помірний зв'язок, а з іншими статтями витрат проявляється слабкий зв'язок.

З метою подальшого дослідження впливу по елементних витрат на урожайність пшениці побудована багатофакторна кореляційно-регресійна модель. Параметри рівняння та їх оцінки розраховувались методами статистичного аналізу, а саме «Регресия» у середовищі Microsoft Excel. У розрахунках вірогідних границь використовуються значення таблиць розподілу Фішера і Ст'юдента із вірогідною ймовірністю $P = 0,95$. За критерієм Фішера рівняння є статистично значимим: розрахункове значення 486,4 більше за табличне 2,65. Достовірними факторами впливу на урожайність є усі статті витрат у розрахунку на 1 га, розрахункові значення критерію Ст'юдента більші за табличне 1,96.

Проведені розрахунки свідчать, що зв'язок між значеннями функції і незалежними змінними (коефіцієнт кореляції) $R=0,6327$, отже, ступінь тісноти зв'язку між досліджуваними ознаками є значним.

Одиницею виміру одночасного впливу, зумовленого варіацією усіх факторів є коефіцієнт множинної детермінації R^2 . Коефіцієнти детермінації за окремими факторами впливу розраховують за формулою:

$$d_i = a_i \times r_{yx_i} \times Sx_i / Sy, \quad (1)$$

де i – номер фактора; a_i – коефіцієнти регресії i -го фактора; g_{yx_i} – коефіцієнт кореляції ознаки Y з i -тим фактором; Sx_i – стандартне відхилення i -го фактора; Sy – стандартне відхилення ознаки Y .

Як свідчать коефіцієнти детермінації, рівень урожайності пшениці (Y) на 40,04% залежать від сумарного впливу усіх досліджуваних факторів, у тому числі: на 0,55% від витрат на насіння га 1 га (X_1); на 24,91% від витрат на добрива (X_2); на 2,11% від витрат нафтопродукти (X_3); на 5,42% від витрат на оплату послуг сторонніх організацій (X_4); на 3,12% від витрат на амортизацію (X_5); на 3,94% від витрат на оплату праці (X_6).

Тоді сумарний коефіцієнт детермінації становить:

$$0,55 \% + 24,91 \% + 2,11 \% + 5,42 \% + 3,12 \% + 3,94 \% = 40,04 \% .$$

Кореляційно-регресійна модель залежності урожайності пшениці від перелічених факторів набуває вигляду:

$$Y = 24,7890 + 0,0007 X_1 + 0,0039 X_2 + 0,0016 X_3 + 0,0024 X_4 + 0,0043 X_5 + 0,0035 X_6$$

Значення коефіцієнту рівняння регресії ($a_1 = 0,0007$, $a_2 = 0,0039$, $a_3 = 0,0016$, $a_4 = 0,0024$, $a_5 = 0,0043$, $a_6 = 0,0035$) визначає коефіцієнт збільшення змінної Y при збільшенні X_i на одиницю відносно середнього. Отже, можна зробити висновок, що для сільськогосподарських підприємств збільшення витрат на насіння, добрива, нафтопродукти, оплату послуг сторонніх організацій, амортизацію та оплату праці на 1 га посіву на 100 грн збільшують урожайність пшениці відповідно на 0,07; 0,39; 0,16; 0,24; 0,43 та 0,35 ц/га. Суттєвим фактором, що впливає на урожайність є витрати на добрива. Отже, нами виявлено стійкість залежності урожайності пшениці від по елементних витрат на виробництво.

На другому етапі дослідження побудована кореляційно-регресійна модель залежності собівартості 1 ц пшениці (Y) та наступних факторів: X_1 – урожайність пшениці, ц/га; X_2 – витрати на насіння на 1 га, грн; X_3 – витрати на добрива на 1 га, грн; X_4 – витрати на нафтопродукти на 1 га, грн; X_5 – витрати на оплату послуг сторонніх організацій на 1 га, грн; X_6 – витрати на оплату праці з відрахуваннями на 1 га, грн; X_7 – витрати на амортизацію на 1 га, грн.

Матриця парних коефіцієнтів собівартості 1 ц пшениці з усіма факторами наведена у таблиці 6.

Побудована кореляційно-регресійна модель залежності собівартості пшениці від перелічених факторів є статистично значимою (розрахунковий критерій Фішера $F=693,31$).

Таблиця 6

Матриця парних коефіцієнтів собівартості пшениці

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
Y	1							
X1	-0,3064	1						
X2	0,2295	0,1805	1					
X3	0,2465	0,5459	0,1730	1				
X4	0,2072	0,2614	0,2837	0,2273	1			
X5	0,2165	0,2787	0,1459	0,1575	0,080	1		
X6	0,1477	0,2188	0,0569	0,0726	0,230	0,0075	1	
X7	0,1719	0,2611	0,0787	0,1660	0,134	0,0035	0,1429	1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,7254$, отже модель пояснює 52,63% варіації собівартості. Однак з-поміж усіх досліджуваних факторів найбільш вагомим фактором впливу на урожайність виявилася урожайність пшениці – 15,2%.

Рівняння залежності собівартості пшениці від досліджуваних факторів має вигляд:

$$Y = 247,08 - 3,539 X_1 + 0,026 X_2 + 0,019 X_3 + 0,022 X_4 + 0,018 X_5 + 0,026 X_6 + 0,024 X_7$$

Рівняння регресії показує, що підвищення урожайності пшениці на 1 ц/га зменшує собівартість 1 ц на 3,539 грн, при збільшенні витрат на насіння, добрива, нафтопродукти, оплату послуг сторонніх організацій, амортизацію та оплату праці на 1 га посіву на 100 грн собівартість пшениці збільшується відповідно на 2,6; 1,9; 2,2; 1,8; 2,6 та 2,4 грн /га.

На третьому етапі дослідження встановлено зв'язок між урожайністю та собівартістю пшениці. Залежність описується параболою другого порядку, яка показує уповільнення значень собівартості з підвищенням урожайності.

З метою виявлення оптимальних напрямів підвищення ефективності пшениці (зменшення собівартості) необхідно провести комбіноване групування за двома основними факторами – виробничі витрати та урожайність, тому що вони мають найбільший вплив на формування собівартості продукції (табл. 7).

Зазначимо, що схожа закономірність зв'язку між виробничими витратами та урожайністю спостерігається й при виробництві ячменю та кукурудзи.

Економічна стійкість зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах залежить від рівня його забезпеченості технічними засобами та видовим їх складом. Вони належать до найбільш активної частини ресурсного потенціалу, яка істотно впливає на конкурентоспроможність виробництва аграрної продукції, на його ефективність. Це все пов'язано із раціональним використанням інших ресурсів – пального, електроенергії, власного виробництва та ін. [7].

У практичній діяльності сільськогосподарських підприємств формування та використання технічних ресурсів перебуває у такому протиріччі: з одного боку, необхідно забезпечити у необхідній структурі технічні ресурси, а з іншого, господарство обмежене в їх придбанні на довготривалий період та відповідно виникають труднощі щодо ефективного їх використання. Це слід розглядати, як умову підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, підвищення доходів товаровиробників.

Таблиця 7

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем виробничих витрат на 1 га/грн

Групи за виробничими витратами на 1 га, грн	Урожайність, ц/га	Частка підприємств, %	Витрати 1 га, грн	Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість 1 ц, грн
до 5000	до 25	6,7	3512	16,9	207,31
	25,1-50	4,6	4142	32,9	125,83
	більше 50	0,4	3702	55,1	67,22
	Усього	11,7	3794	24,9	152,37
5001-9000	до 25	5,3	6205	21,7	285,98
	25,1-50	31,3	7307	36,4	200,82
	більше 50	3,6	7760	57,6	134,67
	Усього	40,2	7256	37,1	195,55
більше 9000	до 25	0,4	10990	21,1	520,46
	25,1-50	23,7	11016	42,0	262,30
	більше 50	24,0	13864	61,8	224,34
	Усього	48,1	12619	53,1	237,77
По Україні		100,0	9986	45,1	221,42

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Зазначимо, що у провідних країнах, де є високий рівень ефективності виробництва, цим питанням приділяється першочергове значення. За останні 15 років енергоємність сільськогосподарського виробництва в Україні знижена на 15%. Водночас енергоємність в США, Франції, Великобританії, Японії знизилась на 70-78%. Енергетичний аналіз дає змогу одержати порівняльну оцінку сільськогосподарських технологій і комплексу машин з урахуванням витрат різних видів енергії на всіх етапах виробництва сільськогосподарської продукції [8].

Недостатній рівень технічного забезпечення виробництва зерна зумовлює прояв техніко-технологічних ризиків. Так, 78% комбайнового парку країни знаходиться за межами амортизаційного й економічно доцільного терміну експлуатації. Щорічні втрати через невчасність збирання врожаю більше 6 млн тонн зерна, що, в середньому, еквівалентно 12 млрд грн [9].

За результатами опитування виявилось, що 40,5% респондентів проводять або намагаються проводити управління цінovими ризиками, решта – 59,5% – взагалі не використовують інструменти ризик-менеджменту. Зазначимо, що респонденти серед інструментів управління цінovими ризиками виділяють: державні програми – 51%, страхування – 20%, кредитування під заставу зерна – 18% та форвардних контрактів – 11%. Основним інструментом страхування цінovих ризиків зернових культур сільськогосподарськими товаровиробниками є укладання угод з Аграрним фондом [10].

Важливим чинником, що забезпечує економічну стійкість виробництва зернових культур є ефективна державна політика щодо сільськогосподарських підприємств – виробників зернових [11]. Протягом 2011-2017 рр. спостерігаються податкові колізії щодо дії механізму спеціального режиму ПДВ при експорті зернових та олійних культур.

Для виробників експортно орієнтованої сільгосппродукції (насамперед зернових культур – пшениці, кукурудзи, ячменю, а також ріпаку) більш економічно вигідним було відновлення дії нульової ставки при оподаткуванні експортних поставок.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано напрями досягнення та підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств з виробництва зерна, які враховують результати оцінки її параметрів, рівень адаптації до мінливих змін зовнішнього та внутрішнього середовища на основі модернізації інструментів державного регулювання галузі та повного використання товаровиробниками внутрішніх резервів щодо підвищення ефективності виробництва, а також посилення інформаційно-аналітичної функції економічного регулювання. З-поміж інструментів гнучкої системи державної підтримки та регулювання досліджуваної галузі пріоритетними повинні стати: субсидування відсоткових ставок за кредитами комерційних банків; фінансування цільових програм, компенсування частини витрат на страхування вирощування зернових культур внаслідок прояву цінovих і погодних ризиків, гармонізація національних стандартів на зерно, підтримка експортної діяльності.

З метою підвищення дієвості управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств з виробництва зернових доцільно створити організаційну підсистему в межах загальної системи управління, у якій важливими складовими є управління ризиками та система кількісних показників. Запропоновано методичний підхід комплексної оцінки потенціалу сільськогосподарського підприємства щодо забезпечення стійкості зерновиробництва, що дасть можливість використати

оперативні інструменти управління, такі як організаційно-координаційний, інформаційно-аналітичний та плановий, забезпечення збалансованості інтересів структурно-функціональних підсистем, що дозволить підвищити економічну стійкість в довгостроковій перспективі.

Література

1. Поліщук О. А. Теоретико-методологічні основи оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2007. Вип. 225, Т. 2. С. 367–374.
2. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: монографія. Харків: Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 2005. 322 с.
3. Корженівська Н.Л. Інфраструктурне забезпечення діяльності товаровиробників зерна як функціональна складова економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2014. № 1, Т. 16. С. 232–240.
4. Красноручський О. О., Грищенко В. А. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства рослинницького напрямку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2018. Вип. 191. С. 37-51.
5. Сосницька Я. С. Зерновий комплекс України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий огляд*. 2017. № 5(7). С. 1-11.
6. Галенко О. І. Розвиток світового ринку зерна: проблеми і тенденції. *Агросвіт*. 2017. № 10. С. 24-29
7. Пехов В. А. Спеціалізація аграрних підприємств в зернопродуктовому підкомплексі. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 87-92.
8. Пехов В. А. Виробництво зерна та формування ефективності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 110-116.
9. Забуранна Л. В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 55-63.
10. Кузьменко І. В. Інтенсифікація зерновиробництва як основний напрям підвищення конкурентоспроможності. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 121-126.
11. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 5-17.

References

1. Polishchuk, O.A. (2007), "Theoretical and methodological basis for assessing the economic sustainability of agricultural enterprises", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, iss. 225, Vol. 2, pp. 367–374.
2. Oliinyk, O.V. (2005), *Tsyklichnist vidtvoriuvalnogo protsesu v silskomu hospodarstvi* [Cyclicity of the reproductive process in agriculture], monograph, Khark. nats. ahrar. un-t im. V.V. Dokuchaieva, Kharkiv, 322 p.
3. Korzhenivska, N.L. (2014), "Infrastructural provision for the activities of grain producers as a functional component of economic security", *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Hzhyskoho*, no. 1, T. 16. pp. 232–240.
4. Krasnorutskyy, O.O. and Hryshchenko, V.A. (2018), "Marketing of interaction in the development of innovative and market potential of the plant of the plant", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, iss. 191. pp. 37-51.
5. Sosnytska, Ya.S. (2017), "Grain-growing complex of Ukraine: the modern state, problems and prospects of development", *Naukovyi ohliad*, no. 5(7), pp. 1-11.
6. Halenko, O.I. (2017), "The development of world grain market: problems and tendencies", *Ahrosvit*, no. 10, pp. 24-29.
7. Pekhov, V.A. (2017), "Specialization of agricultural enterprises in grain subcomplex", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 87-92.
8. Pekhov, V.A. (2016), "Crops production and efficiency formation of agrarian enterprises", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 110-116.
9. Zaboranna, L.V. (2014), "Economic efficiency of grain production and ways of its enhancement on agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 55-63.
10. Kuzmenko, I.V. (2015), "Intensification of grain production – the main direction of achieving its high competitiveness", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 121-126.
11. Lupenko, Yu.O. and Tulush, L.D. (2016), "Taxation of agriculture in terms of transformation of special tax regimes", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 5-17.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2018 р.

УДК 338.47
JEL Classification H56

Запорожець О.Ф.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту,
Міжнародний гуманітарний університет, м.Одеса

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МИТНИХ ПОСЛУГ

Zaporozhets O.F.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., associate
professor at the department of management,
International Humanitarian University, Odesa

WAYS FOR IMPROVING THE QUALITY OF CUSTOMS SERVICES

Постановка проблеми. В сучасних умовах, одним із основних стратегічних напрямків діяльності Державної Фіскальної служби є підвищення якості надання митних послуг, скорочення витрат суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та держави, пов'язаних зі здійсненням митних формальностей при переміщенні товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Це дуже важливе завдання передбачає надання митних послуг органами Державної фіскальної служби та митними посередниками в рамках виконання покладених на них функцій, на рівні, від якого безпосередньо залежить створення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах проблеми підвищення якості митних послуг вимагають всебічного і системного вивчення. Теоретичні питання обслуговування, в тому числі митного, розглянуті в працях зарубіжних та українських вчених Ф. Котлера, О.С. Булатова, С.В. Барамзіна, В.К. Симоненка, Л.Є. Стровського, В.Б. Діанової, І.С. Єрмілова, О.А. Кібік, В.В. Резнікова, В.І. Чекаловца, О.І. Бондаренко, В.І. Данелюка, І.В. Співака, А.В. Мазур, Б.М. Габричидзе, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, Д.В. Приймаченка, І.О. Федотової, Л.Р. Прус, Т.В. Руди, І.В. Пономарьова, П. В. Пашка та інших вчених.

Незважаючи на значний інтерес науковців до проблем, пов'язаних з наданням митних послуг, теоретичне підґрунтя щодо підвищення рівня якості митних послуг, систематизації митних послуг, удосконалення взаємовідносин митних посередників із органами Державної фіскальної служби та учасниками зовнішньоекономічної діяльності недостатньо висвітлені.

Підвищення якості митних послуг набуває на сьогодні все більшої актуальності, посідає самостійне місце у її загальній контрольній діяльності та вимагає розробки шляхів щодо удосконалення процесу надання митних послуг, сформулювати які можна лише на підставі результатів наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є розроблення та обґрунтування теоретичних положень до удосконалення процесу надання митних послуг. Реалізація поставленої мети обумовила необхідність послідовного вирішення таких завдань: удосконалити понятійно-категоріальний апарат митної справи, розробити напрями щодо підвищення рівня якості митних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка низки концепцій, які направлені на реформування митної справи, вказує на надзвичайну важливість проблеми підвищення якості митних послуг і назрілу необхідність їх трансформації. На необхідність змін у митній сфері впливають ще й умови здійснення митної справи, що склалися в зарубіжній практиці, які проявляються у перебудові всієї роботи митних органів на принципах забезпечення балансу інтересів усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності, підвищення ефективності діяльності митних органів і митних посередників на основі партнерських відносин держави з бізнесом, чого не можна сказати про українську митну практику сьогодні (зростання обсягу тіншового бізнесу; випадків контрабанди і порушення митних правил; низькі позиції у міжнародних логістичних рейтингах).

Дослідження чинників розвитку сфери послуг дозволяє визначити її роль у національному господарстві. Сфера послуг займає важливе місце у розвитку людського капіталу, впливає на функціонування й розвиток матеріального виробництва, сприяє збільшенню вільного часу, створює можливості для глибшого задоволення та розвитку потреб людей і суспільства, є найважливішим елементом формування сучасної якості життя, забезпечує якість економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності країни [1].

Сучасна економічна теорія і практика пропонують різні визначення терміну «послуга». Ф. Котлер визначає послугу як будь-яку діяльність, котру одна сторона може запропонувати іншій; як дію, що не призводить до володіння чим-небудь. Її надання може бути пов'язана з матеріальним продуктом [2].

В. І. Даль визначає послугу через поняття «намагатися бути корисним», «допомагати» [3].

Л. Веру зазначає, що «фізичний продукт – це предмет, пристрій або річ, в той час, як послуга є вчинком, виконанням або зусиллям» [4].

І. І. Світлак вважає, що використання терміну «митні послуги» в значенні послуги у сфері управління митною справою, а також в значенні, запропонованому І. О. Бондаренко, є не досить вдалим, оскільки під митними послугами розуміються як послуги митних органів, так і послуги з професійного митного посередництва, тобто підприємницька діяльність митних брокерів [5].

В.Ю. Петруня визначає митні послуги як послуги суспільству, які надаються під замовлення і відповідний контроль з боку держави [6].

Ми погоджуємось з думкою І. С. Єрмілова, який вважає, що митна послуга – це специфічний вид діяльності у здійсненні зовнішньоекономічних операцій [7]. Надання послуг в найзагальнішому вигляді в сфері зовнішньоекономічної діяльності є результатом взаємодії між виробниками митних послуг і споживачами.

Разом з тим, незважаючи на постійне використання терміну «митна послуга» на рівні конференцій, офіційних листів митниць Державної фіскальної служби, в митному законодавстві поняття митної послуги не закріплено. Це призводить до неправильного застосування норм митного законодавства і до суперечок з цього приводу між митницею, митними посередниками та учасниками зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, сьогодні важливим стає завдання формування сфери митних послуг як економічного простору, що включає митну діяльність та результати в якості митних послуг споживчого призначення.

На нашу думку, митну послугу необхідно розглядати як *специфічний вид послуги, спрямований на захист економічної безпеки держави і на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків країни. Митна послуга – це сприяння учасникам зовнішньоторговельної діяльності у здійсненні митного оформлення.*

Особливу увагу слід приділяти проблемам запровадження інституту надання державних митних послуг. Державні митні послуги складають управлінські та адміністративні митні послуги.

Під державною митною послугою слід розуміти дії органів Державної фіскальної служби щодо створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення безпеки суспільства, захисту митних інтересів країни і реалізації завдань, закріплених митним кодексом України, іншими законодавчими актами в митній сфері.

Управлінську митну послугу слід розглядати як зміст функціональної діяльності Державної фіскальної служби стосовно реалізації політики у сфері державної митної справи, боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства, здійснення контролю за надходженням до бюджету митних та інших обов'язкових платежів.

Адміністративна митна послуга – вид публічних послуг, надання яких обов'язково пов'язане з реалізацією владних повноважень органів Державної фіскальної служби.

Уточнення самого змісту поняття “послуга” має як практичне, так і теоретичне значення, адже законодавчо визначено, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень. В науковій літературі під послугою переважно вважають діяльність [8].

Так, Л. Давиденко зазначає, що послуги, які надають органи Державної фіскальної служби, слід називати “державними послугами в митній сфері (або митними послугами)” та визначати як “виконання визначених у нормативно-правових актах митних процедур, що здійснюють уповноважені органи (посадові особи) стосовно громадян, які переміщують предмети через митний кордон України, шляхом забезпечення належних цим особам прав” [9].

І. О. Федотова вважає, що впровадження адміністративних послуг у митну діяльність – важливий етап у розвитку Державної митної служби України (ДМСУ). Орієнтація на публічно-сервісні відносини в діяльності ДМСУ – це шлях до забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [10].

Отже, органи Державної фіскальної служби в процесі виконання покладених на них завдань надають митні послуги, які направлені на створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України, зокрема:

- виконання митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, у тому числі, на підставі електронних документів (електронне декларування), за допомогою технічних засобів контролю;
- справляння митних платежів;
- організація застосування гарантій забезпечення сплати митних платежів, взаємодія з банківськими установами та незалежними фінансовими посередниками, що надають такі гарантії;
- проведення верифікації (встановлення достовірності) сертифікатів про походження товарів з України та видача у випадках, встановлених чинними міжнародними договорами сертифікатів походження та інші митні послуги.

До адміністративних послуг прямо включено видачу різноманітних дозволів, сертифікатів, занесення підприємств до Державних реєстрів.

Безумовно, питання надання адміністративних послуг органами Державної фіскальної служби потребує свого подальшого наукового обґрунтування і законодавчого закріплення.

Таким чином, суб'єктом надання адміністративних послуг у сфері митної діяльності є органи Державної фіскальної служби; адміністративна послуга надається за ініціативою фізичної або юридичної особи (одержувач адміністративної послуги), яка повинна мати визначене законодавством право на відповідну послугу; результатом адміністративної послуги є адміністративний акт (рішення або юридично значуща дія) органу державної фіскальної служби, яким задовольняється одержувач та котрий установлює його окремі права й обов'язки; формою рішення про надання послуги може бути видання передбаченого законодавством документа, проявом юридично значущої дії є внесення відомостей до реєстру, зокрема до Реєстру митних брокерів [11].

Сутність митної послуги проявляється в процесі інструментального впливу на матеріально-речовинний предмет учасника зовнішньоекономічної діяльності в процесі здійснення митних формальностей. Послугу в цьому випадку можна також характеризувати і як результат такого впливу.

Митну послугу необхідно розглядати не тільки як послугу, що надається органами Державної фіскальної служби, а й послугу, що надається митними посередниками.

Посередниками у митній сфері виступають митні брокери, магазини безмитної торгівлі, митні склади, вільні митні зони, склади тимчасового зберігання, вантажні митні комплекси тощо.

Митні склади надають послуги зі зберігання та декларування одночасно, оскільки товари, що зберігаються на митних складах, розміщуються у митний режим митного складу на підставі електронного повідомлення утримувача митного складу, що містить кількість та опис товарів, підписаного електронним цифровим підписом.

На відміну від митного складу, на складах тимчасового зберігання розміщуються товари з моменту пред'явлення їх митниці Державної фіскальної служби та до розміщення їх у відповідний митний режим.

Власники магазинів безмитної торгівлі надають послуги зі зберігання та продажу товарів, що надходять до таких магазинів.

Відповідно до ст. 430 МК України [12], вільна митна зона – це відповідним чином облаштована територія або склад, що призначені для зберігання товарів під митним контролем, їх переробки та/або виробництва нових товарів.

Таким чином, враховуючи, що складське господарство виступає сполучною ланкою між власниками товарів, перевізниками та виробниками, торговими посередниками і споживачами товарів, його діяльність впливає на ефективну роботу виробництва, інфраструктуру послуг й розподіл товарів, і взагалі на економіку країни в цілому.

Одним із видів складських комплексів є вантажні митні комплекси, які останнім часом активно розвиваються на території України, оскільки значно прискорюють здійснення митних процедур.

Утримувач вантажного митного комплексу надає послуги вантажовласникам або уповноваженим особам, що переміщують товари через митний кордон України, пов'язані із декларуванням, зберіганням, виконанням навантажувально-розвантажувальних робіт.

Враховуючи, що підприємство-посередник у сфері ЗЕД може одночасно виконувати цілий комплекс послуг, що пов'язані між собою (декларування товарів, перевезення вантажів, зберігання, сортування, пошук покупця та ін.), віднесення підприємства до певного типу посередників залежить від того, яка з функцій, тобто надаваних послуг є на даний момент основним видом діяльності підприємства-посередника.

До діяльності Державної Фіскальної служби входять функції щодо розроблення та затвердження державних послуг в митній сфері.

В сучасних умовах необхідно розробити інструменти, які встановлюють чіткий порядок надання митних послуг, що дозволяють суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності найбільш оперативно і в установлені терміни отримувати необхідну інформацію, а митні послуги – в чітко регламентованому режимі. Зважаючи на викладене, з метою здійснення якісного управління наданням митних послуг необхідно систематизувати такі послуги. Систематизація митних послуг означає їх впорядкування за певними ознаками.

Частина митних послуг є обов'язковою для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, тому їх можна назвати – обов'язкові митні послуги, інша частина послуг виконується на прохання учасників зовнішньоторговельної поставки і не є обов'язковими. Більшість послуг, які надаються Державною фіскальною службою не мають ціни. Однак вони мають вартість, яку зазвичай прирівнюють до витрат на утримання митної системи. Ще однією особливістю надання та споживання митних послуг виявляється в їх законодавчому регулюванні, тобто перелік наданих митних послуг обмежується завданнями і функціями органів Державної фіскальної служби.

Таким чином, у сфері митного обслуговування можна виділити три основних сегменти:

- державні митні послуги, які надаються в процесі митного адміністрування;
- митні послуги в процесі здійснення митних формальностей, які надаються органами Державної фіскальної служби та оплачувані учасниками ЗЕД у вигляді обов'язкових митних платежів;

- митні послуги комерційного характеру, які надаються комерційними суб'єктами комерційної структури в митній сфері.

При цьому між виділеними сегментами системи митного обслуговування простежується певний взаємозв'язок і протиріччя.

Митні послуги, які надаються комерційними посередниками у митній сфері сприяють підвищенню якості таких послуг та вдосконаленню державних послуг, але при цьому знаходяться у відносинах деякої «конкуренції» з сегментом послуг, що надаються органами Державної фіскальної служби.

Якість митних послуг має специфічні можливості і складається з наступних складових: якість виконання митних послуг і якість митного обслуговування.

Якість виконання митних послуг виявляється у ступені відповідності споживчих властивостей митної послуги конкретної суспільної потреби у таких послугах, що відповідає як вимогам стандартів надання митних послуг, так і побажань конкретного споживача митних послуг при оптимальних соціально-економічних результатах її виконання.

Якість обслуговування споживачів митних послуг – це ступінь відповідності споживчих властивостей процесів митного обслуговування суспільної потреби, яка характеризується сукупністю умов, методів і засобів, що забезпечують суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності можливість одержання митної послуги з мінімальними витратами часу при оптимальних соціально-економічних результатах митного обслуговування.

Серед основних факторів, що безпосередньо впливають на якість надання митних послуг доцільно виділити наступні, зокрема:

- якість праці персоналу органів митного контролю і осіб, що здійснюють діяльність у сфері митної справи;

- якість нормативного забезпечення діяльності органів Державної фіскальної служби та осіб, що здійснюють комерційну діяльність у митній сфері;

- якість матеріально-технічного й інформаційного (програмного) забезпечення діяльності органів митного контролю та осіб, що здійснюють комерційну діяльність у митній сфері;

- якість інформаційного забезпечення учасників зовнішньоекономічної діяльності [13].

Аналізуючи вплив зазначених факторів, слід зазначити, що в умовах розроблених Міністерством фінансів напрямів реформування Державної фіскальної служби з метою підвищення довіри платників податків (оптимізація структури, інформаційних технологій, антикорупційні заходи) значною мірою підвищується ризик зниження рівня якості надання митних послуг.

Таким чином, в умовах прагнення Державної фіскальної служби до її реформування для досягнення мети підвищення рівня якості митних послуг необхідно вжити заходи щодо:

1) створення та удосконалення електронних сервісів, запровадження автоматизованих митних процедур для зниження рівня втручання працівників митниці в діяльність підприємств під час здійснення таких процедур;

2) визначення митних процедур, які є корупційно небезпечними (ризиковими) з метою мінімізації їх впливу на прийняття рішень;

3) впровадження механізму контролю за діяльністю осіб, які здійснюють митні процедури, які є найбільш ризиковими щодо можливості вчинення корупційних діянь;

4) посилення інституційної спроможності митниць у виконанні їх основних завдань (навчання працівників митниць з питань здійснення контролю за визначенням митної вартості, класифікації та країни походження товарів, проведення аналізу ризиків, здійснення митних процедур, боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями, захисту прав інтелектуальної власності тощо);

5) підготовки програм мотивації добросовісних працівників митниць;

6) впровадження та оптимізація використання технічних засобів митного контролю для мінімізації суб'єктивного фактора під час здійснення митних процедур;

7) перейняття зарубіжного досвіду надання аналогічних послуг;

8) впровадження механізму контролю за дотриманням працівниками митниць вимог законодавства та впливу на недобросовісних працівників.

9) можливості надання консультаційних послуг у цілодобовому режимі;

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновані шляхи підвищення якості митних послуг, в кінцевому підсумку, сприятимуть впровадженню стандартів ЄС щодо здійснення митницями Державної фіскальної служби митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів; підвищенню якості здійснення митних процедур; зниженню рівня корупції; впровадженню механізму контролю за діяльністю працівників митниць; впровадженню програм мотивації добросовісних працівників митниць.

Література

1. Майер Дж. М., Раух Д. Е. Основні проблеми економіки розвитку / пер. з англ.: Д. Олесевич та ін. ; наук. ред. : А. С. Філіпенко. Київ: Либідь, 2003. 684 с.

2. Котлер Филип, Вонг Вероника, Сондерс Джон, Армстронг Гари. Основи маркетинга / 4-е

- европейское издание. пер. с англ. Москва: ООО «И.Д. Вильямс», 2010. 1200 с.
3. Даль В.І. Тлумачний словник живої великоросійської мови: в 4 т. Москва, 1980. Т. 4. С. 818.
 4. Berry L. *Discovering the soul of service: The nine drivers of sustainable business success*. New York: The Free Press, 1999. P. 142.
 5. Світлак І. І. Організаційно-правові засади провадження посередницької діяльності митного брокера та митного перевізника в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. Ірпінь, 2006. С. 112.
 6. Петруня В. Ю. Економічна глобалізація: вплив на бізнес та суб'єктів надання митних послуг в контексті маркетингового управління. *Вісник Академії митної служби України*. 2011. № 1. С. 71–78.
 7. Ермилов И. С. Повышение качества таможенных услуг: автореферат дис. кандидата экономических наук: 08.00.05. Саратов, 2011. С. 5.
 8. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. Київ: Факт, 2003. С. 120.
 9. Давиденко Л. Надання митних послуг громадянам. *Митна справа*. 2003. № 1. С. 47–52.
 10. Федотова І. О. Митні органи як суб'єкти надання адміністративних послуг. *Вісник Акад. мит. служби України. Серія: "Право"*. 2008. № 1. С. 68–73.
 11. Приймаченко Д. В. Адміністративні послуги, що надають митні органи: стан і перспективи. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право*. 2010. № 2. С. 7-13.
 12. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T124495.html (дата звернення: 02.03.2018).
 13. Старкова О. А. Управление качеством таможенных услуг: автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.05. Саратов. 2007. 20 с.

References

1. Meier, G.M., Rauch, J.E., Filipenko, A. (2003), *Osnovni problemy ekonomiky rozvytku* [Leading Issues in Economic Development], trans. from english D. Olesnevych et. al., Lybid, Kyiv, Ukraine, 684 p.
2. Kotler, Philip, Wong, Veronika, Saunders, John, and Armstrong, Gary (2010), *Osnovy marketinga, 4-ye yevropeyskoye izdaniye* [Principles of Marketing: European Edition 4th], trans. from English, ООО «И.Д. Вильямс», Moscow, Russia, 1200 p.
3. Dal, V.I. (1980), *Tlumachnyi slovnyk zhyvoi velykorosiiskoi movy: v 4 t.* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language: in 4 volumes], vol. 4, Moscow, Russia, p. 818.
4. Berry, L. (1999), *Discovering the soul of service: The nine drivers of sustainable business success*. New York: The Free Press, p. 142.
5. Svitlak, I.I. (2006), "Organizational and legal bases of intermediary activity realization of customs brokers and customs transportation officials in Ukraine", dis. Candidate Legal Sciences: 12.00.07, Natsionalna akademiia derzh. podatkovoi sluzhby Ukrainy, Irpin, Ukraine, p. 112.
6. Petrunya, V.Yu. (2011), "Economic globalization: impact on business and subjects of the customs services in the context of marketing management", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*, no. 1, pp. 71–78.
7. Yermilov, I.S. (2011), "Improving the quality of customs services", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Saratov, Russia, p. 5.
8. Tymoshchuk, V.P. (2003), *Administrativna protsedura ta administrativni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy* [Administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine], Fakt, Kyiv, Ukraine, p. 120.
9. Davydenko, L. (2003), "Provision of customs services to the citizens", *Mytna sprava*, no. 1, pp. 47–52.
10. Fedotova, I.O. (2008), "Customs authorities as subjects of providing of administrative services", *Visnyk Akad. myt. sluzhby Ukrainy. Seriya: "Pravo"*, no. 1, pp. 68–73.
11. Prymachenko, D.V. (2010), "Administrative services that given custom bodies: state and prospects", *Visnyk Akad. myt. sluzhby Ukrainy. Seriya: "Pravo"*, no. 2, pp. 7–13.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "Customs Code of Ukraine" from 13 March, 2012, no. 4495-VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>. (access date March 02, 2018).
13. Starkova, O.A. (2007), "Quality management of customs services", thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Saratov, Russia, 20 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна В.О. Бабенко

УДК 37.01.09. 330.3
JEL Classification I 250, J 24

Волощук Ю.О.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету

НОВА ПАРАДИГМА ОСВІТИ І ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК В КОНТЕКСТІ НЕОІДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Voloshchuk Yu.O.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor
at the department of economics, business,
trade and exchange activities,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

A NEW PARADIGM OF EDUCATION AND SKILLS DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC NEO-INDUSTRIALIZATION

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та швидкий розвиток новітніх технологій, цифрового простору збільшує значення людського капіталу для успішного працевлаштування і подальшої ефективної роботи. Основна роль тут відводиться якісному рівню освіти, знанням, певній системі набутих навичок. Світ та суспільство розвивається дуже швидкими темпами, тож від працівника вимагається вміння навчатися протягом усього життя, бути мобільним, вміти поглиблювати власні знання та розвивати навички.

Саме підвищення інтелектуального, знанневого, творчого, новаторського рівня розвитку особистості дозволить вітчизняним підприємствам формувати та підтримувати в належному рівні людський капітал, забезпечити свою життєздатність, сформувані стійкі конкурентні переваги на світовому ринку і функціонувати в умовах економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню та систематизації навичок як сукупної характеристики особистості працівника присвячено праці багатьох зарубіжних учених, серед яких особливо слід відзначити Алмлунд М., А. Л. Дукворт, Дж. Дж. Гекмен, Т. Каутц [1], А. Банерджі, В. Каннінгем, А. Фішбайн, Е. Кінг, Г. Патрінос, Д. Робаліно [2], Борганса Л., А.Л. Дакворт, Дж. Дж. Гекмен, Б. тер Вііл [3] та інші.

Серед українських дослідників, що займалися питанням оцінювання наявних та бажаних навичок, необхідно назвати А. Кашина, Є. Польщикову, Ю. Сахно [4].

Серед вітчизняних дослідників інтелектуального капіталу та його складових слід визначити О. Кендюхова [5], Ляшенко Н. [6], А. Чухна [7] та ін.

Проте залишаються невирішеними проблеми в частині узагальнення та систематизації навичок, які необхідні роботодавцям і які є основними для задоволення соціально-психологічних потреб самих працівників.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування нової парадигми освіти і формування інноваційних навичок в контексті неоіндустріалізації економіки. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: аналіз зрушень у бізнес-середовищі, що виявляється у виникненні і поширенні нових моделей економічної діяльності; формування системи навичок робочої сили, що забезпечать зростання якісних показників на ринку праці і дозволять гармонійно розвиватись людському капіталу; визначення необхідності створення і впровадження інноваційних форм освіти при трансформації підприємств та неоіндустріалізації розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В кінці ХХ ст. набула поширення така категорія, як «інтелектуальний капітал», що визначається як сукупність знань, інформації, досвіду, організаційних можливостей, інформаційних каналів, які можна використовувати, аби створювати багатство [8]. В структурі інтелектуального капіталу виокремлюють організаційний, споживчий і людський капітал підприємства, який своєю чергою складається із знань, практичних навичок, інтелектуальних та творчих здібностей, моральних цінностей працівників підприємства.

Досягнення успіху в інноваційній економіці вимагає у людини необхідності володіння новими компетенціями, такими як нетривіальна комунікація та аналітика, які теж досить швидко змінюються. Володіння такими навичками, як ручна праця (як рутинна так і нетривіальна) та тривіальна розумова праця стають менш потрібним, причому темп зниження потреби в останній навичці є швидшими за темпи зниження потреби в ручній праці. Цей процес прискорюється з розвитком інноваційних технологій, і висококваліфікована праця потребує навичок швидкого аналізу інформації, ефективних

дій в критичних ситуаціях, вміння зосереджуватися, ефективно діяти «під пресом» тощо.

В останні роки в розвинутих країнах світу спостерігається стійке скорочення робочих місць, де вимагалось володіння рутинними ручними та когнітивними навичками. Проте зростає попит на кваліфікованих працівників-фахівців, які мають здібності до аналітичної праці та володіють розвинутими комунікативними компетенціями.

На сьогодні в світі спостерігаємо певні зрушення у бізнес-середовищі, що виявляється у виникненні і поширенні нових моделей економічної діяльності, серед яких особливо швидко зростання демонструють *sharing economy* (спільне споживання – бізнес-концепція, яка акцентує переваги оренди товарів у фізичних осіб перед придбанням товарів у власність) та *gig economy* (гігономіка – модель, у якій люди працюють фрілансерами – тобто особа, яка сама шукає собі проекти, може одночасно працювати на декілька фірм) [9]. Вже на сьогодні 20-30 % людей в США і Європі активно практикують таку форму зайнятості.

Значна кількість професіоналів із широким набором навичок у різних сферах діяльності та швидка еволюція технологій, які дають можливість наймати тимчасових працівників без обмежуючого географічного фактору (віддалена робота) є рушійними силами гігономіки [10]. При цьому HR-фахівці відзначають, що ефективність праці фрілансера часто буває вищою, ніж у штатного співробітника через зацікавленість швидко і якісно виконати роботу і отримати оплату. Фрілансери повідомляють про більш високий рівень задоволеності в різних аспектах свого трудового життя, ніж ті, хто зберігає традиційні робочі місця за вибором, вони частіше здатні застосовувати творчі підходи при виконанні завдань, це свідчить про те, що багато людей цінують негрошові аспекти роботи на власних умовах.

Експерти прогнозують, що така форма співпраці в майбутньому буде тільки розширюватися: дослідження компанії «Intuit» прогнозують, що до 2020 року 40 % американців працюватимуть як незалежні підрядники [11].

Саме тому офіційні організації та інститути звертають пильну увагу на наявні сучасні тенденції, саме з цього приводу Есфір Лінч, що очолює профспілку на створеній платформі «Platform on Undeclared Work» та регіональний секретар «UNI Europa» (європейський сервіс профспілок) Олівер Роестінг зазначив: «Платформа неоголошеної роботи» може стати важливим інструментом для того, щоб ЄС відновив довіру працівників та громадян. Нам потрібне зобов'язання ЄС щодо того, щоб усі працівники, які працювали в режимі онлайн та поза мережею – мали однакові права: на гідну оплату і гідні умови праці, а також на високий рівень соціального захисту. Це повинно застосовуватися незалежно від їх статусу зайнятості або типу їхнього контракту і незалежно від сектора, в якому вони працюють» [12].

Експоненційний розвиток технологій спричиняє необхідність впровадження інноваційних форм освіти. Суттєвий вплив на перехід до інноваційного типу розвитку спричиняє темп зростання обсягу знань. Якщо до 1900 р. відбувалось подвоєння знань приблизно кожне сторіччя, до 1945 р. знання подвоювалися вже кожні 25 років, то сьогодні такий процес відбувається приблизно кожні 13 місяців.

Нові потреби суспільства загострюють проблему невідповідності сформованої системи освіти. Тому необхідний новий погляд на роль і значення неперервної освіти, яка відповідатиме сучасним потребам в умовах широкого впровадження і швидкого розвитку інформаційних технологій і є інструментом для функціонування розвитку освітніх інновацій.

Наразі дедалі швидкими темами та обсягами впроваджується освітня модель «Освіта протягом життя» (LLL – Lifelong Learning), що включає не тільки формальну освіту дітей і молоді, а й дорослого населення і яка дозволяє людині адаптувати і розвивати свої компетенції і професійні навички у відповідності до швидких змін в економіці, технологіях і ринках праці.

Ця модель включає такі підсистеми: неформальна та інформальна (неофіційна) освіта (за ступенем інституціоналізації); дистанційна освіта (за способом організації навчального процесу); онлайн-освіта (за засобами реалізації); змішана освіта (поєднання традиційних та онлайн-засобів навчання).

Визнання важливості освіти для людського розвитку стало основою для модернізації європейської політики в освітній сфері на початку XXI ст. У березні 2000 р. Лісабонський саміт Ради Європи прийняв «Меморандум освіти протягом життя» (A Memorandum of Lifelong Learning) – де зауважено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості. У 2006 р. Європейський Парламент та Рада ЄС прийняли Рекомендації «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя», де визначили еталони базових компетенцій як засобів, необхідних для особистої реалізації, активного громадянського життя, можливості працевлаштування. Тож і Україні необхідно базувати власне освітнє поле у відповідності до загальноприйнятих світових та європейських концепцій, які позитивно зарекомендували себе, проте беручи до уваги особливості та досвід нашої країни.

На основі проведених досліджень Міжнародним банком реконструкції та розвитку, одним із ключових факторів, які обмежують збільшення продуктивності є невідповідність навичок робочої сили. Навички – це гнучка здатність людини виконувати поставлені завдання та реагувати на виникаючі ситуації, пов'язані з рівнем компетенції, установками, переконаннями та поведінкою, які здатні

змінюватися в процесі розвитку індивіда та піддаються вдосконаленню в рамках освоєння спеціальних програм і політичних змін [13].

Дослідники виділяють серед індивідуальних навичок три категорії: когнітивні, соціо-емоційні і технічні навички:

- **когнітивні** – це інтелект або розумові здібності: базові навички (грамотність тощо) та складніше мислення (вміння критично мислити, здатність вирішувати проблеми).
- **соціо-емоційні** – це поведінка, установки, особистісні якості, які дають змогу ефективно орієнтуватися в особистих і соціальних ситуаціях (керування емоціями, робота в колективі).
- **технічні** (іноді їх розглядають в складі когнітивних) – це спеціальні знання та навички, необхідні для виконання певної роботи (ремонт, проектування), а також психомоторна та мануальна спритність [13].

Проте вважаємо за необхідне доповнити таку систему **творчими (креативними) навичками** – креативність (creativity – англ.), тобто творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових, інноваційних ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор (рис. 1).

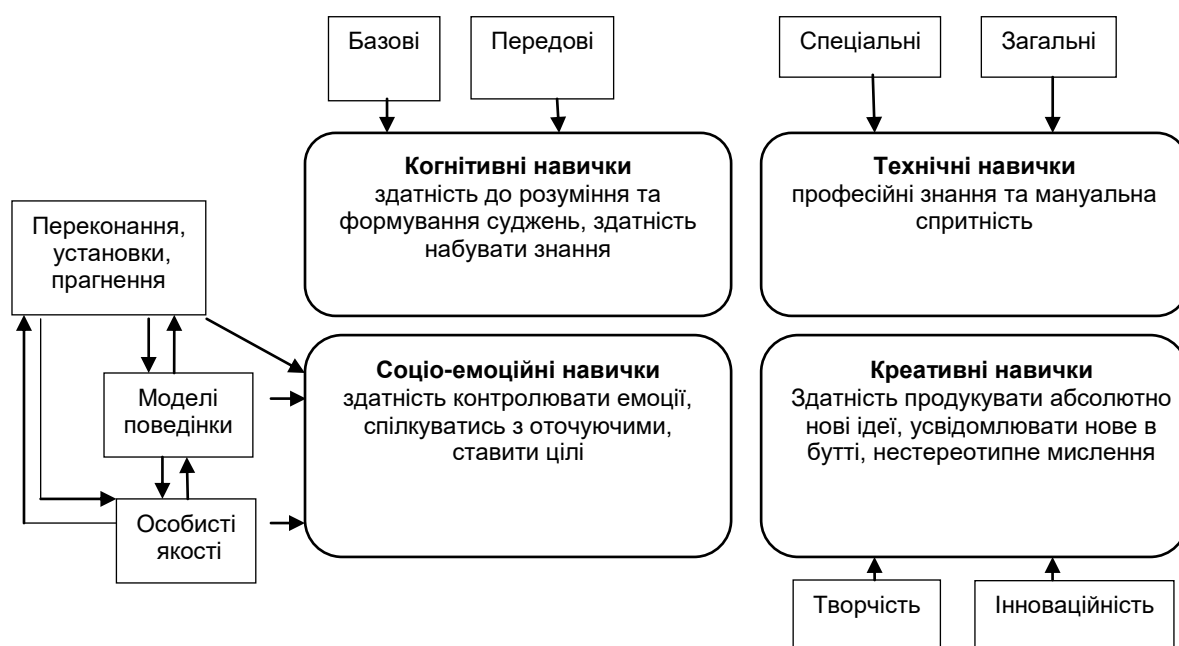

Рис. 1. Формування системи інноваційних навичок працівників в контексті неоіндустріалізації економіки

Джерело: доповнено автором на основі [13]

Інноваційна навичка (інноваційність) визначаємо як сукупність практично нових типів навичок, які дозволяють особі бути новатором у тому, що він робить. Це є поєднанням когнітивних, поведінкових, базових (функціональних) та технічних навичок. Вважаємо, що для більш глибокого розуміння інноваційних навичок вказана сукупність має бути доповнена навичками креативності та творчого підходу.

Проведене вибіркове обстеження домогосподарств та фірм щодо навичок на шляху до зайнятості та продуктивності в чотирьох секторах економіки – агровиробництво, агропереробка, ІТ-сфера та енергетика. в рамках ініціативи Світового банку STEP і порівняння отриманих результатів по Україні з іншими країнами виявило невідповідність наявних навичок працівників з потребами та вимогами роботодавців. Так, в 4-х з 10 фірм виявили істотну невідповідність тих навичок, якими володіють їхні працівники, і тих, які потрібні підприємствам. Це спостерігалось майже в половині фірм у секторах агропереробки та інформаційних технологій (ІТ). Дефіцит необхідних навичок працівників менше відчувається в галузях відновлюваної енергетики та агровиробництва. Наслідками невідповідності навичок робочої сили потребам були зниження ефективності та отримання збитків, зниження якості, втрата ринків збуту або клієнтів, зростання витрат на підбір персоналу, втрата інноваційних можливостей тощо [13].

Роботодавці зауважують, що найбільша невідповідність існує в молодих працівників, зокрема з таких найбільш важливих якостей як технічні навички (практично-професійні, питань менеджменту), соціо-емоційні (вміння вирішувати проблемні ситуації, роботи з клієнтами), також відзначається завищена самооцінка та значна амбітність молоді і низька мотивація до поглиблення власних знань (брак когнітивних навичок).

При оцінці працівників віком 34-45 р. відзначається істотно нижчий рівень базових когнітивних навичок, ніж у працівників старшого та молодшого віку. При цьому встановлено, що рівень соціо-емоційних навичок майже не залежить від віку, статі, рівня освіти, однак залежить від культурних особливостей.

При підборі персоналу в кандидатах шукають передусім когнітивні та соціо-емоційні навички: вміння розподіляти час, комунікабельність, відповідальність, системне мислення, здатність до аналізу, здатність ефективно спілкуватися та швидко здобувати нові знання, а також вміння опанувати власні емоції, моральна стійкість, внутрішня мотивація, навички роботи в команді та технічні, професійні навички (знання програмного забезпечення, законодавства, методів аналізу, проектування і т.д.).

Успішні працівники з високим рівнем оплати володіють мають добре розвинені соціо-емоційні навички та креативність: відповідальність, самоконтроль, моральність, мотивація, вміння працювати в команді, творчий підхід до роботи – вони підсилюють швидкість опанування нових когнітивних та технічних навичок.

Центри зайнятості наводять перелік необхідних якостей та навичок для успішного працевлаштування та подальшої ефективної роботи. Для цього працівнику необхідно вірно обрати напрям професійної діяльності, володіти професійними навичками та бути фінансово грамотним [14].

Встановлено, що у майбутньому, з врахуванням темпів розвитку технологій та швидкого збільшення обсягу знань, на рівень зайнятості впливатимуть розвиток інформаційних технологій, крос-функціональність, мобільність, нові форми зайнятості (фріланс, аутстафінг та ін.) тощо. Вже сьогодні у доборі персоналу використовують такі поняття, як «тверді» (Hard skills) і «м'які» (Soft skills) навички. Так звані «тверді» навички пов'язані з технікою виконання певних процесів, дії, які з набуттям досвіду працівник здатен доводити до автоматизму: водіння автомобіля, шиття за лекалами, друк тексту, володіння іноземними мовами. «М'які» навички включають саме згадані вище соціо-емоційні та когнітивні навички – комунікабельність, вміння вирішувати проблеми, вміння працювати «під тиском», позитивне мислення, вміння працювати в команді, налагоджувати зв'язки, слухати.

«Тверді» навички опановуються під час навчання у закладах освіти різного рівня та самостійного навчання, а «м'яким» навичкам навчитись буде проблемно, проте їх необхідно розвивати через тренінги, майстер-класи тощо.

На замовлення компанії Microsoft аналітики склали список 20 навичок, які найчастіше вимагаються роботодавцями від кандидатів на працевлаштування: 1. Навички усного та письмового спілкування. 2. Уміння працювати з Microsoft Office. 3. Уважність до дрібниць. 4. Здатність самостійно вирішувати завдання. 5. Самоініціативність, самомотивованість. 6. Організаторські здібності. 7. Здатність працювати у незалежному режимі. 8. Уміння працювати з Microsoft PowerPoint. 9. Управління проектами. 10. Досвід діяльності, пов'язаної з продажами. 11. Уміння виявляти й вирішувати проблеми. 12. Орієнтація на обслуговування клієнтів. 13. Уміння розподіляти час. 14. Здатність до розвитку бізнесу. 15. Аналітичні навички. 16. Уміння працювати з Microsoft Word. 17. Уміння розмовляти на двох та більше мовах. 18. Розвинені навички міжособистісного спілкування. 19. Робоча етика. 20. Уміння працювати в операційній системі Linux [14].

Експерти Світового економічного форуму визначили такі основні «м'які» навички, які допоможуть бути більш конкурентоспроможним у 2020 р., тобто в період Четвертої промислової революції:

1. комплексне вирішення проблем;
2. критичне мислення;
3. креативність;
4. управління людьми;
5. координація в команді;
6. емоційний інтелект;
7. здатність аналізувати ситуацію та приймати відповідні оптимальні рішення;
8. орієнтація на надання послуг;
9. здатність до ведення переговорів;
10. когнітивна гнучкість [15].

Такий список було подано і в 2015 р., проте на сьогодні місця навичок змінилися (критичне мислення з 4-ї позиції тепер на 2-й; креативність з 10 місця тепер в числі найнеобхідніших), відсутнє в переліку 2020 р. активне слухання, сприйняття, а новим в переліку є емоційний інтелект – як здатність усвідомлювати власні почуття і емоції, управляти ними та, використовуючи ці знання, взаємодіяти з іншими. На нашу думку, вага останньої навички буде зростати і надалі. Такі навички можуть формуватися в системі освіти, яка буде заснована на ядрі таких цінностей: – повага; – відповідальність; – чесність; – турбота; – гнучкість, як емоційна сила і оптимізм; – естетика; – креативність.

Визначено, що для того, щоб володіти значною конкурентною перевагою і бути затребуваними на ринку праці, необхідно формувати навички майбутнього:

- крос-культурну компетентність – вміння працювати в мультикультурному середовищі;
- обчислювальне мислення – вміння працювати з різноманітними даними, переводити їх у загальні поняття;
- знання нових медіа – вміння оцінювати новий контент, використовувати кожен з видів у відповідній ситуації, ефективна та безпечна комунікація в сучасному світі;
- крос-дисциплінарні знання – вміння опанувати та розуміти різні дисципліни, використовуючи набуті знання в поєднанні;
- віртуальна колаборація – вміння продуктивно співпрацювати у віртуальному середовищі та команді;
- креативність – застосовувати творчий підхід та інноваційність;
- громадянська грамотність, глобальна поінформованість – здатність адаптуватися у космополітичному суспільстві, яке схильне до глобалізації.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено, що в Україні в часи переходу до нових технологічних укладів основним ресурсом та цінністю є особистість. Доведено, що зрушення у бізнес-середовищі, нові потреби суспільства загострюють проблему невідповідності сформованої системи освіти. Швидкий розвиток інформаційних технологій дає інструменти для функціонування розвитку освітніх інновацій. Встановлено, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Одним із ключових факторів, які обмежують збільшення продуктивності є невідповідність навичок робочої сили з потребами та вимогами роботодавців. Дослідники виділяють серед індивідуальних навичок три категорії: когнітивні, соціо-емоційні і технічні навички. Ми вважаємо за необхідне доповнити таку систему творчими (креативними) навичками, тобто творчими здібностями індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор.

Необхідно, щоб кожна навичка, кожен аспект знань був прив'язаний до завдань реального життя, були факторами для розвитку критичного мислення, творчого підходу, можливостями кількох вірних відповідей та варіантів розв'язку проблем. Вагому увагу слід надати розвитку таких навичок, як творчість, критичне мислення, креативність (винахідливість) та розвитку емоційному інтелекту – як основи для формування здатності до пошуку нетрадиційних рішень, мінімізації страху помилок. Особливо важливо сприяти розвитку передових соціо-емоційних навичок у теперішніх та нових працівників; удосконалити інституційне середовище для формування інноваційних навичок та полегшення їх використання.

Література

1. Almlund, M., A. L. Duckworth, J. J. Heckman, and T. Kautz. "Personality Psychology and Economics." In Handbook of the Economics of Education, Vol. 2, edited by E. A. Hanushek. 2011. Amsterdam: North Holland.
2. Banerji, A., W. Cunningham, A. Fiszbein, E. King, H. Patrinos, D. Robalino and J.-P. Tan. Stepping Up Skills for More Jobs and Higher Productivity. 2010. Washington, DC: World Bank
3. Borghans, L. Duckworth, A. L. Heckman J. J., Weel B. ter. "The Economics and Psychology of Personality Traits", *Journal of Human Resources*. 2008. 34 (4): 972–1059.
4. Кашин А., Польщикова Э., Сахно Ю. Випускники українських ВНЗ очима роботодавців. URL: https://www.yourcompass.org/docs/Employees%20on%20University_Graduates.pdf (дата звернення 20.03.2018).
5. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія. Донецьк: Інститут економіки промисловості НАН України; ДонУЕП. 2008. 363 с.
6. Ляшенко Н. Є. Методичні підходи удосконалення аналізу моделей вимірювання інтелектуального капіталу підприємства. *Наук. праці Полтав. держ. аграр. акад. Сер.: Економічні науки. Спецвип.* 2012. С. 151-160. URL: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/151.pdf> (дата звернення 20.03.2018).
7. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. 2002. № 11. С. 48–55.
8. Теория управления / под общ. ред. А. Л. Гапоненко, А. Л. Панкрухина. Москва: Изд-во РАГС, 2003. 558 с.
9. Gig economy. TechTarget. URL: <http://whatis.techtarget.com/definition/gig-economy>. (дата звернення 12.03.2018).
10. Independent work: Choice, necessity, and the gig economy. The McKinsey Global Institute forum. URL: <http://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy> (дата звернення 12.03.2018).
11. Intuit 2020 Report: Twenty trends that will shape the next decade. URL: http://http-download.intuit.com/http.intuit/CMO/intuit/futureofsmallbusiness/intuit_2020_report.pdf (дата звернення 14.03.2018).
12. The Commission needs to get serious about tackling new forms of undeclared work. Trade union

campaigns. URL: <https://www.etuc.org/press/commission-needs-get-serious-about-tackling-new-forms-undeclared-work> (дата звернення: 15.03.2018).

13.Ксімена Дель Карпіо, Ольга Купець, Ноель Мюллер і Анна Олефір. 2017. Навички для сучасної України. Огляд. World Bank, Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. URL: <http://dx.doi.org/10.1596/978-1-4648-0890-6> (дата звернення: 15.03.2018).

14.Київський обласний центр зайнятості. URL: <https://kir.dcz.gov.ua/publikaciya/ce-neobhidno-shchob-butu-uspishnym-u-maybutnomu> (дата звернення: 21.03.2018).

15.Світовий економічний форум. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/> (дата звернення: 22.03.2018).

References

1. Almlund, M., Duckworth, A. L., Heckman, J. J. and Kautz, T. (2011). Personality Psychology and Economics. In Handbook of the Economics of Education, Vol. 2, edited by E. A. Hanushek. Amsterdam: North Holland.

2. Banerji, A., Cunningham, W., Fiszbein, A., King, E., Patrinos, H., Robalino D. and J.-P. Tan. (2010). Stepping Up Skills for More Jobs and Higher Productivity. Washington, DC: World Bank

3. Borghans, L., A. L. Duckworth, J. J. Heckman, and B. ter Weel. (2008). "The Economics and Psychology of Personality Traits", *Journal of Human Resources*, 34 (4): 972–1059.

4. Kashyn, A., Poljshhykova, E., Sakhno, Ju. "Graduates of Ukrainian universities are looking at employers", available at: https://www.yourcompass.org/docs/Employees%20on%20University_Graduates.pdf (access date 20.03.2018).

5. Kendyukhov, O.V. (2008), *Efektivne upravlinnia intelektualnym kapitalom* [Efficient Management of Intellectual Capital], Inst. of Industr. Econ. of the NASU, DonUEP, Donetsk, Ukraine.

6. Liashenko, N.Ye. (2012), "Methodological approaches to improving the analysis of models of measurement of intellectual capital of an enterprise", *Nauk. pratsi Poltav. derzh. agrhar. akad. Ser.: Ekonomichni nauky*, pp. 151-160, available at: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/151.pdf> (access date 20.03.2018).

7. Chukhno, A. (2002), "Intellectual capital: essence, forms, and regularities of its development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 48–55.

8. Ghaponenko, A.L., Pankrukhyina, A.L. (ed.) (2003), *Teoriya upravleniya* [Management theory], RAGhS, Moscow, Russia, 558 p.

9. Gig economy. TechTarget, available at: <http://whatis.techtarget.com/definition/gig-economy> (access date 12.03.2018).

10.Independent work: Choice, necessity, and the gig economy. The McKinsey Global Institute forum., available at: <http://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy> (access date 12.03.2018).

11.Intuit 2020 Report: Twenty trends that will shape the next decade, available at: http://http-download.intuit.com/http.intuit/CMO/intuit/futureofsmall_business/intuit_2020_report.pdf (access date 14.03.2018).

12.The Commission needs to get serious about tackling new forms of undeclared work. Trade union campaigns., available at: <https://www.etuc.org/press/commission-needs-get-serious-about-tackling-new-forms-undeclared-work> (access date 15.03.2018).

13.Ximena Del Carpio, Olga Merchant, Noel Muller and Anna Olefir, (2017), *Navychky dlia suchasnoi Ukrainy* [Skills for modern Ukraine], World Bank, Washington, DC. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. available at: <http://dx.doi.org/10.1596/978-1-4648-0890-6> (access date 15.03.2018).

14. Official website of Kyiv Regional Employment Center, available at: <https://kir.dcz.gov.ua/publikaciya/ce-neobhidno-shchob-butu-uspishnym-u-maybutnomu> (access date 21.03.2018).

15. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/> (access date 22.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 03.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Подільського державного аграрно-технічного університету В.К. Рудик

УДК 330.341.5
JEL Classification O30, Q13

Мушеник І.М.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій,
Бурлаков О.С.,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Mushenyk I.M.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor
at the department of information technology,
Burlakov O.S.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor
at the department of information technology,
State Agrarian and Engineering University in Podilya

PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN UKRAINE

Постановка проблеми. Впровадження інноваційних технологій є одним із ключових факторів підвищення конкурентоспроможності АПК України і економіки країни загалом. Агропромисловий комплекс є своєрідним, це зумовлено значною кількістю виробників сільськогосподарської продукції, яка є стандартизованою, досить легкі умови входження на ринок сільськогосподарських підприємств, неможливість значно впливати на рівень цін з боку виробників, саме такі особливості галузі обумовлюють основне джерело, за рахунок якого можуть зростати прибутки аграрних підприємств – це інновації, впровадження яких знижують питомі виробничі витрати.

Українська економіка характеризується безперервним підвищенням ролі інновацій як ключового чиннику успіху у конкурентній боротьбі. Інноваційний шлях розвитку економіки є невід'ємною частиною загальносвітового науково-технічного прогресу в умовах глобалізації. Це визначено в затвердженій Кабінетом Міністрів України Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Провідними вітчизняними та зарубіжними вченими і фахівцями проведено дослідження, присвячені вивченню перспектив розвитку агропромислового комплексу, доцільності впровадження інновацій, проблемам інноваційної діяльності в Україні, впливу нормативно-правової бази на інноваційну діяльність. Зокрема, ці питання відображені у працях таких вітчизняних вчених, як О. Гнаткович [1], який запропонував впровадити у вітчизняну економіку нові методи оновлення матеріально-технічної бази, до яких належить лізинг. В. Гросул [2] обґрунтував стратегічні пріоритети державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності і технологічного оновлення національної економіки України.

Приділяли значну увагу проблемам впливу інноваційних структур на розвиток економіки М. Ревенко [8], П. Саблук [9] та інші. Незважаючи на те, що в економічній літературі узагальнено цінний досвід у напрямку окреслення значення інноваційної діяльності, пріоритетного підходу до активного його застосування в агропромисловому комплексі України досі не знайдено.

Вагомий внесок в питаннях теоретичних та методологічних аспектів кластеризації агропромислового виробництва, як особливої інноваційної форми, належить українським вченим аграріям: В.В. Бакуму [4], І.О. Бембесі [4], М.Ф. Кропивку [4], О.В. Ульяновченку [10].

Проте інноваційний розвиток агропромислового виробництва на основі інтеграційних процесів, кооперації та кластеризації не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем інноваційного розвитку агропромислового комплексу України та обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності та технологічного розвитку агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні економічне змагання за лідерство на світових ринках пов'язується виключно з інноваціями. Більшість індустріально розвинутих країн буде свою стратегію довгострокового зростання, насамперед на основі переходу на інноваційний шлях розвитку [2].

Під інноваціями розуміють нововведення в різноманітних галузях і сферах діяльності, а також їх використання з метою підвищення ефективності та конкурентоздатності виробництва та управління.

Інновація – це «втілення нових форм організації праці й управління, що охоплюють не тільки окреме підприємство, а й їх сукупність, галузь» [7].

Отже, інновація – це оригінальне рішення, яке володіє новизною, базується на науково-технічних досягненнях, впровадження якого призводить до змін у всіх сферах діяльності підприємства за допомогою створення, освоєння і використання нового продукту, послуги чи технології для досягнення максимально можливого економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту [5]. Сутність інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки полягає у розробці і впровадженні в аграрне виробництво прогресивних методів ведення господарства, в основі яких лежать методи ефективного виробництва продукції, застосування нового покоління техніки, використанні нової кадрової політики з врахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу.

Інноваційний розвиток агропромислового виробництва визначає три взаємопов'язані і взаємообумовлені напрями нововведень, що стосуються біологічного, людського, а також технологічного факторів. Особлива роль нововведень стосовно біологічних чинників аграрного виробництва – характерна риса інноваційного процесу в аграрній сфері.

В агропромисловому виробництві інноваційні процеси мають власну специфіку. Їм властиві функціональні, територіальні, галузеві, технологічні, організаційні відмінності й різноманіття. В інноваційний процес залучені як живі організми, так і промислові засоби. Основними особливостями формування і розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є: різноманітність видів продукції, відмінності в технологіях виробництва продукції; залежність технологій виробництва від природних і погодних чинників; відокремленість виробників від розробників інновацій; відсутність ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інновацій виробникам, різноманіття організаційних форм виробництва, які мають суттєві відмінності за характером функціонування і фінансування [11].

Для аграрних підприємств запровадження інновацій у виробництво – це передусім впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; застосування нових, більш продуктивних порід у тваринництві та нових сортів рослин, більш продуктивних і стійкіших до хвороб та несприятливих до природно кліматичних проявів; використання біотехнологій, які дають змогу отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий та профілактичний ефект; застосування нових технічних засобів та технологій обробітку ґрунту, очистки і зберігання сировини; застосування енергозберігаючих технологій, застосування екологічних інновацій, які відповідно дають змогу збільшити врожайність, продуктивність, мінімізувати витрати та гарантувати безпеку навколишнього середовища.

Досліджуючи стан інноваційної діяльності аграрних підприємств в Україні, можна сказати, що він не у найкращому стані. На вітчизняних підприємствах існує чимало невирішених проблем ефективного використання інновацій та їх впровадження, що супроводжується втратою ним конкурентоспроможності не тільки на міжнародному, але й на місцевому рівнях. Підтримуючи думку багатьох експертів, ми також вважаємо, що головною причиною гальмування інноваційного розвитку є брак фінансових ресурсів. Проте існує низка інших причин таких, як спад платоспроможного попиту на вітчизняну продукцію з боку держави та підприємницького сектору, непривабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів через невміння держави фінансово грамотно спрямувати грошові потоки, негативний вплив інфляційних процесів, високі відсоткові ставки за банківські кредити, неплатоспроможність замовників, економічний ризик, недосконала нормативно правова база регулювання інноваційної діяльності, яка є фрагментарною, не цілісною і суперечливою та інші економічні і політико-правові проблеми.

Сезонність сільськогосподарського виробництва обумовлює необхідність залучення запозичених коштів у значних обсягах (понад 100 млрд грн в рік), у структурі кредитного портфелю банків 75 відсотків припадає на коротко та середньострокові кредити та взагалі відсутні довгострокове кредитування з терміном користування 10-15 років.

Недоліки економічної політики відбилися на розвитку всього агропромислового комплексу, а особливо у сфері сільського господарства: відбулось відставання аграрного сектору від інших галузей національного господарства за ключовими технічними, економічними й організаційними параметрами. Сільське господарство потрапило до жорстких цінових диспропорцій, втратило постійні канали збуту своєї продукції та придбання матеріально-технічних ресурсів. Як наслідок, відбулось порушення обігу фінансових ресурсів галузі за всіма основними параметрами – зокрема, отримання виручки від реалізації продукції та залучення кредитів й інвестицій, а також отримання державної фінансової підтримки [8].

Основними проблемами розвитку аграрного сектору є:

- недосконалість програм реформування аграрного сектору та їх невідповідність вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу;
- незавершеність земельної реформи;

- значний рівень розораності, деградації сільськогосподарських земель, екологічного навантаження на довкілля, відсутність державних, регіональних і місцевих програм комплексного вирішення питань щодо використання та охорони земель;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення бонітування і грошової оцінки земель;
- низький рівень використання потенціалу меліорованих земель;
- недостатній сучасний рівень агротехнологій (сівозмін, добрив, обробітку ґрунту, систем захисту рослин та багаторічних насаджень), який не забезпечує отримання екологічно безпечних та економічно ефективних результатів сільськогосподарської діяльності;
- недосконалість діючого законодавства щодо розвитку органічного сектору сільськогосподарського виробництва;
- низький рівень забезпечення сільськогосподарською технікою;
- відсутність умов для розвитку виноградарсько-виноробних підприємств з невеликими обсягами виробництва, які потенційно спроможні виробляти ексклюзивну продукцію, конкурентоспроможну на внутрішньому та зовнішньому ринках.
- висока вартість капіталу в трудомістких галузях сільського господарства, зокрема в овочівництві, садівництві, виноградарстві, хмелярстві, тваринництві, органічному виробництві;
- відсутність мотивації у сільськогосподарських товаровиробників до розвитку трудомістких галузей тваринництва, які потребують тривалого обороту вкладених ресурсів;
- зниження конкурентоспроможності вітчизняних племінних (генетичних) ресурсів;
- відсутність державної підтримки системи селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу та залежність від імпорту племінних (генетичних) ресурсів;
- відсутність прозорих правил поведінки на галузевих ринках;
- недостатність наукового забезпечення діяльності окремих галузей харчової та переробної промисловості;
- висока енерговитратність та залежність сільськогосподарського виробництва від імпортних паливно-енергетичних ресурсів;
- втрата значної частини основних фондів сільськогосподарських підприємств різної форми власності, а також суден рибпромислового флоту через тимчасову окупацію Автономної Республіки Криму та м. Севастополь;
- деіндустріалізація і деконцентрація сільськогосподарського виробництва;
- відсутність спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування сільськогосподарського виробництва;
- відсутність реальних обсягів державної підтримки системи страхування сільськогосподарських ризиків, що зменшує мотивацію виробників сільськогосподарської продукції до страхового захисту;
- нестабільність податкового законодавства, відсутність науково-обґрунтованих стратегічних напрямів розвитку системи податкового регулювання сільськогосподарського виробництва;
- недостатність обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва;
- відсутність пріоритетності державної підтримки сільського господарства;
- втрати продукції внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому, зокрема в частині бюджетного фінансування цільових програм розвитку сільського господарства, а також закладення багаторічних насаджень, будівництва холодильників, сховищ та потужностей по переробці сільськогосподарських культур, плодово-ягідної продукції, винограду та хмелю;
- обмежений доступ малого і середнього бізнесу до організованого аграрного ринку;
- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, складність у виробленні сільськогосподарськими товаровиробниками консолідованої позиції щодо захисту своїх інтересів;
- непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;
- неналежні інституційні та економічні умови інтеграції малих форм господарювання в організований аграрний ринок;
- необхідність цілісної національної політики довгострокового закріплення на міжнародних ринках;
- недостатній рівень експорту продукції з високою доданою вартістю;
- несприятливі інвестиційні умови для розвитку харчової та переробної промисловості;
- нерозвинуті сучасні форми торгівлі продуктами харчової та переробної промисловості (інформаційні системи, біржі тощо);
- потреба в інфраструктурних проектах галузевого значення та проектах гарантування експорту на основі державно-приватного партнерства;

- недостатній рівень упровадження досягнень науково-технічного прогресу, поширення прогресивних технологій;
- недостатня мотивація до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників;
- концентрація виробництва окремих трудомістких видів продукції в особистих селянських господарствах, що не є товаровиробниками;
- відсутність дієвих заходів щодо імплементації особистих селянських господарств у ринкові механізми функціонування аграрного сектору [3].

У вирішенні завдань виходу країни з кризи, забезпечення динамічно стійкого розвитку економіки першочергова роль належить інноваціям, інноваційній діяльності, спроможним забезпечити безперервне оновлення технічної та технологічної бази виробництва, освоєння та випуск нової конкурентоспроможної продукції, ефективне проникнення на світові ринки товарів та послуг. Це потребує реформування всіх сфер суспільного життя, та, перш за все, економіки.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі, створює ряд викликів. Подальший розвиток аграрного сектору, що є одним з найбільш важливих в економіці України, потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави [3].

Виконання цього завдання пов'язане із визначенням стратегічних напрямів державної підтримки та забезпечення ефективного функціонування ринкових механізмів, інтеграції аграрного сектору економіки країни в світову економічну систему.

Аналіз шляхів подолання кризових явищ та вибір ефективних орієнтирів економічного розвитку АПК свідчить, що найоптимальнішим із можливих напрямків у сільськогосподарській сфері є інноваційний. Лише таким чином можна швидко й ефективно трансформувати сільськогосподарське виробництво, стимулювати мале і середнє підприємництво та водночас забезпечити вихід на світовий ринок, що надзвичайно важливо для нашої держави з її величезним потенціалом аграрної країни. Конкурентоспроможність продукції АПК та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання має ґрунтуватися на певному рівні інноваційного розвитку, що сприятиме формуванню їх нових компетенцій.

Пріоритетним у державній політиці зараз має стати конструктивність у вирішенні проблем із впровадженням у вітчизняну економіку нових методів оновлення матеріально-технічної бази, до яких належить і лізинг. Для широкого впровадження лізингових відносин в галузі АПК потрібно розробити такий інвестиційний режим, який би включав податкові пільги для сільського господарства, тому що саме в цій галузі є нагальна потреба в інвестиційних ресурсах.

Лізинг в світовій економіці посідає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту. Він є одним з прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва та відкриває користувачам широкий доступ до передової техніки і технології. Для багатьох господарюючих суб'єктів лізингові операції в країнах ринкового спрямування стали домінуючими при технічному переоснащенні матеріально-технічної бази свого виробництва.

Лізинг виконує декілька народногосподарських функцій, зокрема є :

- формою забезпечення вкладень в основні фонди, доповнюючи традиційні канали фінансування,
- прогресивним методом матеріало-технічного забезпечення,
- способом збуту машин та устаткування, а також інструментом активного маркетингу [1].

Основним напрямом формування національної інноваційної системи повинні бути:

- створення сприятливого економічного і правового середовища (сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату);
- формування інноваційної інфраструктури;
- вдосконалення механізмів державного сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень та експериментальних розробок.

Основними елементами при цьому будуть:

- генерація знань;
- освіта і професійна підготовка;
- виробництво продукції та послуг;
- інноваційна інфраструктура, включаючи фінансове та інформаційне забезпечення.

Усі ці елементи повинні об'єднуватися через чітку та послідовну державну інноваційну політику. Проведене дослідження та аналіз сучасних тенденцій розвитку економіки провідних країн світу свідчить, що створення інноваційної економіки є стратегічним напрямом розвитку нашої країни у XXI ст. На жаль, вітчизняна практика підтримки інноваційної діяльності є недостатньо ефективною. Отже, вдосконалення державної інноваційної політики повинно відбуватися у напрямі збагачення їх інструментарію.

З огляду на вищезгадане, для забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектору економіки України необхідна розробка власної моделі активізації інноваційної діяльності з

урахуванням інноваційних можливостей сільськогосподарських підприємств, підвищення мотивації всіх учасників аграрного ринку, сприяння процесу «дифузії інновацій», активного залучення держави до законодавчо-нормативного регулювання досліджуваної сфери. Доцільним є акцентування уваги на реалізації інноваційного підприємництва, спрямованого на створення інноваційних продуктів, технологій та надання послуг, передусім на основі адаптаційної здатності підприємства до зовнішніх впливів, виражених організаційно-управлінських підходів, що забезпечить у перспективі гарантований інноваційний розвиток.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами дослідження виявлено особливості інноваційного розвитку агропромислового комплексу України, систематизовано та досліджено сучасний стан інвестиційного забезпечення інноваційних проектів у агропромисловому виробництві, а також:

- запропоновано методичні методи проведення обстеження інноваційної діяльності в сільському господарстві та сформовано методологічні основи системи інвестування інноваційних проектів у агропромисловому виробництві;

- розроблені рекомендації щодо удосконалення лізингової моделі інвестування інноваційних проектів у агропромисловому виробництві;

- розширено методичні можливості складання комплексного інноваційного бізнес-плану в рамках формування галузевої організаційної структури;

- удосконалено систему управління ризиками інноваційних проектів у агропромисловому виробництві.

Література

1. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України. *Ефективна економіка*. 2009. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 05.03.2018).

2. Гросул В. А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. №1(3), Т. 1. С. 76–82.

3. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Проект Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>. (дата звернення: 05.03.2018).

4. Кропивко М. Ф., Бембека І. О., Бакум В. В. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку України // Матеріали міжнародної науково практичної конференції. У 3 х частинах. Київ: РВПС України НАН України, 2008. ч .3. С. 53-56.

5. Полегенька М. А. Етимологія терміну "інновації" як економічної категорії. *Агросвіт*. 2016. № 21. С. 57–61.

6. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 23.02.2013 №187. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 05.03.2018).

7. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2009. 358 с.

8. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка України*. 2011. № 12. С. 51–55.

9. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України. *Економіка України*. 2008. № 12. С. 4–18.

10. Ульянченко О. В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 10. С. 56–59.

11. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). С. 64-76.

References

1. Hnatkovych, O.D. (2009), "Activation of innovations in agriculture of Ukraine", available at: www.economy.nayka.com.ua (access date March 05, 2018).

2. Hrosul, V.A. (2010), "Problems of innovation activity in Ukraine", *Biuletten Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1(3), vol. 1, pp. 76–82.

3. Kontseptsiia Derzhavnoi tsilivoi programy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Proekt Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy, "The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the period up to 2020: The Project of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine" available at: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (access date March 05, 2018).

4. Kropyvko, M.F., Bembekha, I.O., and Bakum, V.V. (2008), "Formation of clusters in the agro-industrial area of the region", *Makroekonomichne rehulivannia investytsiinykh protsesiv ta vprovadzhennia stratehii innovatsiino-investytsiinoho rozvytku Ukrainy* [Macroeconomic regulation of investment processes and introduction of strategies of innovation and investment development of Ukraine], *Materialy mizhnarodnoi*

naukovo praktychnoi konferentsii [Materials of the international scientific and practical conference], Kyiv, Ukraine, vol. 3, pp. 53-56.

5. Polehenka, M.A. (2016), "The etymology of the term "innovation" as an economic category", *Ahrosvit*, no. 21, pp. 57-61.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State Program for the intensification of economic development for 2013-2014" from 23.02.2013 No 187, available at: www.kmu.gov.ua (access date March 05, 2018).

7. Osovska, H.V., Yushkevych, O.O., and Zavadskyi, Y.S. (2009), *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic Dictionary], Kondor, Kyiv, Ukraine, 358 p.

8. Revenko, M. (2011), "Improvement of state regulation of the agrarian sector of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 51-55.

9. Sabluk, P.T. (2008), "Status and prospects of development of agroindustrial complex of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 4-18.

10. Ulianchenko, O.V. (2010), "Increasing the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy on a cluster basis", *Visnyk aharnoi nauky*, no. 10, pp. 56-59.

11. Shubravska, O.V. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for modernization of the agrarian sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8(261), pp. 64-76.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Подільського державного аграрно-технічного університету І.А. Цвігун

УДК 35.075.1:(330.341.1:631.11)
JEL Classification Q12, O13

**Смулка О.І.,
аспірант***

Львівський національний аграрний університет

УЧАСТЬ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Smulka O.I.,
postgraduate student,
Lviv National Agrarian University**

PARTICIPATION OF ADVISORY SERVICES IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах жорсткої конкуренції та агресивного ринкового середовища вимагає від них модернізації системи виробництва й реалізації продукції на інноваційних засадах. Для цього повинен бути налагоджений трансфер інновацій від їх продуцентів (наукових установ, промислових і обслуговуючих підприємств) до споживачів (сільгоспвиробників). Результати трансферу визначають поширеність інновацій в системі аграрного виробництва, їх адаптованість до потреб конкретного сільгоспвиробника та ефективність застосування.

Трансфер інновацій передбачає не тільки задоволення попиту на них з боку сільськогосподарських підприємств, а й певною мірою формує цей попит через ознайомлення агровиробників з можливими виробничо-технологічними й організаційними нововведеннями. Існують різні варіанти поширення інновацій серед сільгоспвиробників. Одним із них є діяльність дорадчих служб. Свого часу такі служби були створені в багатьох регіонах України, однак сьогодні помітного впливу на функціонування сільськогосподарських підприємств вони не справляють. Це обумовлює необхідність визначення перспектив залучення дорадчих служб до забезпечення інноваційного розвитку цих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед опублікованих в останні роки праць,

* Науковий керівник: Черевко Г.В. – д.е.н., професор

присвячених вивченню проблеми організації та розвитку дорадчої діяльності в аграрному секторі, варто виділити доробок М.Ф. Безкровного, Т.П. Кальної-Дубінок, Р.Я. Корінця, І.П. Кудінової, А.М. Стельмащука, О.І. Шаманської та інших авторів. Ними визначені основні форми дорадницької діяльності, які мають перспективи розвитку в сільському господарстві України, завдання, що ставляться перед дорадчими структурами. Дослідники наводять дані про наявність економічного ефекту від співпраці сільськогосподарських товаровиробників з дорадчими структурами [6, с. 136; 11, с. 134; 13]. У їх публікаціях зазначені основні причини, що гальмують розвиток дорадництва в Україні, серед яких – проблеми з фінансуванням, зокрема відсутність відповідної підтримки з боку держави, недостатня популяризація дорадницьких послуг [2, с. 87; 6, с. 136].

Автори публікацій привертають увагу до важливості розповсюдження науково-технічної інформації, впровадженні прогресивних наукових розробок і передових технологій з допомогою дорадчих служб [1, с. 17; 4, с. 156; 6, с. 135; 9, с. 289; 10, с. 27; 12, с. 48], які, по суті, забезпечують інноваційний розвиток агровиробників. У той же час потребують уточнення механізми використання потенціалу дорадчих служб для розвитку контактів між продуцентами інноваційних продуктів та сільськогосподарськими підприємствами.

Постановка завдання. Ціллю статті є розгляд проблем та оцінка перспектив використання створених в Україні сільськогосподарських дорадчих служб для забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Національної асоціації дорадчих служб України, в нашій країні на початку 2018 року налічувалося 70 структур, статутними завданнями яких передбачене виконання дорадчих функцій у середовищі сільськогосподарських виробників [3]. Вони були створені в усіх без винятку областях України, переважно у 2005-2008 роках, після прийняття Закону України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” та завдяки активізації заходів органів виконавчої влади з підтримки аграрного дорадництва. Ці структури повинні були забезпечити зростання компетентності користувачів їх послуг через підвищення рівня знань, удосконалення практичних навичок успішного господарювання.

Сільськогосподарські підприємства є лише однією з категорій суб’єктів – користувачів послуг дорадчих служб. Діяльність цих служб спрямована також на забезпечення потреб сільського населення, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади [8], підприємств і підприємців, котрі здійснюють свою діяльність у сільській місцевості, громадських та інших неурядових і некомерційних організацій [5, с. 13]. Та створення сільськогосподарських дорадчих служб здійснюється для задоволення потреб передусім агровиробників. Особливо важливими є їх послуги для невеликих за розмірами господарств, компетентнісний потенціал яких через невелику кількість зайнятих працівників доволі обмежений. Великі підприємства мають штат фахівців (інженерів, агрономів, ветеринарів, бухгалтерів тощо), які повинні забезпечувати кваліфіковане поточне управління. Але й вони для реалізації серйозних інвестиційних проектів можуть звертатися за допомогою до зовнішніх консультантів.

Слід зазначити, що дорадчі служби – не єдині структури, які здійснюють інформаційно-консультаційне обслуговування агровиробників. Цим займаються й маркетингово-консалтингові підрозділи компаній – продавців техніки та обладнання, агрохімікатів, іншої продукції для сільськогосподарських підприємств. Також в Україні функціонують консалтингові фірми, що пропонують послуги з побудови агробізнесу “під ключ”. Однак діяльність цих структур пов’язана з просуванням на ринок конкретного (власного) товару або ж зорієнтована на співпрацю з великими підприємствами в окремих продуктових галузях. Дорадчі служби забезпечують значно ширший спектр послуг, орієнтуючись на застосування розробок різних вітчизняних і зарубіжних виробників. Вони суттєво розширюють доступ аграріїв до надбань науки й передової практики.

Більшість дорадчих послуг, які можуть отримувати сільськогосподарські підприємства, прямо чи опосередковано пов’язані з забезпеченням їх інноваційного розвитку. Уточнимо, що під інноваційним розвитком розуміємо зміни в діяльності підприємств, пов’язані з використанням інновацій – новостворених (застосованих) і (або) вдосконалених конкурентоздатних технологій, продукції або послуг, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва [7].

Опрацювання статутних документів сільськогосподарських дорадчих служб України показало, що вони ставлять перед собою завдання: сприяти поширенню та впровадженню у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки, передового досвіду господарювання; надання послуг з розробки інвестиційних проектів та супроводу їх впровадження; організації груп з впровадження інновацій в агропромислового виробництва; поширення досвіду з заохочення новаторів, зокрема через застосування системи їх морального і матеріального стимулювання тощо. Окремі структури (наприклад, Львівська аграрна дорадча служба, Запорізька обласна сільськогосподарська дорадча служба) зазначили серед надаваних послуг формування пакету замовлень на проведення прикладних досліджень для науково-дослідних та навчальних установ відповідного профілю, виходячи з потреб своїх клієнтів. Певне відношення до забезпечення інноваційного розвитку підприємств мають й інші види послуг дорадчих служб – з надання інформації про ціни та кон’юнктуру ринку, стандарти якості та безпеки сільськогосподарської продукції, налагодження зв’язків між сільгоспвиробниками і

переробниками, торговельними структурами, організації та проведення експозицій, виставок, конференцій, круглих столів тощо.

Однак реалізація задекларованих завдань на практиці відбувається зі значними труднощами. Із зареєстрованих в Україні сільськогосподарських дорадчих служб працюють одиниці [13], після 2012 року не появилось жодної нової такої структури, навіть більше, простежується тенденція до зменшення їх кількості. Лише кілька організацій, зареєстрованих як аграрні дорадчі служби, мають Інтернет-сайти з поновлюваною інформацією, що свідчить про їх реальну активність.

Згідно з вимогами статті 9 Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" [8] Міністерство аграрної політики та продовольства України створює і веде реєстри дорадчих служб та дорадників. Станом на кінець 2017 року в розміщеному на офіційному сайті Мінагрополітики реєстрі сільськогосподарських дорадчих служб налічувалося всього 10 організацій, до кадрового складу яких було включено 40 осіб. Однією з причин вилучення з реєстру є відсутність у відповідних суб'єктів сертифікатів, які засвідчують їх право надавати дорадчі послуги. Такі сертифікати надаються терміном на 5 років, однак дієвої системи їх поновлення в Україні до останнього часу не існувало. Та сьогодні у цій сфері спостерігаємо певні позитивні зрушення. Їх прикладом є здійснення у Львівському національному аграрному університеті підготовки і перепідготовки кадрів для дорадчих служб, яку у 2017 році пройшли 110 фахівців з низки областей Західної України. Цей факт свідчить про наявність бажання і можливостей реанімувати в Україні організовану дорадчу діяльність, рівень активності якої в останні роки був низьким.

Досі не визначено, яка модель аграрного дорадництва найбільшою мірою відповідає специфіці нашої країни. Обґрунтовуючи засади цієї моделі, слід визначити оптимальні шляхи вирішення низки проблем, пов'язаних із фінансовим забезпеченням діяльності дорадчих служб, формуванням їх кадрового потенціалу, налагодженням комунікаційних зв'язків з сільськогосподарськими виробниками. Способи вирішення цих проблем справляють помітний вплив на вибір організаційно-правової форми дорадчої служби. Поширення окремих їх форм і визначає модель аграрного дорадництва, що розвивається в країні.

Із 70 дорадчих служб, дані про яких містяться на офіційному сайті Національної асоціації дорадчих служб України, 40 мають статус громадської організації, 16 – господарських товариств, 5 – приватних підприємств, 4 – сільськогосподарських кооперативів, 2 – благодійних організацій, 2 – структур при державних навчальних закладах, одна – асоціації.

У статутах майже всіх дорадчих служб, створених у формі громадських організацій, зазначено, що їх діяльність здійснюється на неприбутковій основі. Статус неприбутковості мають і дорадчі служби, організаційно-правовою формою яких є сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Декларування неприбутковості є вигідним для організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб (обслуговування) їх учасників, оскільки дає змогу уникнути подвійного оподаткування. Однак засновниками і учасниками громадських організацій виступають особи, які не потребують дорадчих послуг, а готові їх надавати.

З усіх зареєстрованих в Україні сільськогосподарських дорадчих служб статус громадських організацій мають майже 60%. Однак із 10 таких служб, внесених у чинний на кінець 2017 року реєстр Міністерства аграрної політики та продовольства України, лише три є громадськими організаціями, причому жодна з них не має власного сайту. Доходимо висновку, що формат громадських організацій сьогодні не забезпечує достатніх стимулів у їх засновників і учасників розвивати дорадчу діяльність в аграрній сфері.

Високі стимули до ефективної діяльності мають підприємства, мета функціонування яких полягає в отриманні прибутку від своєї діяльності. Серед зареєстрованих в Україні дорадчих служб налічується більше двох десятків підприємницьких структур у формі товариств з обмеженою відповідальністю та приватних підприємств. Однак і вони не демонструють високої ефективності у виконанні функцій сільськогосподарського дорадництва.

Дорадчі служби у формі громадських організацій, кооперативів, господарських товариств і приватних підприємств є недержавними структурами, на послуги яких досі не сформовано стійкого попиту з боку сільськогосподарських товаровиробників. Останні не демонструють готовності до отримання дорадчих послуг на основі повної оплати їх вартості. Як свідчить світовий досвід, успішнішою в умовах України може бути модель сільськогосподарського дорадництва, яка ґрунтується на залученні державних організацій і державних фінансів.

У розвинених країнах світу сільськогосподарська дорадча діяльність розпочиналася через створення державних дорадчих служб або служб при державних аграрних університетах. І лише після того, як сформувалася позитивний імідж цих служб, був накопичений досвід роботи з агровиробниками, почалося формування приватних структур, що здійснюють дорадчу діяльність на комерційних засадах [10, с. 32-33; 11, с. 148]. Відзначається ефективністю діюча в США система Extension service, за якої дорадчі служби створені в університетах країни. Їх фінансування забезпечують у визначеній пропорції Міністерство сільськогосподарства США, уряд штату та уряд округу. Учені університетів беруть участь у роботі служби як консультанти.

В Україні залучення до дорадчої діяльності вчених аграрних університетів та наукових установ

вирішує проблему кадрового забезпечення дорадчих служб кваліфікованими фахівцями з окремих питань господарської діяльності. Науковці можуть брати участь у діяльності дорадчих служб у якості сільськогосподарських експертів-дорадників – осіб, котрі проводять дорадчу діяльність не на постійній основі, а на запит дорадчих служб та професійних дорадників [8]. Будучи вузькоспеціалізованими фахівцями, вони здатні забезпечити кваліфікований науковий супровід серйозних інвестиційних проектів, здійснюючи тим самим вклад в інноваційний розвиток аграрних підприємств.

Елементи системи Extension service спостерігаємо і в Україні. Дорадчі служби були створені при багатьох закладах вищої освіти аграрного профілю, переважно у формі громадських організацій. Та їх діяльність не набула бажаного розвитку через відсутність постійних і системних контактів з сільськогосподарськими товаровиробниками. Забезпечувати такі контакти повинна адміністрація дорадчих служб, сформована особами, котрі здійснюють дорадчу діяльність на професійній основі (робота в дорадчій службі є для них основним місцем праці). Однак здебільшого в університетах керівні органи дорадчих служб не відзначаються високою активністю. Певною мірою це пояснюється відсутністю дієвих механізмів оплати за надані консультаційні послуги з використанням надбань аграрної освіти і науки [11, с. 152].

До налагодження комунікаційних зв'язків між дорадчими службами й агровиробниками доцільно залучати профільні департаменти і відділи обласних та районних державних адміністрацій. Цей варіант розвитку сільськогосподарського дорадництва апробують у Львівській області, де при департаменті агропромислового розвитку облдержадміністрації створено консультаційно-дорадчий центр. У роботі центру задіяні науковці аграрних університетів та науково-дослідних інститутів, що функціонують на території області. Департамент, реалізуючи державну політику з організації бюджетної підтримки соціально значимих видів діяльності і проектів у аграрному секторі економіки, налагоджує контакти з сільськогосподарськими виробниками, зацікавленими в отриманні такої підтримки. Залучення кваліфікованих експертів-дорадників значно підвищує інноваційну складову й очікувану ефективність відповідних проектів.

Участь у розвитку сільськогосподарського дорадництва органів державної виконавчої влади сприяє вирішенню питання фінансового забезпечення відповідної діяльності через виділення коштів у бюджетах різних рівнів. Разом з тим, департаменти і відділи агропромислового розвитку не можуть підміняти своєю діяльністю дорадчі служби. Їх приміщення й системи комунікацій повинні використовуватися насамперед для технічного забезпечення дорадчої діяльності, у тому числі для забезпечення зв'язків сільськогосподарських виробників з експертами-дорадниками з числа наукових працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Аграрне дорадництво передбачає надання сільськогосподарським виробникам інформаційно-консультаційних послуг, більшість із яких мають пряме чи опосередковане відношення до забезпечення інноваційного розвитку реципієнтів цих послуг. Сьогодні реальний вклад сільськогосподарських дорадчих служб в інноваційний розвиток аграрного сектора України залишається малопомітним. Із кількох десятків таких служб, створених в країні, лише одиниці демонструють доволі активну діяльність. Переважна більшість із них не зуміла налагодити стійких і плідних зв'язків з агровиробниками.

Ефективний трансфер інновацій в аграрному секторі залежить від залучення до діяльності дорадчих служб експертів-дорадників з числа працівників аграрних університетів і науково-дослідних установ. Водночас результати діяльності цих служб залежать від наявності у складі їх керівних органів кваліфікованих менеджерів, здатних забезпечити залучення коштів (у тому числі бюджетних, грантових) для фінансування дорадчої діяльності, налагодити контакти з сільськогосподарськими виробниками. З урахуванням цього до організації дорадчих служб доцільно залучати профільні департаменти і відділи обласних та районних державних адміністрацій. Ці державні структури мають певні можливості для забезпечення зв'язку сільгоспвиробників з центрами аграрної науки, підсилені перспективами використання під час реалізації інноваційно-інвестиційних проектів програм державної підтримки аграрного сектора.

Література

1. Безкровний М. Ф. Система організаційно-економічних зв'язків сільськогосподарської дорадчої служби з органами управління, організаціями наукового забезпечення АПВ. *Агроекономіка*. 2017. № 17. С. 15-19.
2. Брух О., Бернацька І., Гошко Т. Особливості дорадницької діяльності у Львівській області. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9, № 1-2. С. 82-89.
3. Дорадчі служби в регіонах / Офіційний сайт Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України URL: <http://www.dorada.org.ua/doradchi-sluzhbi-ukrajini/advisory-services-in-regions.html>. (дата звернення: 30.03.2018).
4. Копитко О. В. Роль дорадництва у забезпеченні інноваційного розвитку в АПК. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Сер. : Економічні науки. 2013. № 11. С. 155-161.
5. Корінець Р. Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді. Київ: Інститут

сільського розвитку, 2003. 27 с.

6. Кудінова І. П. Сільськогосподарське дорадництво в Україні: проблеми та шляхи розвитку. *Біоресурси і природокористування*. 2014. Т. 6, № 5-6. С. 133-137.

7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 30.03.2018).

8. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 30.03.2018).

9. Самсонова В. В., Шевченко Л. О. Наукова складова в дорадчій освіті. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2014. Вип. 200 (1). С. 287-290.

10. Стельмашук А. М., Смоленюк П. С. Дорадництво : навч. посіб. Хмельницький: ПП Гонта А.С., 2011. 160 с.

11. Формування та розвиток системи дорадництва в Україні : монографія / Т. П. Кальна-Дубинюк та ін. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 332 с.

12. Шаманська О. І., Тітаренко О. М. Сільськогосподарська дорадча діяльність: сутність та особливості здійснення. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 44-50.

13. Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Аналітична записка – Л. А. Жураковська. Національний інститут стратегічних досліджень (2014): веб-сайт. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1521> (дата звернення: 30.03.2018).

References

1. Bezkrivnyi, M.F. (2017), "The system of organizational and economic relations of the agricultural advisory service with the management bodies, organizations of scientific support of the refueling", *Agrosvit*, no. 17, pp. 15-19.

2. Brukh, O., Bernatska, I. and Hoshko, T. (2016), "Features advisory activities in Lviv region", *Ahrarna ekonomika*, vol. 9, no. 1-2, pp. 82-89.

3. The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine (2018), Advisory services in the regions, available at: <http://www.dorada.org.ua/doradchi-sluzhbi-ukrajini/advisory-services-in-regions.html> (access date March 30, 2018).

4. Kopytko, O.V. (2013), "The role of the advisory services in the providing innovative agriculture development", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 11, pp. 155-161.

5. Korinets, R.Ya. (2003), *Silskohospodarske doradnytstvo: zapytannia ta vidpovidi* [Agricultural Advice: Questions and Answers], Instytut silskoho rozvytku, Kyiv, Ukraine, 27 p.

6. Kudinova, I.P. (2014), "Agricultural advisory in Ukraine: problems and development", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 6, no. 5-6, pp. 133-137.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovation activity", no. 40-IV from 04.07.2002, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (access date March 30, 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "About Agricultural Advisory Activities", no. 1807-IV from 17.06.2004, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (access date March 30, 2018).

9. Samsonova, V.V. and Shevchenko, L.O. (2014), "Scientific component in advisory education", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, iss. 200 (1), pp. 287-290.

10. Stelmashchuk, A.M. and Smoleniuk, P.S. (2011), *Doradnytstvo* [Counseling], PP Honta A.S., Khmelnytskyi, Ukraine, 160 p.

11. Kalna-Dubiniuk, T.P., Kudinova, I.P., Rybak, L.Kh. et. al (2014), *Formuvannia ta rozvytok systemy doradnytstva v Ukraini* [Formation and development of an advisory services system in Ukraine], Vydavets PP Lysenko M.M., Nizhyn, Ukraine, 332 p.

12. Shamanska, O.I. and Titarenko, O.M. (2015), "Agricultural consulting: essence and features of realization", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 1, pp. 44-50.

13. "On state support for the development of agricultural advisory services in Ukraine. Analytical note – L.A. Zhurakovska" (2014), *The National Institute for Strategic Studies*, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1521> (access date March 30, 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного аграрного університету Г.В. Черевко

УДК 339.9:355

JEL Classification E 220; F 210; O 310

Сохацький О.Ю.,
аспірант* кафедри міжнародних економічних відносин
Тернопільського національного економічного університету

РЕВОЛЮЦІЯ 4.0. ЯК НОВА ПАРАДИГМА ІНВЕСТУВАННЯ У ВІЙСЬКОВІ ІННОВАЦІЇ

Sokhatskyi O.Yu.,
postgraduate student at the department
international economic relations
Ternopil National Economic University

REVOLUTION 4.0. AS A NEW PARADIGM OF INVESTING IN MILITARY INNOVATION

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття характеризується переходом до такого типу збройного протистояння, в якому вирішальна роль належить високоточній зброї та іншим нетрадиційним для війн п'ятого покоління засобам. Варто зазначити, що війна п'ятого покоління характеризується наявністю атомної зброї, яка була і є засобом стримування ворогуючих сторін ще з часів Холодної війни між країнами Заходу та Радянським Союзом. Цей період відзначився суттєвим зростанням військових витрат на нові види як традиційної, так і атомної зброї. Перемогу у Холодній війні отримав Захід на чолі із США, однак для США ця гонка озброєнь закінчилася найбільшим військовим бюджетом у світі, а для СРСР економічним фіаско і розпадом на 15 нових країн.

Починаючи з офіційного визнання початку нової технологічної ери, яку з легкої руки президента Всесвітнього Економічного Форуму К. Шваба почали називати Революцією 4.0., переорієнтація інвестиційних потоків уже починає і в подальшому буде здійснюватися через вкладання коштів у наступних дев'ять сфер: оперативне отримання цінної аналітичної інформації з великого масиву даних (у зарубіжній літературі цей процес прийнято називати Big Data and Analytics – великі дані та їх аналітика); розробку автономних роботів як основи кібер-фізичних систем; моделювання бізнес-процесів одночасно у віртуальній та фізичній реальності, що дозволить швидко і дешево відслідковувати помилкові рішення та уникати їх; здійснення одночасної горизонтальної та вертикальної системної інтеграції, що дозволяє поєднати у єдиному інформаційному просторі усі системи управління та учасників як на мікро-, так і на макрорівнях; широке запровадження промислового Інтернету речей (Industrial Internet of Things); розвиток кібербезпеки; поглиблення процесів застосування хмарних технологій (The Cloud); запровадження додаткового (адитивного) виробництва, зокрема тривимірного друку; віртуальної реальності тощо.

Зазначене вище не могло не вплинути на військову справу. В останні роки з'являється велика кількість військових інновацій, що кардинально змінюють саму сутність війн майбутнього. Натомість більшість військових доктрин країн світу досі використовують значні за обсягами бюджети на традиційні види озброєнь та чисельні армії. Це відбувається через недостатню увагу до наукових досліджень технологій Революції 4.0., використання яких може кардинально змінити сам характер військових протистоянь.

У 1999 році два офіцери Народно-визвольної армії Китаю опублікували книгу під назвою «Необмежена війна» («Unrestricted Warfare»). На їхню думку, три необхідних «матеріальних елемента будь-якої війни» – а саме: солдати, зброя і поле битви змінилися до невпізнання. Цитовані вище слова китайських військових використав Джон Торнхілл (John Thornhill) [24] у своїй статті, опублікованій у Financial Times в липні 2017 року, справедливо зазначаючи той факт, що в останні п'ять років (2012-2017 р.) цифрової ери поле битви не обмежується традиційним протистоянням військових та техніки. Всі атрибути військової справи змінюються суттєво. Такі війни називають війнами шостого покоління або переважно неконтактними війнами у звичайному розумінні цього слова, з масовим використанням високоточної неядерної зброї, інформаційних методів протистояння з перетворенням на інтегроване поле бою землі, повітря, води, космосу.

Дослідження цих процесів актуалізується для України, де уже більше чотирьох років йде гібридна війна з Росією, яка не тільки анексувала Крим та здійснює бойові дії на Сході, але й здійснює повномасштабну інформаційну інтервенцію та терористичні дії з метою дестабілізації ситуації в країні загалом. Особливої гостроти дослідження можливої зміни напрямів інвестиційних потоків з

* Науковий керівник: Куриляк В.Є. – д.е.н., професор.

традиційних видів озброєнь на військові інновації Четвертої промислової революції набувають у вітчизняних реаліях обмежених ресурсів на оборону. Військові інновації цієї епохи потребують значно менше коштів, а ефект від їх використання в більшості випадків може бути не менш, а подекуди і більш вражаючим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Війни майбутнього уже активно досліджують науковці, військові, політики, державні та громадські організації у різних країнах світу, звертаючи особливу увагу на зміну обсягів військових витрат на військові інновації у порівнянні з традиційними видами озброєнь. Паралельно у мережі Інтернет формуються спільноти блогерів, що займаються систематизацією інформації з цієї проблематики з різних країн, що дозволяє оцінити масштаб проблеми, її складність та актуальність.

Необхідність дослідження природи війн майбутнього доведено у працях зарубіжних науковців, К. Шваба (Klaus Martin Schwab) [16], Дж. Торнхілла (John Thornhill) [24], Дж. Фарвела (James P. Farwell), Р. Рогозінські (Rafal Rohozinski) [20], А. Маршала (Alex Marshall) [21] М. МакНернея (Michael McNerney) [22]. Ці вчені у своїх дослідженнях звертають увагу на кардинальну зміну усіх складових військової справи в період Індустріальної революції 4.0., зокрема появу військових інновацій - нових видів озброєння, при виготовленні яких використовуються кібер-фізичні системи, віртуальна та доповнена реальність, хмарні обчислення, Промисловий Інтернет речей, що уже стають реаліями сучасної війни, полем битви якої не обмежується збройним протистоянням військ, а поширюється на всі сфери суспільного життя. В. працях російських дослідників А.Варшавського, Ю.Макарової [2], А.Кокошина, А.Бартенева, В.Веселової [6], В.Панкова, С.Казенного [9], В.Фортова, І.Каляєва[14], розглядаються проблеми фінансування сфери військових інновацій, констатуються факти відставання російської військової науки від розвинутих держав, в першу чергу США та Китаю. Через чотири роки військового протистояння з Росією на Сході України вітчизняними дослідниками опубліковано ґрунтовну монографію за науковою редакцією В.Горбуліна[11], де розглядається в цілому природа світової гібридної війни та її український фронт, про необхідність пошуку оновлених солдатів і технологій майбутнього у військовій справі пишуть О.Колосовська [7], І.Плеханов [8]. Однак недостатньо дослідженням залишається процес створення та впровадження військових інновацій цифрової Революції 4.0., що уже суттєво змінюють саму природу військових конфліктів та в цілому війн майбутнього.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка гіпотези щодо зміни парадигми інвестування у військовій справі в умовах Революції 4.0. Для досягнення мети сформульовано наступні завдання: теоретично узагальнити наукові підходи до трактування нової природи воєн епохи технологічної Революції 4.0. та необхідності зміни парадигми інвестування у військовій справі; здійснити аналіз практики створення та впровадження військових інновацій у країнах, що займають чільні місця у військових рейтингах світу; розробити практичні рекомендації для формування в Україні системи стимулювання процесів впровадження військових інновацій нової технологічної ери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників вважають, що в останні п'ять років (2013-2018 рр.) людство переживає чергову, четверту технологічну революцію, інновації якої отримують найбільший розвиток саме у військовій справі. Водночас США, що витрачає на оборону найбільше у світі, досі має перевагу від володіння ядерною зброєю та високоточними ракетами, однак ця перевага здобувається через використання значних обсягів грошових, матеріальних та людських ресурсів. До прикладу, створений американською компанією Northrop Grumman стелс-бомбардувальник B-2 Spirit, здатний непоміченим пролетіти тисячі миль і скинути термоядерну бомбу на будь-яку з безлічі цілей на нашій планеті з урахуванням вартості розробки коштував американським ВПС 2,1 мільярда доларів [4].

Аналогічно, і у країнах НАТО значні кошти досі використовуються на закупівлю наземного озброєння, літаків, есмінців тощо. Після агресії Росії проти України, що проявилася у анексії Криму та розпалювання війни у окремих районах Донецької та Луганської областей, країни НАТО переглядають свої військові доктрини на предмет подальшого зростання обсягів військових витрат.

Так, у бюджеті Пентагону на 2018-й фінансовий рік передбачено витратити \$668 млрд доларів. Згідно Закону про національну оборону (NDAA), схваленого обома палатами Конгресу США, з цієї суми тільки на Європейську ініціативу стримування загроз (EDI) виділено \$4,6 млрд. Ці заходи, а також критика з боку США країн-членів НАТО щодо невиконання їхніх зобов'язань про виділення витрат на оборону у розмірі не менше 2% ВВП, на фоні зростання нестабільності в цілому на європейському континенті призвели до появи нових європейських оборонних ініціатив.

В середині листопада 2017 року 23 країни Євросоюзу заклали фундамент європейського оборонного союзу, підписавши офіційне повідомлення про розширення співпраці у військовій та оборонній сфері. Пізніше до PESCO (Permanent Structured Cooperation, організації постійного структурного співробітництва) приєдналися ще дві країни – Ірландія і Португалія. Не беруть участі у цьому союзі лише Великобританія, Мальта та Данія.

PESCO містить принципи, що лежать в основі співробітництва, а також список двадцяти зобов'язань його учасників. Серед них – регулярне збільшення оборонного бюджету, а також участь у спільних оборонних проектах. Названі країни почали активно оновлювати свої парки озброєння.

Зокрема, за інформацією Міністерства оборони Литви для литовської армії впродовж кількох років, починаючи з 2018 буде придбано не менше 200 броньованих позашляховиків виробництва США (сума поки що не публікується у матеріалах відкритого доступу). На тлі зростання напруженості в європейському регіоні у 2018 році Швеція планує придбати системи протиракетної оборони Patriot на суму не менше \$1,2 млрд.

Американська компанія Raytheon уже побудувала понад 220 таких систем у 13 країнах світу, в тому числі в Німеччині і Нідерландах. Аналогічні комплекси будуть поставлені у Польщу (сума може складати \$7,5 млрд.), Румунію (відповідно (\$3,9 млрд.) Як бачимо, європейські держави впродовж наступних років будуть витратити значні кошти на протиракетну оборону свого повітряного простору [4].

Однак, як свідчать події останніх десяти років, військова міць поступово переміщується з реального світу у віртуальний, від військової техніки до програмного забезпечення, використання штучного інтелекту, автономних роботів тощо. І це кардинально змінює інвестиційну політику міністерств оборони країн та в цілому військових витрат щодо їх вартості, а також можливостей і вразливих місць.

Після глобальної фінансової кризи 2007-2008 років у розвинутих країнах відбувся процес заміни військових доктрин, що враховували вплив нових глобальних факторів, зокрема поглибленої інформатизації світу. Сьогодні війна йде всюди. Жодна країна світу не захищена від терористичної та кібернетичної загроз. Наслідки від дій терористів, фінансування яких взагалі не можна порівнювати із вартістю названих вище озброєнь, є жахливими не лише через фізичне знищення цивільних осіб. Найбільшої шкоди у цьому випадку завдається підризу стабільності у регіоні або в цілому у країні. Фінансований державою хакер може призвести до колапсу основних сфер суспільного життя набагато швидше, ніж традиційні військові дії. Вартість таких хакерів також на порядки нижче від вартості бронетранспортерів, танків тощо.

За даними Національного центру з кібербезпеки Великої Британії протягом 2016 року російські хакери здійснили кілька атак на британські ЗМІ, телекомунікації та енергетичний сектор. У ЗМІ Британії достатньо інформації про вплив хакерів Росії на результати референдуму щодо Brexit [10]. Як бачимо, шкода Об'єднаному Королівству, нанесена російськими хакерами з часом буде лише зростати, мова йде про сотні мільярдів євро.

Технологічний прогрес Революції 4.0. дозволяє військовим розробляти нові форми ведення війни, впроваджувати штучний інтелект, створювати нову зброю, екіпіровку і засоби зв'язку, оптимізувати дії і покращувати фізичні здібності військовослужбовців, підвищувати ефективність військової логістики та медичного обслуговування і т.п.

В цілому сучасні інформаційні технології створюють новітні комунікаційні можливості у військовій сфері, ігнорування якими означатиме технологічне відставання та втрату перспективи. Технологічний прогрес зупинити неможливо, саме тому нерозуміння природи і суті новітніх можливостей генерує помилки при прийнятті рішень, а це у свою чергу загострює проблеми безпеки і оборони.

Важливість зазначених загроз уже достатньо гостро відчувається в країнах, де не припиняються збройні протистояння. Поступово розуміння цих загроз відбувається і у розвинутих країнах, зокрема США та Європи, що уже пережили теракти. Велика небезпека застосування військових інновацій інформаційної епохи полягає у їх відносно невисокій вартості та можливості їх швидкого отримання ворогуючими сторонами [13].

Зокрема це у знаковому для світу 2014 році США почали реалізацію так званої третьої стратегії противаги, що включає необхідність зберегти перевагу не лише від володіння атомною зброєю та сучасною армією, але й у технологіях третього покоління, насамперед робототехніці та штучному інтелекті. Єдина країна, здатна на рівних конкурувати з США у цих сферах це – Китай, що активно інвестує у військові інновації значні кошти. [15].

У глобальному інформаційному середовищі майже щодня з'являються повідомлення про нові технологічні досягнення у військовій сфері. Дослідження відбуваються у різних аспектах. Зокрема у США, крім створення інформаційної зброї, штучного інтелекту, роботів тощо активно займаються вивченням біофізичної інформації для оцінки поведінки людини у екстремальних ситуаціях. Йдеться про військову епігенетику, коли вся зібрана і проаналізована інформація повинна допомогти оцінити схильність солдатів до ризику і героїзму, оптимізувати застосування військовослужбовця в тих чи інших завданнях, його тренування, його сумісність з кібер-фізичними системами, екзоскелетом, особистою зброєю, що дозволить, наприклад, індивідуалізувати шолом кожного пілота під його розумові та психофізичні здатності. [19].

Британія розробила кіберзброю високої складності, здатну зруйнувати будь-яку ворожу державу. Так, у доповіді парламентському комітету з розвідки та безпеки (ISC) було зазначено, що атаки на центральне командування США, акаунти у Twitter, французьку телемережу, які виглядали як ісламські, очевидно були російською «показовою демонстрацією м'язів»... Технології, що

розробляються, включають здатність влаштовувати збій у роботі військових літаків та ракет іншої країни, вносити віруси у телефони для отримання інформації та стирання пам'яті [1].

У США широко реалізуються дослідницькі проекти щодо використання штучної крові, телепатії, що включає постановку завдань управління роботизованими системами за допомогою імплантатів або силою думки, розробка методів впливу на солдатів, щоб вони не потребували сну тривалий час, не відчували болю тощо.

Для цього у 1958 році було створено спеціальне управління Міністерства оборони США, що відповідає за розробку нових технологій для збройних сил DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency). Перед DARPA було поставлено завдання збереження передових позицій військових технологій США. DARPA незалежна від звичайних військових науково-дослідних установ і підпорядковується безпосередньо вищому керівництву Міністерства оборони. DARPA налічує близько 240 співробітників. Це управління подарувало світу багато інноваційних винаходів, до найвизначніших із них варто віднести всесвітню мережу Internet та глобальну систему позиціонування (GPS), що широко використовуються людьми, які отримали доступ до глобального інформаційного простору. У DARPA працюють талановиті дослідники, що мають достатньо значне фінансування, а також виробничу базу, де проходять апробацію фантастичні, на перший погляд, ідеї. Ця організація працює революційним шляхом, дослідники не бояться помилок, оскільки не ризикують втратити все. Саме такий підхід дає можливість працювати на майбутнє.

Основними підрозділами цього управління є: підрозділ біологічних технологій, підрозділ оборонних досліджень, підрозділ інновацій у інформаційних технологіях, управління мікросистемних технологій, управління стратегічних технологій та управління тактичних технологій.

Управління стратегічних технологій займається розробкою систем зв'язку, засобів захисту інформаційних мереж, засобів радіоелектронної боротьби, стійкості систем до кібератак, систем виявлення замаскованих цілей на нових фізичних принципах, енергозбереження та альтернативних джерел енергії. Управління тактичних технологій відповідає за розробку високоточних систем озброєння, лазерної зброї, безпілотних апаратів на базі повітряних, космічних, наземних, морських (надводних і підводних) платформ, перспективних космічних систем моніторингу та управління [18].

Серед 12 реальних проектів варто зазначити наступні:

- 1) виробництво синтетичної крові, що вирішить питання її потреби у необхідних кількостях та потрібної якості;
- 2) виробництво сенсорів, здатних з літальних апаратів бачити підземні сховища, що зводить нанівещь саму ідею їх побудови;
- 3) виробництво екзоскелетів, що дозволять солдатам не тільки піднімати вагу, що перевищує власну, але й успішно допомагати пораненим при їх лікуванні та реабілітації;
- 4) виробництво кіберкомах на 3D принтерах, що зможуть виконувати різні завдання як у військовій розвідці, так і сільському господарстві;
- 5) проектування дистанційного управління бомбардувальником A-10 Warthog, що допоможе висококласному пілоту спокійно вирішувати військове завдання, знаходячись у безпечному місці;
- 6) проект щодо керування штучними кінцівками силою думки, що не тільки підвищить їх ефективність, але й допоможе вирішувати військові завдання;
- 7) виробництво автомобілів для незрячих, повністю безпілотних автомобілів, автомобілів-роботів, здатних пересуватися на великі відстані і при поганих дорожніх умовах. Найближчим часом Пентагон планує замінити такими машинами третину свого автомобільного парку з метою мінімізації ризиків людських втрат у небезпечних умовах;
- 8) розробка літаючих субмарин;
- 9) програмування матерії, що змінює форму;
- 10) проектування роботів, що пересуваються і тримають баланс як тварини;
- 11) виробництво куль з лазерними системами коригування траєкторії польоту;
- 12) розробка інтерфейсів нового покоління.

Зазначене вище свідчить про значні суми інвестицій США та інших розвинутих держав у забезпечення технологічної переваги їхніх армій, що своєю чергою підтверджує гіпотезу щодо зміни напрямів інвестиційних потоків у інновації Індустрії 4.0 у військовій справі. Історія діяльності DARPA свідчить про той факт, що ця переорієнтація у США відбулася досить давно. І найновіші досягнення у технологіях, отримані за кошти оборонного відомства, широко використовуються і у мирних цілях.

Особливо варто наголосити на тому, що DARPA не займається прямим обслуговування Міністерства оборони США. Вона знаходить та вводить до стадії промислового виробництва найновіші технології. Агенція немає власної інфраструктури, лабораторій, вона працює з уже існуючими науковими (інститутами та університетами) та інженерними колективами або створює нові.

Саме така організація роботи дозволяє агенції створити те, що не може створюватися у самому Міністерстві та його закритих науково-дослідних інститутах. DARPA, незважаючи на високу секретність результатів діяльності, є досить відкритою організацією, зацікавленою у нових ідеях, в тому числі перетворенні успіхів фундаментальної науки у нові технології.

Вище зазначене зумовлює становлення якісно нової військової діяльності під час Революції 4.0., підвищує роль військової теорії у перебудові збройних сил. Американські військові спеціалісти зазначають, що економія, отримана в результаті переорієнтації програм розвитку збройних сил, що здійснювалась в останні роки на основі рекомендацій та висновків наукових досліджень, у кілька разів перевищила витрати на них [19].

Успіхи DARPA визнавалися навіть у конкуруючій Росії. У 2009 році провідні фахівці російських військових наукових відомств відзначали, що Росія втратила технологічну перевагу та пропонували створити управління при Міністерстві оборони, аналогічне DARPA [12], [14].

Результати дослідження взаємозв'язку між обсягами військових витрат в цілому та витрат на фундаментальні наукові дослідження, отримані у 2014 році російськими науковцями А. Варшавським та Ю. Макаровою шляхом їх порівняння у США та СРСР за періоди холодної війни та її завершення, свідчать, що при зростанні військових витрат в цілому відбувалося випереджувальне зростання військових НДДКР. Натомість при скороченні військових витрат спостерігалися інші тенденції. У СРСР, а потім і у Росії різко (до нуля у 2010 році) скоротилися витрати на дослідження, тоді як у США не відбувалося скорочення інвестицій у НДДКР, що і дозволило цій країні закріпити за собою технологічне лідерство [2].

Уже в листопаді 2014 року Міністерство оборони США оголосило про започаткування нової Оборонної інноваційної ініціативи (Defense Innovation Initiative) як головної складової Третьої стратегії компенсації, або як її ще називають Третього офсету (Third Offset Strategy)¹. Реалізація даної стратегії покликана забезпечити технологічну перевагу США у військовій сфері у XXI столітті через здійснення революційних перетворень у військовій сфері на протигагу логіці бюджетної економії [6]. Сьогодні основним пріоритетом Міністерства оборони США є забезпечення процесу передачі нових технологій як великим корпораціям, так і малому та середньому бізнесу, які в свою чергу випускають товари подвійного призначення.

Особливо варто підкреслити використання у США нових форм державно-приватного партнерства, до яких можна віднести організацію Експериментальний підрозділ оборонних інновацій (Defense Innovation Unit Experimental – DIUX) – партнерства Міністерства оборони США та компаніями Силіконової долини. Це партнерство ставить завданням стимулювання інноваційних компаній в процесах створення зброї та армії нового покоління та утримання технологічних переваг у світі.

Ще одним моментом, на який варто звернути увагу, є відкриття Програми дослідження війн майбутнього у Центрі нової американської безпеки. Цей факт засвідчує комплексність постановки завдань у сфері створення армії нового покоління та залучення до їх вирішення інноваційного та креативного потенціалу всього суспільства. Як приклад ґрунтовних досліджень війн майбутнього можна навести статтю директора Програми дослідження воєн майбутнього Пола Скарре (Paul Scharre), опубліковану 27 листопада 2017 року на сайті цього Центру під промовистою назвою «Як Пентагон готується до пришествя війни дронів?» [23].

У розвинутих країнах світу Америки, Європи та Азії роль фундаментальних, прогнозних та пошукових досліджень у вирішенні проблем створення перспективних видів озброєнь, підвищення обороноспроможності та безпеки зростає суттєво.

В цілому варто зазначити, що використання результатів Індустрії 4.0 при розробці сучасних візців озброєнь можна вважати базовою тенденцією світового розвитку. Саме завдяки інвестиціям у складові цієї індустрії з'явилися такі нові види озброєнь, як лазерне високоточне, біологічне, електромагнітне, інформаційне, що докорінно змінює вигляд сучасних армій світу. Особливо варто наголосити на тому факті, що оборонні фундаментальні наукові дослідження розглядаються не тільки для забезпечення військової переваги, але й технологічної переваги держави в цілому. Структури, аналогічні DARPA, крім Індії створено в Німеччині (DRL), пошук шляхів підвищення ефективності інструментів військових НІОКР триває і в інших країнах ЄС [5].

В останні роки у військове технологічне суперництво потужно втрутився Китай. В останні роки ця держава нарощує свої військові витрати з темпами у 10% в рік. За роки реформ китайський ВПК вийшов на якісно новий рівень розвитку. Він здатний виробляти значну кількість бойової техніки, вийшовши на перше місце у світі з виробництва техніки і озброєння всіх класів. Сьогодні в Китаї на рік виробляється понад 300 бойових літаків і гелікоптерів (приблизно по 150 того й іншого), не менша кількість танків, до 30 підводних човнів і надводних бойових кораблів і катерів.

По виробництву майже всіх класів і видів техніки Китай сьогодні випереджає всі країни НАТО разом узяті, а за деякими (зокрема, по танкам) – всі країни світу загалом. У складі ВПК Китаю 24 підприємства атомної галузі, 12 підприємств кінцевої зборки ракетно-космічної галузі, дев'ять авіазаводів кінцевої зборки, 14 заводів з виробництва бронетехніки (три танкових), 20 підприємств по

¹ Перший офсет було прийнято при Президенті Ейзенхауері у 1954 році, коли США намагалися протистояти СРСР у ядерній сфері. Другий офсет було прийнято у для якісно нового силового протистояння з СРСР на новому технологічному рівні. Так були створені високоточне озброєння, літаки-невидимки, GPS навігація, що призвели до становлення концепції мережоцентричних систем та війн.

збірці артилерійської техніки, понад 200 підприємств промисловості боєприпасів, 23 великі верфі на 736 ремонтно-будівельних місць. Загальне число підприємств становить кілька тисяч [15].

Створення достатнього наукового доробку є неодмінною умовою появи військових інновацій нового покоління. На створення достатнього обсягу такого доробку у розвинутих країнах світу виділяється до 10% загальних бюджетних витрат, що спрямовується на розвиток військових озброєнь та військової техніки. В період Індустрії 4.0. до такого доробку відносять накопичення нових обсягів знань, технологій, взірців, напівфабрикатів, іншої продукції поверх потреб сьогодення. Такий доробок дозволяє підтримувати технологічне лідерство і концентрувати зусилля на взірцях, що поступають у виробництво [7].

Унікальним по-своєму є досвід Німеччини, де, на відміну від Великобританії, суспільні та військові дослідження є досить інтегрованими не тільки через можливість обміну результатами, але через процес управління цими дослідженнями. Військово-орієнтованими дослідженнями у Німеччині займається Міністерство оборони в особі Федерального відомства з обладнання, організаційно – технічного забезпечення та експлуатації, підвідомчими МО науково-дослідними організаціями, цивільними науково-дослідними організаціями, що здійснюють ці дослідження по спеціальним грантам. Специфікою Німеччини є те, що ґрунтовні дослідження проводять і відомі у світі виробники зброї, а також об'єднання оборонних підприємств.

Загалом варто зазначити, що спільні дослідження у рамках ЄС спрямовуються не на традиційні НДДКР, а власне на НДДТР (науково-дослідних та дослідно-технологічних роботах, або на ранніх стадіях розвитку технологій). Саме цей аспект дозволяє інвестувати у нові ідеї, реалізація яких може створити дійсно проривні технології, що можуть бути використані як у військовій, так і цивільній справі. Для цього відкриваються програми типу «Горизонт 2020», в яких можуть брати участь всі зацікавлені особи. За рахунок того, що на дослідження у цивільних справах спрямовується значно більше коштів, ЄС має намір розвивати нові технології, що можуть мати подвійне застосування. Починаючи з 2021 року, у наступній рамочній Програмі FP9 уже враховано пріоритети розвитку військової справи.

Україна до 2014 року не надавала великого значення розвитку свого оборонного потенціалу. Навпаки за роки незалежності було втрачено технологічні переваги у космічній, авіаційній галузях тощо, хоча у складі СРСР 80% військових інновацій забезпечувала саме Україна. Сьогодні держава майже не фінансує розробки, що використовують технології Революції 4.0. У ЗСУ завдяки волонтерам з'явилися безпілотні апарати та інші інновації, що успішно застосовуються безпосередньо під час бойових дій на Сході України. [8].

В Україні досі не існує механізму, що дозволяє швидко втілювати в інноваційну ідею у дослідний взірець, захищаючи інтелектуальну власність автора, запустити у серійне виробництво та продумати його подвійне використання як для військових потреб, так і для громадського сектору. Існуюча модель фінансування військових інновацій через структури Укроборонпрому не може конкурувати з відкритими платформами – проектними офісами, що супроводжують інновації від ідеї до її втілення. Саме такою платформою є DARPA в США. Аналогічні платформи є у Ізраїлі (MAFAT та Офіс Головного Вченого), Канаді (DRDC), Австралії (DSTO) тощо.

Варто підтримати Ю. Даника, що відсутність в Україні єдиного державного органу, відповідального за формування та реалізацію політики пошуку, здійснення відбору, фінансування та реалізації розробок у сфері високих та проривних технологій негативно впливає на підвищення рівня обороноздатності держави [3].

Такий стан справ призвів до катастрофічного зниження спроможності наукових шкіл, впровадження нових технологій на виробничих підприємствах і, загалом, до відставання вітчизняної науки та економіки країни у порівнянні з розвинутими країнами світу.

Під час військових дій на Сході вирішення цих питань набули небувалої гостроти. Так, уже прийнято рішення щодо створення Державного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки та Лабораторії підводного зварювання та різання металів. До процесу реалізації в Україні аналогу DARPA під назвою GARDA (Government Advent Research Development Agency – Державна агенція передових дослідницьких проектів) залучено Ентоні Тетера (Anthony Tether) – колишнього очільника цієї американської агенції (2001-2009 роки) [17]. Абревіатура назви цієї агенції з англійської мови звучить як *гарда*, що, означає захист руки від зброї противника. Як бачимо, назва добре відображатиме мету нової агенції: військові інновації мають захистити державу сьогодні і в майбутньому.

Однак, якщо, за слова Е. Тетера, ця організація має працювати окремо від Укроборонпрому, то у деяких публікаціях представників керівництва цього концерну міститься інформація щодо її входження у ролі структурної одиниці. Вважаємо за доцільне підкреслити, що вітчизняна проектна агенція GARDA має працювати як відкрита платформа, що знаходить талановитих дослідників та допомагає їм втілити їх ідеї до промислового виробництва та захистити їх права на інтелектуальну власність. В рамках існуючого Укроборонпрому це зробити неможливо, його структура також вимагає суттєвого реформування відповідно до вимог Революції 4.0.

Висновки з проведеного дослідження. У кінці другої декади XXI століття у світовій економіці відбувається становлення нового технологічного укладу, що отримав назву Революції 4.0. Цей процес супроводжується наступними реаліями:

- армія із закритої організації перетворюється на відкриту домінуючу інституцію безпекового сектору держави, здатну постійно акумулювати достатній науковий доробок для перемоги у технологічному суперництві сьогодні та в майбутньому, переорієнтовуючи інвестиційні потоки з традиційного військового озброєння та техніки на новітні, що відповідають реаліям Індустрії 4.0.;

- спостерігається випередження рівня кадрового та технологічного оснащення армій, інфраструктура на театрі військових дій дорівнює за функціональним значенням самим інструментам військової діяльності, що практично автономно вже не застосовуються не тільки тому, що це неможливо у національному вимірі, а й внаслідок наявних технологічних можливостей реальних супротивників;

- для потреб армії використовуються новітні технологічні рішення у сфері космосу, нанотехнологій, біотехнологічного синтезу, штучного інтелекту тощо;

- суттєвою загрозою для впровадження військових інновацій є та, що комунікативні системи мають достатній рівень доступності навіть до секретних сегментів військової організації. Існують шляхи витоку інформації у масовий доступ, а високотехнологічна інформаційна відкритість (як зброя), навпаки, дає можливість сховати цілі технологічні системи від систем чи структур ворога;

- висока технологічність сучасних армій війська вимагає ширшого залучення цивільних спеціальностей і фахівців, що покращує зв'язок військових з громадськістю і забезпечує більш широку перспективу його розвитку та сприйняття у суспільстві;

- нових відповідальних лідерів уже готують розвинуті країни світу;

- геополітичні інтереси та конфлікти отримали важелі стримування у вигляді міжкордонних чинників безпеки: АЕС є об'єктами не тільки надзвичайної небезпеки для країни розташування, а також магістральні енерго - та трубопроводи, гідросистеми виступають факторами захисту і чинниками для створення військових союзів для виживання в період локальних військових дій;

- орієнтація національних військ на оборону кордонів здійснюватиметься паралельно з участю у повномасштабному військовому захисті разом з іншими партнерами від небезпек глобального характеру: пожеж, інфраструктурно-технологічних, кліматичних катастроф, ментально-ідеологічних анексії території) тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що суттєвого підвищення обороноздатності в Україні неможливо досягти без використання військових інновацій нової технологічної епохи – Індустрії 4.0. Особливо важливим є той факт, що ці інновації не завжди потребують значних коштів, що актуально для нашої країни, яка формує військові витрати при недостатніх економічних можливостях, перебуваючи у стані війни з Росією.

Для цього в країні необхідно створити відкриту загальну проектну платформу інновацій, яка буде займатися пошуком дослідників та окремих креативних винахідників у різних наукових закладах та бізнесових структурах. Головним завданням такої організації має стати супровід авторів-інноваторів впродовж часу, що знадобиться їм для формулювання ідей до втілення їх у серійне виробництво. В процесі цього супроводу держава має захистити їх права на інтелектуальну власність. Саме такий підхід дозволить працювати на майбутнє і залучати до інноваційної сфери широке коло інвесторів як приватних, так і держави. І уже на стадії оцінки нових розробок та технологій відбирати ті з них, що можна використати для військових потреб.

В одній статті розглянути усі аспекти цієї складної проблеми неможливо, тому подальші наукові розвідки можуть здійснюватися в напрямку вироблення конкретної інвестиційної моделі, що дозволить в Україні впроваджувати військові інновації епохи Революції 4.0.

Література

1. Британская спецслужба сообщила о создании мощного кибероружия. URL: <https://ghall.com.ua/2017/12/21/britanskaya-specsluzhba-soobshhila-o-sozdanii-moshhnogo-kiberoruzhiya/> (дата звернення: 20.02.2018).

2. Варшавский А. Е., Макарова Ю. А. Анализ особенностей финансирования сферы НИОКР оборонно-промышленного комплекса на этапах роста и снижения военных расходов. *Приоритеты России*. 2014. № 18(255). С. 1-15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-osobennostey-finansirovaniya-sfery-niokr-oboronno-promyshlennogo-kompleksa-na-etapah-rosta-i-snizheniya-voennyh-rashodov> (дата звернення: 20.02.2018).

3. Даник Ю. Особливості створення системи для розвитку передових розробок для безпеки та оборони. Виклики та ризики. Безпековий огляд Центру дослідження армії, конверсії та озброєнь №23(86) 15.12.2017. URL: <http://www.slidesshare.net> (дата звернення: 20.02.2018).

4. Розміщення американської системи ПРО у Європі. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news>. (дата звернення: 20.02.2018).

5. Индия реформирует главную организацию оборонных исследований. URL: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5sld.php. (дата звернення: 20.02.2018).
6. Кокошин А. А., Бартенев А. И., Веселов В. А. Подготовка революции в военном деле в условиях бюджетных ограничений: новые инициативы Министерства обороны США. *США и Канада: экономика, политика и культура*. 2015. № 11(551). С. 3-22.
7. Колосовська О. Три матеріальних елемента будь-якої війни змінилися до невпізнання URL: <https://www.ar25.org/article/try-materialnyh-elementa-bud-yakoyi-viyny-soldaty-zbroya-i-pole-bytvyy-zaraz-zminylysa-do>. (дата звернення: 20.02.2018).
8. Плеханов І. Військова справа: в пошуку оновлених солдатів і технологій майбутнього. URL: <https://www.ar25.org/node/37164> (дата звернення: 20.02.2018).
9. Панкова Л.В., Казеннов С.Ю. Приоритеты НИОКР двойного назначения. Москва: ИМЭМО РАН, 2016. 236 с. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2016/2016_039.pdf. (дата звернення: 20.02.2018).
10. Російські хакери атакували британські ЗМІ та енергетичні компанії URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/rosiyski-hakeri-atakuvali-britanski-zmi-ta-energetichni-kompaniyi.html>. (дата звернення: 20.02.2018).
11. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
12. Сохранить фундамент оборонной науки: необходимо скорейшее создание российского агентства по перспективным оборонным исследованиям и разработкам. URL: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5x1b.php (дата звернення: 20.02.2018).
13. Тенденції змін сучасного світу і їхніх впливів на характер збройної (військово-безпекової) боротьби. URL: <http://voenprom.info/analyze/641-tendencii-zmin-cuchasnogo-svitu-i-ihnih-vplyviv-na-harakter-zbroinoi-viiskovo-bezpekovo-borotby.html> (дата звернення: 20.02.2018).
14. Фортов В., Каляев И. Сохранить фундамент оборонной науки. URL: <http://old.nationaldefense.ru/110/754/index.shtml?id=5901>. (дата звернення: 20.02.2018).
15. Храмчишин О. Китайська армія: міфи і реальність. URL: <https://wartime.org.ua/9083-kitayska-armya-mfi-realnst.html> (дата звернення: 20.02.2018).
16. Шваб Клаус. Четвертая промышленная революция. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=552895>. (дата звернення: 20.02.2018).
17. Яровая М. Советник Укроборонпрома из США рассказал, как будет работать «украинская DARPA». URL: <https://ain.ua/2017/10/13/ukrainskaya-darpa>. (дата звернення: 20.02.2018).
18. 12 невероятных, но существующих проектов DARPA. URL: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5mf0.php. (дата звернення: 20.02.2018).
19. Defense Secretary Gates observes Army Future Combat Systems progress. URL: <https://www.highbeam.com/doc/1P3-1478644341.html>. (дата звернення: 20.02.2018).
20. Farwell James P., Rohozinski Rafal. The New Reality of Cyber War. *Survival. Global Politics and Strategy*. 2012. 54:4. 107-120. URL: <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.709331>. (дата звернення: 20.02.2018).
21. Marshall Alex. From civil war to proxy war: past history and current dilemmas. *Small Wars & Insurgencies*. 2016. 27:2. 183-195. URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172/> (дата звернення: 20.02.2018).
22. McNerney Michael. Military Innovation during War: Paradox or Paradigm?, *Defense & Security Analysis*. 2005. 21:2. 201-2012. URL: <https://doi.org/10.1080/1475179052000344017>. (дата звернення: 20.02.2018).
23. Scharre Paul. How the Pentagon is preparing for the coming drone wars? URL: <https://www.cnas.org/press/in-the-news/how-the-pentagon-is-preparing-for-the-coming-drone-wars>. (дата звернення: 20.02.2018).
24. Thornhill John The battlefield is everywhere in the digital age. *Financial Times*. 27.07.2017. URL: <https://www.ft.com/content/0a191800-7048-11e7-aca6-c6bd07df1a3c>. (дата звернення: 20.02.2018).

References

1. The British intelligence agency reported the creation of a powerful cyber weapon, available at: <https://ghall.com.ua/2017/12/21/britanskaya-specsluzhba-soobshhila-o-sozdanii-moshhnogo-kiberoruzhiya>. (access date February 20, 2018).
2. Varshavskiy, A.Ye. and Makarova, Yu.A. (2014), "Analysis of the specifics of financing the R & D of the defense-industrial complex at the stages of growth and reduction of military expenditures", *Priority Rossii*, no. 18(255) pp.1-15, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-osobennostey-finansirovaniya-sfery-niokr-oboronno-promyshlennogo-kompleksa-na-etapah-rosta-i-snizheniya-voennyh->

rashodov (access date February 20, 2018).

3. Danik, Yu. (2017), "Features of creating a system for the development of advanced security and defense development. Challenges and risks", *Bezpekovyi ohliad Tsentru doslidzhennia armii, konversii ta ozbroien*, 23(86), available at: <http://www.slidesshare.net> (access date February 20, 2018).

4. "Placement of the American missile defense system in Europe", available at: <http://www.eurointegration.com.ua/news> (access date February 20, 2018).

5. "India is reforming the main organization of defense research", available at: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5sld.php. (access date February 20, 2018).

6. Kokoshin, A.A., Bartenev, A.I. and Veselov, V.A. (2015), "Preparing a revolution in military affairs in the face of budgetary constraints: new initiatives by the US Department of Defense", *SSHA i Kanada: ekonomika, politika i kultura*, no. 11 (551), pp. 3-22.

7. Kolosovska, O. "The three material elements of any war have changed to non-recognition", available at: <https://www.ar25.org/article/try-materialnyh-elementa-bud-yakoyi-viyny-soldaty-zbroya-i-polebytvy-zaraz-zminylysa-do>. (access date February 20, 2018).

8. Plekhanov, I. "Military affairs: in search of upgraded soldiers and technologies of the future", available at: <https://www.ar25.org/node/37164> (access date February 20, 2018).

9. Pankova, L.V. and Kazennov, S.Yu. (2016), *Prioritety NIOKR dvoynogo naznacheniya [R & D priorities are dual-use]*, IMEMO RAN, Moscow, Russia, 236 p., available at: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2016/2016_039.pdf. (access date February 20, 2018).

10. Russian hackers attacked the British media and energy companies, available at: <https://tsn.ua/video/video-novini/rosiyski-hakeri-atakuvali-britanski-zmi-ta-energetichni-kompaniyi.html>. (access date February 20, 2018).

11. Horbulin, V.P. (2017), *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]*, NISD, Kyiv, Ukraine, 496 p.

12. "To preserve the foundation of defense science: it is necessary to create an early establishment of the Russian Agency for Advanced Defense Research and Development", available at: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5x1b.php (access date February 20, 2018).

13. "Trends in the changes of the modern world and their effects on the nature of the armed (military-security) struggle", available at: <http://voenprom.info/analyze/641-tendencii-zmin-cuchasnogo-svitu-i-ihnih-plyviv-na-harakter-zbroinoi-viiskovo-bezpekovo-borotby.html> (access date February 20, 2018).

14. Fortov, V. and Kalyayev, I. "To keep the foundation of defense science", available at: <http://old.nationaldefense.ru/110/754/index.shtml?id=5901>. (access date February 20, 2018).

15. Khranchyshyn, O. "The Chinese Army: Myths and Reality", available at: <https://wartime.org.ua/9083-kitayska-armya-mfi-realnst.html> (access date February 20, 2018).

16. Shvab, K. "Fourth Industrial Revolution", available at: <https://www.litmir.me/br/?b=552895>. (access date February 20, 2018).

17. Yarovaya, M. (2017), "The adviser of Ukroboronprom from the USA told how the "Ukrainian DARPA" will work", available at: <https://ain.ua/2017/10/13/ukrainskaya-darpa>. (access date February 20, 2018).

18. "12 incredible, but existing projects DARPA", available at: https://mipt.ru/education/chairs/theor_cybernetics/government/darpa/darpa-articles/a_4u5mf0.php. (access date February 20, 2018).

19. "Defense Secretary Gates observes Army Future Combat Systems progress", available at: <https://www.highbeam.com/doc/1P3-1478644341.html>. (access date February 20, 2018).

20. Farwell, James P. and Rohozinski, Rafal (2012), "The New Reality of Cyber War", *Survival. Global Politics and Strategy*, available at: <https://doi.org/10.1080/00396338.2012.709331>. (access date February 20, 2018).

21. Marshall, Alex (2016), "From civil war to proxy war: past history and current dilemmas", *Small Wars & Insurgencies*, available at: <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172/> (access date February 20, 2018).

22. McNerney, Michael (2005), "Military Innovation during War: Paradox or Paradigm?", *Defense & Security Analysis*, available at: <https://doi.org/10.1080/1475179052000344017>. (access date February 20, 2018).

23. Scharre Paul. "How the Pentagon is preparing for the coming drone wars?", available at: <https://www.cnas.org/press/in-the-news/how-the-pentagon-is-preparing-for-the-coming-drone-wars>. (access date February 20, 2018).

24. Thornhill, John (2017), "The battlefield is everywhere in the digital age", *Financial Times*, available at: <https://www.ft.com/content/0a191800-7048-11e7-aca6-c6bd07df1a3c>. (access date February 20, 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.Є. Куриляк

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.33:631.11
JEL Classification Q 12

Свиноус І.В.,
*д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри
обліку і оподаткування,*
Рудич О.О.,
канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри,
Зубченко В.В.,
*канд. екон. наук, асистент кафедри,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
Білоцерківський національний аграрний університет*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР НІВЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Svynous I.V.,
*dr.sc.(econ.), professor, head at the
department of accounting and taxation,*
Rudych O.O.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., head at the department,
Zubchenko V.V.,
*cand.sc.(econ.), assistant at the department,
department of finance, banking and insurance,
Bila Tserkva National Agrarian University*

DIVERSIFICATION AS A FACTOR FOR LEVELING THE RISKS OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Нинішні умови розвитку сільського господарства зумовлюють прояв дестабілізуючих чинників на умови ведення виробничо-збутової діяльності та можливості розширеного відтворення, наслідком впливу яких є зниження економічної стійкості сільськогосподарських товаровиробників. За таких умов посилюється необхідність використання товаровиробниками підходу, який передбачає розробку раціональної господарської стратегії та її реалізації в напрямі неперервної адаптації до факторів зовнішнього середовища.

Особливо складним є вирішення зазначених проблем в аграрному секторі економіки, який характеризує собою багатоукладну, багатогалузеву та територіально поділену систему. Очевидно, що у цій галузі розробка та реалізація стратегії розвитку аграрних підприємств ускладнюється поєднанням природно-кліматичної та ринкової варіативності. У зв'язку із цим необхідним є формування системи заходів щодо здійснення диверсифікації виробничої діяльності, які б могли забезпечити ефективне функціонування підприємств і сприяти досягненню передбачених стратегічних орієнтирів їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані із формуванням теоретико-методологічних засад розвитку різних аспектів процесу диверсифікації діяльності, у тому числі й аграрних підприємств, розглянуто у працях вітчизняних науковців: В. Андрійчука, І. Баланюка, О. Варченко, А. Гуторова, Н. Добрянської, В. Зіновчука, Т. Зінчук, М. Корінька, Н. Куцмус, М. Кропивка, М. Маліка, О. Маслака, О. Могильного, В. Россохи, В. Ткачука, Г. Черевка, І. Хорунжого, В. Юрчишина та

інших. Зокрема І. Баланюк та О. Варченко обґрунтовують необхідність здійснення диверсифікації виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств на основі деталізованого дослідження зовнішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання. В.Ткачук пропонує здійснювати диверсифікацію діяльності господарств корпоративного сектору з урахування особливостей сільських територій на якій вони розташовані. Значну увагу щодо еволюції диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання приділила Н. Добрянська. Однак мінливість зовнішнього середовища та посилення кризових явищ актуалізує сучасні підходи до проблем дослідження з урахуванням необхідності розв'язання низки завдань щодо диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств, діагностики зовнішнього середовища підприємств і забезпечення їх економічної стійкості в довгостроковій перспективі.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, положень і практичних рекомендацій щодо розробки заходів по диверсифікації, як чинника нівелювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна доцільність диверсифікації виробничої діяльності визначається її впливом на економічний та фінансовий стан підприємства, оскільки результатом будь-якої диверсифікації має бути зниження ризику та поява синергетичних ефектів, особливо у сфері фінансів, завдяки можливості вільного внутрішньофірмового переміщення коштів у сфері діяльності, які розвиваються найбільш динамічно. Ефект диверсифікації значною мірою залежить від вибору напрямів (вертикальна інтеграція, диверсифікація на основі існуючих видів діяльності, створення конгломератів).

Очевидно, що зв'язок між диверсифікацією й ефективністю слід розглядати як складний. Досить часто після здійснення диверсифікації ефективність підвищується в результаті раціонального перерозподілу виробничих, фінансових і людських ресурсів, але потім з плином часу вона знижується, адже ускладнюється процес управління, виявляються суперечності у принципах і процедурах розробки та прийняття управлінських рішень у різних підрозділах підприємства [1].

Ситуація, що склалася в аграрному секторі України, є нехарактерною для країни з розвинутим аграрним сектором, передусім – це наявність диспропорцій у розвитку галузей сільського господарства. Слід зазначити, що вітчизняні природно-кліматичні умови сприяють веденню виробництва основних видів тваринницької продукції. Тому, на наше переконання, порушення пропорційності розвитку галузей можна пояснити нерівномірністю попиту.

Упродовж 2010-2016 рр. найбільшу частку за рівнем спеціалізації займають господарства корпоративного сектору аграрної економіки, які займаються вирощування однорічних і дворічних культур та виробництвом продукції тваринництва, головним чином м'ясного та яєчного птахівництва і свинарства (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності сільськогосподарських підприємств за рівнем спеціалізації

Рік	Вирощування однорічних і дворічних культур		Вирощування багаторічних культур		Тваринництво		Змішане сільське господарство	
	Од.	У % до всього	Од.	У % до всього	Од.	У % до всього	Од.	У % до всього
2010	11092	69,3	518	3,2	2560	16,0	379	2,4
2011	33505	83,9	870	2,2	3022	7,6	1012	2,5
2012	39282	85,5	1070	2,3	2807	6,1	1189	2,6
2013	41131	86,0	1192	2,5	2717	5,7	1217	2,5
2014	38112	86,3	1064	2,4	2459	5,6	1093	2,5
2015	38856	86,5	1121	2,5	2426	5,4	1028	2,3
2016	37999	87,6	1042	2,4	2141	4,9	898	2,1
2016 р. в % до 2010 р.	342,6	18,3 в.п.	201,2	-0,8 в.п.	83,6	-11,1 в.п.	236,9	-0,3 в.п.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Така диспропорція розвитку господарської діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Серед них необхідно назвати: порушення паритету цін між продукцією рослинництва та тваринництва; протягом тривалого часу тваринництво було фінансовим донором рослинництва як об'єкт застави під банківські кредити; відсутність паритетних відносин між виробниками тваринницької продукції і переробниками, які існують в рослинництві; відсутність ефективної державної підтримки розвитку тваринництва, особливо підгалузей із довготривалим терміном окупності капіталу та ін. [2].

Концентрація виробничих ресурсів на виробництві та реалізації зернових культур, переважно кукурудзи на зерно та соняшнику, при перенасиченні внутрішнього ринку ставить у залежність

сільськогосподарських товаровиробників від політики зернотрейдерів, які в структурі реалізації займають близько 70–80%, отже посилюються загрози економічного характеру.

Більшість сільськогосподарських підприємств відмовилися від виробництва такої трудомісткої сільськогосподарської продукції, як вирощування овочів і плодів – у рослинництві, ведення м'ясного скотарства та вівчарства.

Упродовж 2006-2016 рр. спостерігається поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Так частка господарств корпоративного сектору аграрної економіки, які спеціалізуються на 1 галузі зростає на 6,4 в.п., що свідчить про посилення спеціалізації в аграрному секторі економіки. Позитивна тенденція щодо збільшення кількості господарств, які спеціалізуються на виробництві 2 і 3 видів продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка та структура сільськогосподарських підприємств за кількість підгалузей

Групи господарств	Рік			2016 р. у в. п. до	
	2006	2010	2016	2006 р.	2010 р.
1 галузь	4,6	9,9	11,0	6,4	1,1
2 галузі	11,2	25,6	33,5	22,3	7,9
3 галузі	15,4	21,9	24,2	8,8	2,3
4 галузі	16,7	14,7	13,5	-3,2	-1,2
5 галузей	17,4	10,5	7,7	-9,7	-2,8
6 галузей	14,0	7,3	4,8	-9,2	-2,5
7 галузей	9,7	4,9	2,6	-7,1	-2,3
8 галузей	5,4	2,5	1,5	-3,9	-1
9 галузей	2,9	1,4	0,5	-2,4	-0,9
10 галузей	1,4	0,8	0,3	-1,1	-0,5
11 галузей	0,8	0,3	0,2	-0,6	-0,1
12 галузей	0,4	0,2	0,1	-0,3	-0,1
13 галузей	0,2	0,1	0,0	-0,2	-0,1
14 галузей	0,1	0,02	0,01	-0,09	-0,01

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Протягом аналізованого періоду їх кількість відповідно зростає на 22,3 та 8,8 в.п. Отже, відбувається процес кількісного зменшення багатогалузевих сільськогосподарських підприємств, що свідчить про процес поглиблення спеціалізації господарської діяльності.

Спираючись на результати дослідження, обґрунтованим буде висновок стосовно того, що диспропорції розвитку галузей сільськогосподарських підприємств виникли також як негативні наслідки деструктивних явищ в аграрній економіці України, що призвело до руйнування матеріальної бази тваринництва. Значною мірою на відмову сільськогосподарських підприємств виробляти тваринницьку продукцію вплинуло порушення цінової пропорційності між основними галузями сільського господарства. Так, протягом тривалого часу співвідношення цін на зерно, свинину і м'ясо птиці не були сприятливими. Лише в останні роки спостерігається позитивна тенденція у таких галузях, як свинарство та м'ясне птахівництво.

Підтвердженням авторського висновку є значення коефіцієнта Херфінделя-Хіршмана, коефіцієнта диверсифікації, індексу та відносного показника ентропії (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок показників концентрації та диверсифікації виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах України

Показники	Рік			2016 р. до	
	2005	2010	2016	2005 р.	2010 р.
Коефіцієнт Херфінделя-Хіршмана	0,823	0,790	0,795	-0,028	0,005
Індекс ентропії	1,949	1,851	1,889	-0,06	0,038
Коефіцієнт диверсифікації	0,855	0,816	0,809	-0,046	-0,007
Відносний показник ентропії	0,093	0,088	0,086	-0,007	-0,002

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Наведені розрахунки показників у табл. 3 свідчать про наявність упродовж досліджуваного періоду процесу монополізації виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах, що підтверджують значення коефіцієнтів ентропії, які мають вектор прямування до нуля, та обчислені коефіцієнти диверсифікації сільськогосподарського виробництва, які за досліджуваний період незначно знизились. Отже, загальний висновок є таким: в аналізованій галузі спостерігається посилення тенденцій до концентрації виробництва як в окремих сільськогосподарських підприємствах (яєчне та м'ясне птахівництво), так і в товарній групі сільськогосподарських культур (наприклад, вирощування зернових і технічних культур).

Однією з основних передумов здійснення диверсифікації є поліпшення фінансового стану господарюючих суб'єктів. Відповідно ефективність процесу диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується підвищенням рівня прибутковості господарської діяльності, покращенням фінансового стану тощо.

Сільське господарства сьогодні перебуває у стані невизначеності. З одного боку, завдяки природним і кліматичним умовам галузь забезпечує високі показники урожайності, створено гнучку систему оподаткування, впроваджуються державні програми дотацій і підтримки аграрної сфери. Проте, з іншого боку, через недосконалий алгоритм виконання запланованих програм, неузгодженість дій профільних органів виконавчої влади, відсутність діючого ринкового механізму збуту продукції, ручне управління ціноутворенням у галузі, засилля трейдерів і посередників зводить позитивні показники нанівець [3].

Упродовж 2010-2016 рр. спостерігається позитивне значення рівня рентабельності операційної діяльності вузькоспеціалізованих сільськогосподарських підприємств, які спеціалізуються на виробництві як продукції рослинництва, так і тваринництва (табл. 4). Проте, в багатогалузевих господарствах корпоративного сектору не спостерігається стійкої закономірності прибутковості виробництва, що є свідченням про відсутність позитивного ефекту від диверсифікації виробничого-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу.

Спостерігається зростання частки господарств корпоративного сектору аграрної економіки, які отримали прибуток за результатами фінансового року, що свідчить про позитивні тенденції в розвитку аграрного сектору України. Підтвердженням цього є зростання рівня рентабельності господарської діяльності аграрних формувань корпоративного сектору аграрної економіки України.

Таблиця 4

Динаміка фінансового результату операційної діяльності сільськогосподарських підприємств в залежності від рівня спеціалізації

Рік	вирощування однорічних і дворічних культур		вирощування багаторічних культур		тваринництво		змішане сільське господарство	
	Рентабельність, %	Частка прибуткових у загальній кількості підприємств, %	Рентабельність, %	Частка прибуткових у загальній кількості підприємств, %	Рентабельність, %	Частка прибуткових у загальній кількості підприємств, %	Рентабельність, %	Частка прибуткових у загальній кількості підприємств, %
2010	27,8	72,9	21,3	67,0	19,9	63,0	-2,3	69,6
2011	26,3	86,2	19,0	68,6	22,1	69,0	10,4	81,9
2012	21,7	80,1	52,3	68,7	27,6	71,2	12,2	79,2
2013	8,8	81,8	70,8	70,0	23,1	70,8	1,9	75,6
2014	23,0	86,5	68,9	69,0	23,8	74,6	-32,4	80,7
2015	47,2	90,7	43,8	75,6	33,1	78,0	-13,6	80,9
2016	38,4	90,4	26,1	72,2	16,0	72,8	10,6	80,5
2016р. у в.п. до 2010р.	10,6	17,5	4,8	5,2	-3,9	9,8	12,9	10,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як свідчить оцінка господарської діяльності сільськогосподарських підприємств концентрація виробничих ресурсів на виробництво монопродукту в умовах відсутності системи планування виробництва і споживання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування призводить до суттєвого ризику, що позначається на рівні прибутковості. Аналогічна ситуація виявляється і в багатогалузевих господарствах (табл. 5).

Таблиця 5

Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств України в залежності від кількості галузей

	2005 р.			2010 р.			2016 р.		
	Рентабельність всього, %	у т. ч.		Рентабельність всього, %	у т. ч.		Рентабельність всього, %	у т. ч.	
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
1 галузь	10,2	1,5	18,6	16,6	21,6	11,7	22,5	35,7	5,1
2 галузі	16,6	-0,5	34,9	15,6	14,8	17,2	41,5	49,1	10,9
3 галузі	9,1	9,1	8,9	12	12,8	7,5	38,4	40,7	19,4
4 галузі	5,9	7	4,2	14,7	16,9	4	38,0	43,9	3,6
5 галузей	4,1	7,4	-2	7,8	14,4	-9	34,6	42,0	4,8
6 галузей	3,9	7,3	-1,7	22,5	21,8	24,2	34,6	43,7	6,6
7 галузей	4,9	9	-1,7	11,7	20,2	-6,8	33,4	44,9	3,6
8 галузей	5	10,7	-4,4	14,1	21,4	-9,1	45,2	62,0	-2,1
9 галузей	8,2	11,3	3,3	15,5	22,8	-0,1	42,6	51,2	4,0
10 галузей	9	12,2	3,8	11,2	20,7	-4	29,3	32,5	11,6
11 галузей	7,6	11,6	1,9	13,3	22,6	-12,1	34,0	41,6	-12,6
12 галузей	22,9	26,5	18	22	39,5	-2,7	63,4	85,5	22,6
13 галузей	13	16,2	8,7	-4,8	12,3	-14	60,2	112,6	11,7
14 галузей	-14,2	-3,8	-20,3	-9,8	-2,5	-17,1	6,6	17,5	-13,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Найвищий рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції був у товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві 2 видів сільськогосподарської продукції. Стабільний рівень рентабельності зберігався протягом всього досліджуваного періоду. У 2006–2016 рр. спостерігалися суттєві коливання показника ефективності в багатогалузевих сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про неоптимальний підбір напрямів господарської діяльності.

Так, сільськогосподарські підприємства, які виробляють 14 видів продукції протягом досліджуваного періоду були збитковими. У 2006 та 2010 рр. в сільськогосподарських підприємствах, які виробляли 6–7 видів продукції, сума одержаного прибутку від вирощування продукції рослинництва компенсувала збиток від виробництва тваринницької продукції, що в кінцевому результаті забезпечило позитивний результат від ведення господарської діяльності.

Орієнтація на виробництво монопродукції в корпоративному секторі аграрної економіки може призвести до суттєвого зниження родючості ґрунтів. Більшість сільськогосподарських товаровиробників, концентруючи свої виробничі ресурси на вирощуванні незначного переліку сільськогосподарських культур, нехтують науковими рекомендаціями щодо ефективного використання сільськогосподарських угідь [4]. Так, у структурі посівних площ протягом 2005–2016 рр. частка зернових і зернобобових культур становила 52,7–53,2, технічних культур (переважно соняшнику) – до 27%.

Оцінюючи структуру посівних площ сільськогосподарських підприємств, слід зазначити, що, за науковими рекомендаціями, на частку зернових у загальній площі посівів повинно припадати до 50%. Фактичне значення перевищує нормативне на 2,7–3,2%. Слід зазначити, що науково не обґрунтованими є й площі соняшнику, частка якого в посівах, за розробками науковців і практиків, має бути не більше 15% [5]. Між тим, у досліджуваному періоді фактично цей показник був на 80% вищий, ніж вказаний вище рекомендований його рівень. Це призводить до швидкого виснаження ґрунтів, погіршення стану навколишнього природного середовища. Крім того, через високу питому вагу зернових і соняшнику не дозволяють застосовувати науково обґрунтовані сівозміни (оскільки

належних попередників для вимогливих до них сільськогосподарських культур не вистачає) [6].

Вузька спеціалізація сільськогосподарських товаровиробників, а іноді практично монокультура посилює ризики як агробіологічного, так і економічного характеру. Порушення сівозмін призводить до виснаження ґрунту, розмноження шкідників, нестабільної урожайності та суттєвої залежності результатів господарювання від погодно-кліматичних умов конкретного року [7]. Для забезпечення раціонального використання та охорони земель прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2011 р. № 1134 «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь» [8]. Землекористувачі і землевласники мають враховувати нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. Контроль і перевірки з боку реорганізованої сільськогосподарської інспекції покликані спонукати землевласників та землекористувачів до їх дотримання.

Схожа ситуація знаходить прояв і у тваринництві, де основні виробничі ресурси сільськогосподарських підприємств зорієнтовані на виробництво продукції м'ясного та яєчного птахівництва, молочного скотарства та свинарства.

Очевидно, що значний вплив на ефективність процесу диверсифікації виробничої діяльності аграрних підприємств має збутова діяльність, зокрема формування раціональної системи збуту (табл. 6).

Таблиця 6

Економічна ефективність збуту основних видів продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України

Рік	Повна собівартість, грн/ц	переробним підприємствам		пайовикам у рахунок орендної плати		на ринку		іншим господарюючим суб'єктам	
		ціна, грн/ц	рентабельність, %	ціна, грн/ц	рентабельність, %	ціна, грн/ц	рентабельність, %	ціна, грн/ц	рентабельність, %
Молоко									
2005	92	115,8	25,9	95,3	3,6	95,7	4,0	96,9	5,3
2010	229	294,9	28,8	249,4	8,9	308,8	34,8	272,4	19,0
2016	395	433,68	9,9	359,32	-9,0	463,76	17,5	453,07	14,8
Свині									
2005	819	1062	29,7	1144	39,7	927	13,2	927	13,2
2010	1324	1284	-3,0	1458	10,1	1128	-14,8	1249	-5,7
2016	2190	2430,17	11,0	2198,28	0,4	2365,32	8,0	2448,71	11,8
Яйця (грн/тис.шт)									
2005	207	248,5	20,0	240,2	16,0	238,1	15,0	257,9	24,6
2010	398	528,8	32,9	532,5	33,8	418	5,0	484,1	21,6
2016	863	1378,6	59,8	898,1	4,1	1043,2	20,9	1347,2	56,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Оцінюючи ефективність збуту основних видів тваринницької продукції, необхідно зазначити, що найвищий рівень прибутковості при збуті молока спостерігається через мережу роздрібних продовольчих ринків та фірмових магазинів. Найвищий рівень ефективності реалізації свиней в 2016 р. спостерігається при збуті через продовольчі ринки та господарюючим суб'єктам. Хоча в 2005 р. найбільш прибутковим був канал збуту переробним підприємствам.

Схожа зміна вектора рентабельності спостерігається при реалізації яєць сільськогосподарськими підприємствами.

Відповідно до коливань ефективності реалізації, залежно від каналів збуту повинна змінюватися і структура реалізації основних видів тваринницької продукції. Так, протягом 2005-2016 рр. спостерігається подальше зростання частки реалізації молока господарствам корпоративного сектору аграрної економіки переробним підприємствам, незважаючи на зниження рівня рентабельності.

Зазначимо, що економічна вигода при збуті сільськогосподарської продукції торгово-посередницьким структурам полягає у мінімізації витрат на транспортування, короткий термін здійснення розрахунків тощо. Аналогічна ситуація проявляється і при реалізації яєць.

У цілому проблема диверсифікації каналів збуту продукції тваринництва характеризується певною мірою консерватизмом, що викликано насамперед біологічними особливостями товару, як неможливість зберігання протягом тривалого часу та відсутність сезонності у виробництві.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінюючи рівень ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, спостерігається чітка картина: розосередженість виробничих і фінансових ресурсів призводить до зниження ефективності їх функціонування. Найбільш оптимальними за рівнем ефективності є господарства, які виробляють 2-3 види сільськогосподарської продукції, які відносяться до складу галузей тваринництва і рослинництва, що дозволяє мінімізувати виробничі ризики.

Отже, у випадку, коли аграрні підприємства здійснюють диверсифікацію у споріднені галузі, тобто коли для випуску нової продукції можуть застосовуватися вже існуючі технології та обладнання, це дозволяє визначити максимально можливу широту диверсифікації у споріднені галузі. Так, якщо дохід після диверсифікації є більшим за суму існуючого доходу та приросту доходу, подальша диверсифікація є доцільна, оскільки дає змогу зменшити питомі постійні та умовно-постійні витрати (економія на витратах позитивна). Як тільки зазначена умова не виконується, підприємство повинно використовувати інший підхід до визначення доцільності диверсифікації, оскільки диверсифікація або вже не носить характер спорідненої, або подальше збільшення випуску продукції потребує нових значних вкладень.

Важливий фактор, який дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємства в результаті вибору стратегії диверсифікації, є застосування нових технологій. Інновації у даному випадку виступають у ролі чинника, що дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємства, а також передумовою здійснення диверсифікації.

Отже, в основі реалізації стратегії економічної диверсифікації лежить забезпечення прийняттого співвідношення між прибутковістю і рівнем ризику. Це співвідношення кожне підприємство визначає для себе самостійно, воно залежить насамперед від того, наскільки власники та менеджери аграрного підприємства схильні до ризику. Загальний ризик складається із двох складових: по-перше, несистематичний (диверсифікований) ризик; він притаманний конкретному підприємству і підлягає зменшенню в результаті диверсифікації; по-друге, систематичний (не диверсифікований, ринковий) ризик; його неможливо зменшити шляхом подальшої диверсифікації, він породжується факторами зовнішнього середовища функціонування аграрних підприємств.

Література

1. Свиноус І. В., Сатир Л. М. Організаційно-економічні аспекти диверсифікації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник аграрної науки*. 2015. № 8. С. 66-70.
2. Богуславський Є. І., Горяник О. В. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 40-47.
3. Добрянська Н. А., Нікіфорчук А. А. Вплив економічного та інституційного середовища на діяльність диверсифікованих корпоративних об'єднань. *Вісник ХНАУ*. Харків. 2013. № 6. С. 117–122.
4. Гаража О.П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск 3. С. 52-60.
5. Ряснянська А. М. Оцінка ефективності використання земель сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Випуск 8. С. 65-69.
6. Данкевич Є., Данкевич В. Переваги і ризики надконцентрації агропромислового виробництва та земельних ресурсів: економічний, екологічний та соціальний аспект. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2016. Vol. 2, No. 3. С. 60–74.
7. Зінчук Т. О., Данкевич В. Є. Європейський досвід формування ринку сільськогосподарських земель: реалії та перспективи для України. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 84–92.
8. “Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь”, Постанова КМУ № 1134 від 2 листопада 2011 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2018).

References

1. Svynous, I.V. and Satyr, L.M. (2015), “Organizational and economic aspects of production diversification of agricultural enterprises”, *Visnyk aharnoi nauky*, no. 8, pp. 66-70.
2. Bohuslavskiy, Ye.I. and Horianyk, O.V. (2016), “Diversification of agricultural production”, *Ahrosvit*, no. 8, pp. 40-47

3. Dobrianska, N.A. and Nikiforchuk, A.A. (2013), "Impact of the economic and institutional environment for the activities of diversified corporate groups", *Visnyk KhNAU*, Kharkiv, no. 6, pp. 117–122.
4. Garazha, O.P. (2016), "Types and indicators of agricultural land using efficiency in land resources management of Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, iss. 3, pp. 52-60.
5. Riasnianska, A.M. (2016), "The efficiency estimation of land use at agricultural enterprises", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*: Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, iss. 8, pp. 65-69.
6. Dankevych, Ye. and Dankevych, V. (2016), "Benefits and risks overconcentration agro-industrial production and land resources, economic, environmental and social aspects", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 2, no. 3, pp. 60–74.
7. Zinchuk, T.O. and Dankevych, V.Ye. (2016), "European experience of forming agricultural land market", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 84–92.
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for the development of land management projects that provide ecological and economic justification for crop rotation and landscaping" from November 2, 2011 № 1134, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-%D0%BF> (access date March 18, 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.03.2018 р.

УДК 338.47 (656.613)
JEL Classification R400, P230

Липинська О.А.,
д-р екон. наук, с.н.с., пров.наук.співроб.
відділу ринку транспортних послуг
Познанська І.В.,
канд. екон. наук, с.н.с., с.н.с. відділу
ринку транспортних послуг
Інституту проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН України

ПРІОРИТЕТНІ ЗАХОДИ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕРМОДАЛЬНИХ ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Lyrynska O.A.,
dr.sc.(econ.), senior researcher, leading researcher
at the department of transport services market
Poznanska I.V.,
cand.sc.(econ), senior researcher, senior research fellow
at the department of transport services market
Institute of Market Problems and Economic &
Ecological Research NAS of Ukraine

PRIORITY MEASURES FOR PROVIDING THE DEVELOPMENT OF INTERMODAL AND MULTIMODAL TRANSPORTATION

Постановка проблеми. Визнання України, як повноцінного учасника міжнародної торгівлі, використання потенціалу країни є пріоритетним завданням національної державної політики. Забезпечення безперешкодного переміщення товарів територією України своєю чергою є одним з інструментів реалізації цього завдання і перш за все повинно відповідати сучасній міжнародній практиці. Найбільш проблемним питанням для України в цьому контексті є розвиток водного транспорту, який повинен стати невід'ємною, найбільш розвинутою частиною системи забезпечення мультимодальних та інтермодальних перевезень. Наявність виходу у відкрите море та значної кількості річкових судноплавних шляхів створюють передумови для повноцінного використання

водного транспорту у формуванні ланцюга поставок. Значною проблемою для розвитку українського водного транспорту є відсутність у національній системі відпрацьованого механізму взаємодії та умов розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба у зниженні собівартості перевезень та скорочення втрат часу визначили значний науковий інтерес до розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень. Оптимізація процесу перевезення має динамічний характер та постійно зазнає значних змін правове поле, в якому повинні діяти учасники процесу перевезення. У зв'язку з швидко мінливою ситуацією на ринку інтермодальних і мультимодальних перевезень, а так само з різноманітністю і складністю завдань перевезень склалося неоднозначне ставлення фахівців до питань термінології і правового забезпечення відповідальності сторін процесу перевезення. Більшість авторів приділяють особливу увагу визначенню саме поняття цих перевезень [1, с. 114; 2, с. 54-56] та особливостям міжнародного та правового регулювання в цій сфері [3, с. 94-96; 4, с. 45-50; 5, с. 122-124]. Також багато дослідників присвячують свої роботи забезпеченню ефективності перевезень декількома видами транспорту [6, с. 65-66; 7, с. 124-128]. Деякі автори визначають напрями та перспективи розвитку мультимодальних перевезень в Україні [8]. На сьогоднішній день безперечно можна відмітити наступне, що втрачений позитивний імідж України можна відновити та поліпшити лише на виключно здорових міжнародних економічних відносинах. Використання транзитного потенціалу країни не можливе без відрегульованого механізму доставки товарів «від дверей до дверей», але бажання операторів мультимодальних перевезень працювати з українськими операторами залежить від наявності в країні відповідної системи економічних відносин, якої в даний час в Україні не існує, тому в цьому дослідженні автори намагаються виділити першочергові кроки на шляху створення в Україні дієвих умов розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичних положень щодо усунення проблем розвитку інтермодальних та мультимодальних перевезень в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток транспортної галузі спрямовано на розширення можливостей кожного виду транспорту за рахунок їх налагодженої взаємодії, тому мультимодальні та інтермодальні перевезення уявляється майбутнім транспортної індустрії. Саме такий вид перевезень вимагає найбільшої синхронізації національного законодавства з міжнародними вимогами та створює особливі договірні відносини. Розвиток морського транспорту на сучасному етапі неможливий без урахування вимог до безпеки та охорони в морських перевезеннях. Останні зміни стосуються безпеки морських перевезень та мереж поставок, а також питання піратства на морі, небезпечного для життя, міграції по морю, кібербезпеки на морському транспорті та питання, що стосуються моряків. Рамкові стандарти безпеки та об'єднання світової торгівлі були прийняті в 2005 році та отримали широке розповсюдження як документ, який служить важливим орієнтиром як для митних служб, так і для учасників економічної діяльності і який з роками динамічно розвивається.

Продовжує розвиватися інститут Уповноважених економічних операторів (УЕО), в основному за рахунок укладання договорів на двосторонній основі на предмет визнання відповідних уповноважених економічних операторів, згідно з якими дві митні адміністрації погоджуються визнати сертифікацію УЕО, що виробляється в рамках відповідної програми кожної сторони, і надавати вигідні умови УЕО на взаємній основі. Такі двосторонні угоди повинні стати основним кроком для укладання багатосторонніх договорів на субрегіональному та регіональному рівнях. За останній час збільшилась кількість підписаних та розроблюваних договорів про взаємне визнання, що свідчить про все більш активну участь всіх відповідних зацікавлених сторін. Принцип взаємного визнання є основною та невід'ємною умовою функціонування УЕО, тому на даному етапі найбільш важливим кроком є підписання таких угод між операторами різних зацікавлених країн.

Митний кодекс Європейського союзу було прийнято ще 9 жовтня 2013 року з метою вдосконалення, спрощення та актуалізації митного законодавства, правил і процедур і підвищення визначеності, однаковості і прозорості правових рамок для підприємств і митних органів на всій території Європейського союзу. Він також покликаний сприяти остаточному переходу державних органів на безпаперовий і повністю електронний та функціонально сумісний документооборот і прискорити проходження митних процедур для відповідних пред'явлених вимог і надійних УЕО. Хоча більшість основних положень Митного кодексу Європейського Союзу вступили в силу 1 травня 2016 року, його повний вступ в силу має відбутися не пізніше 31 грудня 2020 року. Цей перехідний період, головним чином, передбачений для розробки та/або модернізації системи інформаційних технологій, необхідних для повного дотримання правових вимог.

Для забезпечення плавного і поступового переходу від існуючої системи до нового Митного кодексу Європейського Союзу розроблено детальні правила, які призначені та містяться у відповідному підзаконному акті перехідного періоду та робочій програмі, що стосується Митного кодексу. Їх практичне застосування здійснюється на підставі директивних документів, включаючи керівництво з питань УЕО, які були прийняті з метою забезпечення загальної розуміння та правильного й уніфікованого застосування правових положень, що стосуються УЕО.

У керівництві з питань УЕО містяться загальні відомості про програму УЕО Європейського Союзу:

- частина 1 – роз'яснюються вигоди, пов'язані з статусом УЕО та взаємним визнанням;
- частина 2 – описуються критерії отримання статусу УЕО та різні аспекти вимог щодо безпеки, зокрема безпеки ланцюгів поставок;
- частина 3 – викладено загальний процес прийняття рішень як для митних органів, так і для економічних операторів;
- частина 4 – описуються різні аспекти обміну інформацією між митними органами, включаючи консультації;
- частина 5 – викладені всі аспекти процедур, що стосуються вже наданого статусу, включаючи моніторинг, переоцінку, зміну, призупинення та анулювання статусу;
- частина 6 – порушуються питання взаємного визнання програм УЕО.

Відповідно до інформації Генерального директорату Європейської комісії з питань оподаткування та митної справи за станом на 10 червня 2016 року було подано загальну кількість 19 512 заяв із проханням видати посвідчення УЕО. До теперішнього часу Європейський Союз уклав шість договорів про взаємне визнання УЕО з третіми країнами, включаючи основних торговельних партнерів, і вже ведуться або будуть розпочаті в найближчому майбутньому переговори з іншими найважливішими торговельними партнерами.

Що стосується законодавчих змін в Сполучених Штатах Америки, які стосуються формування ланцюгів поставок, то слід відзначити законодавчу вимогу щодо 100-відсоткового сканування контейнерів, що були відправлені до Сполучених Штатів, яка була прийнята в рамках Закону про безпечні порти 2006 року і яка повинна була вступити в силу 2012 року. Однак в ході реалізації трирічного експериментального проекту було встановлено, що застосування такої вимоги призведе до збитків у сферах поставок і значних витратах. Тому Міністерство національної безпеки Сполучених Штатів у 2012 і 2014 роках прийняло рішення про перенесення терміну введення даної вимоги в дію кожні раз на два роки. 2 травня 2016 року в Конгрес було направлено запит на трете перенесення терміну введення вимоги в дію на травень 2018 року [9]. У травні 2016 року Міністерство внутрішньої безпеки звернулося із запитом з метою отримання інформації, що стосується нових програм, можливостей, моделей, стратегій та підходів, які могли б бути використані для досягнення прогресу у забезпеченні 100-відсоткового сканування як контейнерних, так і неконтейнерних вантажів, що відправляються морським транспортом в Сполучені Штати. Особливий інтерес представляють рішення, що використовуються в існуючих програмах, таких як торгово-митне партнерство в боротьбі з тероризмом, і забезпечення залучення ресурсів та досвіду приватного сектора. Ставиться завдання збільшити обсяг сканованих вантажів, направлених до Сполучених Штатів морським шляхом, покращити загальні можливості та умови проведення дозиметричного контролю та виявлення ядерних матеріалів і скоротити кількість ядерних та інших радіоактивних матеріалів, що не підпадають під нормативне регулювання у світових морських перевезеннях.

Продовжують здійснювати такі програми, як «Ініціатива забезпечення безпеки контейнерних перевезень» та «Митно-торгове партнерство по боротьбі з тероризмом» з метою підвищення безпеки ланцюгів поставок. На даний час Ініціатива забезпечення безпеки контейнерних перевезень охоплює 58 портів Північної Америки, Європи, Азії, Африки, Близького Сходу та Латинської та Центральної Америки, при цьому попереднє сканування проходить більш ніж 80% всіх контейнерних вантажів, що ввозяться в Сполучені Штати морським транспортом, а програма Митно-торгового партнерства по боротьбі з тероризмом в даний час налічує понад 10000 сертифікованих партнерів серед торгових кіл. Так само як і УЕО, учасники Митно-торгового партнерства у боротьбі з тероризмом розглядаються як компанії з низьким ризиком, і тому менша ймовірність того, що вони підлягають перевірці.

Перші домовленості про взаємне визнання з участю Торгово-митного партнерства по боротьбі з тероризмом було підписано в червні 2007 року, і з тих пір аналогічні угоди були підписані з дев'ятьма країнами/територіями та Європейським союзом.

3 червня 2002 року здійснюється також добровільна програма самооцінки імпортерів, котра надає зацікавленим імпортерам, які беруть участь в програмі Митно-торговельного партнерства по боротьбі з тероризмом, можливість взяти на себе перевірку своєї відповідності встановленим вимогам в обмін на отримання певних вигод. Крім того, програма надійних торговельних операторів, яка вже знаходиться на експериментальній стадії, покликана об'єднати існуючі програми митно-торгового партнерства по боротьбі з тероризмом та самооцінкою імпортерів з тим, щоб інтегрувати та оптимізувати процедури по забезпеченню безпеки перевезень і перевірки відповідності учасникам торгівлі представленими вимогами в рамках однієї програми партнерства. У зв'язку з цим слід відзначити ініціативу з безпеки в боротьбі з розповсюдженням зброї масового знищення, яка спрямована на запобігання незаконному обороту зброї масового знищення та пов'язаних з ним матеріалів і які до цього часу затверджені більш ніж 100 країнами у всьому світі.

Стандарти серії ІСО 28000 «Система менеджменту безпеки ланцюга поставок» спрямовані на допомогу підприємцям у зменшенні ризиків у ланцюзі постачання. Базовим стандартом в цій серії є стандарт ІСО 28000:2007 «Технічні умови для систем менеджменту безпеки ланцюга поставок», який служить свого роду «зонтичною» системою менеджменту, що дозволяє підвищити безпеку у всіх аспектах: оцінка ризику, готовність до надзвичайних подій, безперервність операцій, стійкість, відновлення, резистентність і/або управління в критичних ситуаціях, будь то тероризм, піратство, крадіжка вантажу, шахрайство і багато інших проблем безпеки. Даний стандарт служить також основою для сертифікації УЕО і організацій в рамках програми Митно-торгового партнерства по боротьбі з тероризмом. Впроваджуючи такі стандарти, різні організації можуть розробляти конкретні підходи, сумісні з існуючими у них операційними системами.

У зв'язку з підписанням Угоди між Україною та ЄС перед нашою країною були поставлені завдання щодо спрощення процедур торгівлі та в рамках цього питання було розроблено проект концепції функціонування системи УЕО. З 2012 року у Митному Кодексі України існує глава, яка визначає особливості надання статусу УЕО та переваги, які отримує підприємство від спеціальних спрощень [10]. Механізм надання статусу УЕО мав запровадити ще у 2016 році, на підставі обов'язків України перед МВФ, але Уряд не ухвалив законопроект. Причиною такої ситуації є невідповідність вітчизняного варіанту законопроект до нормативів та цілей, які були покладені в основу ідеї створення Уповноваженого економічного оператора в ЄС. Згідно з Угодою про поглиблену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, митні прототипи ЄС повинні стати керівними для нашої країни у разі доцільності. За українським Митним кодексом, підприємства, які мають добросовісну репутацію можуть отримати сертифікати щодо відповідності своєї діяльності вимогам надійності та безпеки та/або на спрощення митних процедур. Отримання подібної репутації можливе за умови забезпечення практичних стандартів професійної кваліфікації, надійності й безпеки, мати бездоганну ділову репутацію та фінансову стабільність, історію виконання зобов'язань тощо. Підприємства, які отримують статус УЕО можуть стати повноцінними учасниками міжнародного безпечного ланцюга поставок, що надасть поштовх до підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств на національному та міжнародному рівнях. Але на сьогодні немає зрушень в напрямку реалізації цього проекту, який залишається лише на папері. Одним з необхідних умов функціонування такої концепції є принцип взаємного визнання, який не може бути реалізований по причині не визнання за українським законодавством УЕО підприємств, що не зареєстровані в Україні. Цей факт створює законодавчу колізію, яка не дасть змогу запровадити інституту УЕО в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Однією з найбільших проблем в регулюванні змішаних перевезень є значна правова невизначеність та непередбаченість, відсутність єдиних правил відповідальності, що стає перешкодою у виборі промисловістю такого виду перевезень. Визначено, що останні заходи щодо оптимізації мультимодальних та інтермодальних перевезень, як на міжнародному, так і національних рівнях, спрямовані на забезпечення безпеки ланцюга поставок. Забезпечення транспортної галузі прозорим режимом відповідальності є одним з засобів стимулювання розвитку таких видів перевезень. Обґрунтовано, що одним з інструментів реалізації забезпечення є механізм функціонування УЕО в Україні. Визначено принципи, яких потрібно дотримуватися при формуванні цього механізму: доцільності; взаємного визнання; відкритості (доступності інформації); відповідності правовим нормам; безпечності ланцюга поставок. Недотримання цих принципів призвело до фактичної відсутності зиску від створення УЕО та перетворення таких операторів на звичайних митних брокерів, які здійснюють підтримку при оформленні митних документів. Відсутність дієвого механізму функціонування УЕО створює значні перешкоди при формуванні безперебійних ланцюгів поставок, знижує конкурентоспроможність українських перевізників, що перешкоджає розвитку мультимодальних та інтермодальних перевезень в Україні.

Література

1. Соколова О. Є. Концептуальні засади формування мультимодальної системи перевезення вантажів. *Наукоємні технології*. 2014. № 1. С. 114-118.
2. Лимонов Э. Л. Внешнеторговые операции морского транспорта и мультимодальные перевозки. Санкт-Петербург: Выбор, 2000. 416 с.
3. Каспрук О. С. Проблеми правового регулювання міжнародних мультимодальних перевезень. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2015. Вип. 126 (част.І). С. 93-100.
4. Калпін А. Г. Конвенція ООН о договорах полностью или частично морской перевозке грузов (Роттердамские правила). *Право*. 2010. № 4. С. 40-57.
5. Minakova S. M., Lypynska O. A., Minakov V. M. Ukraine in the system of international transportation. *Management of modern socio-economic systems: collective monograph / edited by K. Shaposhnykov*. Vol.1. Lithuania: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017. p. 120-133.

6. Демин Ю. В. Економіко-організаційні та соціальні аспекти ефективності інтермодальних перевезень. *Транспортні системи та технології перевезень*. Дніпропетровськ, 2005. Вип. 36. С. 65-68.

7. Пасічник В. І., Грисюк Ю. С., Пацьора О. В. Ефективність інтермодальних перевезень як елемент забезпечення високої якості транспортних послуг. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 123-130.

8. Собкевич О., Ємельянова О. Щодо шляхів розвитку мультимодальних (комбінованих) перевезень в Україні. Аналітична записка: веб-сайт. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/599> (дата звернення: 19.03.2018).

9. United States seeks "quick wins" towards 100 per cent container scanning: web site. URL: <http://fairplay.ihs.com/safety-regulation/article/4268041/us-seeks-%E2%80%9Cquick-wins%E2%80%9D-towards-100-container-scanning> (дата звернення: 20.03.2018).

10. Митний кодекс України / Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/mk/rozdil-1/glava-2/> (дата звернення 19.03.2018).

References

1. Sokolova, O.Ye. (2014), "Conceptual basis of multimodal freight transportation system formation", *Naukoiemni tekhnolohii*, no. 1, pp. 114-118.

2. Limonov, E.L. (2000), *Vneshnetorgovyie operatsii morskogo transporta i multimodalnyie perezovzki* [Foreign trade operations of sea transport and multimodal transportation], Vybor, St. Petersburg, Russia, 416 p.

3. Kaspruk, O.S. (2015), "Problems of legal regulation of international multimodal transport", *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, iss. 126 (part I), pp. 93-100.

4. Kalpin, A.G. (2010), "The UN Convention on Contracts for the International Carriage of Goods Wholly or Partly by Sea (Rotterdam Rules)", *Pravo*, no. 4, pp. 40-57.

5. Minakova, S.M., Lypynska, O.A., and Minakov, V.M. (2017), "Ukraine in the system of international transportation" in collective monograph [Management of modern socio-economic systems], edited by K. Shaposhnykov, Vol.1, Baltija Publishing, Kaunas, Lithuania, pp. 120-133.

6. Demyn, Yu.V. (2005), "Organizational and social aspects of the efficiency of intermodal transport", *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka*, no. 36, pp. 65-68.

7. Pasichnyk, V.I., Hrysiuk, Yu.S. and Patsora, O.V. (2013), "The efficiency of intermodal transport as part of providing high quality transportation services", *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka*, vol. 12, pp. 123-130.

8. Sobkevych, O. and Yemelianova, O. (2011), "As for ways to develop multimodal (combined) transport in Ukraine. Analytical note", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/599> (access date March 19, 2018).

9. Fairplay (2016), "United States seeks "quick wins" towards 100 per cent container scanning", available at: <http://fairplay.ihs.com/safety-regulation/article/4268041/us-seeks-%E2%80%9Cquick-wins%E2%80%9D-towards-100-container-scanning> (access date March 20, 2018).

10. State Fiscal Service of Ukraine (2018), Customs Code of Ukraine, available at: <http://sfs.gov.ua/mk/rozdil-1/glava-2/> (access date March 19, 2018).

Стаття надійшла до редакції 27.03.2018 р.

УДК 338.24.01
JEL Classification D20, D21

Клименко С.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки підприємств
Шевчук Н.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіки підприємств
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТИВНОСТІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Klymenko S.M.,
*can.d.sc.(econ), associate professor at the
department of enterprise economics,*
Shevchuk N.V.,
*can.d.sc.(econ), associate professor at the
department of enterprise economics,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

THEORETICAL ASPECTS OF ADAPTABILITY IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS' ACTIVITIES

Постановка проблеми. Адаптивність підприємства є складною багатоаспектною категорією, яка у сучасних наукових дослідженнях характеризується неоднозначністю визначення. Сучасна наукова проблематика адаптивності розглядається крізь призму таких тематичних напрямків, як: системна характеристика (теорія систем та синергетики), організаційна здатність (теорія стратегічного менеджменту), реакція на зміни (поведінкова теорія). Розвиток адаптивності як економічної категорії зумовлений наявністю взаємозв'язку економічних суб'єктів із зовнішнім середовищем, а її специфіка визначається передумовами функціонування та розвитку і особливостями діяльності бізнес-структур. Неоднозначність інтерпретацій адаптивності підприємства зумовлює відповідну проблематику і у аспекті її оцінювання, що за сучасних умов діяльності значно ускладнює процес прийняття ефективних управлінських рішень. Так, основний дослідницький фокус питань оцінювання адаптивності характеризується ретроспективною специфікою. Тобто, рівень адаптивності визначається отриманими економічними результатами, які є наслідками прийняття управлінських рішень у минулому та ефективністю їх реалізації.

Цілком підтримуючи доцільність здійснення досліджень у такому аспекті, вважаємо, що така спрямованість є дещо однобічною з точки зору характеристики адаптивності як джерела своєчасного та адекватного реагування підприємства на зміни зовнішнього середовища, що реалізуються у вигляді конкретних дій. Тобто актуалізується потреба у визначенні адаптивності підприємства з точки зору можливості забезпечувати бажані та очікувані економічні результати як наслідки стратегічних роздумів та прийняття стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова проблематика визначення адаптивності підприємства як системної характеристики (властивості) представлено у наукових працях А. Кайгородцева, І. Мінко, А. Палагіна, М. Рожкова, С. Светунькова, Р. Фатхутдінова, Т. Хан, К. Чуйко, Л. Шаміної та ін.. Адаптивність як здатність досліджували Р. Акофф, І. Ансофф, А. Бойко, К. Бояринова, К. Вишневіська, Т. Войтун, П. Максимович, Т. Олійник, О. Орлик, З. Османова, В. Отенко, А. Турило, О. Колодіна, В. Ячменьова, а характеристику адаптивності як реакції на зміни або механізму змін висвітлено у працях С. Головіна, О. Рачкован, Н. Зяблицької.

Незважаючи на наявність вагомого теоретичного доробку щодо наукової проблематики визначення адаптивності підприємства, є низка наукових напрямків, які потребують розвитку в контексті врахування специфіки постіндустріальних умов господарювання бізнес-структур, а основний їх фокус пов'язаний з дослідженням превентивних аспектів забезпечення адаптивності.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є розробка теоретичних та методичних аспектів визначення адаптивності підприємств з точки зору відповідності баченню майбутнього та

аргументація авторського перспективного підходу до її дослідження в атрибутивному та результатному аспектах.

Для реалізації поставленої мети в змістовних межах дослідження поставлено такі завдання: аргументувати авторську позицію щодо інтерпретації терміну «адаптивність підприємств»; узагальнити результати критичного аналізу наукових позицій щодо логіки оцінювання адаптивності за сучасних умов діяльності; обґрунтувати доцільність перспективного підходу до визначення адаптивності підприємств; сформувати логіку визначення адаптивності в аспекті сценарної проблематики стратегічного менеджменту.

Об'єктом даного дослідження є процеси забезпечення адаптивності за сучасних умов діяльності підприємств.

Предметом дослідження є атрибутивні та результатні аспекти адаптивності в контексті перспективного напрямку її дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення наукового доробку щодо сутності поняття «адаптивність» дозволяє визначити її: як передумову, що зумовлює здатність соціально-економічної системи пристосовуватися до зміни зовнішнього середовища [1; 2]; як сукупність взаємопов'язаних ресурсів та факторів, що зумовлюють розвиток системи [3–5]; як базовий принцип побудови складних систем [6]; як властивість системи, що визначає здатності пристосовуватися до мінливих умов середовища [7–9]; як спосіб існування систем, що спрямований на збереження та продовження їх життєдіяльності [9; 10].

Базуючись на синтетичному використанні наведених інтерпретацій, в межах змісту даної наукової статті під адаптивністю підприємства будемо розуміти сукупність організаційних властивостей, які на основі взаємозумовленості та єдності взаємозв'язку у процесах діяльності визначають здатність підприємства до змін, що є адекватними тенденціям та викликам зовнішнього середовища господарювання. У такій змістовній постановці варто зробити декілька акцентів, що визначають специфіку розуміння адаптивності за сучасних умов діяльності підприємства:

- дослідження адаптивності як ісоко динамічне ної характеристики підприємства, що визначає її здатність до своєчасного та адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища є традиційним аспектом наукових економічних досліджень. При цьому, варто акцентувати увагу на тому, що наявність такої характеристики зовсім не є гарантією отримання економічних результатів. Визначеності така характеристика набуває, лише будучи включеною у структуру діяльності підприємства, у динаміку його здатності;

- у наукових економічних публікаціях цільова спрямованість адаптивності визначається у термінології виживання, ефективності функціонування, розвитку, економічної стійкості. Авторська логіка подальшого дослідження буде спиратися на формалізацію цільової спрямованості адаптивності у вигляді конкретного економічного результату як наслідку діяльності та конкретизованої форми прояву намірів та цілей підприємства.

Критичний аналіз методичних підходів до оцінювання адаптивності підприємства, що описано у сучасних наукових дослідженнях, дозволяє виділити узагальнюючі тенденції у даному питанні:

- так як адаптивність безпосередньо є пов'язаною із зовнішнім середовищем, то переважна більшість пропонованих методик у своїй логіці спирається на прив'язку до факторів зовнішнього середовища. При цьому наголошуючи на те, що зовнішнє середовище є не тільки джерелом загроз, а і можливостей для підприємства, зміст методик зводиться до оцінювання здатності протистояти загрозам;

- оцінювання адаптивності відповідно до цільової моделі підприємства здійснюється на основі використання методів таксономічного аналізу, узагальнення показників, відхилень, експертних оцінок та іс. Цілком підтримуючи таку наукову позицію, варто акцентувати увагу на ретроспективній спрямованості таких оцінок. Тобто, аналізуючи рівень виконання поставлених цілей, фактично здійснюється оцінка наслідків прийняття минулих рішень та їх реалізація. Інформаційна спрямованість такої аналітики може бути корисною з точки зору набуття досвіду щодо помилковості або, навпаки, ідентифікації причин успіху, що забезпечили ефективність адаптивних реагувань. При цьому не можна спиратися лише на дану інформацію у висновках щодо рівня адаптивності для прийняття майбутніх рішень, так як вона не забезпечує задоволення інформаційних потреб відносно того, до чого має бути готовим підприємство.

Тобто, оцінювання адаптивності як організаційної здатності є цілком виправданим у ретроспективному аспекті у тому випадку, якщо паралельно буде здійснюватися її оцінювання з позицій відповідності передбачуваним змінам, які можуть відбуватися у зовнішньому середовищі. У такому аспекті ми наголошуємо на доцільності оцінювання адаптивності підприємства відповідно до принципу цілісності, який, з точки зору аналітики, надає даному процесу ретроспективних та перспективних характеристик. Враховуючи те, що ретроспективна специфіка визначення та оцінювання адаптивності підприємств є широко представленою у сучасних

наукових публікаціях, представимо аргументацію авторського бачення щодо особливостей перспективного підходу.

Сучасне зовнішнє середовище функціонування та розвитку підприємств визначається як високо динамічне, невизначене, складне. За таких умов актуалізується потреба у розвитку специфічного виду організаційної здатності, що є пов'язаним із здатністю: «бачити» можливості, моделювати майбутнє, працювати з різними контекстами, тобто створювати цілісне уявлення про майбутній стан підприємства, як бажаний результат його економічної діяльності. Невизначеність стає об'єктом структурування, параметризації та формалізації, а навички реалізації даних процедур набувають пріоритетності на предмет їх розвитку.

За таких умов ускладнюється аспект оцінювання адаптивності з точки зору відповідності існуючого рівня здатності підприємства забезпеченню бачення майбутнього. І така складність полягає у тому, щоб надати невизначеності та складності середовища такої інформаційної форми прояву, яка б могла бути представленою у вигляді інформаційної бази для формалізації передумов, котрі слугують основою побудови прогнозів, стратегічних завдань та стратегічних альтернатив.

Атрибутами організації, що визначають здатності підприємства «працювати» з невизначеністю є гіпотези, наміри та передбачення. У такій конфігурації вони дозволяють структурувати невизначеність (гіпотези), обґрунтувати вибір бажаного майбутнього (стратегічні наміри) з урахуванням можливих намірів інших економічних суб'єктів (передбачення). Наслідок такої взаємодії може бути представленим у вигляді сценаріїв, які описують гіпотетично можливі варіанти розвитку подій у майбутньому та дозволяють виявити унікальні аспекти проблеми і робити певні узагальнення на науковому рівні.

Сценарна інформація виступає основою для формування прогнозів, метою яких є більш точний опис майбутнього. На відміну від сценаріїв, які характеризуються описовістю та гіпотетичною природою, прогнози передбачають формалізацію параметрів та їх конкретизацію у часі. Прогнозна інформація виступає основою для формування стратегічних завдань, як усвідомлених проблемних ситуацій з виділеними умовами (параметрами бачення майбутнього, які формалізовано у вигляді прогнозів) і вимогами (стратегічними цілями).

Особливість стратегічних завдань полягає у тому, що відомим є фактичний стан підприємства і бажаний майбутній стан, а спосіб забезпечення досягнення є невідомим. У такій логіці фактичний економічний стан підприємства має сенс розглядати з точки зору наявного потенціалу, який сформовано у процесах діяльності як сукупність передумов у вигляді ресурсів, здатностей та компетенцій, наявних та таких, що можуть бути створені для забезпечення досягнення бажаного майбутнього стану, як сукупності взаємопов'язаних прогнозних аналітичних індикаторів та якісних показників, що його визначають. Адаптивність підприємства за такої логіки може бути визначено як рівень відповідності наявного потенціалу параметрам бачення майбутнього у вигляді бажаного економічного стану, а ключовою характеристикою адаптивності як організаційної здатності є вміння бачити та оцінювати можливості зовнішнього середовища.

Можливими способами розв'язання стратегічних завдань виступають стратегічні альтернативи, наслідком оцінювання та обґрунтування вибору яких виступають стратегії як сукупність очікуваних параметрів діяльності та економічних результатів, а також конкретизованого інтегрованого набору дій щодо забезпечення їх досягнення. У такому аспекті адаптивність визначається рівнем відповідності фактичних економічних результатів очікуваним, а ключовою відмінною характеристикою адаптивності є вміння перетворювати ідентифіковані та оцінені можливості зовнішнього середовища на ресурси підприємства.

Якщо узагальнити наведені авторські міркування, то логіка визначення адаптивності підприємства в межах перспективного напрямку її дослідження може бути формалізована як представлено на рис. 1.

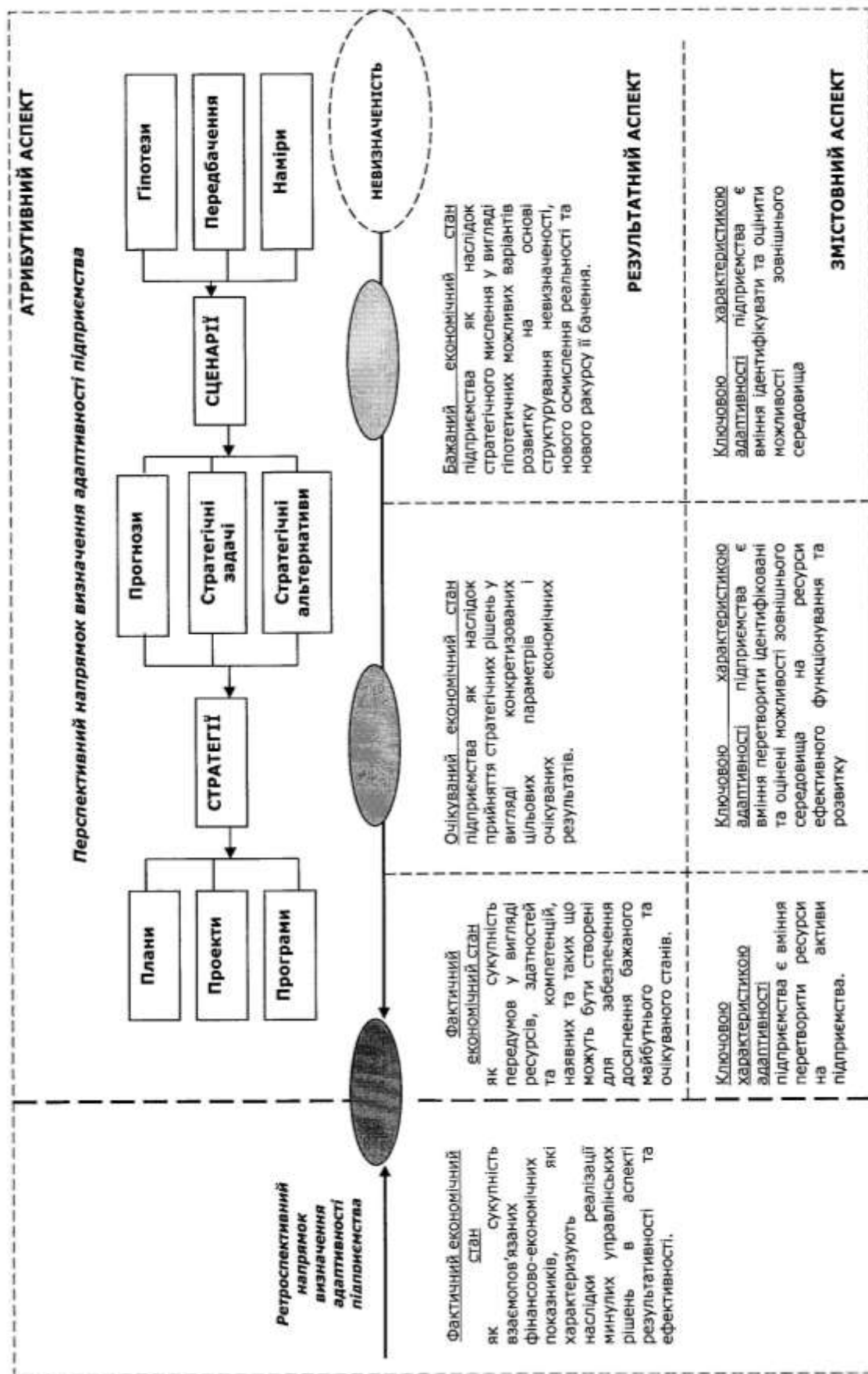

Рис. 1. Теоретичні та методичні аспекти визначення адаптивності за сучасних умов діяльності підприємства

Джерело: формалізація авторської логіки

Основний змістовний акцент даного підходу орієнтований перш за все на зосередженні уваги на сценарних аспектах процесу визначення адаптивності у перспективному напрямку, адекватність якого може стати основою прийняття результативних стратегічних рішень, ефективна реалізація яких здатна забезпечити успішність діяльності підприємств у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення викладених теоретичних положень дозволяє зробити низку змістовних висновків:

- високий рівень динаміки, складність та невизначеність сучасного зовнішнього середовища зумовлює дослідження адаптивності в аспекті, що пов'язаний із віддаленим майбутнім, як потенційним джерелом розвитку бізнесу відповідно до ментального світосприйняття та когнітивних здатностей організації. Такий ракурс досліджень розвиває напрямок превентивного погляду на проблематику адаптивності та актуалізує розробку відповідних теоретичних положень та методичного інструментарію;

стратегічні аспекти дослідження адаптивності підприємств традиційно пов'язані із розробкою та реалізацією стратегічних рішень, а відповідність фактичних економічних результатів очікуванім, які визначено у стратегічних планах, формує традиційну логіку її оцінювання. У такій постановці характеристика та аналіз адаптивності визначається у ретроспективному аспекті, що характеризує її як наслідок прийняття та реалізації минулих управлінських рішень та не дозволяє використовувати дану бізнес-аналітику як адекватну інформаційну основу для формування стратегії підприємств;

- аргументація доцільності зміщення аналітичного фокусу із ретроспективних оцінок адаптивності у перспективну площину актуалізували дослідження сценарної проблематики, як такої, що дозволяє зосередитися на невизначеності та складності бізнес-середовища, структурувати та формалізувати таку невизначеність на основі сценарного інструментарію та надати їй такої форми, на основі якої можна приймати ефективні стратегічні рішення.

Дослідження адаптивності підприємства у пропонованому форматі актуалізує потребу у формуванні та розвитку методичного інструментарію, який дозволяє працювати з майбутнім, структурувати та формалізувати невизначеність та складність зовнішнього середовища, розвивати відповідні внутрішні організаційні здатності підприємства, які пов'язані з ментально-когнітивною проблематикою діяльності підприємств.

Література

1. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. Москва, 1974. 272 с.
2. Акофф Р., Магидсон Дж., Эддисон Г. Идеализированное проектирование : как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации. Днепропетровск, 2007. 320 с.
3. Рожков М. Н. Основные категории адаптивного управления социально-экономическими системами. *Вестник Московского государственного областного университета*. Сер. Экономика. 2010. № 2. С. 117–119.
4. Ячменьова В. М., Османова З. О. Сутьность понятий «адаптация» та «адаптивність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 684. С. 346–353.
5. Соколова Л.В. Організаційно-економічне забезпечення адаптації підприємств до невизначеності бізнес-середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.01. Донецьк, 2006. 34 с.
6. Кунцев С. В. Особенности синергетического подхода при моделировании сложных систем. *Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: Збірник наукових праць*. 2004. Випуск 3. С. 46–50.
7. Олійник Т. В., Отенко І. П. Валідізація адаптивності процесів розвитку підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 215. С. 96–99.
8. Дорофеева В.В. Формирование системы адаптационного менеджмента предприятий обрабатывающей промышленности : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: 08.00.05. Иркутск, 2014. 40 с.
9. Османова З.О. Адаптивность среди характеристик деятельности предприятия как экономической системы. *Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции*. 2016. № 4. С. 165–169.
10. Рожков М. Н. Основные категории адаптивного управления социально-экономическими системами. *Вестник Московского государственного областного университета*. Сер. Экономика. 2010. № 2. С. 117–119.

References

1. Ackoff, R. and Emery, F. (1974), *O tseleustremlennykh sistemakh* [On purposeful systems], Sovetskoe Radio, Moscow, Russia, 272 p.
2. Ackoff, R., Magidson, J., and Addison, H. (2007), *Idealizirovannoe proektirovaniye: kak predotvratit zavtrashniy krizis segodnya. Sozdaniye buduschego organizatsii* [Idealized Design: How to Dissolve Tomorrow's crisis... Today: Creating an Organization's Future], Balans Biznes Buks, Dnepropetrovsk, Ukraine, 320 p.

3. Rozhkov, M.N. (2010), "Basic categories of adaptive management in socio-economic systems", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Ser. Ekonomika*, no. 2, pp. 117–119.
4. Yachmeneva, V.M., and Osmanova, Z.O. (2010), "Essence of notions of "adaptation" and "adaptiveness"", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 684, pp. 346–353.
5. Sokolova, L.V. (2006), "Organizational and economic support for adaptation of enterprises to uncertainty of the business environment", Thesis abstract for Dr. Sc. (Econ.): 08.06.01, Institut ekonomiki promislovosti, Donetsk, Ukraine, 34 p.
6. Kuntsev, S.V. (2004), "Synergetic approach at modeling complex systems are considered", *Suchasna kartina svltu: Integratsiya naukovogo ta pozanaukovogo znannya: Zblnrnik naukovih prats*, no. 3, pp. 46–50.
7. Oliinyk, T.V. and Otenko, I.P. (2011), "Validation of the adaptability of enterprise development processes", *Kultura narodov Prychernomoria*, no. 215, pp. 96–99.
8. Dorofeeva, V.V. (2014), "Formation of the system of enterprise adaptation management of manufacturing industry", Thesis abstract for Dr. Sc. (Econ.): 08.00.05, FGBOU VPO "Baykalskiy gosudarstvennyy universitet ekonomiki i prava", Irkutsk, Russia, 40 p.
9. Osmanova, Z.O. (2016), "Adaptivity among the characteristics of the enterprise as an economic system", *Nauchnyy vestnik: Finansy, banki, investitsii*, no. 4, pp. 165–169.
10. Rozhkov, M.N. (2010), "Basic categories of adaptive management in socio-economic systems", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Ser. Ekonomika*, no. 2, pp. 117–119.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» В.П. Кукоба

УДК 330.34; 338.33; 658.5
JEL Classification L 830, O 130

Яковчук А.М.,
старший викладач
ПВНЗ «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Yakovchuk A.M.,
senior lecturer,
International Economic and Humanitarian University
named after Academician Stepan Demyanchuk

THE METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINE THE DIRECTIONS OF STRATEGIC CHANGES AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Постановка проблеми. Проблематика досягнення підприємствами стратегічної стійкості набуває все більшої актуальності в умовах підвищеного динамізму бізнес-середовища. З одного боку, стратегічна стійкість виступає сьогодні ключовою системною компетенцією підприємства. З іншого боку, стратегічна стійкість підприємства є результатом ефективного за злагодженого стратегічного управління підприємством, яке у сьогоднішніх умовах реалізується завдяки своєчасному та проактивному впровадженню змін. Отже, в сучасних умовах для машинобудівних підприємств, які демонструють здебільшого стримані темпи виходу з кризи та повільне економічне зростання, необхідним є структуроване визначення імперативів утримання стійкої конкурентної переваги. Для збалансованого стратегічного управління машинобудівними підприємствами такі імперативи повинні враховувати як макро- так і мікро складові стратегічної стійкості. Виокремлення дуалістичної природи стратегічної стійкості та подальша декомпозиція імперативів цієї стійкості є актуальним науковим завданням, яке вимагає постійного удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичне забезпечення, яке стосується визначення детермінантних підходів до управління змінами, а по суті визначає рівень та напрям необхідних підприємству змін, знаходиться у колі постійного наукового пошуку.

Найбільш ґрунтовні науково-методичні підходи, які визначають рівні та напрями змін, необхідних машинобудівним підприємствам представлені у роботах багатьох вітчизняних учених. Зокрема, А. Довгань [1], М. Кравченко [2], І. Шейко [3] досліджують ефективність інноваційної діяльності машинобудівних підприємств в Україні і формулюють напрями перетворень, які сприятимуть забезпеченню сталого розвитку підприємствам цієї галузі. Л. Присяжнюк [4] і В. Бойко [5] досліджують шляхи оптимізації витрат на машинобудівних підприємствах та формують рекомендації щодо змін у політиці формування собівартості продукції. Л. Саломатіна [6], Т. Дуда [7] і Л. Гладка [8] обґрунтовують адаптаційні та фінансові механізми в управлінні розвитком машинобудівних підприємств. Проте в означених дослідженнях немає комплексного врахування таких показників і критеріїв, як потенціал життєвого циклу галузі та підприємства, рівень інноваційного розвитку підприємства, взаємозв'язок з генеральною та конкурентною стратегіями машинобудівних підприємств. Наведені вище роботи також не враховують взаємозв'язок між поточним рівнем стратегічної стійкості підприємств та відповідним напрямом стратегічних змін, які доцільно запроваджувати підприємствам.

З огляду на вищезазначене зроблено висновок про необхідність удосконалення науково-методичного підходу до визначення детермінантних підходів в управлінні змінами на машинобудівних підприємствах, в основі яких повинно стати визначення рівня та напрямку необхідних змін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування методичного підходу до визначення рівня стратегічних змін, які необхідні машинобудівним підприємствам, з використанням методів багатомірного статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення головного напрямку стратегічних змін пропонується використовувати концепцією життєвого циклу організації І. Адізеса. Оригінальна концепція життєвого циклу організації, яку автор постійно деталізує, на даному етапі налічує 11 виокремлених стадій розвитку підприємства. Вчений зазначає, що до розквіту здатні дожити далеко не всі підприємства, за розквітом неминує наступає бюрократизація бізнесу, а потім – якщо немає ефективного оновлення або трансформації – смерть. Ця модель визначає низку типових проблем, з якими стикається підприємство в процесі розвитку. Кожна стадія характеризується певними ознаками і вимагає розв'язання певних завдань, реалізації відповідних стратегічних змін, інакше організація може припинити існування, тобто зникнути. Виникаючі на певних стадіях конфлікти є закономірними, і успішне їх подолання дозволяє перейти до наступного ступеня розвитку підприємства. Відповідно, різні періоди життєвого циклу організації характеризуватимуться певними конфліктами, розв'язання яких також відбувається за рахунок ефективної реалізації стратегічних змін. На основі цієї концепції встановлено 5 головних напрямів стратегічних змін. Для визначення фокусу стратегічних змін у роботі пропонується використовувати таксономічні методи порівняльного багатовимірного аналізу. На основі цих методів розраховується показник рівня стратегічної стійкості підприємства і далі, у відповідності за шкалою, визначається доцільний напрям (фокус) змін.

З цією метою поставлено завдання формалізувати узагальнений орієнтир перетворень, тобто фокус змін, з використанням множини показників фінансової, технологічної, клієнтської та соціальної підсистем підприємств. Вибір саме цих чотирьох блоків збалансованої системи показників є складовими стратегічної стійкості сучасного підприємства, що підтверджується дослідженнями таких провідних учених, як К. Прахалад та М. Крішнан [9]. Зміни означених показників задаються у вигляді часових рядів. Для аналізу змін, що відбулись на підприємстві у попередні періоди, використовується система фактичних показників [10]. Обґрунтування напрямку майбутніх стратегічних змін передбачає використання розрахункових прогнозних показників.

Найбільш релевантною для машинобудівних підприємств, на наш погляд, є 4-ох елементна система показників. Економіко-математичним інструментарієм визначення рівня змін, необхідних підприємству, пропонується скористатись методами багатовимірного статистичного аналізу. В процесі обробки даних розраховуються таксономічні показники рівня розвитку підприємства, що узагальнено характеризують напрями та масштаб перетворень. На першому етапі досліджень відбувається побудова матриці змін досліджуваних показників у часі.

$$X_{ii} = \begin{bmatrix} x_{i1} \dots & x_{i2} \dots & x_{im} \\ x_{t1} \dots & x_{ti} \dots & x_{tm} \\ x_{T1} \dots & x_{Ti} \dots & X_{Tm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

де $t = 1, \dots, T$ – номер часового етапу;

$i = 1, \dots, m$ – номер показника збалансованої системи для підприємства, що розглядається.

Слід зазначити, що показники, які включено до матриці, є неоднорідними, оскільки описують різні властивості досліджуваного підприємства і характеризуються різними одиницями виміру. Отже, в процесі проведення таксономічного аналізу виконується процедура стандартизації показників, яка призводить не тільки до елімінування одиниць виміру, а й до вирівнювання значень показників. Як зазначає В. Плюта [10], під час стандартизації показників можуть вводитись коефіцієнти ієрархії, що розділяють показники за ступенем їх вагомості.

Стандартизація показників з урахуванням їх змін у часі здійснюється за наступними правилами.

$$Z_{it} = \frac{x_{it} - \bar{x}_i}{S_i} \quad (2)$$

де Z_{it} – стандартизоване значення елемента матриці x_{it} ;

\bar{x}_i – середнє значення показника x_i у підмножині $t = 1, \dots, T$;

S_i – стандартне відхилення показника x_i .

$$\bar{x}_i = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T x_{it} \quad (3)$$

$$S_i = \left[\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (x_{it} - \bar{x}_i)^2 \right]^{1/2} \quad (4)$$

Стандартизована матриця спостережень має такий вигляд.

$$Z_{it} = \begin{bmatrix} Z_{11} \dots & Z_{1i} \dots & Z_{1m} \\ Z_{t1} \dots & Z_{ti} \dots & Z_{tm} \\ Z_{T1} \dots & Z_{Ti} \dots & Z_{Tm} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Для визначення напряму стратегічних змін пропонується використовувати таксономічний показник рівня стратегічної стійкості, запропонований З. Хельвігом [11]. У даному дослідженні показник використовується для встановлення масштабу та напряму необхідних змін на підприємстві. В процесі оцінки рівня розвитку підприємства множина обраних показників піддається диференціації в залежності від характеру впливу кожного з них на рівень розвитку досліджуваного об'єкту. На основі врахування означеного впливу виділяється еталон розвитку об'єкту, який характеризує собою точку P_0 з координатами $Z_{01}, Z_{02}, \dots, Z_{0s}, \dots, Z_{0m}$,

$$Z_{0s} = \max_r Z_{rs}, \quad \text{якщо } s \in I \quad (6)$$

$$Z_{0s} = \min_r Z_{rs}, \quad \text{якщо } s \notin I \quad (7)$$

де I - множина стимуляторів;

Z_{rs} - стандартизоване значення показника s для часового періоду r .

Показник рівня розвитку розраховується у такий спосіб.

$$d_t = 1 - \frac{C_{t0}}{C_0} \quad (8)$$

де d_t - таксономічний показник рівня розвитку підприємства для часового періоду t ($t = 1, \dots, T$);

C_{t0} - відстань кожного показника у різні періоди t від його максимального (еталонного) значення.

$$C_0 = \bar{C}_0 + 2S_0 \quad (9)$$

де \bar{C}_0 - середнє значення відстані C_{t0} .

$$\bar{C}_0 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T C_{t0} \quad (10)$$

$$C_{t0} = \left[\sum_{s=1}^m (Z_{ts} - Z_{0s})^2 \right]^{1/2} \quad (11)$$

$$S_o = \left[\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (c_{t0} - \bar{c}_0)^2 \right]^{1/2} \quad (12)$$

Розраховані у такий спосіб показники рівня стратегічної стійкості описують динаміку змін досліджуваних наборів показників і узагальнено характеризують масштаб та напрями стратегічних змін на підприємстві.

$$d_t = d_1, \dots, d_t, \dots, d_T \quad (13)$$

Інтерпретуються ці показники таким чином: чим більш наближеним є значення показника d_t до одиниці, тим більш стратегічно стійким є досліджуване підприємство у різні періоди часу і напрям змін у такому випадку формулюється як «Забезпечення стійкого розвитку підприємства тобто максимальної гнучкості на кожній стадії життєвого циклу та злагодженого подолання організаційних криз на основі постійних удосконалень».

Апробацію запропонованих підходів проведено на основі 10 машинобудівних підприємств м. Рівне та області, згрупованих у кластери методом к-середніх. Типологію кластера запропоновано визначати на основі врахування таких критеріїв, як актуальна стадія життєвого циклу підприємства та рівень розвитку інтеграційних процесів. Типологія кластерів підприємств представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Типологія запропонованих у роботі кластерів машинобудівних підприємств

Інтеграційний розвиток	Стадія життєвого циклу підприємства			
	1.Зародження	2.Зростання	3.Зрілість	4.Деградація
1.Високий рівень інтеграції	-	Д4	А1	-
2. Середній рівень інтеграції	-	Є5	В2	К6
3. Низький рівень інтеграції	Н9	М8	С3	Л7

Джерело: авторська розробка

Впорядкування підприємств за кластерами на основі аналізу ключових показників діяльності наведено у таблиці 2. Визначення рекомендованого напрямку стратегічних змін машинобудівних підприємств на основі запропонованого методичного підходу і, відповідно, розрахованих коефіцієнтів рівня стратегічної стійкості представлено у таблиці 3.

Як показали результати розрахунків, найменш «радикальний» напрям стратегічних змін, націлений на забезпечення стійкого розвитку на основі постійних удосконалень, має 40 % досліджуваних підприємств. Це зрілі підприємства з високим та середнім рівнем розвитку інтеграційних процесів – ТОВ «Прометей –А», ТОВ «Укрбіотал», ТОВ НВП «Учбова техніка». На наш погляд, саме досвід ефективного фінансово-економічного управління та запроваджених інтеграційних заходів дав змогу посилити гнучкість загальної системи стратегічного управління та сформувати динамічні властивості підприємств. Також на даному етапі підприємства достатньо підготовлені до застосування синергетичних принципів та інноваційних механізмів в процесі управління змінами.

Низька необхідність у стратегічних перетвореннях виявилась притаманна й одному зі зростаючих підприємств з середнім рівнем розвитку інтеграційних процесів – ТОВ «Акватон». ПАТ «ТК плюс» (зростаюче підприємство з низьким рівнем розвитку інтеграційних процесів) вважаємо за необхідне сфокусуватись на упередженні потрапляння до організаційних пасток. Це стосується підприємств, які знаходяться на стадії зростання. Вони демонструють високі темпи росту обсягів чистого доходу, проте не встигають сформувати оптимальну за рівнем централізації повноважень організаційну структуру. Відповідний рівень реконфігурації діючої генеральної стратегії підприємств за таких умов коливається від дуже низького до середнього.

Таблиця 2

Впорядкування підприємств за кластерами на основі аналізу ключових показників діяльності

Найменування підприємства	Чистий дохід від реалізації за 2016 р., тис. грн	Потенціал життєвого циклу галузевого ринку продукції (послуг), коеф.	Інтегральний рівень економічної управлінської ефективності, коеф.	Період функціонування в рамках існуючої організаційно-правової форми, років	Рівень інноваційного розвитку, коеф.	Кількість інтеграційних заходів, реалізованих за 2012-2016 рр., шт.	Кількість вдало подоланих організаційних криз за 2012-2016 рр., шт.	Приналежність до кластера
1. ТОВ «Техно-привод»	518492,5	0,71	5,14	7	0,32	3	3	A1
2. ТОВ «Акватон»	16003,4	0,76	5,05	3	0,38	2	2	Є5
3. «ТОВ "Прометей-А"»	16300,1	0,81	5,16	6	0,52	4	2	A1
4. ТОВ «Укрбіотал»	45923,0	0,65	5,11	8	0,25	2	3	B2
5. ПАТ «ТК плюс»	11662,2	0,62	5,06	2	0,15	2	1	M8
6. ТОВ НВП «Учбова техніка»	108599,1	0,61	5,10	6	0,15	1	3	B2
7. ТОВ «Газотрон Влтава»	132086,7	0,78	5,27	9	0,38	2	3	C3
8. ТОВ «Метал-Сервіс»	7708,5	0,56	4,79	5	0,22	1	1	Л7
9. ПП «Ретра-3М»	59493,0	0,72	4,81	5	0,12	3	2	K6
10. ТОВ «Рівнеобут-прилад»	330364,0	0,68	4,79	9	0,16	2	3	C3

Джерело: авторська розробка

Таблиця 3
Визначення рекомендованого напрямку стратегічних змін підприємств на основі розрахованих коефіцієнтів рівня розвитку для 2017–2018 рр.

Найменування підприємства	Приналежність до кластера	Коефіцієнт рівня стратегічної стійкості, d_i	Типологія кластера	Рекомендований напрям змін	Відповідний рівень змін діючої генеральної стратегії (за п'ятьма рівнями)
1. ТОВ «Прометей-А»	А 1	0,879	Зрілі підприємства з високим рівнем розвитку інтеграційних процесів	Забезпечення стійкого розвитку	Дуже низький
2. ТОВ «Технопривод»	А 1	0,795			
3. ТОВ «Укрбіотал»	В 2	0,768	Зрілі підприємства з середнім рівнем розвитку інтеграційних процесів	Забезпечення стійкого розвитку	Низький
4. ТОВ НВП «Учбова техніка»	В 2	0,714			
5. ТОВ «Газотрон Влтава»	С 3	0,688	Зрілі підприємства з низьким рівнем розвитку інтеграційних процесів	Упередження потрапляння до організаційних пасток	Середній
6. ТОВ «Рівнепобут-прилад»	С 3	0,617			
7. ТОВ «Акватон»	Є 5	0,596	Зростаючі підприємства з середнім рівнем розвитку інтеграційних процесів	Забезпечення стійкого розвитку	Низький
8. ПАТ «ТК плюс»	М 8	0,513			
9. ПП «Ретра-3М»	К 6	0,341	Деградуючі підприємства з середнім рівнем розвитку інтеграційних процесів	Упередження потрапляння до організаційних пасток	Середній
10. ТОВ «Метал-Сервіс»	Л 7	0,327			

Джерело: авторська розробка

Ще 40 % досліджуваних підприємств (ТОВ «Технопривод», ТОВ «Газотрон Влатава», ТОВ «Рівнеобуприлад», ТОВ «ТК плюс») потребують достатньо суттєвих стратегічних перетворень, які передбачатимуть середній рівень реконфігурації діючої стратегії. Решта підприємств – 20% (ПП «Ретра 3-М» та ТОВ «Метал Сервіс») потребують вагомих стратегічних трансформацій для виходу з кризової ситуації. Деградуючі підприємства з середнім та низьким рівнями розвитку інтеграційних процесів зазвичай вимагають найбільш оперативного фокусу стратегічних перетворень.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у статті обґрунтовано поточний рівень стратегічної стійкості машинобудівних підприємств, на основі якого визначено рекомендований напрям подальших змін у розрізі п'яти можливих варіантів. Проведені дослідження показали, що 60 % досліджуваних машинобудівних підприємств не володіють достатнім рівнем стратегічної стійкості для тривалого утримання конкурентних переваг. Для зміцнення стратегічної стійкості їм необхідно обґрунтувати і запровадити систему стратегічних перетворень, які стосуватимуться суттєвого технологічного оновлення, запровадження управлінських інновацій та провідних підходів до управління інвестиційною привабливістю. Решта підприємств (40 %), хоча і мають на даному етапі стабільні показники економічно-управлінської ефективності, повинні розробити і реалізувати систему заходів з розвитку та захисту своїх ключових компетенцій. Ці заходи передусім повинні спрямовуватись на удосконалення механізмів проактивного управління змінами, випуск інноваційної продукції, впровадження нових технологій та технічну модернізацію виробництва за принципами «цифрової економіки».

Література

1. Довгань Л. Є., Сімченко Н. О. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2008. № 3 (3). С. 71–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eupmg_2008_3_9 (дата звернення: 21.03.2018).
2. Кравченко М. О., Уваровський Р. Д. Аналіз ефективності інноваційної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств. *Ефективна економіка*. 2016. № 28. С. 23–34. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/download/108724/103672>. (дата звернення: 21.03.2018).
3. Шейко І. А. Оцінка ефективності інноваційної діяльності машинобудівних підприємств: автореф. дис. к.е.н.: спец. 08.00.04 Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2013. 24 с.
4. Присяжнюк Л. Г. Оптимізація витрат підприємств машинобудівної галузі. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. С. 23–34.
5. Бойко В. В., Будинська О. Ю. Економічне обґрунтування мінімізації іммобілізованих коштів, вкладених у матеріали машинобудівного підприємства. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 255–260.
6. Саломатина Л. Н. Адаптационные механизмы в управлении развитием промышленных предприятий. *Економіка Промисловості*. 2009. № 2–3. С. 82–85.
7. Дуда Т. Т., Троц І. В. Порівняльна рейтингова оцінка фінансового стану машинобудівних підприємств Хмельниччини. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 2. С. 63–69.
8. Гладка Л. І., Васильєва В. Р., Шинкаренко К. Е. Конкуренентоспроможність української продукції на прикладі машинобудівного комплексу та шляхи її підвищення. *Молодий учений*. 2016. № 7 (34). С. 26-32.
9. Прахалад К., Кришнан М. Пространство бизнес-инноваций. Создание ценности совместно с потребителем. пер. с англ. под. ред. И. Войтенко. Москва: Альпина Паблишерз, 2011. 258 с.
10. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях : пер. с польск. под. ред. В. Стародубцева. Москва: Статистика, 1980. 151 с.
11. Hellwig Z. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju i strukturę wykwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*. Warszawa. 1968. nr. 15(4). pp. 307–327.

References

1. Dovhan, L.Ye. and Simchenko, N.O. (2008), "Modern aspects of sustainable development engineering companies", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi*, no. 3 (3), pp. 71–86, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eupmg_2008_3_9 (access date March 21, 2018).
2. Kravchenko, M.O. and Uvarovskyi, R.D. (2016), "Innovation effectiveness of domestic machine-building enterprises analysis", *Efektivna ekonomika*, no. 28, pp. 23–34, available at: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/download/108724/103672>. (access date March 21, 2018).
3. Sheiko, I.A. (2013), "Estimation of effectiveness of innovation activity of engineering enterprises", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Nats. tekhn. un-t «Kharkivskiyi politekhnichniy instytut», Kharkiv, Ukraine, 24 p.
4. Prysiazhniuk, L.H. (2017), "Optimization of expenses of machine-building industry", *Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI»*, no. 14, pp. 23–34.

5. Boiko, V.V. and Budynska, O.Yu. (2014), "Economic justification of minimisation of immobilisation funds invested into engineering enterprise materials", *Biznes Inform*, no. 3. pp. 255–260.
6. Salomatina, L.N. (2009), "Adaptation mechanisms in management of development of industrial enterprises", *Ekonomika promyslovosti*, no. 2–3, pp. 82–85.
7. Duda, T.T., and Trots, I.V. (2013), "Comparative Grade financial condition engineering companies the Khmelnytsky", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2, pp. 63–69.
8. Hladka L.I., Vasylieva V.R., and Shynkarenko K.E. (2016), "Ukrainian production competitiveness and ways of its improvement by the example of machine-building complex", *Molodyi uchenyi*, no. 7 (34), pp. 26-32.
9. Prakhalad, K. and Krishnan, M. (2011), *Prostranstvo biznes-innovatsiy. Sozdaniye tsennosti sovместno s potrebitелеm* [Space of business innovation: creating value together with the consumer], trans. from English edited by I. Voytenko, Alpina Pablishez, Moscow, Russia, 258 p.
10. Plyuta, V. (1980), *Sravnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniyakh* [Comparative multivariate analysis in economic research], trans. from Polish edited by V. Starodubtseva. Statistika, Moscow, Russia, 151 p.
11. Hellwig, Z. (1968). "The application of the taxonomic method to the typological division of a countries due to the level of their development and the structure of qualified personnel", *Przeгляд Statystyczny*, no.15(4), Warszawa, pp. 307–327.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Державного університету телекомунікацій О.Ю. Гусєва

УДК 658.1:338.439

JEL Classification M 13, O 10

Парій О.М.,
аспірант* кафедри економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Pariy O.M.,
postgraduate student at the department of
economics of enterprises and corporations,
Ternopil National Economic University

ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Постановка проблеми. Суперечливість світових економічних процесів в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства проявляється у якісних масштабних перетвореннях, які унеможливають використання усталених факторів економічного розвитку, сприяють широкому використанню інноваційних стратегій та унікальних технологій, зокрема в системі управління. Зазнає змін вектор наукових досліджень в структурі менеджменту, за результатами чого основна увага науковців зосередилась на дослідженні людського фактору, його ролі у забезпеченні сталого та ефективного розвитку підприємств. Організація внутрішнього середовища підприємств все частіше починає асоціюватись із формуванням організаційної культури як найоптимальнішого підходу до забезпечення ефективної кооперації праці персоналу і адаптації підприємства до умов зовнішнього оточення, що вбачається нагальним завданням сьогодення й визначає актуальність даної розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий крок у дослідження теорії організаційної культури внесли праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, які розвинули такі теоретичні і практичні аспекти: оцінка і управління організаційною культурою (Д. Денісон, К. Камерон, А. Воронкова, Г. Захарчин); дослідження організаційної культури як важливого важеля управління

* Науковий керівник: Гринчуцький В.І. – доктор економічних наук, професор

персоналом (Ю. Красовський, Т. Соломанідіна, І. Ладанов, В. Співак, Є. Малінін, М. Дороніна, Н. Гавкалова, Є. Ходаківський); вивчення фактору формування інтелектуального капіталу (О. Бутнік-Сіверський, С. Шкарлет, І. Мойсеєнко, Г. Жаворонкова). Проте у більшості зазначених вище праць організаційна культура розглядається відокремлено від системи менеджменту в цілому, а наукові спроби дослідження організаційної культури як іманентної складової системи управління, обґрунтування її економічної сутності представлені лише фрагментарно, тому вбачаємо необхідність нових досліджень.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо формування концепції організаційної культури у складі сучасної парадигми управління підприємств. Завданням даної публікації є обґрунтування ролі організаційної культури в забезпеченні ефективного управління підприємством ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод».

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених в галузі менеджменту переконливо свідчать про необхідність посилення уваги керівництва до використання внутрішніх факторів розвитку підприємств, зокрема до організаційної культури. В ній кристалізуються найбільш успішні, життєздатні, перевірені досвідом зразки мислення, поведінки, прийняття рішень та взаємовідносин, які підтримуються і в процесі природного розвитку організації, і свідомими зусиллями керівників і власників. Саме це дає підстави вважати, що культура підприємства є найціннішим і незамінним мотиваційним ресурсом економічного розвитку.

Коли ми вживаємо термін „культура”, то передусім розуміємо музику, живопис, звичаї, норми моралі. Проте, в останні роки термін культура вийшов за межі звичайного свого розуміння і все частіше його використовують до комерційних структур – підприємств, фірм, компаній. Існує багато визначень і термінів суті організаційної культури. Поряд з терміном „організаційна культура” використовується також поняття „корпоративної культури”, що, на нашу думку, має такий самий зміст як і організаційна культура, але для більш вузького кола людей. Найзагальнішим можна вважати таке визначення: організаційна культура – це певна система переконань, уявлень, символів, а також ділових норм поведінки, які склалися в даній організації, є невидимі та які сприймаються більшістю працівників [1; 2]. Корпоративна культура є цілісною системою і водночас багатоаспектною, оскільки існує культура, яка вже склалася, і та культура, до якої прагне керівництво організації.

Кожна організація, як відомо, відрізняється своєю організацією праці, рівнем ділової активності, індивідуальними цілями. Перелічені фактори залежать від того, яку історію має організація, які її традиції і технології виробництва тощо. Звичайно, культура комерційних (які працюють на одержання прибутку) і некомерційних структур (наприклад, державна установа) буде значно відрізнятися одна від одної. Але така відмінність буде і в підприємств, які працюють в спорідненій галузі. Так, наприклад, організаційна культура роздрібного підприємства буде відмінною від підприємства, яке займається оптовою торгівлею. В даному випадку відмінність якраз полягає у тому, хто є кінцевим споживачем продукції підприємства.

Організаційна культура компанії прямо залежить від її історії і місії. Знаючи історію виникнення компанії, можна визначити її культуру. Так, будівництво ПАТ „Новокраматорського машинобудівного заводу” планувалося бути найбільшим у Європі, для чого було залучено 25000 тис. працівників. Спочатку панувала ідея побудувати завод з користю для всього людства. Кожен працівник вважав себе тою часткою, яка творить історію. Але з розвитком ринкових відносин, приватизацією заводу в 1994 році все частіше культура виробництва орієнтується на задоволення потреб споживачів. Ринкові відносини вплинули також і на ставлення до працівників. На заводі, крім відрядної оплати праці, був введений «плаваючий коефіцієнт», який враховував результати діяльності всього підприємства на основі чистого прибутку.

Організаційна культура має свій механізм формування. Т. Г. Кицак виділяє такі основні первинні та вторинні елементи цього механізму: до первинних елементів належать інноваційні впровадження, доведення у відповідність структури управління напрямкам впливу корпоративної культури та інвестиції в її розвиток; до вторинних елементів механізму відносить формування корпоративних цінностей та мотиваційних факторів діяльності [3].

Культура для організації має дуже важливе значення, якщо вона позитивно впливає на діяльність підприємства і все частіше її дослідження привертає увагу багатьох вчених. Це пов'язано з тим, що стає очевидним той факт, що існування на підприємстві культури справляє позитивний ефект на діяльність всього підприємства. Якщо, припустимо, в якомусь відділі підприємства, де працює кілька десятків чоловік, поширити інформацію про те, що саме від їх роботи багато в чому залежить якість кінцевої продукції, то працівники, з одного боку, будуть відчувати задоволення через високу свою значимість на підприємстві, а з іншої, це обов'язково позначиться на кінцевих результатах продукції. Керівництво, в свою чергу, може певним чином управляти даною культурою якраз для збільшення економічних показників роботи персоналу підприємства. На ПАТ „Новокраматорському машинобудівному заводі” (НКМЗ) для цих цілей організована робоча група, яка забезпечує реалізацію

положення “Про корпоративну культуру”, і підпорядковується заступнику генерального директора заводу.

Разом з тим, потрібно також відзначити, що культура підприємства може бути настільки відомою, що може виходити і за межі даного підприємства. Так, наприклад, компанія „Тойота” з самого початку свого створення позиціонувала свої автомобілі як такі, які є відносно недорогими, але при цьому досить надійними для споживача. Дану культуру компанії вдалося пронести і до теперішніх часів. Тому є не дивним, що багато сучасних компанії штучно стараються показувати свою культуру, рекламувати її для привернення більшої уваги покупців. Необхідність управління організаційною культурою виникає через втрату працівниками зацікавленості до розвитку підприємства, низькі показники продуктивності праці і зниження на цій основі якості вироблюваної продукції і наданих послуг, високій плинності кадрів [2]. Культура впливає на інтерпретацію інформації, впроваджує моральні стандарти і норми, етичні правила. Культура організації вказує на те, яку роль влада на підприємстві відіграє у прийнятті стратегічних рішень.

Ступінь важливості організаційної культури залежить і від глибини змісту, який їй надається. Культура виступає ніби набором певних правил, яким кожен день повинні слідувати працівники. Причому, такі правила можуть бути задекларовані офіційно і можуть бути незадекларованими. Таким чином, прийнято стверджувати про існування двох рівнів організаційної культури: зовнішнього і внутрішнього. На зовнішньому рівні сприймаються атрибути компанії – фірмовий стиль, торгова марка, прописані офіційні стандарти поведінки. Внутрішній рівень включає в себе моральні правила відносин в колективі, корпоративний дух, певний набір цінностей, яким слідує працівники [4]. В кожній організації культура виражається по-різному. Згідно з Положенням про корпоративну культуру на НКМЗ основним кольором фірми є синій. Можуть бути також темно-синій, для металургійного обладнання – вишневий, для прокатного – червоний.

На заводі запроваджено суворі вимоги до появи на роботі без встановленого формового костюму, при чому верхній одяг повинен укривати більше 75% тіла людини, взуття повинно бути з закритим носком. Такі вимоги є стандартами заводу, при невиконанні яких охорона може не впустити працівника на територію підприємства.

Також на заводі встановлюється так званий „день вільного одягу” – щотижня в п’ятницю, у святкові дні і в день народження. В суботу та в неділю не має особливих вимог стосовно дотримання статуту одягу, за винятком спеціально домовлених випадків. Такі правила, як вважає керівництво компанії, обов’язково мотивує до підвищення мотивації роботи.

Формування культури організації залежить від двох факторів, загального і внутрішнього середовища (рис. 1)

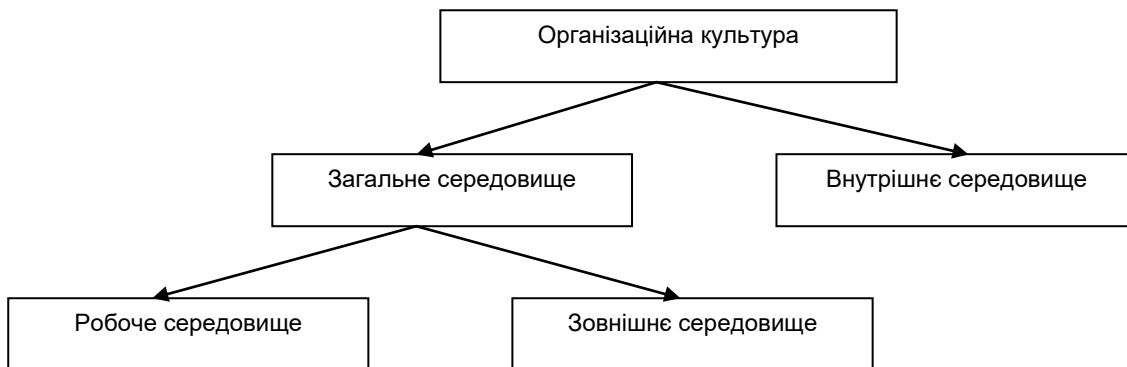

Рис. 1. Структура факторів організаційної культури

Джерело: укладено автором

Загальне своєю чергою складається з зовнішнього і робочого середовища. До загального віднесемо економічні умови – стан всієї економічної системи, платоспроможність населення, рівень інфляції, безробіття; політико-правові умови – сюди відносять стан правової системи, рівень охорони об’єктів інтелектуальної власності, правовий захист населення, взаємодія уряду з бізнесом. Робоче середовище включає в себе конкурентів – це інші підприємства, які виробляють один і той самий продукт; постачальники – усі фізичні або юридичні особи, які забезпечують товар всіма необхідними матеріалами, оскільки рідко буває так, що підприємства мають повністю закритий цикл від виробництва до збуту. В сучасній економіці правильним є орієнтація не на одного, а на декілька постачальників, щоб уникнути залежності. Ця практика допомагає також створити між постачальниками конкуренцію, що дозволяє знизити ціну на матеріали; споживачі – ті особи, які є безпосереднім покупцем продукції компанії. Є компанії, які працюють націлено на одного споживача (наприклад, виробники продуктів дитячого харчування), а є й ті, які на багатьох (наприклад, виробники

молока); регулювальні органи – сюди віднесемо податкові, митні органи, аудиторські контори; партнери – всі підприємства, які мають спільні інтереси з підприємством.

До внутрішнього середовища фірми входять засновники – особи, які заснували дану фірму або група осіб, які мають законні права розпоряджатися даною комерційною організацією; персонал – вся сукупність людей, які працюють на даному підприємстві. Внутрішні фактори є такими, які повністю є керованими засновниками. Наприклад, засновники можуть приймати рішення про те, яких людей набирати на роботу, яку зарплату платити, яке співвідношення тимчасових до постійних працівників має бути.

Для формування і подальшого розвитку організаційної культури дуже важливе значення має злиття двох компаній. Майже завжди це призводить до виникнення різноманітних труднощів, що пов'язані з інтеграцією культури однієї компанії в іншу. Переважно відбувається так, що приймаюча компанія починає впроваджувати свою філософію, систему цінностей, процедури і стиль керівництва. Така ситуація може виникнути і тоді, коли компанії виходять на нові ринки збуту. Для запобігання цього менеджерам вищого рівня необхідно зразу ж визначити компоненти її, доносити відповідні зміни до працівників, обговорювати з керівництвом двох компаній елементи однієї й іншої культури і впроваджувати загальну культуру, яка максимально буде підходити двом компаніям. Загалом культуру компанії формує її власник, і якщо в нього є сильні здібності щодо донесення своїх думок до менеджерів, то його бачення буде сприйнято всіма. Головним критерієм розвинутої організаційної культури є впевненість працівників в тому, що їхня компанія є найкращою, і вони є тією її часткою, які будують її історію. Важливе значення для формування і ствердження культури організації мають її працівники. Дійсно, від того, які настрої в працівників на роботі, про що вони говорять в неформальних обстановках залежить і атмосфера в організації. Кадровий склад є дуже важливим для формування внутрішньо-корпоративної культури, одночасно він може бути досить складним у формуванні даної культури і є одним з пріоритетних завдань в управлінні для менеджерів. Це пов'язано з тим, що в одному приміщенні на підприємстві може працювати багато людей, кожен з яких є індивідуальною особистістю, з своїми думками та ідеями. Тому для сучасних менеджерів етичне середовище, в якому працюють працівники, є предметом серйозної роботи. Наприклад, на ПАТ „Новокраматорський машинобудівний завод” існує так звана історія „управління культурою”, яка склалася у підрозділі НКМЗ – лабораторії різання, і була пов'язана з іменем тодішнього директора заводу – І. Т. Катеринича.

Особливістю лабораторії була органічна єдність талановитого кадрового складу, ординарні особистості конструкторів, головними принципами діяльності якої були велика повага до науки, досконалість у роботі, своєчасне вирішення проблеми при її виявленні. Як наслідок, у лабораторії постійно панував дух новаторства, постійного придумування чогось нового. Люди, які працювали в минулому столітті в лабораторії різання для сьогоднішніх працівників перетворилися у героїв, яким постійно хочуть наслідувати.

Організаційна культура підприємства залежить і від етики кожного працівника. Етика являє собою певні переконання про те, правильні чи неправильні дії стосовно тих чи інших виробничих ситуацій. Наявність на підприємстві етичних працівників прямо залежить від роботи менеджера по персоналу, а також і від керівництва. Так, якщо працівники знають, наприклад, що їхні телефонні розмови прослуховують, то може сформуватися недоброзичливе ставлення до керівництва. Багато етичних проблем пов'язано з тими конфліктними ситуаціями, які виникають на роботі. Такі конфлікти виникають тоді, коли певні рішення приймаються на користь іншого працівника, або є невідповідність в оплаті праці чи умовах праці. Зразком етичної поведінки повинні бути менеджери вищого рівня, бо саме від них залежать базові основи культури організації, основні моральні принципи і норми, які сповідує дана організація. Компанія Lockheed Martin сформувала свій власний кодекс етичних принципів і цінностей, які допомогли стати їй однією з провідних компаній світу [5; 13]:

- чесність – бути правдивими у всіх наших зусиллях; бути чесними один з одним, а також нашими клієнтами, постачальниками та акціонерами;
- повага – поважати один одного, цінувати індивідуалізм кожного працівника;
- цілеспрямованість – казати те, що думаємо; відстоювати те, що вважаємо правильним; виконувати те, що обіцяємо;
- довіра – працювати на формування довірливих відносин у колективі та з усім робочим середовищем;
- відповідальність – не боятися обговорювати проблеми, які виникають в роботі;
- громадянський обов'язок – дотримуватися всіх законів національних і законів тих держав, де є наш бізнес.

Вище ми зазначили, що менеджери вищого рівня є головним зразком культури організації. На нашу думку, для реалізації такої культури менеджери вищого рівня повинні бути прикладом відвертості, розуміти кожного, вміти виражати матеріальну і нематеріальну вдячність, цінувати службовців незалежно від їх посади, віку та статі, надавати службовцям можливість кар'єрного росту.

Для розвитку сильної організаційної культури як фактору зростання інтелектуального капіталу підприємству необхідно мати досить розвинутий внутрішній механізм розвитку менеджменту

людського капіталу. До такого механізму, на нашу думку, необхідно віднести правильний підбір персоналу, ефективна система навчання, просування по службі і мотивація.

Свій успіх на ринку ПАТ «Красилівський машинобудівний завод» завдячує високій компетентності кадрів, їхньому професіоналізму та ентузіазму. Завдяки своїй завзятості і глибокій корпоративній культурі, високій якості і швидкості виконання замовлення, спеціалісти підприємства зробили марку ТМ АТОН відомою на ринку, причому таке визнання відбулося не без впровадження нових технологій в цій сфері. Правильно обрані вектори розвитку, постійний рух назустріч клієнту створили для підприємства імідж надійного, якісного обладнання за доступною ціною. Як результат цього, вже більше 180 тисяч котлів реалізував ПАТ „Красилівський машинобудівний завод” на території України, Молдови та Росії.

Покажемо важливість кожного з елементів менеджменту людських ресурсів для розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Правильний набір персоналу передбачає залучення до роботи висококваліфікованих працівників. При цьому під висококваліфікованими необхідно розуміти не тільки працівників, які мають тривалий стаж роботи на попередньому підприємстві, а й людей, які можуть бути і без стажу роботи, проте з високим рівнем загальної освіченості і культури. Набір на вакантні місця може відбуватися двома шляхами: зовнішній набір і внутрішній. Зовнішній набір передбачає пошук осіб, які не працювали в даній організації. Якщо по зовнішньому набору залучають на керівні посади, то це завжди у свідомості інших працівників буде уяву, що це обов'язково мають бути якісь зміни. Саме тому таких працівників необхідно приймати лише після ґрунтовного аналізу попереднього місця роботи, його досягнень, пересвідчитись, що культура його попередньої компанії не буде їти всупереч теперішній.

Якщо підприємство є інноваційним або таким, що пропагує розвиток інновацій, то відповідно і персонал повинен бути таким, який здатний генерувати ці інновації. Тому при проходженні тестів із зовнішнього набору в анкетах вакансій обов'язково має бути графа про попередні винаходи, запровадження чогось нового або подання якихось ідей, які суттєво покращили роботу на підприємстві. Для більш ґрунтовного аналізу претендента (передусім це стосується осіб, які ще не мають досвіду роботи), наприклад, визначення, чи є в претендента інноваційні здібності, можна при співбесіді використовувати деякі психологічні тести для виявлення даних ознак. Звичайно, для підприємства було б ефективніше, якщо б такі тести спеціально розробилися психологами.

Внутрішній набір є призначення на конкретні посади працівників з штату даного підприємства. Внутрішній набір позитивний тим, що можливість просування по кар'єрній сходинці призводить до збільшення кількості відповідальних працівників, підвищення їх вмотивованості, а також запобігає плинності кадрів.

Для розвитку організаційної культури не мале значення має також співвідношення на підприємстві молодого і старшого віку, жінок і чоловік. Справді, якщо компанія спеціалізується на виробництві, наприклад, молодіжного одягу, то працівники молодшої вікової категорії найбільш є придатними до формування культури, яка відповідає вимогам і вподобанням сучасної молоді. При формуванні штату працівників обов'язково необхідно враховувати ці фактори. Так, співвідношення чоловіків і жінок на ПАТ „Красилівському машинобудівному заводі” дорівнює 40:60, причому за останні роки кількість працюючих жінок та тих, яких приймали на роботу, постійно зменшується, що зробить в подальшому дане співвідношення ще більшим в сторону чоловіків.

Останніми роками відчувається нестача молодих кваліфікованих спеціалістів, що призводить до старіння персоналу. Це означає, що на підприємстві недостатньо молодих умів, які могли б генерувати внутрішні інноваційні ідеї, хоча ПАТ „Красилівський машинобудівний завод” визнано таким, що впроваджує інновації.

Наступним елементом менеджменту інтелектуального капіталу є навчання. Навчання є дуже важливим не тільки для ефективної роботи, а й для виховання в працівника відповідної корпоративної культури. Так, саме від того, що буде закладено в свідомості від першого дня роботи, залежить майбутній розвиток працівника. Для цього необхідно на початку навчання повідомити про історію розвитку компанії, її місію на ринку, цінності, які вона сповідує.

Керівникам відділів необхідно виділяти серед усієї маси працівників, поведінка яких не є адекватній даній культурі з метою подальшої роботи і навчання з ними. Для ефективного навчання працівників в дусі культури даної компанії менеджери повинні розуміти глибоке її значення. Необхідно не забувати про те, що все в світі змінюється, організаційна культура не є винятком. Так, в часи Радянського союзу звичним було пропагування необхідності швидкого збільшення об'ємів продукції, а питання якості стояло на другому місці. На початку 90-х років починають підприємства розуміти роль не кількісного показника, а якісного. Працівникам в цей час все більше уваги приділяють з точки зору професійності їхніх обов'язків. Теперішній час розвитку світової економіки характеризується глобальною конкуренцією, своєрідною „боротьбою” за споживача. Зараз на перший план виходять питання інноваційності виробництва, постійним придумуванням чогось нового, витрати на придбання об'єктів інтелектуальної власності в декілька раз можуть перевищувати витрати на придбання основних фондів.

Разом зі зміною економічних пріоритетів менеджери повинні змінювати і організаційну культуру підприємства, пристосовувати її до сучасних вимог і впроваджувати такі зміни в процес навчання працівників. Дуже важливим є розуміння керівництвом того, що для виникнення ідей на робочому місці компанія повинна стимулювати наукову творчість. Для цього необхідно, щоб творчість була невід'ємним елементом організаційної культури.

Ще одним важливим компонентом формування організаційної культури є мотивація персоналу. Мотивація є досить складним і водночас головним фактором в управлінні людським капіталом підприємства, а від нього, і всім інтелектуальним капіталом. В кожній людині є свої мотиваційні чинники, які примушують її працювати. Відповідно до теорії здобутих потреб Д. Мак-Клеланда на мотивацію і поведінку людей впливають три потреби, які людина набуває під впливом життєвого досвіду [6]:

- в досягненні – люди намагаються добиватися поставлених перед собою цілей;
- у владі – деяка частина людей прагне до контролю над процесами, які відбуваються коло неї;
- в співучасті – даний фактор проявляється в бажанні до дружніх відносин з навколишніми.

Головне завдання полягає у тому, як мотивувати людину настільки добре, щоб вона хотіла сумлінно виконувати свою роботу. На сучасних підприємствах існує багато форм мотивацій. Проте зовсім мало є методів стимулювання до інноваційної діяльності. Для підприємства, яке прагне виховати своїх працівників в дусі винахідництва, обов'язковим є адекватне стимулювання до такої роботи. Стимулювати працівників до цього можна різними способами: підвищенням заробітної плати, винагородою тощо. Варто лише додати, що система винагород за кожен застосований винахід має бути прозорою, зрозумілою для всіх, тобто бути обов'язковим елементом організаційної культури. Працівники повинні знати, що вони працюють в компанії, яка всіляко підтримує і винагороджує винахідників

Проаналізуємо для прикладу мотиваційну систему винагород ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод». Система мотивацій на заводі розподілена таким чином, що кожного місяця, кварталу і року визначаються відповідно краща ділянка, цех і майстер; кращий спеціаліст, молодший спеціаліст, робітник, а також кращий відділ, бригада і краще виробництво; і заслужений верстатник, ветеран праці «НКМЗ», почесний краматорець. Також розроблені ще премії за виконання функцій наставника і бригадира.

Для зацікавлення персоналу до навчання ПАТ «НКМЗ» проводить оплату за власний кошт навчання на заочній і післядипломній формі навчання, організацію навчання верстатників широкого профілю; доплату в залежності від рівнів кваліфікації, доплату за знання іноземної мови.

Експерти вважають, що мотиваційна система винагород тоді ефективна, коли вона задовольняє базові потреби людей, коли розподіл винагороди в межах підприємства є справедливим. Винагороди завжди потрібно порівнювати з іншими по галузі, тобто не повинно бути розбіжності, коли на іншому підприємстві за такі самі заслуги платять більше.

Важливі дослідження в галузі організаційної поведінки, а особливо в питаннях індивідуальної мотивації належать американському психологу Едгару Шейну [7, с. 321]. Згідно з вченням Е. Шейна, ключовим фактором мотивації працівників на підприємствах є психологічний контракт, своєрідне очікування працівника про адекватну його оцінку. Такий контракт являє собою економічну складову (оплата праці, відпустки, умови праці) і інші, менш видимі складові, які пов'язані насамперед з можливістю навчатися і розвиватися, отриманням деякої свободи в прийнятті рішень. Компанія, на думку Шейна, також має деякі очікування відносно працівників: що вони старанно будуть виконувати свою роботу, зберігати комерційні секрети. Е. Шейн стверджує, що саме рівень даної відповідності очікувань працівників і керівництва організації буде визначальним в мотивації людей. Критичним моментом даної відповідності є так звана природа власне самої кар'єри. Під цим розуміється набір знань, досвіду, які є в працівника і те, як сам працівник оцінює свої здатності відповідно до просування по службі. Саме останній фактор залежить від організаційної культури, тобто від того, що дозволено в компанії, яким чином можна піднятися по кар'єрі, як компанія оцінює результати роботи працівників [7, с. 321].

Також відносно новою формою мотивації персоналу є участь працівників в управлінні виробництвом і якістю на рівні окремого відділу. В ФРН, наприклад, участь в управлінні виробництвом включає спільну участь в наглядових комітетах компаній представників капіталу і найманої праці, наявність наглядових рад з робітників [8]. Саме програма, яка була прийнята у 1982 р. IV Надзвичайним конгресом покликана вирішити питання координації тарифної політики галузевих профспілок, наглядом за дотриманням прав працівників відповідно до законодавства. Також законодавство ФРН зобов'язує роботодавців подавати інформацію раді працівників, вивчати думку ради стосовно тих чи інших питань розвитку підприємства.

На становлення організаційної культури впливають також наявність на підприємстві ефективної системи комунікацій, інформаційного забезпечення та розвиток неформальних груп на підприємстві.

У своїй діяльності підприємство використовує різноманітні способи комунікацій. Всі вони допомагають підприємству його бізнесовій діяльності і поділяються на такі види:

- експресивна – характеризується силою прояву відчуттів;
- передача інформації, інформування – полягає в отриманні інформації, наприклад, з читання книжки;
- пара лінгвістична комунікація – інформація за допомогою рухів, міміки;
- соціальна – застосування норм і звичаїв культурної поведінки.

За цільовою спрямованістю комунікації діляться на інструктуючі, інформаційні та мотивуючі. Основним їх завданням є постачання інформації менеджерам для прийняття ефективних управлінських рішень.

Всередині підприємства під час передачі інформації між кількома особами поширені усні та письмові комунікації. Усні відбуваються під час розмови по телефону, дискусії один на один. Усні комунікації є досить простими, проте в окремих випадках необхідно володіти поширеними знаннями для ґрунтовної бесіди. Вчені вважають, що саме усні комунікації є такими, що забезпечують основу передачі даних і складають 50-90 % часу роботи менеджера.

Письмові комунікації не є такими поширеними, як усні і виступають у вигляді листів, дискет, записок. Непоприродженість письмових комунікацій пов'язана насамперед з тим, що вони затримують зворотній зв'язок. Можна потратити багато часу на зрозуміння суті повідомлення, або на те, щоб доставити, наприклад, лист до адресата. Письмові комунікації є тоді актуальними, коли йдеться про якісь важливі дані. Вони є актуальними також тоді, коли одній або двом сторонам необхідні задокументовані записи як свідчення про те, що мало місце. В останній час досить широкого поширення набула електронна комунікація, тобто комунікація через Internet. Перевагою такої комунікації над письмовою є швидкий спосіб її передачі навіть при великих обсягах, можливість її обробки після отримання.

Крім загальноприйнятих форм комунікацій на підприємстві існують також і так звані неформальні комунікації. Вони виступають у формі непідтверджених повідомлень. Непідтверджені повідомлення є в кожній організації, і за припущенням можуть становити до 75% достовірності. Головною особливістю таких комунікацій є те, що вони відбуваються переважно між рядовим персоналом. Тому керівництво підприємства, знаючи джерело їх поширення, може використовувати їх для формування організаційної культури. При цьому менеджерам необхідно пересвідчитись про достовірність такої інформації для побудови корпоративної культури. Найчастіше таку інформацію можна отримати під час роботи з лідерами неформальних груп.

Неформальні групи створюють працівники компанії, яка не завжди може відповідати цілям компанії. В такі групи можуть об'єднуватись працівники, наприклад, одного підрозділу, при знайденні якихось спільних інтересів. Припустимо, компанія збирає щонеділі працівників для гри у футбол. Під час таких зустрічей між працівниками можуть зав'язатися стосунки, які часто виходять за рамки недільної гри і можуть поширитися всередині організації. Неформальні групи можуть впливати на організаційну культуру через пропагування певних ідей, інтересів, цінностей. В неформальній групі завжди є неформальний лідер, яким є найбільш впливова особа, авторитет якої визнає вся група. Неформальний і формальний лідер може бути поєднаний в одній особі. Для ефективного управління організаційною культурою керівництву необхідно співпрацювати з неформальним лідером. Через нього керівництво може дізнатись про настрої і розмови працівників, їхні бажання і потреби. Дуже важливим, на нашу думку, є призначати на керівні посади саме неформальних лідерів, оскільки тоді в групі, в якій він був лідером, виникають очікування стосовно того, що їх побажання стосовно роботи будуть виконані.

Організаційна культура підприємства, як ми вже зазначили, залежить від багатьох факторів. Проте в основі їх всіх закладена інформація, яка доноситься до працівників і на основі обробки якої приймається відповідне рішення, чи формується певне враження про щось.

Інформація, яка надходить на підприємство, повинна відповідати таким трьом критеріям, щоб бути важливою для менеджера:

- бути достовірною – тобто інформація про ті чи інші речі повинна відповідати дійсності, без фальсифікації даних;
- бути повною – тобто інформація повинна охоплювати все про досліджуваний суб'єкт;
- бути своєчасною – тобто інформація повинна надходити в міру необхідності вирішувати конкретні завдання;

Процес забезпечення організаційної культури інформацією повинен вирішити такий комплекс завдань [9]:

1. Встановлення ефективних комунікацій в компанії;
2. Інформування працівників про стан справ на підприємстві;
3. Запобігання виникнення конфліктів шляхом своєчасного аналізу недостовірної інформації;
4. Спрощення діалогу між менеджерами всіх рівнів.

Ефективна передача інформації між рівнями ієрархії на підприємстві має дуже важливе значення, особливо для формування організаційної культури в контексті розвитку загального інтелектуального капіталу. Так, інноваційні ідеї працівників не повинні губитися на рівнях влади, поки вони передаються від нижчої ланки до вищої. Для цього пропонується на підприємствах ввести

посаду, через яку всі ідеї на підприємстві будуть надходити зразу ж до генерального директора для швидкого їх опрацювання.

Загальна організаційна культура підприємства повинна стати спрямовуючим фактором для становлення ефективної моделі культури управління, яка є набором певних правил для комплексного вирішення управлінських проблем і передбачає планування розвитку людських ресурсів організації, формування ефективної системи комунікації на підприємстві, організації виробництва продукції на основі передових технологій [10]. Управлінський актив підприємства повинен розуміти, що культура управління є важливим елементом впливу на свідомість і роботу підлеглих, їхнє мислення і думки.

Якщо для підприємства є важливим розвиток працівника підприємства в контексті його постійної участі у розробленні чи пошуку якихось інноваційних ідей, то це можна зробити лише через відповідну культуру управління.

Для компанії, яка прагне інноваційних ідей від своїх працівників, дуже важливим є постійна інформованість персоналу про наслідки реалізації новачій на підприємстві, види інновацій, які необхідні для компанії в рамках реалізації її місії. Взагалі варто відмітити, що показники інформованості й організаційної культури є взаємозалежними один від одного, і цю залежність можна представити таким чином:

$$Z = F(I, ORK, KK), \quad (1)$$

де:

I – показник інформаційного забезпечення персоналу; ORK – показник розвитку рівня організаційної культури; KK – показник ключових компетенцій працівників, до яких можна віднести відповідність між існуючими компетенціями та адекватністю реагування на ситуації, навички письмового та усного спілкування.

Для аналізу даних про стан поінформованості персоналу про розуміння важливості впровадження інновацій на підприємстві можна провести анкетне опитування. Суть опитування в тому, що працівник проставляє бали відповідності цілей інноваційного розвитку підприємства цілям окремого працівника. Після сумування таких балів їх потрібно звірити з сумою балів в анкеті, на основі чого можна зробити висновки. Якщо відхилення мале, то персонал розвивається відповідно до розвитку компанії і в дусі його корпоративної інноваційної культури. Якщо ж відхилення велике, то керівництво компанії повинно більше уваги приділити поінформованості персоналу та провести відповідне навчання.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, організаційна культура є важливою та іманентною складовою системи менеджменту сучасного підприємства. Нематеріальний характер більшості елементів та опосередкований вплив організаційної культури на результати діяльності підприємств вимагають пошуку принципово нових підходів до проведення її економічної діагностики.

Подальші дослідження будуть направлені на розробку напрямів і технології формування організаційної культури на вітчизняних підприємствах.

Література

1. Харчишина О. В. Організаційна культура як важлива складова системи управління підприємствами. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/26837-Organ%D1%96za%D1%81%D1%96jna_kultura/1.html (дата звернення: 24.03.2018).
2. Психологія управління в організації. навчальний посібник. URL: http://posibnyky.vntu.edu.ua/2016-ebook/romanuk/Psychology%20of%20management%20in%20organization/index_0.html (дата звернення: 14.03.2018).
3. Кицак Т. Г. Основні напрями формування корпоративної культури на підприємстві. URL: <http://nadoest.com/osnovni-napryami-formuvannya-korporativnoyi-kulehuri-na-pidpri> (дата звернення: 10.02.2018).
4. Гріфін, Р., Яцура В. Основи менеджменту: підручник. Львів: БаК, 2001. 624 с.
5. Управління людськими ресурсами в міжнародних корпораціях. URL: <http://compi.com.ua/upravlinnya-lyudsekimi-resursami-v-mijnarodnih-korporacijah-os.html> (дата звернення: 02.03.2018).
6. Теорія потреб Д. Мак-Клеланда. URL: <http://um.co.ua/1/1-2/1-2071.html> (дата звернення: 16.03.2018).
7. Шейн Э. Организационная культура и лидерство. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 336 с.
8. Морозов С. Поняття участі працівників в управлінні підприємством, установою, організацією. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/14636/%D1> (дата звернення: 15.03.2018).
9. Андреева І. Роль керівництва у формуванні психологічної складової здоров'я персоналу. *Український науковий журнал "ОСВІТА РЕГІОНУ"*. URL: <http://social-science.com.ua/article/1060> (дата звернення: 25.03.2018).
10. Формування людських ресурсів організації. URL: http://pidruchniki.com/81910/menedzhment/formuvannya_lyudskih_resursiv_organizatsiyi (дата звернення: 14.03.2018).

References

1. Kharchyshyna, O.V. "Organizational culture as an important component of business management", available at: http://vuzlib.com.ua/articles/book/26837-Organ%D1%96za%D1%81%D1%96jjna_kultura/1.html (access date March 24, 2018).
2. *Psykhohiia upravlinnia v orhanizatsii* [Psychology of management in the organization], tutorial, available at: http://posibnyky.vntu.edu.ua/2016-ebook/romanuk/Psychology%20of%20management%20in%20organization/index_0.html (access date March 14, 2018).
3. Kytsak, T.H. "Main directions of corporate culture in the company", available at: <http://nadoest.com/osnovni-napryami-formuvannya-korporativnoyi-kuleteri-na-pidpri> (access date February 10, 2018).
4. Hrifin, R. and Yatsura, V. (2001), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], textbook, BaK, Lviv, Ukraine, 624 p.
5. "Human resources management in international corporations", available at: <http://compil.com.ua/upravlinnya-lyudsekimi-resursami-v-mijnarodnih-korporacijah-os.html> (access date March 02, 2018).
6. "McClelland's Theory of Needs", available at: <http://um.co.ua/1/1-2/1-2071.html> (access date March 16, 2018).
7. Sheyn, E. (2002), *Organizatsionnaya kultura i liderstvo* [Organizational culture and leadership], Piter, Sankt-Peterburg, Russia, 336 p.
8. Morozov, S. "The notion of employee participation in enterprise management, institution or organization", available at: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/14636/%D1> (access date March 15, 2018).
9. Andrieieva, I. "The role of leadership in the formation of the psychological component the health of the personnel.", *Ukrainskyi naukovyi zhurnal "OSVITA REHIONU"*, available at: <http://social-science.com.ua/article/1060> (access date March 25, 2018).
10. "Formation of human resources of the organization", available at: http://pidruchniki.com/81910/menedzhment/formuvannya_lyudskih_resursiv_organizatsiyi (access date March 14, 2018).

Стаття надійшла до редакції 03.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 330.3:[332.122:338.43]
JEL Classification Q01

Дудзяк О.А.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри,
Покотильська Н.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри,
кафедра менеджменту, публічного
управління та адміністрування
Подільського державного аграрно-технічного університету

ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Dudziak O.A.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., associate
professor at the department,
Pokotylska N.V.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., associate
professor at the department,
department of management, public
management and administration
State Agrarian and Engineering University in Podilya

GENERAL METHODOLOGY OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT RESEARCH

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, у тому числі в аграрній сфері, є об'єктивною та невідворотною реальністю. Суспільство змушене адаптуватися як до позитивних, так і негативних наслідків глобалізації. Завдання суспільства – максимально використати позитивні наслідки глобалізації та мінімізувати негативні процеси. Оцінюючи наслідки глобалізаційних процесів для аграрної сфери, варто мати на увазі концепцію багатофункціональності сільського господарства. Однією з причин фінансової вразливості сільського господарства є його некомерційна функція. Це, зокрема, впорядкування сільських територій, збереження сільських поселень, агроландшафтів, агрозаповідників, біорозмаїття, рекреаційні функції та захист суспільства від негативних наслідків надурбанізації [6].

Тому вивчення методології розвитку і відновлення сільських територій в Україні є надзвичайно важливим етапом фундаментальних досліджень поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науковій думці останніх років спостерігається значний інтерес до цієї сфери наукових знань, зростання кількості публікацій, присвячених авторському розумінню розвитку сільських територій. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглядаються у наукових роботах О. Бородіної [6], В. Щербатюк, В. Іванишина, Р. Тринько [7], В. Борщевського [1], Г. Цехмістрової [8] та інших вчених. Про необхідність вивчення методології розробки програм розвитку і відновлення сільських територій та покрокове її впровадження в державній Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. [5], наголосив в своїй монографії Р. Тринько. Також в своїх працях науковці перераховують комплекси проблем розвитку сільських територій, дуже часто можна зустріти механізми вирішення цих проблем, але проблеми методології розроблення програм відновлення та розвитку сільських територій вивченні недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування і використання методології дослідження стану і стратегії розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводить до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Методологія – це: 1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці; 2) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності. Методологія науки (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання. Філософський рівень методології функціонує у вигляді загальної системи принципів діалектики. Вона формує світоглядну концепцію світової науки, тобто основні вихідні теоретичні положення, які затвердилися в науці і які рівною мірою треба знати: і філософію, і правознавство, і туризмологію, і філологію. У кожній галузі науки є, крім загальних, ще й свої специфічні теоретичні вихідні положення, які становлять її теоретичний фундамент. Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів. Найчастіше методологію тлумачать як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [8].

Загальні світові тенденції сучасності свідчать про зміни політекономічної парадигми на користь сільського господарства і розвитку села. Демократизація та підвищення участі населення у розробці політики у багатьох провідних країнах світу розширили можливості дрібних фермерів та бідних верств сільського населення впливати на реалізацію цілей розвитку – скорочення масштабів бідності, підвищення рівня життя в сільських районах, поліпшення стану здоров'я сільського населення і сприяння збалансованому в екологічному, соціальному й економічному відношенні сталому розвитку сільської місцевості. Реалізація цих цілей базується на концептуальних засадах багатофункціонального характеру сільського господарства.

Зміни у політиці характеризуються пожвавленням розвитку дрібного приватного агробізнесу, особливо в країнах, які реформуються та урбанізованих країнах.

В сільськогосподарських ланцюгах доданої вартості з'явилися нові потужні гравці, представлені об'єднаннями дрібних агровиробників, які економічно зацікавлені у динамічному, успішному розвитку аграрного сектора і своєму впливові на прийняття політичних рішень. Досить активно розвиваються науково-теоретичні і прикладні дослідження нової ролі сільського господарства для забезпечення цілей розвитку, які окреслюють окрему сферу наукових знань, що об'єднується загальною назвою – сільський розвиток [6; 2].

Перехід до нової парадигми відновлення та розвитку сільських територій не можливий без вивчення їх внутрішнього механізму і функціонування визначення напрямків розвитку, без побудови моделі сталого розвитку територій з тим, щоб чітко зазначити фактори соціальної, екологічної, демографічної специфіки розвитку та регіональних особливостей територіальних громад.

Досягнення позитивної динаміки рівня соціально-економічного розвитку сільських територій можливе безпосередньо через вирішення проблем та впровадження механізмів мотивування та стимулювання, через механізми яких можна динамічніше збільшувати ресурсний потенціал, покращувати фінансовий стан, залучати ефективно інвестування в сільських територій та інше.

Вивчення методики відновлення та розвитку сільських територій є важливим елементом, адже аналіз та оцінка стану розвитку сільських територій неможливий без чітко встановленої методики.

Необхідно визначити проблеми, пов'язані із формуванням методичного забезпечення та дослідженням важливих аспектів соціально-економічного розвитку сільських територій. Цій проблемі вже присвячено низку цікавих наукових досліджень.

Вивчення наукових праць, монографічних джерел щодо оцінки соціально-економічного розвитку сільських територій дасть реальну можливість визначити напрями розвитку сільських територій [6; 3].

Узагальнення авторських визначень та обґрунтувань сільського розвитку, висвітлених у публікаціях вітчизняних учених, дає підстави стверджувати про спільну основу досліджень як таку, що базується на об'єкті розвитку. За такий об'єкт одні дослідники беруть галузь сільського господарства, інші – територію, при цьому не зачіпаючи процесу розвитку як такого. Досить потужно представлені результати досліджень у сфері організаційно-управлінських засад та державного регулювання процесів розвитку сільських територій. Щодо останнього слід особливо відзначити науково-прикладний доробок О. Павлова, який зробив вагомий внесок у розробку концептуальних засад формування державної політики розвитку різних рівнів та типів сільських територій. Однак методологічних та аналітичних досліджень у сфері сільського розвитку все ще бракує.

При дослідженні національної практики та літератури необхідно зауважити, що нині виділяють такі підходи вивчення та аналізу розвитку сільських територій, один з яких базується на галузевому

підході, інший на територіальному. Та часто в сучасній літературі можна зустріти такі підходи, як ресурсний, інфраструктурний, екологічний, соціально-економічний та комплексний, які можуть походити від двох базисних підходів – галузевого та територіального (рис. 1).

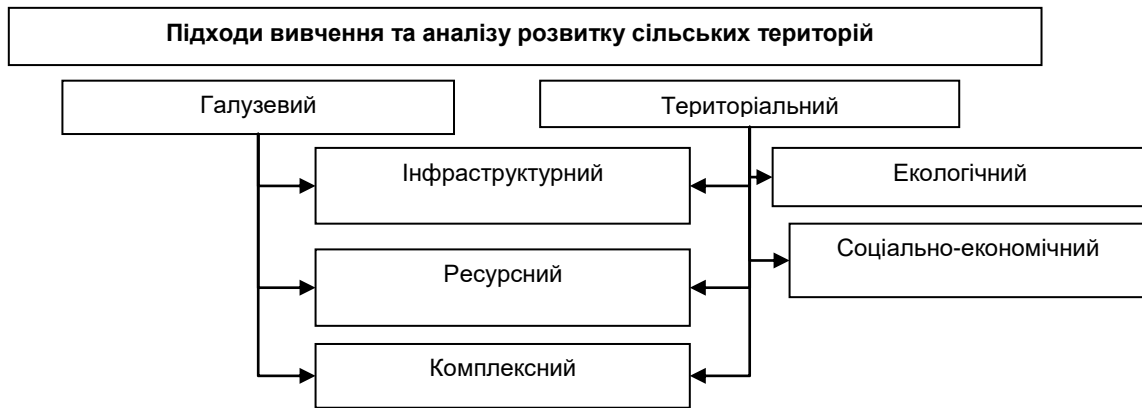

Рис. 1. Підходи вивчення та аналізу розвитку сільських територій

Джерело: розроблено за матеріалами [6]

Територіальний і галузевий підходи можна обрати як базисні, оскільки з них можуть бути похідними перераховані вище підходи.

Прийнята Концепція розвитку сільських територій 23 вересня 2015 року [5] допомагає спрямувати зусилля розробників програм розвитку сільських територій в напрямку тих проблем, які є загальними для сільських територій України. Так, дійсно, концепція є загальною для написання, але, розробляючи програму розвитку сільських територій, необхідно імплементувати її до того регіону, для якого вона розробляється. Потрібно враховувати традиції, ментальність, культуру, соціально-економічну ситуацію, наявні людські, природні та матеріальні ресурси та потенціали. Розробляючи програму відновлення та розвитку сільських територій для будь-якого регіону також потрібно зважати на інвестора, який має інвестувати етапи програми, чи це державне фінансування, чи громадське, чи благодійне фінансування, чи інвестором має стати особа, яка планує отримати дивіденди від успішної реалізації програми.

Програми можна розділити за двома типами:

- 1) Європейський тип програми відновлення та розвитку сільських територій.
- 2) Азіатсько-Ізраїльський тип програми відновлення та розвитку сільських територій.

Європейська програма відновлення та розвитку сільських територій ґрунтується на:

- розширеному вивченні нормативно-правової бази;
- глибокому вивченні ресурсного потенціалу, що сприятиме відновленню та розвитку сільських територій;
- маркетинговому дослідженню ринку регіону поширення програми;
- SWOT-аналізі;
- детальному плануванню реалізації програми;
- основній ідеї;
- очікуваних результатах програми.

Азіатсько-Ізраїльський тип програми відновлення та розвитку сільських територій має бути не таким об'ємним і ґрунтуватися на:

- яскравій презентації та вступі;
- основній ідеї;
- SWOT-аналізі;
- загальному плані реалізації програми;
- очікуваних результатах програми.

Європейські інвестори зазвичай готові довго слухати доповідь презентацію, аналізувати і певний час обмірковувати запропоновану програму. В свою ж чергу Азіатсько-Ізраїльські інвестори не мають бажання довго слухати, а чекають на яскраву презентацію та основну ідею з зазначенням SWOT-аналізу та результатами.

Тому при написанні програми відновлення та розвитку сільських територій проектанту потрібно чітко вивчити інвестора, який має з ним співпрацювати.

Структура програми має складатись з таких розділів:

- вступ, де має бути описана проблематика програми відновлення та розвитку сільських територій;

- опис нормативно-правової документації, що супроводжуватиме програму відновлення та розвитку сільських територій;
- загальна характеристика наявної бази для реалізації програми відновлення та розвитку сільських територій;
- конкретний план дій програми відновлення та розвитку сільських територій;
- аналіз наявних та запланованих дій програми відновлення та розвитку сільських територій;
- очікувані результати відновлення та розвитку сільських територій;
- додатки;
- список використаних джерел.

Основні розділи програми відновлення та розвитку сільських територій дозволяють презентувати проблему з різних сторін, показати які мають бути основні кроки вирішення проблеми, з якими проблемами ми можемо зіштовхнутись при реалізації програми, як їх швидко та ефективно вирішити, які очікуємо результати при реалізації програми відновлення та розвитку сільських територій і що нам для цього потрібно.

В програмі мають бути вирішені соціально-економічні проблеми, культурні, ментальні, побутові, екологічні, проблеми освіти та місцевого самоврядування. Потрібно звертати увагу на особливості тієї території, для якої розробляється програма, на її населення та їх проблеми, ментальність і традиції, наявність ресурсів і екологічний стан, можливість диверсифікації сільського господарства завдяки переробці та виробництву товарів з сільськогосподарської сировини, можливість розвитку сільського зеленого туризму, сільськогосподарських кооперативів та кластерів, що в свою чергу призводитиме до сталого розвитку та відновлення сільських територій.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, можна зазначити, вивчаючи проблему відновлення і розвитку сільських територій, необхідно визначити логічну методологію дослідження проблеми. Важливо визначити напрями, за якими проводитиметься дослідження, або їх порядок для логічного алгоритму, що показуватиме порядок проведення дослідження чи написання програми дослідження.

За допомогою методології вивчення можна визначити сучасні напрями наукового дослідження, що сприятиме аналізу та синтезу загальних елементів проблеми, це в свою чергу призведе до формування загальних висновків проведених досліджень та надання пропозицій, щодо відновлення та розвитку сільських територій.

Для досягнення позитивної динаміки рівня соціально-економічного розвитку сільських територій необхідно:

- комплексно оцінити рівень ефективності господарювання і використання потенціальних ресурсо-виробничих можливостей;
- виявити причини недовикористання виробничих можливостей;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності господарювання.

Література

1. Борщевський В. В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія. Львів: Ін-т регіональних досліджень, 2012. 216 с.
2. Дудзяк О. А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 2 (48). С. 133-136.
3. Іванишин В. В., Дудзяк О. А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2015. Вип. 24. т. 3. С. 5–10.
4. Ключник А. В. Зайнятість населення сільських територій: проблеми та стратегічні напрями їх вирішення. *Регіональна економіка*. 2011. № 1. С. 134–139.
5. Концепція розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2018).
6. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред.: О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2010. 384 с.
7. Тринько Р. Демографічна безпека: особливості й стратегічні пріоритети: монографія. Львів, 2016. 204 с.
8. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

References

1. Borshchevskiy, V.V. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [The development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine], monograph, In-t rehionalnykh doslidzhen, Lviv, Ukraine, 216 p.

2. Dudziak, O.A. (2016), "The impact of rural tourism in rural development", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, iss. 2 (48), pp. 133-136.
3. Ivanyshyn, V.V. and Dudziak, O.A. (2015), "Implementation of rural development experience of European countries and USA into the Ukrainian economy", *Zbirnyk naukovykh prats Podil'skoho derzhavnoho ahrarnotehnicnoho universytetu*, iss. 24 (3), pp. 5–10.
4. Kliuchnyk, A.V. (2011), "Employment in Rural Territories: Problems and Strategic Directions of their Solution", *Rehionalna ekonomika*, no. 1, pp. 134–139.
5. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The concept of rural development" from September 23, 2015, No. 995-p, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (access date March 10, 2018).
6. Borodina, O.M. and Prokopova, I.V. (Eds.) (2010), *Teoriia, polityka ta praktyka sil'skoho rozvytku* [Theory, policy and practice of rural development], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 384 p.
7. Trynko, R.I. (2016), *Demohrafichna bezpeka: osoblyvosti i stratehichni priorytety* [Demographic security: features and strategic priorities], monograph, Lviv, Ukraine, 216 p.
8. Tsekhmistrova, H.S. (2004), *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Basics of the scientific research], tutorial, Vydavnychi Dim «Slovo», Kyiv, Ukraine, 240 p.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету В.В. Іванишин

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.242

JEL Classification: O10; O11; O50

Дикань О.В.,
*д-р екон. наук, професор кафедри
менеджменту і адміністрування
Українського державного університету
залізничного транспорту*
Мащенко М.А.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент
кафедри політичної економії
Харківського національного економічного
університету ім. С. Кузнеця*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Dykan O.V.,
*dr.sc.(econ.), professor at the department of
of management and administration
Ukrainian State University of Railway Transport*
Mashchenko M.A.,
*cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor
at the department of political economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

SOCIAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL SAFETY

Постановка проблеми. Зміни довкілля мають соціальне значення. Суспільство осягає закони природи і опановує природні ресурси. Тим не менш, суспільство в процесі господарської діяльності не здатне змінити природні закони або підпорядкувати їх соціальним закономірностям. Особливості сучасної екологічної ситуації в національному господарстві, перетин і взаємодія різнорідних закономірностей в умовах тієї чи іншої соціальної системи, взаємопов'язаної з певною екосистемою, потребують обережного втручання. Тому визначення взаємодії суспільства і природи в умовах, коли природне середовище повністю включено в процеси людської життєдіяльності на всіх її рівнях та впливає на хід господарських процесів та рішень є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні та вітчизняні вчені доволі активно досліджують проблеми екологічної свідомості, виявляють особливості екологічної освіти і поведінки різних соціальних груп в системі "людина-природа-технологія" [1-8]. Так, М. Хедлер використовує соціологічний підхід теорії всесвітнього суспільства для вивчення впливу глобальних ідей на екологію та пропонує критично взаємодіяти з теорією світового суспільства через дві основні теми: права людини та екологізм [6]. Серйозним теоретичним фундаментом розвитку досліджень економіко-екологічної соціології є нова екологічна парадигма, що розробляється світовими вченими, такими, як: Р. Данлоп, У. Каттон, Л. Мілбрес, О. Яницький та інші. Багатий внесок у вирішенні соціально-еколого-економічних проблем створено М. В. Лисаускене [1]. Разом с тим, слід відмітити, що екологічні, економічні, соціальні проблеми окремо вирішують у своїх дослідженнях багато вітчизняних та

зарубіжних вчених. Але поєднання усіх трьох напрямів як невід'ємних одне від одного, особливо тих, що проводяться в Україні, дуже мало.

Подальшого дослідження потребує аналіз взаємодії соціального варіанту інвайронментальної безпеки; визначення показників загального механізму соціальних загроз для забезпечення інвайронментальної безпеки держави.

Постановка завдання. Метою статті є визначення соціального варіанту інвайронментальної безпеки, а також аналіз визначення показників загального механізму оцінки соціальних загроз в пролонгованому дослідженні для забезпечення інвайронментальної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднання дослідження соціологічних, економічних та екологічних проблем в тій чи іншій мірі створено доволі давно. Соціологія екологічних проблем почала розвиватися в США, потім в Західній Європі і СРСР у 70-80-х рр. XX століття. Великий вплив на неї справила серія доповідей Римського клубу, в тому числі перше дослідження відомого соціолога Денніса Медоуза "Межі зростання", опубліковане в 1972 р. [8]. Цим був здійснений перший прорив у суспільній свідомості і покладено початок компаративних екологічно-соціологічних досліджень. Вже в 1992 р. Д. Медоуз заявив, що соціологічні дослідження свідчать про погіршення середовища і для подолання екологічної кризи буде потрібно ще 40 років.

Велику низку теоретичних і методологічних принципів соціальних досліджень еколого-економічних проблем вказав міжнародний симпозиум "Сучасні тенденції розвитку інвайронментальної соціології", що проходив у червні 1992 р. в Нідерландах. На ньому обговорювались питання створення напрямку досліджень глибокого теоретичного осмислення, які дозволять людству розробляти нові стратегії соціальної дії в світовому господарстві.

Міжнародний симпозиум екологів "Населення і навколишнє середовище в розвинених суспільствах", що пройшов у жовтні 1996 р. в Римі, продемонстрував напрям екологічної соціології, що активно розробляється в Європі та аналізує вплив демографічних тенденцій на навколишнє середовище.

Також серйозним теоретичним фундаментом розвитку досліджень еколого-економічної соціології стає нова екологічна парадигма, що розробляється світовими вченими, такими, як: Р. Данлоп, У. Каттон, Л. Мілбрес, О. Яницький та інші. Ключова проблематика нової екологічної парадигми – глобальні зміни довкілля внаслідок господарської діяльності людства і їх соціокультурна інтерпретація. Вона фіксує антропогенні фактори, такі, як, наприклад, залежність людини і соціальних систем від біосфери. Основна ідея цієї парадигми в тому, що люди залишаються одними з багатьох живих істот, взаємозалежних і включених в глобальну екосистему, біосферу, незалежно від того, що вони володіють винятковими властивостями, культурою та технологіями. Взагалі, суспільство живе в кінцевому біофізичному середовищі, яке визначає серйозні обмеження на його діяльність. А винятковість людини як культурної істоти не скасовує законів біосфери [3]. Як видно, нова екологічна парадигма тісно пов'язана з Міжнародною Конвенцією щодо збереження біорізноманіття.

Всі фундаментальні дослідження проводилися світовими вченими, які спиралися на західну систему цінностей. Таким чином, в основі методології соціально-еколого-економічних досліджень лежить західний погляд на світ і екологічна парадигма представляє соціально-екологічну стратегію розвинених індустріальних країн.

Україна має специфічні умови розвитку суспільства і, отже, відмінний від Заходу менталітет. Тому спрощеним і неефективним представляється перенесення західних соціально-еколого-економічних концепцій на вітчизняну дійсність.

Аналіз сучасних соціально-екологічних та соціально-еколого-економічних концепцій, представлених на Заході, свідчить про становлення синтетичних теорій. В їх основу покладена концепція суспільства ризику, висунута західно-германським соціологом Ульріхом Беком і американським вченим Ентоні Гідденсом. Концепція висунута в рамках концепції модернізації, а суспільство ризику розглядається як процес розвитку індустріального суспільства, етап "рефлексивної модернізації" (Бек) або "високого модерну" (Гідденс) [8].

В останні роки ця концепція отримала назву ризик-рефлексії і є провідним напрямком в американській і європейській еколого-економічній соціології, за яким досліджується реакція суспільства на виробництво і поширення соціально-екологічних ризиків, що формуються в ході соціальних, економічних, техногенних змін.

Безпосереднім поштовхом до активного розвитку соціально-еколого-економічного напрямку світових досліджень стала Чорнобильська катастрофа. Фокусом досліджень є процеси і "ризик-рефлексії", які розуміються двояко: як рефлексія масової свідомості на соціальні й екологічні зміни, так і як зіткнення суспільства з наслідками ризиків, з якими воно не може впоратися.

Наступним концептуальним напрямом, який доцільно використовувати на рівні аналізу екологічної свідомості населення і варіантів розвитку, є стратегія екологічного маркетингу, що розробляється німецькою соціологом і психологом Ф. Прозі. Вона передбачає зміну екологічної поведінки, перетворення його в екологічно орієнтовану поведінку за допомогою інструментів

включеного маркетингу і гнучких методів зміни поведінки [7].

Грунтуючись на вищевикладеному, можна вважати, що перспективи економічного розвитку України пов'язані з світовими інтеграційними процесами, тому втілення концепції сталого розвитку в господарювання є одним зі стратегічних завдань сьогодення в нашій країні.

Втілення концепції сталого розвитку має важливе значення для майбутнього країни, оскільки дозволяє сформувати екологічно орієнтований світогляд населення, всебічно оцінити існуючі в країні екологічні та соціальні умови життєдіяльності населення з метою підвищення рівня і якості його життя. А це є необхідним для прийняття рішень і здійснення господарської діяльності згідно принципів сталого розвитку.

Такий підхід потребує нового погляду на державне регулювання та створення загальної соціально-економічної моделі економіки країни. Тому необхідним є досягнення інвайронментальної безпеки.

Інвайронментальна безпека – це стан захищеності економіки та навколишнього середовища, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатний до вирішення проблем збалансованого розвитку економіки й поліпшення стану навколишнього середовища та сприяє розробці й реалізації національних концепцій екологічно стійкого розвитку й механізму його забезпечення [4].

В рамках інвайронментальної безпеки доцільним для більш детального аналізу та виявлення міжнаукових зв'язків є виділення соціальної безпеки.

Однією з форм інтенсивності прояву небезпеки є загроза. Поняття загрози – це постійно існуюча об'єктивна реальність, потенційно направлена на порушення властивостей (об'єкту) системи, рівень небезпеки якої не залежить від зусиль по забезпеченню безпеки. Для характеристики стану об'єкту дії погроз, виходячи з його схильності цій дії, можна використовувати термін «уразливість». Небезпека загрози і уразливість об'єкту тісно переплетені. Так, якщо небезпека даної загрози для даного об'єкту свідчить про його уразливість перед нею, навпаки, уразливість даного об'єкту перед даною загрозою свідчить про її небезпеку для нього.

Якщо аналізувати соціальну безпеку в рамках інвайронментальної, то можна виділити наступні джерела загроз:

- диференціація соціально-економічних інтересів і механізмів їх реалізації;
- обмеженість природних ресурсів;
- диференціація умов здійснення господарської діяльності;
- встановлення соціального статусу.

Звісно, що одним з головних завдань держави є забезпечення соціальної безпеки. Об'єктом і суб'єктом системи соціальної безпеки виступає населення взагалі та людина зокрема.

На безпеку людини впливають загрози, що виникають в різних сферах. На рисунку 1 відображено ті загрози, які можна вважати найважливішими та найвпливовішими.

Рис. 1. Сфери загроз, які впливають на населення. Соціальна складова

Джерело: розробка авторів

Як видно з рисунку 1, основних сфер загроз виділяють шість. При цьому: політична сфера складається з двох – зовнішньополітичної та внутрішньополітичної сфер. Так, до зовнішньополітичної сфери потрібно віднести політичну нестабільність в країні, війни, тероризм, поширення корупції, сепаратизм тощо. До внутрішньополітичної сфери відносяться такі загрози, як, наприклад, порушення Конституції й законів країни, прав і свобод громадян.

Економічна сфера досить багатогранна, до загроз відносять високий рівень безробіття та інфляції в країні та недовиробництво внутрішнього валового продукту, яке впливає з цього;

незбалансованість державного бюджету країни, циклічний розвиток економіки, проведення неефективної фіскальної та монетарної політики, неефективність банківської системи тощо.

Соціальна сфера складається з невиразних соціальних пріоритетів стосовно жінок, дітей та осіб літнього віку, а також з невідповідності програм реформування економіки країни й результатів їх здійснення.

Військова сфера формує загрози з недостатньої ефективності існуючих структур і механізмів забезпечення військової безпеки в державі, нелегальна міграція тощо.

Екологічна сфера – це зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного й природного характерів.

Інформаційна сфера на сучасному етапі має загрози, що проявляються в обмеженні свободи слова й доступу громадян до інформації; поширенні засобами масової інформації культу насильства, жорстокості; комп'ютерна злочинність.

Виділення авторами сфер загроз соціальної сфери передбачає в подальших дослідженнях виведення показників, що впливають на соціальну безпеку країни в рамках інвайронментальної безпеки та формування інтегрального показника соціальної безпеки, який своєю чергою буде складовим загального показника інвайронментальної безпеки сумісно з інтегральним показником економічної безпеки та інтегральним показником екологічної безпеки.

На даному етапі дослідження виведено низку загроз, які сформують початкові показники соціальної загрози для збору первісної інформації про стан соціальної загрози в регіонах та країні в цілому.

Визначення показників має метою збір інформації про стан соціальної загрози в регіонах та в країні в цілому. Але ці показники потім необхідно порівнювати з критеріями соціальної безпеки.

Критерій соціальної безпеки являє собою оцінку стану соціальної сфери. Наприклад, критеріями можуть служити такі порогові значення показників соціальної безпеки:

- частка в населенні громадян, що мають прибутки нижче прожиткового мінімуму – 7 %;
- тривалість життя – 70 років,
- розрив між прибутками 10 % самих високодохідних і 10% самих низько дохідних груп населення – 8 разів,
- граничне значення рівня безробіття – 10 -12 %;
- обсяг ВВП на душу населення – 100 % від середньосвітового показника ВВП.

Для того, щоб сформувати критерії соціальної безпеки, необхідно встановити критеріальну оцінку. Визначення критеріальної оцінки соціальної безпеки є також сучасною необхідністю. При цьому загальна критеріальна оцінка також формується з показників. Показники критеріальної оцінки соціальної безпеки наведено на рис. 2.

Рис. 2. Показники критеріальної оцінки соціальної безпеки

Джерело: розробка авторів

Як видно з рисунку 2, критеріальна оцінка включає чотири первісних оцінки. Це соціальні відносини та соціальна структура – а саме, їх стабільність. Соціальні конфлікти – це оцінка наявності умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів. Оцінка десоціалізації суспільства – це позбавлення економічного підґрунтя негативних процесів, що виникають в суспільстві у разі виникнення будь-якої соціальної загрози.

В ході побудови системи показників соціальної безпеки слід враховувати, що процес діагностики рівня соціальної безпеки багато в чому визначається рівнем дослідження. З рис. 2 видно, що найбільше поширення в системах національних спостережень рівня соціальної безпеки отримали наступні показники:

- рівень безробіття (з якого також можна вивести й необхідний рівень зайнятості населення);
 - мінімальна погодинна заробітна плата;
 - індекс людського розвитку (тривалість життя, рівень освіти, реальний ВВП на душу населення, в тому числі за паритетом купівельної спроможності);
 - розрив між прибутками 10% самих високодохідних і 10% самих низькодохідних груп населення.
- Дослідження може спиратися на ці показники. Але, наприклад, вітчизняна сучасність диктує створення все складніших умов для життя населення, тому може виникнути потреба ввести додаткові показники. Наприклад, це може бути показник питомої ваги зайнятих, що отримують плату на рівні неоподаткованого мінімуму тощо.

Слід сказати, що у широкому значенні соціальна діагностика базується на даних соціальної статистики. Вплив регіональних умов на соціалізацію людини має різний характер: природно-географічний; соціально-географічний; соціально-економічний; соціально-демографічний; етнічний; історичний.

Високий рівень соціальної безпеки характеризує наявність можливості самостійно приймати рішення щодо розвитку соціальної сфери.

Тому основна база показників, що приведена в дані роботі, не є статичною. Вона має заглиблюватися в процесі дослідження, корегуватися та доповнюватися новими необхідними показниками.

Процес діагностики в загальному дослідженні включає декілька ступенів:

- з'ясування стану досліджуваної проблеми;
- вивчення кожного з аспектів даної проблеми, з'ясування більш приватної причини виниклого явища;
- розробку конкретних програм усунення виявлених недоліків.

Практичне використання майбутніх результатів автор передбачає у впровадженні в межах регіону та, після первісної апробації, в межах країни. Втілення досліджень стосовно соціальної безпеки регіону спрямовано на вирішення наступних завдань: аналіз економічного та соціального стану регіону; розробка та впровадження напрямків реформування регіонального розвитку; контроль за виконанням заходів щодо реформування.

В подальшому, ефективно реформування соціально-економічної моделі країни залежить від ступеню впливу на рівень соціальної безпеки.

Отже, в цілому система організаційно-економічних і правових заходів із запобігання інвайронментальним загрозам в рамках соціальної безпеки являє собою механізм забезпечення соціальної безпеки.

Елементами механізму виступають: аналіз економіки, екології й суспільства; розробка граничнодопустимих значень соціально-економічних показників; протистояння з боку держави внутрішнім та зовнішнім погрозам.

Елементами структури механізму забезпечення соціальної безпеки виступають: підсистема самозабезпечення необхідних параметрів соціальної взаємодії і розвитку; підсистема державного регулювання стану соціальної безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Формування в Україні нових соціально-економічних відносин, реформування соціально-економічної моделі вимагають осмислення підходів і розробку концепції національної безпеки, а в рамках загальної концепції – основних положень інвайронментальної безпеки України. Визначена в статті важливість соціального варіанту інвайронментальної безпеки та необхідність втілення комплексних результатів соціально-еколого-економічних досліджень показує, що на сучасному етапі державна стратегія інвайронментальної безпеки України в рамках соціальної безпеки повинна бути орієнтована насамперед на підтримку достатнього рівня життя населення; забезпечення соціально-політичної безпеки суспільства; збереження основ конституційного ладу; формування стійкої системи національних цінностей і інтересів.

Ґрунтуючись на цій стратегії, одним з важливіших підходів для досягнення інвайронментальної безпеки є визначений в статті та розроблений авторами загальний механізм оцінки соціальних загроз на основі виділених показників та критеріальних оцінок.

Слід відзначити, що досліджувана проблема має широкі можливості для прикладного аналізу та потребує подальшого продовження досліджень.

Література

1. Лисаускене М. В., Лихачева Т. И. Инвайронментальная социология: ступени развития. *Вестник ВГУ: Гуманитарные науки*. 2005. № 1. С. 313-321.

2. Кліменко О. М., Мащенко М. А. Інвайронментальна економіка: навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Економічна теорія». Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 176 с.
3. Кліменко О. М., Мащенко М. А. Соціальна економіка: навчальний посібник. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 148 с.
4. Мащенко М. А. Теоретичне обґрунтування сутності економічної категорії «Інвайронментальна безпека». *Вісник економіки транспорту та промисловості*. 2017. № 60. С. 49-55.
5. Gardner Mary M., Riley Christopher B, Bommarco Riccardo, Öckinger Erik. Rights-of-way: a potential conservation resource. *Frontiers in Ecology and the Environment*. March, 2018. Vol 16, issue 2. p. 54-65.
6. Markus Hadler. Development in Selected Countries. *The Influence of Global Ideas on Environmentalism and Human Rights*. 2017. pages 85-108.
7. Mashchenko M., Klimenko O., Dykan O. Optimization of expenditures on environmental actions in Ukraine. *Technology audit and production reserves*. 2017. № 5/5(37). pp. 25-30.
8. Yanitzky O. N. On evolution of international comparative ecosociological studies. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. 2015. No. 2. P. 98–106.

References

1. Lisauskene, M.V. and Likhacheva, T.I. (2005), "Environmental sociology: stages of development", *Vestnik VHU: Humanytarne nauky*, no. 1, pp. 313–321.
2. Klimenko O.M., Mashchenko M.A. (2015) *Invaironmentalna ekonomika* [Environmental economy], textbook, KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine, 176 p.
3. Klimenko O.M., Mashchenko M.A. (2013), *Sotsialna ekonomika* [Social economy], textbook, KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine, 148 p.
4. Mashchenko, M.A. (2017) "Theoretical justification of essence of the economic category "environmental security", *Visnyk ekonomiky transportu ta promyslovosti*, no. 60, pp. 49–55.
5. Gardner, Mary M., Riley, Christopher B, Bommarco, Riccardo and Öckinger, Erik (2018), "Rights-of-way: a potential conservation resource", *Frontiers in Ecology and the Environment*, March, Vol 16, issue 2, pp. 54-65.
6. Markus, Hadler (2017), Development in Selected Countries. The Influence of Global Ideas on Environmentalism and Human Rights, pages 85-108.
7. Mashchenko, M., Klimenko, O., and Dykan, O. (2017), "Optimization of expenditures on environmental actions in Ukraine", *Technology audit and production reserves*, no. 5/5(37), pp. 25-30.
8. Yanitzky, O.N. (2015), On evolution of international comparative ecosociological studies. *Sotsiologicheskie issledovaniya*, no. 2, pp. 98-106.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2018 р.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 314.4:330.354
JEL Classification J17, H51

Федоришина Л.М.,
канд. екон. наук, доцент, наук. співроб.
відділу дослідження митних ризиків,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ

ОЦІНЮВАННЯ ВТРАТ ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Fedoryshyna L.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., research fellow at the
division of research of customs risks,
Research Center for Customs Affairs
Research Institute of Fiscal Policy of the University
of the State Fiscal Service of Ukraine

EVALUATION OF LOSSES OF CHILDREN'S HEALTH IN THE NATIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. В умовах старіння населення, а такий процес в Україні спостерігається в останні десятиліття, взаємовплив здоров'я та економічного зростання виходить на передній план у якості компенсаторного механізму підтримки економічного зростання при скороченні робочої сили. Покращення здоров'я населення сприяє пролонгації працездатності, що в кінцевому підсумку призводить до збільшення пропозиції робочої сили, зростання продуктивності праці і, відповідно, поліпшення економічних показників розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому. Втрата здоров'я (захворюваність, інвалідність, смертність) у дитячому віці або його відсутність від народження вносять свої негативні корективи у даний процес, тому актуальності набувають питання оцінювання втрат національної економіки за їх рахунок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок між здоров'ям населення, зокрема й здоров'ям дитячого населення, і економічним зростанням країни доведено науковцями як медичних, так і економічних наук. Оскільки здоров'я є однією із складових людського капіталу, то перші спроби оцінити вплив втрат людського капіталу на економічне зростання країни було здійснено Т. О. Подвисоцькою та Л. І. Красніковою [1; 2]. Бортницький В. А. [3] сформулював основи концептуального підходу щодо визначення впливу регіональних інноваційних систем та капіталу здоров'я на економічне зростання. Крім того, економічну оцінку втрат людського потенціалу було здійснено Рингач Н. О. та Мартинюк О. І. [4], а Шевчук Л. Т. та Кравчук Л. М. [5] розраховано величину недоотриманого ВВП через втрати людського капіталу (смертність, міграцію осіб працездатного віку) за допомогою методу життєвих потенціалів на прикладі окремого регіону країни; Гальків Л. І. [6] здійснила розрахунок інтегральних втрат людського капіталу регіонів. Проте, не применшуючи внеску згаданих науковців у дослідження впливу здоров'я населення на економічне зростання в країні, вважаємо, що визначення економічних збитків за рахунок втрати здоров'я саме дитячого населення залишились поза їх увагою, а тому вимагає подальших розробок.

Постановка завдання. Мета статті – оцінювання збитків в національній економіці від втрат здоров'я населення за рахунок захворюваності, інвалідності та смертності дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальні економічні втрати (економічний збиток), які несе суспільство у зв'язку із захворюваністю населення, поділяють на прямі і непрямі [7]. До прямих економічних втрат належать витрати на надання медичної допомоги: амбулаторне,

стаціонарне, санаторно-курортне лікування, санітарно-епідеміологічне обслуговування, науково-дослідницьку роботу, підготовку кадрів і т.п., а до непрямих економічних втрат - втрати в зв'язку зі зниженням продуктивності праці в результаті захворюваності, обсяг недовиробленої продукції на підприємстві та інтегральне зниження національного доходу на рівні всього національного господарства в результаті тимчасової або стійкої втрати працездатності або смерті людей у працездатному віці [8].

Для оцінювання економічних збитків від втрати здоров'я використовуємо методику Прохорова Б. Б. та Шамова Д. І. [9], яка базується на обчисленні значень показників втрат від смертності (M_t), втрат від інвалідності (D_t) та втрат від захворюваності (I_t), та адаптуємо її в контексті використання доступної статистичної інформації.

Економічні втрати, які несе суспільство в результаті смерті людини, що не дожила до віку середньої тривалості життя, розраховуються за формулою:

$$B_{nBt} = n_{Bt} \times C_t \times (Ж_t - B), \quad (1)$$

де n_{Bt} - кількість померлих у віці B у році t ;
 C_t - вартість 1 року життя в році t ;
 $Ж_t$ - очікувана тривалість життя в році t ;
 B - вік померлої людини.

Для визначення повного збитку від смертності вартість втрачених років слід підсумувати з іншими економічними витратами, до яких призводить смертність. Так, економічні витрати в результаті смертності у роках молодше працездатного ($B < 16$ років) визначаються за формулою:

$$M_{nBt} = B_{nBt} + n_{Bt} \times ВВП_t \times S, \quad (2)$$

де M_{nBt} - економічний збиток у результаті смерті n числа людей у віці B у році t ;
 $ВВП_t$ - валовий внутрішній продукт на одного зайнятого в економіці в році t ;
 S - середній трудовий стаж.

Аналогічним чином визначається збиток від смертності осіб працездатного віку, проте в цьому випадку враховуються також виплати сім'ям у зв'язку з втратою годувальника. Економічні збитки в результаті смертності населення всіх вікових груп у році t (M_t) виражається сумою величин збитку від смертності в кожному віці:

$$M_t = \sum M_{nBt} \quad (3)$$

При розрахунку збитку від інвалідності враховуються витрати на лікування інвалідів, на пенсії по інвалідності, втрачена вигода при виробництві ВВП. Як відомо, різні групи інвалідності встановлюються хворим в залежності від ступеня втрати працездатності. Хворі, які відносяться до I і II групи інвалідності, взагалі непрацездатні або їх працездатність різко обмежена.

Якщо взяти найбільш важкий випадок інвалідності - повну втрату працездатності, то економічний збиток, викликаний повною непрацездатністю групи осіб молодших 16 років, можна виразити формулою:

$$D_{nB't} = n_{B't} \times \left[(З_{лт} + П_{Dt}) \times (Ж_t - B') + (ВВП_t \times S) \right], \quad (4)$$

де $D_{nB't}$ - економічний збиток у результаті повної непрацездатності n числа людей, визнаних інвалідами віком B' в році t ($B' < 16$);

$n_{B't}$ - чисельність визнаних повністю непрацездатними інвалідами віком B' в році t ;
 $З_{лт}$ - витрати на лікування інваліда на рік t ;
 $П_{Dt}$ - річна пенсія по інвалідності в році t ;
 B' - вік визнання повної непрацездатності (інвалідності) [9].

Для визначення сумарного збитку, обумовленого інвалідністю, підсумовують величини збитку у всіх вікових категоріях:

$$D_t = \sum D_{nB't} \quad (5)$$

Економічні збитки, обумовлені захворюваністю населення, також пов'язані з витратами на лікування і виплатами по соціальному страхуванню. Крім того, в результаті тимчасової втрати працездатності зайнятими в економіці втрачається частина вигоди у виробництві ВВП. Економічні

втрати, викликані захворюваністю з тимчасовою втратою працездатності за рік, визначаються за формулою:

$$I_{ТВПт} = n_{yt} \times (ВВП_t + B_t + Z'_{лт}), \quad (6)$$

де B_t - виплати за лікарняним листком протягом року в році t ;

$Z'_{лт}$ - витрати на лікування хворого протягом року в році t ;

n_{yt} - чисельність осіб, умовно відсутніх на роботі протягом року в році t :

$$n_{yt} = \frac{N_t}{365}, \quad (7)$$

де N_t – абсолютне число днів тимчасової непрацездатності в році t [9].

При цьому, захворюваність незайнятого в економіці населення призводить до менших економічних втрат, оскільки пов'язана тільки з витратами на лікування. Сумарні економічні збитки від захворюваності населення в році t виражаються наступною формулою:

$$I_t = I_{ТВПт} + I_{nt}, \quad (8)$$

де I_{nt} – економічний збиток від захворюваності незайнятого населення в році t .

Звідси економічний збиток від втрат здоров'я населення в році t (L_t) визначають як суму втрат від смертності (M_t), втрат від інвалідності (D_t) та втрат від захворюваності (I_t):

$$L_t = M_t + D_t + I_t, \quad (9)$$

Вважаємо, що втрата здоров'я у дитячому віці має безпосередні негативні наслідки для економічної активності населення у працездатному віці. Інвалідність у дитячому віці практично зменшує кількість працездатних осіб і збільшує обсяги виплат пенсій по інвалідності. Хронічні захворювання з раннього дитинства знижують якість життя, призводять до зниження працездатності і скорочення для деяких осіб трудового стажу. Тобто, залежно від ступеня втрати здоров'я у дитинстві, це більше буде проявлятися або у зростанні кількості лікарняних листків і виплатах по тимчасовій втраті працездатності, або у зростанні обсягів виплат пенсій по інвалідності.

Об'єктивно розрахувати суму економічних збитків від втрати здоров'я населення у дитячому віці досить проблематично через відсутність відповідних статистичних даних. Проте можна отримати приблизне значення даного показника, ввівши певні припущення.

Щоб мати уявлення про масштаб економічних втрат в результаті захворюваності, інвалідності та смертності в дитячому віці, розрахуємо збиток від зазначених причин на період, що дорівнює одному року (2016 р.) та на період від 2016 р. до очікуваної тривалості життя, встановленої станом на 2016 р. для категорій осіб, що молодші працездатного віку, працездатного віку і старше працездатного віку.

Особи молодше працездатного віку:

1. *Захворюваність.* Станом на 1 січня 2017 р. в Україні налічувалось 7248872 осіб у віці 0-16 років [10, с. 20], серед яких вперше було виявлено захворювань різного роду - 10020593 [11, с. 15].

За сьогоденних умов функціонування медицини в Україні оцінити вартість лікування досить складно. Відповідно до статті 49 Конституції України, у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Реформи тільки починають втілюватись у життя. Ринок медичних послуг функціонує більше в тіні, ніж реально. Тому оцінювати витрати на лікування будемо з розрахунку загальних витрат на охорону здоров'я на душу населення - 4264,3 грн [12, с. 8]. Очевидно, що такі витрати не будуть однаковими для різних вікових категорій. Приблизну структуру витрат визначимо, виходячи із витрат, окреслених поточною реформою системи охорони здоров'я. Річний тариф оплати сімейному лікарю за літню людину (65+) і малюка – вдвічі вищий за тариф на людину 25 років [13]. У зв'язку із цим, припускаємо, що витрати на охорону здоров'я на особу молодше і старше працездатного віку становлять – 5117,2 грн, а осіб працездатного віку - 2558,6 грн.

Виходячи з усього вищесказаного, витрати на лікування осіб у віці 0-16 років становитимуть (табл. 1):

За один рік:

$7248872 \times 5117,2 = 37093927798,4$ грн.

За період до набуття працездатного віку:

$(435490 \times 16 + 462265 \times 15 + 471308 \times 14 + 487231 \times 13 + 470434 \times 12 + 465594 \times 11 + 479645 \times 10 + 477573 \times 9 + 441134 \times 8 + 430964 \times 7 + 398813 \times 6 + 400030 \times 5 + 381977 \times 4 + 365297 \times 3 + 351424 \times 2 + 361912 \times 1) \times 5117,2 = 343913615170,4$ грн

Таблиця 1

Економічні збитки від втрат здоров'я населення у дитячому віці, розраховані на період дитинства (молодше працездатного віку)

Причина втрати здоров'я	Розмір збитків	
	грн	дол. США (при середньому курсі 25,55 грн)
Захворюваність		
Витрати на лікування, за рік	343913615170,4	13460415466,6
Разом витрат (збитків)	343913615170,4	13460415466,6
Інвалідність		
Соціальна допомога дітям-інвалідам	43517903616,0	1703244759,9
Витрати на лікування, за рік	12780636844,8	500220620,1
Разом витрат (збитків)	56298540460,8	2203465380,1
Смертність		
Вартість втрачених років життя	3211732944,0	125703833,4
Разом втрат (збитків)	3211732944,0	125703833,4
Сумарні економічні збитки від втрат здоров'я	403423888575,2	15789584680

Джерело: розраховано автором

2. *Інвалідність*. У 2016 р. зареєстровано 156099 дітей інвалідів [14].

Звідси соціальна допомога дітям-інвалідам за відсутності статистичних даних їх розподілу за групами інвалідності становитиме:

$$156099 \times 1452,00 \times 12 \times (16 - 0) = 43517903616 \text{ грн}$$

Затрати на лікування дітей-інвалідів становитимуть:

$$156099 \times 1705,72 \times (16 - 0) = 12780636844,8 \text{ грн}$$

3. *Смертність*. У 2016 р. в Україні померло у віці від 0 до 19 років 5401 (2955+655+377+392+1022) осіб, з них 3253 (1703+366+217+244+724) чоловіків та 2147 (1252+289+160+148+298) жінок [10, с. 108]. Так як немає оприлюдненої офіційної статистики про кількість померлих осіб у віці 17, 18 та 19 років, то з наведених даних віднімемо середню кількість померлих за один рік, що померли у віковій категорії 15-19 років. А тому припускаємо, що у віці 0-16 років померло 4788 особи, з них 2820 чоловіків та 1968 жінок.

Вартість втрачених років життя обчислюється на основі економічного еквіваленту вартості життя (ЕЕВЖ) в Україні. Для визначення останнього використовують різні методики: теорія людського капіталу; підхід, розроблений у США та Великобританії; підхід до оцінювання ЕЕВЖ «за витратами»; оцінювання ЕЕВЖ на основі теорії корисності [15]; демографічний метод; метод «готовності платити»; прибутковий метод; метод дисконтування майбутніх доходів; витратний метод [16].

Загальноприйнятої методики визначення економічного еквіваленту вартості життя немає. Тому значення даного показника у різних наукових джерелах істотно відрізняється. Так, згідно результатів національного дослідження оцінки вартості життя і сукупних збитків держави від наслідків ДТП вартість життя в середньому в Україні оцінюється на рівні 219 тис. доларів США [17]. Держава оцінює життя загиблого військовослужбовця у 609 тис. грн. (500-кратний прожитковий мінімум, встановлений законодавством) [18]. Так як офіційних статистичних даних по даному показнику не існує, то вважаємо за доцільне з метою спрощення обчислень визначати вартість життя людини на основі середньодушового ВВП [19]. У рамках даного підходу передчасна смерть означає втрату суспільної корисності, пов'язаної з людиною. Передбачається, що суспільну корисність людини можна виміряти за допомогою валового внутрішнього продукту на душу населення. Відповідно, недоотриманий в результаті передчасної смерті людини ВВП - це і є вартість його життя.

А тому вартість втрачених років життя від смерті особи в дитячому віці із врахуванням того, що найбільше дітей помирає у віці до 4 років, становитиме (табл. 1):

$$B_{nBt} = 4788 \times 55899 \times (16 - 4) = 3211732944 \text{ грн}$$

Сумарні економічні збитки в зв'язку зі смертністю у дитячому віці в 2016 р. складуть 3211732944 грн. (табл. 1).

Таким чином, сумарні економічні збитки від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду до досягнення працездатного віку становитимуть 403,4 млрд. грн або 15,8 млрд дол. США.

Особи працездатного віку:

1. *Захворюваність*. Для того, щоб отримати значення можливих економічних втрат від захворюваності населення у дитячому віці, які можуть через набуття хронічної форми тощо позначитись на економічній активності, припускаємо, що кожен принаймні 1 раз в рік перебував на лікарняному. А тому збитки від тимчасової втрати працездатності становитимуть (при цьому, кожен отримав 100% допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності – 8 і більше років страхового стажу; середня заробітна плата у 2016 р. – 5183 грн [20, с. 34]):

За рік:

$$7248872 \times 5183 = 37570903576 \text{ грн}$$

За весь період дослідження:

$$7248872 \times 5183 \times 35 = 1314981625160 \text{ грн}$$

Витрати на лікування осіб працездатного віку за весь період дослідження становитимуть (табл. 2):

$$7248872 \times 2558,6 \times (59 - 16) = 797519447665,6 \text{ грн}$$

Втрачена вигода при виробництві ВВП на 7248872 осіб за весь період дослідження при середній тривалості лікарняного листка 10 днів (з яких 2 дні – вихідні) та середній кількості робочих днів у році 250 виразиться сумою:

$$7248872 \times 55899 \times \frac{8}{250} \times 35 = 453829259439,4 \text{ грн}$$

Таблиця 2

Економічні збитки від втрат здоров'я населення у дитячому віці, розраховані на період зайнятості населення в економіці (працездатного віку)

Причина втрати здоров'я	Розмір збитків	
	грн	дол. США (при середньому курсі 25,55 грн)
Захворюваність		
Допомога з тимчасової втрати працездатності	1314981625160	51466991200
Витрати на лікування, за рік	797519447665,6	31214068401,8
Втрачена вигода при виробництві ВВП	453829259439,4	17762397629,7
Разом витрат (збитків)	2566330332265	100443457231,5
Інвалідність		
Соціальна допомога інвалідам з дитинства	122802084266,4	4806343806,9
Втрачена вигода при виробництві ВВП	305402230035	11953120549,3
Витрати на лікування, за рік	17173980760,2	672171458,3
Разом витрат (збитків)	445378295061,6	17431635814,5
Смертність		
Вартість втрачених років життя	11508709716	450438736,4
Втрачена вигода при виробництві ВВП	9367554420	366636180,8
Разом втрат (збитків)	20876264136	817074917,2
Сумарні економічні збитки від втрат здоров'я	3032584891462,6	118692167963,2

Джерело: розраховано автором

2. *Інвалідність*. Оскільки у нас немає даних про розподіл вперше визнаних інвалідами за віком і групами інвалідності, то не можна визначити, який збиток отриманий у зв'язку з невиробництвом ВВП протягом майбутнього життя інвалідів і якими будуть витрати на виплати пенсій (пенсії по інвалідності мають різний розмір в залежності від групи інвалідності). Тому умовно приймемо, що кожна дитина-інвалід у 2016 р. не може бути в майбутньому задіяна у виробничому процесі на один рік і отримувала пенсію по інвалідності.

Розмір пенсії по інвалідності з дитинства та розмір соціальної виплати дітям-інвалідам за більшістю категорій інвалідності співпадають. Найбільшою вона є для інвалідів з дитинства I групи, а таких є 10%, групи II - 37%, групи III - 53% [14, с. 147].

Звідси розмір соціальної допомоги інвалідам з дитинства становитиме:

За рік:

$$(0,1 \times 156099 \times 2178 + 0,37 \times 156099 \times 1452 + 0,53 \times 156099 \times 1452) \times 12 =$$

$$= (33998362,2 + 203990173,2) \times 12 = 2855862424,8 \text{ грн}$$

За весь період дослідження:

$(0,1 \times 156099 \times 2178 + 0,37 \times 156099 \times 1452 + 0,53 \times 156099 \times 1452) \times 12 \times (59 - 16) =$
 $= (33998362,2 + 203990173,2) \times 12 \times (59 - 16) = 122802084266,4$ грн
 Втрачена вигода при виробництві ВВП становитиме:
 $156099 \times 55899 \times 35 = 305402230035$ грн.

Витрати на лікування складуть:
 $156099 \times 2558,6 \times (59 - 16) = 17173980760,2$ грн

3. *Смертність*. Економічні втрати від смертності осіб у дитячому віці, розраховані на період зайнятості населення в економіці, складатимуться із вартості втрачених років життя та втраченої вигоди через недовиробництво ВВП (табл. 2).

Вартість втрачених років життя від смерті особи в дитячому віці за весь період зайнятості в економіці становитиме:

$$B_{nBt} = 4788 \times 55899 \times (59 - 16) = 11508709716 \text{ грн}$$

Втрачена вигода через недовиробництво ВВП на 4788 осіб становитиме:

За рік:
 $55899 \times 4788 = 267644412$ грн.

За весь період дослідження (період майбутньої трудової діяльності із врахуванням підвищення страхового стажу для виходу на пенсію до 35 років, відповідно до чинної пенсійної реформи):
 $55899 \times 4788 \times 35 = 9367554420$ грн.

Таким чином, сумарні економічні збитки від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду, що припадає на працездатний вік, становитимуть 3032,6 млрд грн або 118,7 млрд дол. США (табл. 2).

Особи старше працездатного віку:

1. *Захворюваність*. Витрати на лікування осіб у віці 0-16 років за один рік та осіб старше працездатного віку приблизно однакові за обсягами, так як обидві категорії населення схильні до частих захворювань і в похилому віці мають хронічні захворювання (табл. 3):

$$7248872 \times 5117,2 \times (71,68 - 59) = 470351004483,7 \text{ грн}$$

71,68 років – очікувана тривалість життя при народженні (для чоловіків – 66,73 роки, для жінок – 76,46 років).

Таблиця 3

Економічні збитки від втрат здоров'я населення у дитячому віці, розраховані на період перебування на пенсії (старше працездатного віку)

Причина втрати здоров'я	Розмір збитків	
	грн	дол. США (при середньому курсі 25,55 грн)
Захворюваність		
Витрати на лікування, за рік	470351004483,7	18409041271,4
Разом витрат (збитків)	470351004483,7	18409041271,4
Інвалідність		
Соціальна допомога інвалідам з дитинства	36212335546,5	1417312545,9
Витрати на лікування, за рік	10128654699,5	396424841,5
Разом витрат (збитків)	46340990246	1813737387,3
Смертність		
Вартість втрачених років життя	3393731144,2	132827050,7
Разом втрат (збитків)	3393731144,2	132827050,7
Сумарні економічні збитки від втрат здоров'я	520085725873,9	20355605709,4

Джерело: розраховано автором

2. *Інвалідність*. Розмір соціальної допомоги інвалідам з дитинства становитиме:

За рік:
 $(0,1 \times 156099 \times 2178 + 0,37 \times 156099 \times 1452 + 0,53 \times 156099 \times 1452) \times 12 =$
 $= (33998362,2 + 203990173,2) \times 12 = 2855862424,8$ грн

За весь період дослідження:

$$(0,1 \times 156099 \times 2178 + 0,37 \times 156099 \times 1452 + 0,53 \times 156099 \times 1452) \times 12 \times (71,68 - 59) =$$

$$= (33998362,2 + 203990173,2) \times 12 \times (71,68 - 59) = 36212335546,5 \text{ грн}$$

Затрати на лікування інвалідам з дитинства становитимуть:

$$156099 \times 5117,2 \times (71,68 - 59) = 10128654699,5 \text{ грн}$$

3. *Смертність*. Економічні втрати від смертності осіб у дитячому віці, які припадуть на період перебування на пенсії при середній очікуваній тривалості життя при народженні 71,68 років (табл. 3) становитимуть:

$$B_{nbt} = 4788 \times 55899 \times (71,68 - 59) = 3393731144,2 \text{ грн}$$

Таким чином, сумарні економічні збитки від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду, що припадає на вік, старше працездатного, становитимуть 520,1 млрд грн або 20,4 млрд дол. США.

Якщо говорити про сумарні економічні збитки від втрат здоров'я у дитячому віці, розраховані впродовж усього життя, то станом на 2016 р. їх величина становила 3956 млрд грн або 154,8 млрд дол. США (табл. 4).

Таблиця 4

Сумарні економічні збитки від втрат здоров'я населення у дитячому віці станом на 2016 р.

Причина втрати	Розмір збитків	
	грн	дол. США (при середньому курсі 25,55 грн)
Захворюваність		
Допомога з тимчасової втрати працездатності	1314981625160,0	51466991200,0
Витрати на лікування, за рік	1611784067319,7	63083525139,7
Втрачена вигода при виробництві ВВП	453829259439,4	17762397629,7
Разом витрат (збитків)	3380594951919,1	132312913969,4
Інвалідність		
Соціальна допомога інвалідам з дитинства	202532323428,9	7926901112,7
Втрачена вигода при виробництві ВВП	305402230035,0	11953120549,3
Витрати на лікування, за рік	40083272304,5	1568816919,9
Разом витрат (збитків)	548017825768,4	21448838581,9
Смертність		
Втрачена вигода при виробництві ВВП	9367554420,0	366636180,8
Вартість втрачених років життя	18114173804,2	708969620,5
Разом втрат (збитків)	27481728224,2	1075605801,3
Сумарні економічні збитки від втрат здоров'я	3956094505911,7	154837358352,7

Джерело: розраховано автором

Зрозуміло, що розрахована величина збитку є приблизною, адже до уваги було взято лише ті показники, що висвітлені у державній статистичній звітності, і враховано такі причини втрати здоров'я дитячого населення, як захворюваність, інвалідність та смертність. Проте і ця величина свідчить про необхідність розробки певних заходів з мінімізації втрат в національній економіці.

На думку Самутіна К. А., зниження економічних втрат держави можливе за умови [7]:

- профілактики хронічних захворювань і захворювань інфекційного характеру;
- посилення санітарно-просвітницької роботи серед населення;
- поліпшення матеріального забезпечення лікувальних установ і підвищення зарплати медичних працівників;
- фінансування пошукових наукових досліджень в галузі біомедицини та впровадження в лікувальний процес передових медичних технологій;
- розвитку масової культури фізичної активності з долученням до неї всіх вікових груп населення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведені обчислення показали, що в результаті втрати здоров'я у дитячому віці збитки для національної економіки становлять 7% ВВП (у цифрах 2016 р.), а за весь період життя відповідають рівню обсягу ВВП України (виробленого у 2016 р.) за 1,5 роки. Фактично економічний збиток є набагато більший, так як було зроблено цілу низку припущень і не враховано ряд інших причин витрат при втраті здоров'я у зв'язку із відсутністю потрібних статистичних даних.

Така інформація, зокрема про економічний збиток від втрат здоров'я дитячого населення, може бути застосована: для розрахунків обсягів інвестицій в охорону здоров'я з метою планування заходів, спрямованих на підвищення рівня суспільного здоров'я; в оцінці загальних економічних втрат суспільства; при розрахунку економічної ефективності різних програм з розвитку соціальної сфери тощо.

Література

1. Подвисоцька Т. О. Комплексна оцінка здоров'я населення та його впливу на економічне зростання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07. Київ, 2009. 20 с.
2. Подвисоцька Т. О., Краснікова Л. І. Аналіз впливу фактора здоров'я на економічне зростання. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/35561/1/37_250-256.pdf (дата звернення: 24.03.2018).
3. Бортницький В. А. Економічне зростання в контексті розвитку регіональних інноваційних систем та капіталу здоров'я: концептуальний підхід. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28448/05-Bortnitsky.pdf?sequence=1> (дата звернення: 24.03.2018).
4. Рингач Н. О., Мартинюк О. І. Економічна оцінка втрат людського потенціалу України. URL: www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2008-2/doc.../ryngach-martynuk.pdf (дата звернення: 20.03.2018).
5. Кравчук Л., Шевчук Л. Оцінка втрат працездатного населення в Хмельницькій області. *Інтелектуальний потенціал молоді в науці і практиці*: матер. Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, (Хмельницький, 28 травня 2009 р.). Хмельницький, 2009. С. 165-168.
6. Гальків Л. І. Інтегральні оцінки втрат людського капіталу регіонів України. *Регіональна економіка*. 2012. № 1. С. 184-193.
7. Самутин К. А. Здоровье населения как составной элемент экономической политики государства. *Российское предпринимательство*. 2012. № 11 (209). С. 131-136.
8. Ухлин Д. А. Современные аспекты функционирования сферы здравоохранения в условиях перехода на инновационный путь развития экономики. *Современные аспекты экономики*. 2009. № 1 (138). С. 43-48.
9. Прохоров Б. Б., Шмаков Д. И. Оценка стоимости статистической жизни и экономического ущерба от потерь здоровья. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-stoimosti-statisticheskoy-zhizni-i-ekonomicheskogo-uscherba-ot-poter-zdorovya> (дата звернення: 18.03.2018).
10. Населення України за 2016 рік: демографічний щорічник / Відповідальна за випуск М. Б. Тімоніна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 133 с.
11. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2016 році: статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2017, 89 с.
12. Національні рахунки охорони здоров'я в Україні у 2016 році / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 172 с.
13. МОЗ оголосило нові правила і зарплати для сімейних лікарів. URL: https://kurs.if.ua/news/370_grn_za_patsienta_moz_ogolosylo_novi_pravyly_i_zarplaty_dlya_simeynih_likari_v_57528.html (дата звернення: 19.03.2018).
14. Статистичний щорічник України за 2016 рік / За редакцією І. Є. Вернера; Відповідальний за випуск О. А. Вишневська. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 611 с.
15. Шевчук О. О. Методологічні підходи до оцінювання економічного еквіваленту вартості життя в Україні. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 74-83.
16. Близнюк В. В. Вартість людського життя: теорія та практика вимірювання. *Український соціум*. 2014. № 3 (50). С. 101-112.
17. Вартість життя в Україні оцінюється на рівні \$ 219 тис. URL: <http://www.sk-ridna.com.ua/home/979--219-.html> (дата звернення: 20.03.2018).
18. Інформація щодо призначення одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності. URL: [http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-vijskovosluzhbovcziv/informacziya-shhodo-priznachennya-odnorazovoi-groshovoi-dopomogi-u-razi-u-razi-zagibeli-\(smerti\)-invalidnosti-abo-chastkovoi-vtrati-praczezdatnosti.html](http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-vijskovosluzhbovcziv/informacziya-shhodo-priznachennya-odnorazovoi-groshovoi-dopomogi-u-razi-u-razi-zagibeli-(smerti)-invalidnosti-abo-chastkovoi-vtrati-praczezdatnosti.html) (дата звернення: 20.03.2018).
19. Стоимость человеческой жизни. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%B6%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 22.03.2018).
20. Україна у цифрах 2016: статистичний збірник / За редакцією І. Є. Вернера; Відповідальний за випуск О. А. Вишневська. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 240 с.

References

1. Podvysotska, T.O. (2009), "Comprehensive assessment of health population and its impact on economic growth", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.07, Kyiv, Ukraine, 20 p.
2. Podvysotska, T.O. and Krasnikova, L.I. "Analysis of influence factor of health on economic growth", available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/35561/1/37_250-256.pdf (access date March 24, 2018).
3. Bortnitskyi, V.A. "Economic growth in the context of the development of regional innovation systems and health capital: a conceptual approach", available at:

<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28448/05-Bortnitsky.pdf?sequence=1> (access date March 24, 2018).

4. Rynhach, N.O. and Martyniuk, O.I. "Economic estimation of losses of human potential of Ukraine", available at: www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2008-2/doc.../ryngach-martynuk.pdf (access date March 20, 2018).

5. Kravchuk, L. and Shevchuk, L. (2009), "Assessment of the loss of working population in the Khmelnytsky region", *Intelektualnyi potentsial molodi v nauksi i praktytsi* [Intellectual potential of youth in science and practice], *Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh* [Materials of the All-Ukrainian scientific conference of students, postgraduates and young scientists], (Khmelnyskyi, 28 May 2009), Khmelnytskyi, Ukraine, pp. 165-168.

6. Halkiv, L.I. (2012), "Integral estimates of human capital losses in the regions of Ukraine", *Rehionalna ekonomika*, no. 1, pp. 184-193.

7. Samutin, K.A. (2012), "Health of the population as an integral element of the economic policy of the state", *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 11(209), pp. 131-136.

8. Ukhlin, D.A. (2009), "Modern aspects of the functioning of the healthcare sector in the context of transition to an innovative way of economic development", *Sovremennye aspekty ekonomiki*, no. 1(138), pp. 43-48.

9. Prokhorov, B.B. and Shmakov, D.I. "Estimating the cost of statistical life and economic damage from loss of health", available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-stoimosti-statisticheskoy-zhizni-i-ekonomicheskogo-uscherba-ot-poter-zdorovya> (access date March 18, 2018).

10. Timonina, M.B. (2017), *Naselennia Ukrainy za 2016 rik* [The population of Ukraine for 2016], *demografichnyi shchorichnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 133 p.

11. Karmazina, O.O. (2017), *Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2016 rotsi* [Healthcare facilities and morbidity of the population of Ukraine in 2016], *statystychnyi biuletyn*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 89 p.

12. Karmazina, O.O. (2017), *Natsionalni rakhunky okhorony zdorovia v Ukraini u 2016 rotsi* [National Accounts of Health Care in Ukraine in 2016], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 172 p.

13. *MOZ oholosylo novi pravyla i zarplaty dlia simeinykh likariv* [The MHC has announced new rules and salaries for family doctors], available at: https://kurs.if.ua/news/370_grn_za_patsienta_moz_ogolosylo_novi_pravyla_i_zarplaty_dlya_simeinykh_likariv_v_57528.html (access date March 19, 2018).

14. Verner, I.Ye. (2017), *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 611 p.

15. Shevchuk, O.O. (2014), "Methodological approaches to the estimation of the economic equivalent of the cost of living in Ukraine", *Rehionalna ekonomika*, no. 2, pp. 74-83.

16. Blyzniuk, V.V. (2014), "The cost of human life: theory and practice of measurement", *Ukrainskyi sotsium*, no. 3(50), pp. 101-112.

17. *Vartist zhyttia v Ukraini otsiniuietsia na rivni \$ 219 tys* [The cost of living in Ukraine is estimated at \$ 219 thousand], available at: <http://www.sk-ridna.com.ua/home/979--219-.html> (access date March 20, 2018).

18. *Informatsiia shchodo pryznachennia odnorazovoi hroshovoi dopomohy u razi zahybeli (smerti), invalidnosti abo chastkovoï vtraty pratsezdatsnosti* [Information on the appointment of one-time cash benefits in case of death (death), disability or partial disability], available at: [http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-vijskovosluzhbovcziv/informacziya-shhodo-pryznachennya-odnorazovoi-groshovoi-dopomogi-u-razi-u-razi-zagibeli-\(smerti\)-invalidnosti-abo-chastkovoï-vtraty-pratsezdatsnosti.html](http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/do-uvagi-vijskovosluzhbovcziv/informacziya-shhodo-pryznachennya-odnorazovoi-groshovoi-dopomogi-u-razi-u-razi-zagibeli-(smerti)-invalidnosti-abo-chastkovoï-vtraty-pratsezdatsnosti.html) (access date March 20, 2018).

19. *Stoimost chelovecheskoy zhizni* [The cost of human life], available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C_%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%B6%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8 (access date March 22, 2018).

20. Verner, I.Ye. (2017), *Ukraina u tsyfrakh 2016* [Ukraine in figures 2016], *statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 240 p.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського університету бізнесу та права Л.Т. Шевчук

УДК:332.025.12:35.087.43(477)
JEL Classification G230

Драбик О.М.,
здобувач* ПДАТУ, начальник
Кам'янець-Подільського відділу обслуговування
громадян управління обслуговування громадян
Головного управління Пенсійного фонду України
в Хмельницькій області

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Drabyk O.M.,
*the applicant of the SAEUP, the head of the
Kamianets-Podilskyi department of citizen services
management services for citizens of the Main department
of the Pension fund of Ukraine in the Khmelnytskyi region*

STATE REGULATION OF PENSION PROVISION AND SOCIAL DEVELOPMENT

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкової економіки, конкуренції та підприємництва гостро постає проблема соціального захисту населення, особливо при розшаруванні суспільства за матеріальним і соціальним статусами. Однією з функцій держави є недопущення зростання соціальної напруги з приводу майнової нерівності, передбачення й фінансування негативних проявів ринку для громадян (безробіття, втрата працездатності), створення ефективної пенсійної системи. Перед державою постає проблема забезпечення і підтримки малозабезпечених прошарків населення.

Державне регулювання спрямоване на пошук механізмів задля активізації процесів сприяння зайнятості та подолання безробіття, міграції, які впливають на легалізацію заробітних плат. Від даних чинників на пряму залежить розвиток економіки країни, який сприятиме належному пенсійному забезпеченню та соціального захисту населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у сфері пенсійного забезпечення та соціального захисту зробили закордонні вчені Г. Перрін, Г. Еспінг-Андерсен, Д. Галлагер, М. Ганслі Теренс, Н. Фернісс і Т. Тілтон, В. Джоржта П. Уїлдінг, Р. Мішра, Р. Тітмусс, Ф. Вільямс, М. Кшеужопольські, Е. Юрзіца, Г. Мак Тагарт, Р. Вона, М. Вінер, Л. Якобсон, Д. Лідеман та ін., які виділяють актуальні проблеми пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту населення, що знаходить відображення у багатьох наукових працях.

Переважає більшість теоретичних положень щодо пенсійного забезпечення та соціального захисту розроблена і представлена науковою спадщиною таких наших учених і практиків, як А.Н. Азриліан, В. Базилевич, О.Д. Василик, Б.Д. Гаврилишин, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, Г.С. Ковальська, В. Р. Колбун, Н.Б. Болотіна, О.Ю. Єрмоловська, Е.М. Лібанова, О.Є. Мачульська, Б.О. Надточій, В.М. Опарін, М.В. Плаксіє, Д.В. Полозенко, Ю.А. Сковронська-Лучинська, С.І. Юрій, В.Б. Яценко, В. Скуратівський, О. Палій, О. Гаряча.

Разом з тим, незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем і не применшуючи вагомості і значущості внеску вказаних учених, слід зазначити, що питання державного регулювання пенсійного забезпечення як складової соціального захисту населення України потребує більш глибокого науково-теоретичного та прикладного опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є проведення дослідження щодо державного регулювання та визначення основних важелів впливу на стан пенсійного забезпечення в соціальній сфері.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз динаміки змін стану пенсійного забезпечення, порядку перерахунку пенсій та соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування відповідних верств населення; виявити тенденцію росту соціальних стандартів громадян з метою підвищення рівня життя, провести узагальнення пропозицій у вирішенні проблем зайнятості населення і підвищенні стандартів через зростання розміру мінімальної заробітної плати та розробки ефективних засобів державного регулювання соціального розвитку.

* Науковий керівник: Волощук К.Б. – д.е.н., професор

Виклад основного матеріалу дослідження. Стабільний економічний розвиток країни неможливий без формування соціально – благополучного суспільства. Поєднання проблем розвитку ринкових відносин з посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини впродовж усієї трудової діяльності та після її завершення. Зрештою, економічне зростання і підвищення народного добробуту – взаємопов'язані процеси. Соціальна сфера і економіка поєднані як причина і наслідок, що безперервно змінюються місцями у процесі національного розвитку [1].

Державне регулювання соціальної сфери, неможливо зробити без розгляду основного його напрямку – пенсійного забезпечення. Аналізуючи стан пенсійного забезпечення в Україні, ми бачимо динаміку постійного зменшення кількості пенсіонерів. Порівнюючи кількість пенсіонерів у 2000 році та у 2017 році (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції), спостерігаємо зменшення на 2,6 млн даної категорії громадян. Основними причинами зменшення кількості пенсіонерів є: діюча антитерористична операція, зменшення призначених пенсій та збільшення кількості померлих громадян.

Розглянемо (табл. 1) динаміку змін стану пенсійного забезпечення за 2011-2017 роки по Кам'янець-Подільському об'єднаному управлінню Пенсійного фонду України Хмельницької області.

Таблиця 1

Динаміка змін стану пенсійного забезпечення за 2011-2017 роки по Кам'янець-Подільському об'єднаному управлінню Пенсійного фонду України Хмельницької області

Показник, чол.	Рік							Відхилення 2017 р. від 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Всього пенсіонерів	49181	49186	49144	49526	48874	48533	48683	-498
Призначено нових пенсій	2339	2024	2045	2285	1971	1843	2074	-265
Померло пенсіонерів	1974	1913	1969	1997	2003	1981	1870	-104

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Зокрема, на основі даних табл. 1 видно, що по Кам'янець-Подільському об'єднаному управлінню Пенсійного фонду України Хмельницької області (далі – управління) загальна кількість призначених пенсій у 2017 році в порівнянні з 2011 роком зменшилась на 265. На нашу думку, основними причинами зменшення кількості призначених та перерахованих пенсій є внесені зміни в пенсійне законодавство щодо підвищення пенсійного віку та мінімального страхового стажу, порядку перерахунку та виплати пенсій, зокрема працюючій категорії пенсіонерів, незмінних мінімальних пенсій, зменшення кількості працюючих пенсіонерів.

Щодо середнього розміру пенсійної виплати (рис. 1) спостерігається незначне підвищення за період 2000-2003 років. Перераховані за нормами нового закону, у 2004 році розміри пенсій зросли більше ніж на 40%. У зв'язку із змінами в законодавстві щодо виплат пенсій у розмірі не менше прожиткового мінімуму для непрацездатних, у 2005 році розміри пенсійних виплат зросли на 70%, в порівнянні до попереднього року. Починаючи з 2006 року і по даний час спостерігаємо щорічне їх збільшення на 10-15%.

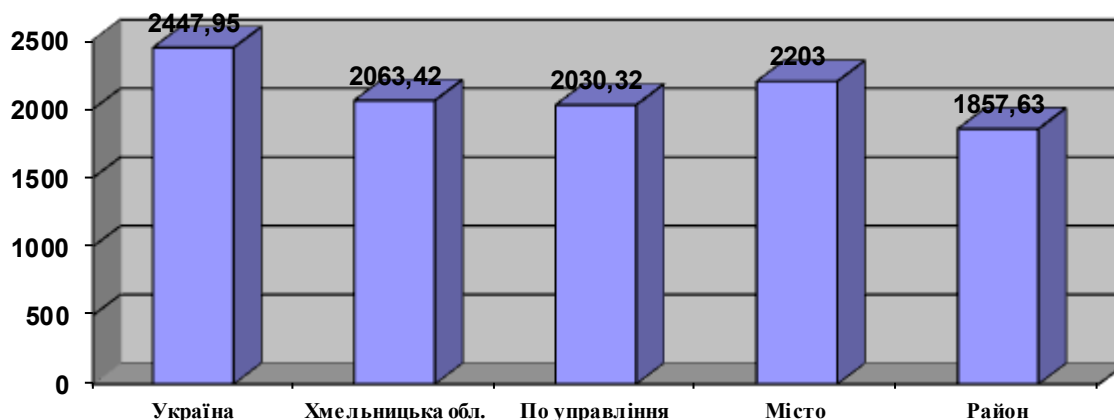

Рис. 1. Розміри пенсійних виплат станом на 01.01.2018 року

Джерело: побудовано автором на основі [3-5]

Як видно із рис. 1, за результатами проведених реформ середній розмір пенсійної виплати по Кам'янець-Подільському об'єднаному управлінню Пенсійного фонду України (далі – управління)

станом на 01.01.2018 року склав 2030,32 грн, що на 417,63 грн менше середнього розміру по Україні та на 33,10 грн менше, ніж по Хмельницькій області. При цьому середній розмір пенсійної виплати по місту склав 2203,00 грн, що на 244,95 грн менше, ніж по країні та по району – 1857,63 грн, що на 590,32 грн менше, ніж по країні. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Оцінюючи рівень життя громадян міста Кам'янець-Подільський та Кам'янець-Подільського району, слід зазначити, що як і на законодавчому рівні в Україні спостерігається тенденція постійного підвищення соціальних стандартів (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень життя громадян міста Кам'янець-Подільський та Кам'янець-Подільського району

Періоди зміни прожиткового мінімуму	Розмір прожиткового мінімуму для непрацездатних, грн	Місто		Район	
		середній розмір пенсійної виплати, грн	відношення пенсійної виплати до прожиткового мінімуму, %	середній розмір пенсійної виплати, грн	відношення пенсійної виплати до прожиткового мінімуму, %
01.01.2011	750	1058,16	141,1	907,00	120,9
01.04.2011	764	1079,51	141,3	923,78	120,9
01.10.2011	784	1128,22	143,9	953,35	121,6
01.12.2011	800	1135,77	142,0	968,08	121,0
01.01.2012	822	1152,91	140,3	988,57	120,3
01.04.2012	838	1183,58	141,2	1013,55	120,9
01.07.2012	844	1315,74	155,9	1129,34	133,8
01.10.2012	856	1323,92	154,7	1140,70	133,3
01.12.2012	884	1340,85	151,7	1166,17	131,9
01.01.2013	894	1347,44	150,7	1175,41	131,5
01.12.2013	949	1388,43	146,3	1226,68	129,3
01.09.2015	1074	1456,40	135,6	1257,02	117,0
01.05.2016	1130	1588,20	140,5	1410,47	124,8
01.12.2016	1208	1665,52	137,9	1504,75	124,6
01.01.2017	1247	1666,45	133,6	1505,59	120,7
01.05.2017	1312	1717,49	130,9	1561,97	119,1
01.10.2017	1452	1727,51	119,0	1564,89	107,8

Джерело: розраховано автором на основі [3; 6-12]

Як видно із даних табл. 2, у 2011 році в 4 рази, в 2012 році у 5 разів відбувалось підвищення державних стандартів. У 2013 році лише 2 рази, в 2014 році та 10 місяців 2015 року вони не змінювались і лише з 1 вересня 2015 року відбулось підвищення. Надалі державні стандарти збільшувались у 2016 році 2 рази та у 2017 році 3 рази. Враховуючи, що протягом 2013-2015 років державні стандарти не підвищувались, можна прийти до висновку, що економічна ситуація в країні перебуває в складному становищі.

З метою недопущення негативних проявів для громадян в частині втрати працездатності, зазначимо, що в чинному законодавстві передбачено призначення особам (до досягнення) пенсійного віку, пенсій по інвалідності, за наявності страхового стажу від 1 до 15 років. Проте, слід зазначити, одним із негативних показників, на нашу думку, є значне збільшення кількості новопризначених пенсій по інвалідності. Ми бачимо, майже на третину збільшилась кількість даної категорії одержувачів. Переважно це молоді особи, які не працюють та мають напрацьований невеликий страховий стаж або ж працюючі (фізичні особи – підприємці), які після призначення пенсій, використовують передбачену законодавством пільгу – не сплачують єдиний соціальний внесок.

В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова підкреслюють, що "соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах" [13, с. 104; 14].

Ні для кого не є новизною, що розвитку економіки сприяє легалізація зайнятості населення та високі заробітки. На сучасному етапі ринкового формування економіки проблема зайнятості населення України є однією з найгостріших соціально-економічних проблем, а таке явище як

безробіття стало досить звичним, і Україна вже має певний досвід у вирішенні проблем зайнятості населення. За забезпеченістю трудовим потенціалом всі регіони України можна поділити на три групи:

1) із значною часткою працездатного населення, але дуже низькими показниками природного руху, значним механічним відтоком людей (Харківська, Луганська, Дніпропетровська, Донецька, Київська області);

2) із значною часткою працездатних людей, високими показниками "старіння" населення, від'ємними або незначними додатними показниками природного приросту населення, значним механічним відтоком населення (Одеська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Львівська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області, Автономна Республіка Крим);

3) з найнижчою в Україні часткою працездатного населення, дуже низьким (від'ємним) природним приростом населення, найвищою часткою осіб пенсійного віку, із значним відтоком населення (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Черкаська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Чернівецька області) [14; 15].

За словами А. Реви, «Кількість зайнятих на сьогодні становить 52,6% від кількості працездатного населення в Україні». Він зазначив, що із 26 мільйонів осіб працездатного віку на сьогодні мають офіційну роботу лише близько 16 мільйонів осіб. Крім того, низький рівень заробітної плати українців і брак робочих місць для кваліфікованих працівників провокує масштабну міграцію частини населення країни [16].

Економічний спад, девальвація національної валюти й різке зростання внутрішніх цін, що почалися в 2014 році, призвели до помітного зниження рівня життя в країні. У доларовому еквіваленті доходи більшості українців знизилися в 2-3 рази. Ситуацію посилює і зростаючий рівень безробіття. Трудова міграція в останні роки стала одним з найбільших викликів для нашої країни. Втомившись від відсутності реформ і очікування кращих економічних умов в Україні, мільйони співгромадян намагаються поліпшити свій фінансовий стан і реалізувати кар'єрні очікування в інших країнах.

На думку О. Устенка, Україна вже найближчим часом почне відчувати наслідки масового відтоку працездатного населення. Крім того, останнім часом посилюється виїзд за кордон освічених і талановитих молодих людей, від яких багато в чому залежить майбутній успіх нашої країни. У такій демографічній та міграційній ситуації Україні буде вкрай важко в перспективі вийти на стійке економічне зростання. За даними Національного банку, у 2016 році в Україну від заробітчани надійшло 5,4 млрд доларів, що на 4 % більше показника попереднього року. Ця сума дорівнює 19 % від суми доходів держбюджету в 2016 році і становить близько 7 % ВВП нашої країни.

Україна входить у першу тридцятку країн, найбільш залежних від експорту трудових ресурсів. У цьому рейтингу лідером продовжує залишатися Непал, де грошові перекази формують 33 % ВВП, у Таджикистані – 29 %, у Киргизії – 26 %. Звичайно, Україні ще далеко до лідерів цього рейтингу, але тривожний сигнал для країни вже пролунав. Фактично надходження від трудової міграції вже давно стали важливою складовою нашої економіки (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг грошових переказів і іноземних інвестицій в Україну за 2013-2016 рр.

Рік	Грошові перекази від трудових мігрантів, млрд дол.	ПІІ в Україну, млрд дол.
2013	8,5	4,1
2014	6,5	0,3
2015	5,2	3,0
2016	5,4	3,3

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [17]

Дані табл. 3 вказують на те, що за період з 2013 по 2016 рік надходження від трудових мігрантів перевищили прямі іноземні інвестиції в Україну в 2,4 рази. Грошові перекази через банки і обмінні пункти йдуть на міжбанківський ринок, що стабілізує курс гривні і задовольняє попит імпортерів на валюту. Уряду і великому, орієнтованому на імпорт бізнесу це вигідно, тому різних кроків щодо зниження рівня трудової міграції в найближчому майбутньому, швидше за все, не передбачається [17].

Слід зазначити, що в чинному законодавстві передбачено укладання договору про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування з метою набуття страхового стажу. Так, починаючи з 01.01.2018 року сума сплаченого єдиного соціального внеску за договором про одноразову сплату за кожен місяць такого періоду не може бути меншою за мінімальний страховий внесок на дату укладання договору, помножений на коефіцієнт 2 [18]. Отже, з 1 січня 2018 року при мінімальній заробітній платі 3723,00 грн. розмір мінімального внеску становитиме 1638,00 грн. в місяць, Дані суми будуть збільшуватись при постійному зростанні розміру мінімальної

заробітної плати, що, на нашу думку, позбавлятиме громадян України права на пенсійне забезпечення.

Досліджуючи питання міграції, маємо зрозуміти, що сьогодні виїхали за кордон українські громадяни, які напрацювали по 10-15 років страхового стажу на Україні. Працюючи за кордоном нелегально, вони систематично висилають гроші своїм сім'ям в Україну, але основне – вони не охоплені соціальним страхуванням, у тому числі і пенсійним забезпеченням. В результаті, повертаючись в Україну – не набувають права на пенсійну виплату [19].

Ситуація, що склалася з відтоком за кордон кваліфікованого персоналу, помітно турбує і представників ділових кіл України. Якщо уряд нічого не робитиме, це може обернутися катастрофічними наслідками для бізнесу і економіки країни в майбутньому. Оскільки немає сенсу модернізувати або розширювати виробництво, якщо на ньому не буде кому працювати. На даний момент зусилля уряду щодо зниження рівня трудової міграції поки що не особливо помітні. Можливо тому, що перерахування працюючих за кордоном українців стали незамінною статтею валютних надходжень в країну.

До основних засобів державного регулювання розвитку соціальної сфери можливо віднести:

соціальні стандарти – встановлені законом соціальні норми та нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій держави.

соціальні гарантії – встановлені законами та іншими нормативно - правовими актами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших соціальних виплат, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового рівня [1].

Методами впливу держави на розвиток соціальних відносин є:

— правове забезпечення соціального захисту населення, прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів;

— прямих державних витрат із бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери (розвиток освіти, науки, медичне обслуговування, охорона навколишнього середовища тощо);

— соціальні трансферти у вигляді різного роду соціальних субсидій;

— впровадження ефективної прогресивної системи оподаткування індивідуальних грошових доходів населення;

— прогнозування стану загальнонаціональних і регіональних ринків праці;

— створення мережі центрів служб зайнятості й бірж праці;

— встановлення соціальних і екологічних нормативів і стандартів; контроль за їх дотриманням;

— державні програми з вирішення конкретних соціальних проблем (боротьба з бідністю, освітні, медичні, екологічні та інші);

— державний вплив на ціни та ціноутворення;

— обов'язкове соціальне страхування в різних формах;

— пенсійне забезпечення [20].

Результати дослідження вказують на те, що пенсійні виплати в Україні можуть бути збільшені за двох умов, перша – масово перераховуються в разі внесення змін в законодавство та шляхом проведення індивідуальних перерахунків (донарахування стажу чи заробітку, який був неврахований при первинному призначенні пенсії або в разі подальшого напрацювання стажу чи заробітку після виходу на пенсію). При цьому рівень життя громадян міста та району за даними аналізу підтверджує, що норма закону не порушується, оскільки середні розміри пенсійних виплат є вищими від мінімального прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, але нижчий межі бідності за міжнародними стандартами, що вказує на необхідність удосконалення механізму державного регулювання розвитку соціальної сфери.

Висновки з проведеного дослідження. Вважаємо, що діюча на сьогодні солідарна система з врахуванням економічного становища України не зможе так довго існувати та забезпечувати громадянам передбачений законом належний соціальний захист. Для виходу з кризового стану надзвичайно важливого значення набуває активізація процесів сприяння зайнятості та подолання безробіття, міграції, які впливають на легалізацію заробітних плат.

Встановлено, що на основі легалізації зайнятості населення та зростання заробітків можливе створення багаторівневої пенсійної системи як потужного джерела довготривалих інвестицій в розвиток економіки для забезпечення належного соціального захисту громадян України.

Оскільки державне регулювання охоплює різні сфери економічного життя, науково-технічний прогрес, державне управління економікою, фінансово-банківську діяльність, ціноутворення тощо, то одним із шляхів вирішення цієї важливої проблеми є створення сприятливого інвестиційного клімату для забезпечення, залучення та раціонального використання коштів у так звані точки зростання, найбільш ефективні високотехнологічні виробництва.

Література

1. Цілі, пріоритети та принципи соціальної політики держави. URL:

http://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18553/. (дата звернення 05.03.2018).

2. Аналітичні дані Кам'янець-Подільського об'єднаного управління Пенсійного фонду України Хмельницької області.
3. Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених пенсій. Звіт 5-ПФ. Кам'янець-Подільське об'єднане управління Пенсійного фонду України Хмельницької області.
4. Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених пенсій. Звіт 5-ПФ. Головне управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області.
5. Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених пенсій. Звіт 5-ПФ. Пенсійний фонд України.
6. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 29.12.2010 р. № 2857-17. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>. (дата звернення 09.03.2018).
7. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 08.12.2011р. № 4282-17. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>. (дата звернення 09.03.2018).
8. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 29.12. 2012 р. № 5515-17. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>. (дата звернення 09.03.2018).
9. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 16.01.2014 р. №719-18. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>. (дата звернення 09.03.2018).
10. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 29.12.2014 р. №80-19. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>. (дата звернення 09.03.2018).
11. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 28.12.2015 р. № 928-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>. (дата звернення 09.03.2018).
12. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>. (дата звернення 09.03.2018).
13. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ: Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.
14. Любич А.А., Самоєнкова О.В. Економічна активність та зайнятість населення України. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць*. Одеса: ОНЕУ, 2017. Вип. 3. Ч. I. С. 97-105.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 16.03.2018).
16. Зайнятість працездатного населення України на сьогодні становить майже 53%. URL: <https://economics.unian.ua/other/1718692-v-ukrajini-ofitsiyno-pratsyue-trohi-bilshe-polovini-pratsezdalnogo-naselennya.html>. (дата звернення 16.03.2018).
17. Українці на експорт: сьогодні і завтра трудової міграції. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>. (дата звернення 21.03.2018).
18. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058-15. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>. (дата звернення 21.03.2018).
19. Трудові мігранти зможуть подбати про майбутню пенсію : Коментар Мінпраці України. *Соц. захист*. 2009. № 3. С. 12.
20. Моделі соціальної політики. Методи впливу держави на розвиток соціальних відносин. URL: <https://studfiles.net/preview/5483613/page:25/>. (дата звернення 22.03.2018).

References

1. *Tsili, priority ta pryntsyipy sotsialnoi polityky derzhavy* (2011) [Goals, priorities and principles of the social policy of the state], available at: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18553/. (access date 05.03.2018).
2. Analytical data of the Kamyans-Podilsky joint department of the Pension Fund of Ukraine in Khmelnytsky region.
3. Division of pensioners by the size of assigned pensions. Report 5-PF. Kamyans-Podilsky joint department of the Pension Fund of Ukraine in Khmelnytsky region.
4. Division of pensioners by the size of assigned pensions. Report 5-PF. Main department of the Pension Fund of Ukraine in Khmelnytsky region.
5. Division of pensioners by the size of assigned pensions. Report 5-PF. The Pension Fund of Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2011" from December 29, 2010 No 2857-17, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>. (access date 12.03.2018).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2012" from December 08, 2011 No 4282-17, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>. (access date 12.03.2018).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2013" from December 29, 2012 No 5515-17, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>. (access date 12.03.2018).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On State Budget of Ukraine for 2014” from January 16, 2014 No 719-18, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>. (access date 12.03.2018).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On State Budget of Ukraine for 2015” from December 29, 2014 No 80-19, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>. (access date 12.03.2018).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine “On State Budget of Ukraine for 2016” from December 28, 2015 No 928-VIII, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>. (access date 09.03.2018).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “On State Budget of Ukraine for 2017” from December 21, 2016 No 1801-VIII, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>. (access date 12.03.2018).

13. Skurativskiy, V., Paliy, O. and Libanova, E. (2003), *Sotsialna polityka* [Social policy], textbook, KNTEU, Kyiv, Ukraine.

14. Liubovych, A.A. and Samotoenkova, O.V. (2017), *Ekonomichna aktyvnist ta zainiatist naseleння Ukrainy* [Economic activity and employment of Ukraine’s population], textbook, ONEU, Odessa, Ukraine.

15. State Statistics Service of Ukraine. Statistical information, available at: <http://ukrstat.gov.ua>. (access date 16.03.2018).

16. “The employment of the able-bodied population of Ukraine today amounts to almost 53%”, available at: <https://economics.unian.ua/other/1718692-v-ukrajini-ofitsiyno-pratsyue-trohi-bilshe-polovini-pratsezdatnogo-naselennya.html>. (access date 16.03.2018).

17. “Ukrainians for export: today and tomorrow for labor migration”, available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>. (access date 21.03.2018).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “On compulsory state pension insurance” from July 09, 2003 No 1058-IV, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>. (access date 21.03.2018).

19. Trudovi miqranty zmozhut podbaty pro maibutniu pensiiu (2009), [Labor migrants will be able to take care of their future pension].

20. Modeli sotsialnoi polityky. Metody vplyvu derzhavy na rozvytok sotsialnyh vidnosyn (2016), [Models of social policy. Methods of the state influence on the development of social relations], available at: <https://studfiles.net/preview/5483613/page:25/>. (access date 22.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 05.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету К.Б. Волощук

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 631.15:636.4(477)
JEL Classification Q 13, L66

Варченко О.М.,
*д-р екон. наук, професор, кафедра фінансів,
банківської справи та страхування*
Гаврик О.Ю.,
канд. екон. наук, асистент кафедри,
Хомяк Н.В.,
*канд. екон. наук, доцент,
кафедра обліку і оподаткування*
Білоцерківського національного аграрного університету

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯЄЧНОГО ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Varchenko O.M.,
*dr.sc.(econ.), professor, department of
finance, banking and insurance,*
Havryk O.Yu.,
cand.sc.(econ.), assistant at the department,
Khomiak N.V.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., department
of accounting and taxation*
Bila Tserkva National Agrarian University

MARKETING APPROACHES TO THE FUNCTIONING ENTERPRISES OF EGG POULTRY INDUSTRY OF UKRAINE

Постановка проблеми. Сучасне промислове птахівництво є найбільш динамічною галуззю тваринництва, яка незалежно від сезону року, на основі використання високопродуктивних кросів, нових ресурсозберігаючих технологій, збалансованих раціонів спроможна виробляти продукцію у великих обсягах і в стислі терміни. Характерною особливістю нинішнього етапу розвитку ринку яєць є активізація конкуренції, що зумовлює необхідність запровадження для підприємств нових підходів до формування структури управління, розробки стратегічних напрямів маркетингового планування розвитку виробництва з метою більш повного задоволення споживчого попиту населення в продукції птахівництва необхідної якості, обсягу та асортименту.

Більшість товаровиробників використовують принципи і методи маркетингу в практичній діяльності, що дозволяє їм нарощувати обсяги продаж, виходити на нові сегменти ринків окремих видів продукції, підвищувати її конкурентоспроможність. Однак рівень розвитку маркетингової діяльності ще не відповідає сучасним вимогам. Нині особливо гостро ця проблема постала на ринку продукції яєчного птахівництва, оскільки у виробництві та товарорусі цієї продукції зберігається невизначеність наслідків впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, багаторівневості каналів збуту, посилення конкуренції та затоварювання внутрішнього ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку маркетингу щодо продукції агропродовольчого сектору економіки висвітлюються у працях І.О. Соловійова, О.О. Єраркіна, Я.С. Лариної, О.М. Варченко, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького та багатьох інших, а щодо маркетингу продукції птахівництва вони відображені у працях Р.І Буряка, О.Ф. Кирилюк, О.В. Ульяновченка, Ф.О. Ярошенка та багатьох інших.

Зокрема, в наукових дослідженнях І.О. Соловійова, О.О. Єраркіна, Я.С. Лариної, О.М. Варченко розкриваються теоретико-методологічні підходи розвитку маркетингу агропродовольчого ринку, зокрема інструментарій дослідження маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств.

В наукових працях О.Ф. Кирилюк та Ф.О. Ярошенка розкриваються особливості ринку яєць в Україні та особливості маркетингових стратегій підприємств яєчного птахівництва.

Наукові здобутки зазначених вище авторів є вагомим внеском у розвиток вітчизняної теорії аграрного маркетингу. Разом із тим в умовах посилення глобалізаційних процесів і конкурентної боротьби, мінливості зовнішнього середовища та зміни внутрішнього потенціалу підприємств яєчного птахівництва потребують посиленої уваги питання розвитку маркетингу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств яєчного птахівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2016 р. всіма категоріями господарств в Україні було вироблено 15,1 млрд шт. яєць, що на 10% менше від рівня 2015 р., у тому числі сільськогосподарськими підприємствами – на 1694,6 млн, тоді як господарства населення збільшили виробництво на 12,1 млн шт. Поголів'я птиці в усіх категоріях господарств на 1 січня 2017 р. зменшилося проти 1 січня 2016 р. на 2,3 млн голів, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 2,2 млн, у господарствах населення – на 0,1 млн голів. Дана обставина викликана зниженням обсягів експорту яєць та яєчних продуктів. Так, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники в 2016 році експортували яєць в шкаралупі на 45,49 млн дол. США, що в 1,7 раза менше, ніж роком раніше. Згідно з її даними, в натуральному вираженні експорт скоротився на 14,5 % – до 50,68 тис. тонн в порівнянні з 2015 роком.

Експорт сухих і рідких яєчних продуктів зріс у 2016 році – на 7,8%, до 3,57 тис. тонн, у грошовому вираженні скоротився в 1,6 раза, до \$29,87 млн. Дана обставина викликана випадками пташиного грипу, зафіксованими в південно-західних регіонах країни в грудні 2016 - січні 2017 рр. Через певні об'єктивні причини було заборонено експорт яєць в Ізраїль. Також був втрачений ринок Іраку, на який припадало майже 50% зовнішніх поставок у 2015 році. Причиною стало загострення конфлікту і проблема з перетином турецько-іракського кордону [1].

Крім того, зниження купівельної спроможності призвело до зниження споживання яєць. Так, споживання яєць із розрахунку на одну особу за рік у 2016 р. по Україні становило 267 шт. за раціональної норми 280 шт. і що нижче на 5 % за 2015 р.

Важливим чинником, що призвело до зниження виробництва яєць в Україні, зокрема сільськогосподарськими підприємствами, є більш як стократне зниження рентабельності виробництва яєць: з 60,9% у 2015 р. до 0,5% – у 2016 р.

Зниження прибутковості є наслідком зниження цін та збільшення витрат. У 2016 р. спостерігається збільшення витрат на 23 %, при зниженні ціни на 9%. Основним чинником підвищення витрат є зростання вартості основних видів зернофуражних культур з листопада 2015 по лютий 2016 р. більш ніж на 50 %. Так як в собівартості продукції птахівництва частка комбікормів становить 60-65 %, то, відповідно, цей фактор призвів до її збільшення. Негативно вплинула на галузь і девальвація гривні.

Як свідчать результати проведених досліджень, 79 сільськогосподарських підприємств чи 51,6 % від загальної кількості суб'єктів господарювання – виробників яєць в 2016 р. отримали збиток від реалізації продукції яєчного птахівництва. Вони займають у структурі реалізації близько 50 % (табл. 1).

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності виробництва і збуту продукції яєчного птахівництва

Групи за рентабельністю, %	Кількість господарств у групі	Реалізовано, тис. шт.	Частка групи у реалізації, %	Продуктивність, штук	Виробнича собівартість 1 тис. грн	Ціна реалізації, грн. за 1 тис	Рентабельність, %
до -40	34	101,7	1,4	181	1804,38	1087,96	-37,7
-20	12	245,6	3,5	209	1251,37	949,40	-21,0
0	33	3113,1	44,2	184	1181,85	1119,08	-12,0
Збиткові	79	3460,5	49,2	186	1208,48	1106,13	-13,7
20	51	2849,9	40,5	265	934,48	1141,40	15,9
понад 20	23	727,1	10,3	302	912,30	1051,49	35,9
Прибуткові	74	3577,0	50,8	272	929,78	1123,13	19,2
всього	153	7037,5	100,0	222	1064,76	1114,77	0,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Найбільший виробник яєць і яєчних продуктів в Україні агрохолдинг "Авангард" у 2016 році отримав 56,6 млн дол. чистого збитку, що майже втричі менше, ніж у 2015 році.

Згідно зі звітом компанії на сайті Лондонської фондової біржі, виручка агрохолдингу в 2016 році скоротилася на 17% в порівнянні з 2015 роком – до 191,3 млн дол. Валовий прибуток "Авангарду" в 2016 році скоротився на 40 % – до 13,2 млн дол. Операційний збиток агрохолдингу скоротився в 5,8 раза і склав 14,9 млн дол. "Авангард" скоротив виручку від експорту на 29,9 %, до 66,7 млн дол. Разом з тим, частка експортної виручки в чистому доході агрохолдингу скоротилася до 35 % з 41% в 2015 році.

Проте, 74 господарства корпоративного сектору аграрної економіки – виробників яєць за рахунок внутрішніх резервів, зокрема більш вищої продуктивності курей – несучок, нижчого рівня собівартості забезпечили прибутковість виробничого господарської діяльності.

Досить важливим чинником забезпечення прибутковості виробничого – господарської діяльності є зниження рівня цін при нарощенні обсягів реалізації, що є характерним для 5 групи сільськогосподарських підприємств. На нашу думку, до цих суб'єктів господарювання відносяться і господарства корпоративного сектору аграрної економіки, які входять до складу компанії Овостар.

Компанії починають боротися за частку внутрішнього ринку. Виробники активно займаються диверсифікацією ринків збуту. Такі дії допомогли компанії Овостар знизити середню ціну реалізації лише на 15%.

За підсумками 2016 року компанія «Овостар» скоротила чистий прибуток в 1,8 раза в порівнянні з 2015 роком – до 12,219 млн дол. США. Виручка «Овостар» збільшилася на 1,7 % – до 53,665 млн дол. США, валовий прибуток скоротився на 26,3 % – до 16,26 млн дол. США.

Характерною рисою виробництва яєць у сільськогосподарських підприємствах є високий рівень його концентрації [2]. Упродовж 2012-2016 рр. спостерігається посилення рівня монополізації ринку яєчного птахівництва. Так, якщо в 2012 р. частку понад 90 % в структурі реалізації яєць займали 47 сільськогосподарських підприємств, то в 2016 р. – 29 (табл. 2).

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом реалізації яєць

Групи за обсягом реалізації яєць, тис. шт.	2012 р.			2016 р.		
	Кількість господарств у групі	Частка групи у реалізації, %	Рентабельність, %	Кількість господарств у групі	Частка групи у реалізації, %	Рентабельність, %
до 1	84	0,09	-28,0	75	0,2	-18,0
10	44	1,87	-5,9	26	1,9	1,6
20	13	1,65	-0,4	12	2,5	1,0
50	17	5,21	-2,0	11	5,9	9,4
250	30	30,86	28,1	26	39,4	4,2
більше 250	17	60,31	78,0	3	50,1	-2,8
всього	205	100,00	52,6	153	100,0	0,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Господарства корпоративного сектору аграрної економіки 6 груп входять, на нашу думку, до складу основних гравців ринку продукції яєчного птахівництва, зокрема група компаній «OvostarUnion», ПАТ «Агрохолдинг Авангард», «Інтер-Агросистеми», «Ландгут Україна».

Нами визначено показник концентрації за трьома найбільшими птахівничими підприємствами яєчного напрямку (за обсягами реалізації). Так, у 2005 р. три підприємства реалізували 12,4 % усіх яєць, 2012-му – 20,3 %, а у 2016 р. – 50,1 %, що свідчить про посилення концентрації та монополізації ринку.

У сегменті свіжих яєць високий ступінь стандартизації, марки різних товаровиробників практично ідентичні, великої різниці між ними споживачі не вбачають [3]. На лояльність марки найбільшою мірою впливає фактор «місцевості» походження товаровиробника. Сегмент свіжих яєць можна віднести до монополістичної конкуренції з різноманітним асортиментом, великою роллю маркетингових інструментів, таких як бренд, упаковка, методи просування на ринок, а сегмент яєчної продукції - до олігополістичного ринку, де також важливу роль у конкурентній боротьбі відіграє комплекс маркетингу [4].

Економія на масштабах виробництва у лідерів на ринку помірна, оскільки всі компанії мають практично однакові виробничі та збутові витрати.

Лояльність споживача до торгових марок на ринку свіжих яєць дуже низька. Важливим фактором при виборі того чи іншого товаровиробника є ціна, далі з великим відривом фактор «міцєвості» товаровиробника.

У найближчій перспективі з великою ймовірністю можна прогнозувати зростання конкуренції в галузі, оскільки ріст обсягів виробництва випереджатиме ріст попиту.

В умовах уповільнення зростання попиту, однотиповості товарної позиції та відсутності можливості появи конкурентних переваг за рахунок маркетингових інструментів, як спосіб посилення своїх конкурентних позицій основні товаровиробники можуть використовувати такі стратегії: поглинання дрібних товаровиробників більшими або злиття із рівними за можливостями та конкурентною силою; пошук нових ринкових сегментів.

Вплив на конкуренцію в яєчному птахівництві нових товаровиробників, тобто тих, що вийдуть на ринок, розглянемо на основі окремих їх характеристик: економія на масштабах у галузі не має істотного значення, частка постійних витрат відносно невелика, одержати економію на закупівлі основних сировинних компонентів (зернова група, шроти олійних культур) неможливо, оскільки вони є класичним біржовим товаром; вільний доступ до технологій робить цей фактор незначним; низька лояльність покупців до торгових марок спрощує процес переорієнтації кінцевого споживача; ціна є важливим фактором вибору тієї чи іншої торгової марки покупцем, тому нові товаровиробники активно використовують демпінгову політику при виведенні своїх марок на ринок; доступ до каналів збуту для нових товаровиробників може бути ускладнено внаслідок уже сформованих зв'язків із постачальниками яєць [5].

Як відомо, у сегменті свіжих яєць товар недостатньо диференційований, покупець легко переходить від споживання однієї марки до іншої. У сегментах переробки яєць використання таких маркетингових інструментів як брендинг і правильне управління товарним асортиментом може сприяти підвищенню лояльності покупців. Фактор покупців можна віднести до середніх за вагомістю [6].

Аналіз конкурентного середовища функціонування товаровиробників досліджуваної нами галузі дозволив виділити такі можливі стратегії поведінки на ринку: активна політика на ринку злиття та поглинання; збільшення частки на перспективних ринках переробки яєць; подальша диверсифікація збуту; посилення маркетингової активності товаровиробників.

Розглянемо основні рушійні сили та їх вплив на конкурентне середовище в галузі яєчного птахівництва. По-перше, це впровадження нових продуктів. Незважаючи на те, що досліджувана галузь не належить до інноваційних, товаровиробники орієнтуються на розширення асортименту за рахунок відомих за кордоном виробництв, але які раніше не використовувались у вітчизняній практиці: виробництво яєчної продукції, «біояєць», кормів для домашньої птиці, біогазу та органічного добрива на основі курячого посліду. Новизна сегменту передбачає вищу норму прибутку для підприємств, які першими на нього вийдуть. Відповідно, це може стати додатковою конкурентною перевагою.

По-друге, зміна у системі інструментів маркетингу. Посилення монополізації на ринку призводить до збільшення маркетингових бюджетів. Частина товаровиробників яєць та яєчної продукції інвестують у брендинг, інші проводять активні рекламні кампанії та регулярні BTL-заходи [7]. Навіть прибічники консервативних маркетингових стратегій визнають необхідність посилення маркетингової активності. Це дуже важливо в сегментах переробки яєць, де маркетингові фактори відіграють важливу роль.

По-третє, зміна суспільних цінностей та способу життя. Із зростанням рівня добробуту українці дедалі більше уваги приділятимуть здоровому способу життя. Правильно обрана тема здорового життя при позиціюванні важливості й необхідності споживання яєць та яєчної продукції може стати додатковою конкурентною перевагою. У цілому добробут споживачів може знизитися, що може призвести до зниження рівня доходів і зміни структури споживання у бік більш дешевих видів продукції.

По-четверте, зміна у довгострокових тенденціях економічного зростання галузі. Оскільки сегменти свіжих яєць перебувають на перехідному етапі життєвого циклу – від зрілості до насиченості, тому довгострокова тенденція полягає в уповільненні темпів росту галузі, що призведе до витіснення дрібних, неефективних товаровиробників, подальшого укрупнення холдингів і перерозподілу ринку на користь більш ефективних компаній.

Вплив усіх інших факторів на зміну структури конкурентних сил є набагато меншим.

Характерними особливостями українського ринку яєчних продуктів можна назвати такі: ринок недостатньо насичений вітчизняною продукцією внаслідок низького рівня якості окремих видів продукції (наприклад, альбумін). За оцінками експертів сегменти яєчних продуктів мають значні можливості для розвитку; з посиленням конкуренції зростатиме роль брендингу; більшість товаровиробників є інертними у формуванні нових потреб споживачів ринку за рахунок виробництва інноваційних продуктів або оригінальних ідей позиціювання, що формуватиме можливості для розвитку нових сегментів ринку.

Отже, поточна ринкова ситуація характеризується високим рівнем конкуренції та позиціюванням ринку як насиченого із зростаючою орієнтацією на експорт та виникнення періодичних ризиків

затоварювання. У цих умовах при достатньо інтенсивному виробництві конкурентні переваги птахофабрик можуть формуватися й підтримуватися винятково за рахунок активізації маркетингу, який вимагає адаптації наукових підходів до оцінки та прогнозування попиту, ціноутворення, мотивації споживачів, запровадження маркетингових стратегій. Зазначимо, що у дрібних регіональних і місцевих виробників яєць не спостерігається комплексних підходів до використання комплексу маркетингових інструментів.

При дослідженні купівельної спроможності споживачів на ринку свіжих яєць виявлено, що близько 90% респондентів задоволені запропонованим асортиментом у роздрібній торгівлі. Більшість споживачів віддають перевагу відбірним яйцям (56,3%) і першої (31,2%) категорії, незважаючи чи це дієтичні, чи столові яйця (68,0%). Більшості респондентам (55,3%) байдуже, яким є колір шкарлупи, 18,6% респондентів купують лише коричневі яйця, 10,9% – тільки білі. Переважна більшість опитаних згодна купувати домашні яйця та яйця з різними біологічними добавками.

Встановлено, що на вітчизняному ринку при позиціюванні такої продукції, як курячі яйця, активно використовується ідея здорового харчування практично всіма виробниками на ринку. Такі лідери, як ГК «Авангард» та ГК «Овостар Юніон» пропонують споживачам яйця, збагачені омега-3 жирними кислотами або йодом. Однак, слід зазначити, що частка брендваної яєчної продукції на ринку є дуже незначною, серед упізнаваних споживачами брендів можна виокремити ТМ Від доброї курки (компанія «Ландгут Україна»), ТМ Ясенсвіт (ГК «OvostarUnion»), ТМ «Квочка» (компанія «Авангард») [6].

Одним із найважливіших елементів комплексу маркетингу є цінова політика, як сукупність заходів і стратегій з управління цінами і ціноутворенням, встановлення на товари таких цін, які відповідають витратам на виробництво і просування товару, кон'юнктурі ринку й будуть забезпечувати прибуток підприємству [8].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, функціонування українських птахівничих підприємств на цільових сегментах ринку яєць та яєчної продукції вимагає врахування тієї обставини, що ринок постійно динамічно розвивається. Для того, щоб пристосуватися до змін ринкових умов і продовжити успішне функціонування підприємства, необхідно враховувати численні фактори на всіх етапах управління маркетингом і забезпечувати гнучке пристосування підприємства до їх змін. Проявом адаптації підприємств до змін факторів середовища функціонування є інструменти маркетингу, серед яких важливе місце відводиться продуктовим стратегіям, забезпечення відповідності продукту вимогам ринку, маркетинговим комунікаціям, які сприяють нарощуванню обсягів реалізації.

Основними напрямками формування конкурентних переваг підприємствами яєчного птахівництва є: впровадження нових продуктів (виробництво яєчної продукції, «біояєць», кормів для домашньої птиці, біогазу та органічного добрива на основі курячого посліду); активізації інструментів формування попиту та стимулювання збуту продукції; урахуванням зміни поведінки споживачів, зокрема, здоровому способу життя; урахування зміни у довгострокових тенденціях розвитку галузі (оскільки сегменти свіжих яєць перебувають на перехідному етапі життєвого циклу – від зрілості до насиченості, тому довгострокова тенденція полягає в уповільненні темпів росту галузі, що призведе до витіснення дрібних, неефективних товаровиробників, подальшого укрупнення холдингів і перерозподілу ринку на користь більш ефективних компаній.

Література

1. Пірог С. В. Тенденції розвитку галузі птахівництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 61-63.
2. Бойко Л. О., Бойко В. О., Аверчева Н. О. Розробка прогнозу та перспективи розвитку галузі птахівництва до 2020 року. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 4/6(30). С. 34-41.
3. Дяченко О. В. Питання сучасного розвитку аграрних підприємств птахівничого напрямку. *Вісник Сумського національного аграрного університету: серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Випуск 4(71). С. 91-93.
4. Беженар І. М., Васюта Т. М. Стан та перспективи розвитку птахівництва в Україні. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 41-51.
5. Вегнерук Н. П., Васюк К. М. Стан та перспективи підвищення ефективності виробництва продукції птахівництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 21. С. 83-85.
6. Григорьев С. О. Сучасний стан виробництва продукції птахівництва в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: економіка*. 2016. Випуск 1(47). Т. 1. С. 131-135.
7. Ставська Ю. В. Передумови розвитку підприємств галузі птахівництва в умовах глобалізації агропродовольчого ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 10. С. 171-174.
8. Прозорова Н. В. Управління витратами підприємств яєчного птахівництва як фактор підвищення їх конкурентоспроможності. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3. С. 57-63.

References

1. Piroh, S.V. (2017), "Factors of economic efficiency of poultry", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 10, pp.61-63.
2. Boiko, L.O., Boiko, V.O., and Avercheva, N.O. (2016), "Forecast and prospects of poultry industry development in the period by 2020", *Tekhnolohicheskyy audit i rezervy proizvodstva*, no. 4 /6(30), pp. 34-41.
3. Diachenko, O.V. (2017), "Contemporary issues of agricultural enterprises poultry direction", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: seriya «Ekonomika i menedzhment»*, iss. 4(71), pp. 91-93.
4. Bezhenar, I.M. and Vasiuta, T.M. (2015), "State and prospects of the poultry farming in Ukraine", *Ahrosvit*, no. 18, pp. 41-51
5. Vehneruk, N.P. and Vasiuk, K.M. (2015), "State and prospects of improving the efficiency of poultry production", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 21, pp. 83-85.
6. Hryhoriev, S.O. (2016), "Current status of poultry production in Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: ekonomika*, iss. 1(47), vol. 1, pp. 131-135.
7. Stavskaya, Yu.V. (2015), "The background of the poultry industry in a globalized of agrifood market", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, iss. 10, pp. 171-174.
8. Prozorova, N.V. (2015), "Enterprises cost management companies of egg poultry farming as a factor of competitiveness", *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 3, pp. 57-63.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

УДК 339.138

JEL Classification D4

Марчишин Н.Я.,
аспірант* кафедри економіки підприємств і корпорацій,
Гринчуцький В.І.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри
економіки підприємств і корпорацій,
Тернопільський національний економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Marchyshyn N.Ya.,
postgraduate student at the department of
economics of enterprises and corporations,
Hrynychtskyi V.I.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the department
of economics of enterprises and corporations,
Ternopil National Economic University

CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF MARKETING INNOVATIONS AT ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток підприємства і підвищення його конкурентоспроможності неможливий без інноваційних зрушень у технологічній, організаційній та маркетинговій сферах. Досягнення успіху вимагає не лише реалізації якісних технічних і технологічних рішень, а й побудови прогресивної системи просування на ринок результатів таких рішень. Сьогодні вже не достатньо зробити якісний рекламний ролик чи виготовити яскравий взірець зовнішньої реклами. Крім здійснення

* Науковий керівник: Гринчуцький В. І.– д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій THEU

технологічних інновацій, підприємства та компанії повинні активізовуватись також в організаційних і/або маркетингових інноваціях, що підтримують продуктові й процесові інновації, інтенсифікують якість і ефективність роботи підприємства та оптимізують обмін інформацією й використання нових знань і технологій, а також можуть впливати на продуктивність фірми, вихід на нові ринки або сегменти ринку та розроблення нових способів просування продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку маркетингу не є новим в світовій та вітчизняній науці, однак в останній період підхід до побудови системи комунікацій зі споживачем, зважаючи на появу низки новітніх практичних маркетингових механізмів, набув стрімкого інноваційного розвитку. В зв'язку з цим з'явилася низка нових праць в цьому напрямку. Одним з піонерів інноваційного маркетингу є М. Ліндстрьом [1], який визначив на науковому рівні можливості впливу на органи відчуття людини з чіткою комерційною метою. Дж. Левінсон на науковому рівні обґрунтував методи партизанського маркетингу [2] та його різновидів для компаній малого та середнього бізнесу. Ф. Котлер та Т. де Без сформували основи латерального маркетингу [3] як концепції диверсифікації цільової споживчої орієнтації специфічних товарів. А. Колесніков, розглядаючи основні аспекти нейромаркетингу [4], та його динамічної ролі у формуванні системи брендингу підприємства [5] характеризує інноваційні аспекти впливу на сенсорні індикатори дійсних та потенційних споживачів, практику здійснення цього закордонними компаніями та можливості акумулювання досвіду. Дослідженню концептуальних засад і практики реалізації маркетингових комунікацій присвячені праці Н. Ілляшенка [6]. І. Тараненко та С. Яременко звертають увагу на закордонну практику інноваційного маркетингу та напрямки його використання в сфері інтернет-комунікацій вітчизняних підприємств зі споживачами [7]. Ці та низка інших публікацій охоплюють значну частину аспектів маркетингових інновацій, однак інтенсивний розвиток та диверсифікація даного напрямку потребують постійного наукового моніторингу, розвитку та поглиблення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження динаміки розвитку маркетингових інновацій та їх різновидів в сучасний період, виокремлення основних її закономірностей та окреслення основних можливостей і перспектив розвитку маркетингових комунікацій підприємств на інноваційній основі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійний ріст і диверсифікація інноваційного розвитку в технологічному і продуктовому вимірі обумовлює необхідність креації і поширення нового інструментарію реалізації продукції чи послуг. Сучасні методи креації інтелектуального капіталу в системі інновацій розглядаються доволі ґрунтовно [8]. Одним з напрямків інтелектуалізації розвитку підприємства є розробка методів інноваційного маркетингу.

На сьогодні розроблено низку методик інноваційного маркетингу. До найбільш розроблюваних методик в сучасному світовому бізнес-середовищі відноситься партизанський маркетинг, сенсорний маркетинг (нейромаркетинг), «маркетинг чуток», маркетинг об'єднання, латеральний маркетинг, «холістичний» маркетинг. Даний перелік не є вичерпним і зміст різновидів постійно поглиблюється. Так маркетологи зазначають, що на сьогоднішній день перелік складових «холістичного» маркетингу є фактично невичерпним [6, с. 15]. Разом з тим, більшість вітчизняних підприємств складові інноваційного маркетингу застосовуються досить обмежено, а часто застосовується лише традиційний маркетинг. За даними офіційної статистики (рис. 1) 72,8% інноваційно активних підприємств впроваджували організаційні або маркетингові інновації.

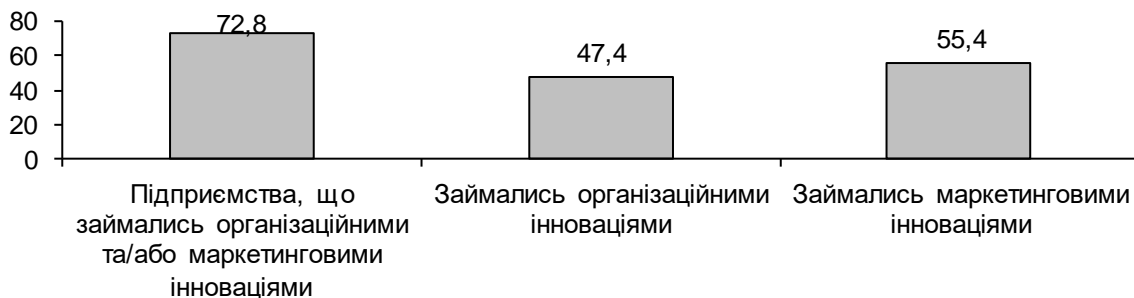

Рис. 1. Розподіл підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, у % до всіх інноваційно активних підприємств

Джерело: [9]

З рисунку 1 бачимо, що лише 55,4% інноваційно активних підприємств займалися маркетинговими інноваціями, що є досить низьким показником. Причинами цьому може бути як недостатнє суб'єктивне розуміння необхідності розвитку маркетингового інструментарію, так і об'єктивні причини, що не завжди залежать від підприємства

У 2016 році підприємствами було впроваджено 4139 інноваційних видів продукції, з яких 978 –

нових виключно для ринку, 3161 – нових лише для підприємства [10]. Звідси очікуваним є формування додаткового інноваційного маркетингового інструментарію для формування і розвитку споживчого ринку для даної продукції. Разом з тим реалізація такої стратегії має місце тільки поодинокі. Упродовж 2014–2016 рр. частка підприємств, які займались інноваційною діяльністю, за рекомендованими видами економічної діяльності становила 18,4 %, у т.ч. здійснювали технологічні інновації – 11,8 % (5,7 % – продуктові та 10,3 % – процесові), нетехнологічні – 13,4 % (8,7 % – організаційні та 10,2 % – маркетингові) [9]. Звідси можна стверджувати про недостатню увагу підприємств до маркетингових інновацій через низку об'єктивних та суб'єктивних причин. Звичайно, що однією з головних перешкод є фінансова. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 22036,0 млн грн (або 94,9 % загального обсягу витрат на інновації).

Протягом 2016 року на інновації підприємства витратили 23,2 млрд грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 19,8 млрд грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,4 млрд грн, на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд грн та 0,9 млрд грн – на іншу інноваційну діяльність (уключаючи проектування, навчання, маркетинг та іншу відповідну діяльність (інші витрати) [9].

В умовах інноваційного розвитку однією з цілей здійснення маркетингових інновацій є залучення нових груп споживачів. Таку ціль відзначають в середньому 30-80 % підприємств. Вихід на нові ринки збуту за рахунок маркетингових інновацій відзначають 11-45 % підприємств. Закономірно, що, зважаючи на нерадикальну інноваційну діяльність, основна частка підприємств (50-95 %) інноваційний маркетинг здійснюють задля утримання чи збільшення частки ринку [7, с. 210].

Зважаючи на оточуюче рекламне середовище, бачимо, що низка підприємств запроваджує сучасні маркетингові технології, однак комплексна система маркетингової комунікації з теперішнім і потенційним споживачем є недостатньо розробленою попри значну кількість обґрунтованих в літературі та реалізованих на практиці інноваційних маркетингових технологій.

Згідно даних Всеукраїнської рекламної коаліції, починаючи з 2010 року, рекламно-комунікаційний ринок України показував зростання 12-17,6 % щорічно. Виняток становив 2015 рік, коли зростання склало 0,6 %. При цьому відбулося зниження витрат на рекламу в межах від 6,2 до 24 %, а саме в пресі (-21 %), зовнішня реклама (-7,5 %) та реклама в кінотеатрах (-20 %). Зростання продемонстрували такі комунікаційні напрями, як телебачення (+6 %), радіо (+5 %) та інтернет-реклама (+11,3 %) [11].

Розуміння чіткого вектору маркетингових інновацій потребує більшої деталізації напрямків їх здійснення. Оскільки в напрямку маркетингового розвитку провідні вітчизняні підприємства намагаються керуватися закордонним досвідом, як орієнтир розглянемо співвідношення нових методів маркетингу підприємствами ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення нових методів маркетингу, що впроваджували підприємства країн ЄС

№з /п	Країна	Частка підприємств, що впроваджували певні маркетингові інновації (% від загальної кількості підприємств)			
		Значні зміни в естетичному дизайні та упакуванні	Нові методи розподілу	Нові технології просування	Нові методи ціноутворення
1	2	3	4	5	6
1	Бельгія	16,4	14,2	27,1	11,0
2	Болгарія	18,1	15,9	23,2	22,6
3	Чеська Республіка	24,6	20,8	34,0	10,5
4	Німеччина	22,0	29,1	25,8	16,3
5	Естонія	20,5	22,1	19,2	18,3
6	Греція	39,3	22,9	42,5	27,0
7	Іспанія	19,1	17,3	20,8	12,8
8	Франція	24,3	14,5	27,2	20,8
9	Хорватія	31,6	26,8	31,0	32,9
10	Італія	27,7	16,1	29,2	25,6
11	Кіпр	34,9	58,5	54,0	29,2
12	Литва	23,5	21,7	23,5	28,0

продовження табл 1

1	2	3	4	5	6
13	Люксембург	21,8	20,2	28,2	23,0
14	Угорщина	20,6	19,9	23,8	23,9
15	Мальта	33,6	36,8	49,3	36,1
16	Нідерланди	15,1	21,0	27,8	14,6
17	Австрія	30,3	26,2	33,3	17,2
18	Польща	18,3	16,0	21,9	18,8
19	Португалія	34,8	21,7	34,1	31,0
20	Румунія	32,2	31,3	26,4	29,8
21	Словенія	33,9	29,1	34,3	31,2
22	Словацьчина	28,6	19,8	30,1	21,4
23	Фінляндія	21,2	19,3	33,3	23,9
24	Швеція	25,8	24,8	32,0	22,4

Джерело: [7]

Як видно з наведених даних таблиці 1, у 19 з 24 країн більша увага приділяється саме новим методам розподілу та технологіям просування товару. Виняток склали лише Хорватія, Литва, Угорщина (нові методи ціноутворення) та Португалія і Румунія (значні зміни в естетичному дизайні та упакуванні).

Максимальне зростання в останній період демонструють цифрові маркетингові комунікації, в тому числі завдяки Youtube, а також очікуване застосування інтернет-аукціонів. Разом з тим окрім розвитку цифрових маркетингових комунікацій інтенсивного розвитку набувають технології впливу на сенсорні нейробіологічні індикатори споживацького вибору, що може бути предметом поглиблення і продовження досліджень в даному напрямку.

У таблиці 2 наведено розподіл підприємств, які вважали, що описані вище фактори суттєво впливали на їхнє рішення розвивати інноваційні проекти або стримували здійснення інноваційної діяльності упродовж 2014–2016 рр.

Таблиця 2

Розподіл неінноваційних підприємств за причинами, що перешкоджали здійсненню інновацій протягом 2014-2016 рр., %

Немає вагомих причин здійснювати інновації	83,0
у тому числі	
низький попит на інновації на ринку	10,2
через попередні інновації	8,7
через дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку	5,9
відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій	9,3
Можливого впровадженню інновацій перешкоджають вагомі чинники	17,0
у тому числі	
відсутність коштів у межах підприємства	9,7
відсутність кредитів або приватного капіталу	5,0
зависокі витрати на інновації	9,0
відсутність кваліфікованих працівників	2,0
відсутність партнерів по співпраці	1,4
труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій	6,5
невизначений попит на інноваційні ідеї	2,8
занадто велика конкуренція на ринку	5,3
законодавчі/нормативні акти, що створили додаткове навантаження	5,8

Джерело: [9]

З таблиці 2 бачимо, що основною причиною недостатньо інтенсивного розвитку інновацій є фінансова (відсутність власних коштів, доступного кредитного капіталу та труднощі в отриманні державної допомоги), але водночас значною є проблема конкуренції (не завжди ринкової) та правового регулювання.

Необхідно взяти до уваги, що ці результати оцінені в цілому по країні й показують лише тенденції, що склалися. Ситуація може дещо відрізнятись на рівні виду діяльності й навіть на рівні підприємств, а також з огляду на те, що перелік і значущість перешкоджаючих факторів може залежати від віку, розміру, галузі та інноваційності підприємства.

Описані вище напрямки інноваційного маркетингу та їх специфіка відносно окремих підприємств не є вичерпною. Як зазначалося вище є низка інших напрямків. Розглянемо окремі з них на предмет використуваності на вітчизняних підприємствах та можливостях адаптації.

Удосконалення маркетингових технологій в напрямку поширення і розподілу продукції стало основою для виникнення партизанського маркетингу. Ключова відмінність саме партизанського маркетингу полягає у максимальній відмові від вартісних бюджетів і переорієнтації на більш точкову взаємодію зі споживачем. На початкових етапах розвитку даної маркетингової технології (80-ті роки в США) до неї вдавалися переважно малі і середні компанії через нестачу фінансових ресурсів, однак дуже швидко великі компанії і корпорації також зрозуміли її переваги. На науковому рівні партизанський маркетинг в середині 1980-х років визначив американський економіст Джей Левінсон, який досліджував шляхи здешевлення рекламних бюджетів компаній. Значну частину таких методів він описав у своїй праці [2]. Одним з ключових аспектів такого маркетингу є встановлення довірливих відносин зі споживачем та клієнтом. На сьогодні цей метод використовують такі гіганти, як IBM, Microsoft, Volvo, Mercedes, Adobe, American Express, Procter &Gamble, Nissan. Дані компанії витрачають до 35 % рекламного бюджету саме на партизанський маркетинг [12, с. 358].

Партизанський маркетинг, використовуючи інструменти масового, локального та цільового впливу максимально наближує до себе споживачів, зокрема:

1) потенційні та існуючі клієнти. Налагодження ефективних комунікативних каналів є найважливішим для "партизан". Клієнти та споживачі повинні усвідомлювати, що компанія їх цінує, дослухається та враховує їхню думку.

2) персонал. Усі співробітники повинні постійно відчувати цінування компанією їх професіоналізму і ділових якостей, адже згуртована команда персоналу сприятиме процвітанню будь-якого бізнесу.

3) конкуренти. На перший план виходить не загострення конкурентної боротьби, а укладення мирових угод і стратегічних альянсів. Застосування так званого "фьюжн-маркетингу" (fusion marketing – маркетинг об'єднання) є високорезультативним [13].

З наведеного бачимо, що партизанський маркетинг ставить за мету створення максимально тісних асоціативних зв'язків з потребами кожного окремого споживача. Таким чином партизанський маркетинг на свідоме залучення уваги, і на перший план виводить не товар, а споживача.

Ще одним напрямком інноваційного маркетингу, дуже чітко орієнтованим на споживача є сенсорний маркетинг. Однак, на відміну від попереднього, він орієнтований на вплив на індикатори несвідомого вибору споживача. Через вплив на нейробіологічні індикатори споживачів (слух, нюх, дотик, смак і зір) даний вид інноваційного маркетингу створює чітку асоціацію з визначеним видом продукції чи компанією. На основі урахування психологічних аспектів особистості, особливостей продукції, регіонального розміщення, майнового стану та низки інших купівельних чинників споживача формується максимально тісний асоціативний ряд з певним продуктом чи компанією.

Подальший розвиток маркетингових технологій спричинив появу у 2000-х рр. латерального та холістичного маркетингу.

Наукові засади латерального маркетингу сформували Ф. Котлер та Т. де Без [3].

Особливістю латерального маркетингу є те, що він не спрямований на переорієнтацію споживача чи диверсифікацію споживчого ринку, а на створення абсолютно нових ніш чи проникнення в незайняті. Здійснення латерального зрушення передбачає застосування до елемента товару (однієї з якісних характеристик товару, упакування, атрибутів бренда й т.д.) одного із шести методів: заміну, виключення, об'єднання, реорганізацію, гіперболізацію, інверсію. Приклади цього часто спостерігаються на закордонних та вітчизняних товарах для дітей. Прикладом є кіндер-сюрприз, в якому поєднано іграшка та молочний шоколад, що поєднує дві різноорієнтовані покупки в одну. На звороті картонних упаковок продукції для дітей вітчизняного виробництва часто зображають настільні ігри з використанням гральних кубиків та фішок. Такий досвід раціонально продовжувати для продукції з картонними упаковками високої якості. Останнім часом суттєво підвищилася якість дизайну, ергономіки та матеріалу упакування молочної продукції деяких торгових марок, зокрема ТМ Молокія. Напрямок продовження цього може бути розроблення дизайну упаковки серії взаємопов'язаних сюжетів через текст або графічні зображення чи малюнки з метою гри чи збирання технічних конструкцій з частин упакування. Таким чином можна сказати, що латеральний маркетинг дає можливість створювати нові споживчі ринки шляхом поєднання суміжного або взагалі не поєднуваного. Для цього є необхідним створення нового ринкового простору, наявності значних інтелектуальних ресурсів та здатності підприємця до ризику.

Новітнім напрямком маркетингу, що передбачає максимальне об'єднання маркетингових засобів є холістичний маркетинг. Етимологічне тлумачення терміну «холістичний» визначає його як

комплексний, інтегральний підхід до предмету (системи) як до одного цілого, а не просто сукупності частин.

Кінцевою цільовою ринковою функцією маркетингу є підвищення ефективності роботи підприємств та урізноманітнення варіантів споживацького вибору, що призводить до підвищення соціальної ефективності ринку загалом. З одного боку, комплекс заходів з розвитку пропозиції товарів, послуг, цін, спеціальних заходів, зв'язків з громадськістю визначає прибуток підприємства і вищу ступінь задоволення потреб споживачів, а з іншого – це і є основою холистичного маркетингу. Таким чином вже на ранніх етапах розвитку інноваційного маркетингу необхідність комплексної холистичної моделі маркетингу визначалась як безумовна. Таким чином концепція холистичного маркетингу це результат багаторічної еволюції поглядів підприємців на свою діяльність на ринку і сам ринок, що відбувається внаслідок розвитку продуктивних сил суспільства. Холистичний маркетинг включає в себе чотири компоненти: маркетинг взаємовідносин (покупець, посередник, партнер), інтегрований маркетинг (товар, ціна, збут, просування), внутрішній маркетинг (персонал, акціонери, внутрішні комунікації) і соціально відповідальний маркетинг (етика, суспільство, право, екологія) [14].

Таким чином, холистичний маркетинг не просто розширює комплекс маркетингу, а визначає його як безперервну динамічну відкриту систему, складові якої поки що ніхто не перелічив. Разом з тим багато прогресивних вітчизняних та закордонних підприємств в своїй діяльності намагаються побудувати комплексну відкриту систему маркетингу, що і визначає її холистичність.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показує множинність і відмінність підходів до здійснення маркетингових операцій та їх орієнтацію на точкову чи комплексну взаємодію з тими чи іншими індикаторами споживацького вибору. Попри значну увагу до даних підходів можливість їх уточнення, у зв'язку з інноваційністю, залишається відкритою й актуальною і потребує подальшого науково-практичного розгляду.

Література

1. Линдстром М. Чувство бренда. Роль пяти органов чувств в создании выдающихся брендов. Москва: Эксмо, 2006. 272 с.
2. Левинсон Дж.К. Партизанский маркетинг. Простые способы получения больших прибылей при малых затратах. М.: Эксмо, 2008. 398 с.
3. Котлер Ф., Триас де Без Ф. Новые маркетинговые технологии. Методики создания гениальных идей. С.-Пб: Нева, 2004. 192 с.
4. Колесніков А., Шульгат Н. Нейромаркетинг: новітні інструменти ототожнення бренду. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11kariob.pdf> (дата звернення: 11.03.2018).
5. Колесніков А. П., Шульгат Н. І. Основні засади, механізми та можливості розвитку брендингу в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 2. С. 37-40.
6. Ілляшенко Н. С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2011. 192 с.
7. Тараненко І. В., Яременко С. С. Інноваційна трансформація комплексу маркетингових комунікацій в умовах глобалізації. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. №1. С. 207-217.
8. Собко О. М. Економічна діагностика впливу інноваційного інтелектуального капіталу на креацію вартості підприємства. *Соціально-економічні проблеми та держава*. 2015. № 2(15). С. 303-313.
9. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2014-2016 років (за міжнародною методологією). URL : <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2018).
10. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. URL : <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2018).
11. Объем рекламного рынка Украины 2015. Экспертная оценка всеукраинской рекламной коалиции. URL : <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics> (дата звернення : 12.03.2018).
12. Горбаль Н. І., Грушак Б. Т., Дутко З. М. "Партизанський" маркетинг у міжнародних корпораціях. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 797. С. 356–362.
13. Бобрицька Н. Д. Партизанський маркетинг на сучасному ринку. *Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів*. 2011. Вип. 26. С. 119–128.
14. Герасимьяк Н. В. Холистичний маркетинг як нова парадигма розвитку маркетингу. *Ефективна економіка*. 2012. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1280> (дата звернення: 17.03.2018).

References

1. Lindstrom, M. (2006), *Chuvstvo brenda. Rol pyati organov chuvstv v sozdanii vydayushchikhsya brendov* [Brand Sense: Build Powerful Brands through Touch, Taste, Smell, Sight, and Sound], Eksmo, Moscow, Russia, 272 p.

2. Levinson, J.C. (2008), *Partizanskiy marketing. Prostyye sposoby polucheniya bol'shikh pribyley pri malykh zatratakh* [Guerrilla Marketing: Easy and Inexpensive Strategies for Making Big Profits from Your Small Business], Eksmo, Moscow, Russia, 398 p.
3. Kotler, P. and Trias de Bez, F. (2004), *Novyye marketingovyye tekhnologii. Metodiki sozdaniya genialnykh idey* [Lateral Marketing: New Techniques for Finding Breakthrough Ideas], Neva, St.-Peterburg, Russia, 192 p.
4. Kolesnikov, A. and Shulhat, N. (2011), "Neuromarketing: brand new tools identification", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, iss. 2 (5), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11kapiob.pdf> (access date March 03, 2018).
5. Kolesnikov, A.P. and Shulhat, N.I. (2011), "Basic principles, mechanisms and opportunities for the development of branding in Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2, pp. 37-40.
6. Illiashenko, N.S. (2011), *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv* [Organizational and economic bases of innovative marketing industry], monograph, Vyd-vo SumDU, Sumy, Ukraine, 192 p.
7. Taranenکو, I.V. and Yaremenko, S.S. (2016), "Innovative transformation of the complex of marketing communications in the conditions of globalization", *Ekonomichniy nobelivskiy visnyk*, no. 1, pp. 207-217.
8. Sobko, O.M. (2015), "Economic diagnostics of innovative intellectual capital impact on the enterprise value creation", *Sotsialno-ekonomichni problemy ta derzhava*, no. 2(15), pp. 303-313.
9. "Survey of innovation activity in the economy of Ukraine for the period 2014-2016 (according to the international methodology)", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date March 14, 2018).
10. State Statistics Service of Ukraine "Research and innovation activity in Ukraine. Statistical yearbook", available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date March 14, 2018).
11. "The volume of the advertising market of Ukraine 2015. Expert evaluation of the all-Ukrainian advertising coalition", available at: <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics> (access date March 12, 2018).
12. Horbal, N.I., Hrushchak, B.T. and Dutko, Z.M. (2014), "Guerrilla" marketing in international corporations", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 797, pp. 356–362.
13. Bobrytska, N.D. (2011), "Guerrilla marketing in the modern market", *Ekonomika ta pidpriemnytstvo : zb. nauk. pr. molodykh uchenykh ta aspirantiv*, iss. 26, pp. 119–128.
14. Herasymyak, N.V. (2012), "Holistic marketing as a new paradigm for marketing development", *Efektivna ekonomika*, no. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1280> (access date March 17, 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2018 р.

УДК 338.439.5: 637.564
JEL Classification Q 11

Ібатулін М.І.,
д-р екон. наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
Артімонова І.В.,
канд. екон. наук, доцент,
Білоцерківський національний аграрний університет,
Копитець Н.Г.,
канд. екон. наук, с.н.с.,
ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Ibatullin M.I.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Artimonova I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Kopytets N.H.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow,
NSC «Institute of Agrarian Economics»

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF DEMAND FOR PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Продукти забою свиней були традиційними видами продуктів харчування жителів України, зокрема сало. Такій ситуації сприяли природно-кліматичні умови приживання більшості жителів країни і відповідно національні, психографічні (відношення до споживання м'яса тощо) та релігійні традиції. Раціональною нормою споживання свинини в розрахунку на одну особу 34 кг, чи 43 %. Проте, нині рівень споживання продуктів забою свиней значно нижчий за науково обґрунтовану норму. При цьому необхідно наголосити про порушення структури споживання м'яса і м'ясопродуктів. Так, у 2016 р. у структурі споживання м'яса найбільшу питому вагу займало м'ясо птиці – 46%, на свинину припадало 38%, на яловичину – 15%, на інші види – 1%. Свинина в 2015 р. в структурі споживання м'яса і м'ясопродуктів свинина займало близько 35 %. Дана обставина викликана насамперед економічними чинниками (дещо нижчими цінами на продукти забою в порівнянні з іншими видами м'яса та м'ясопродуктів) та культурою споживання більшості населення України, яка була сформована на протязі тривалого періоду часу.

Прийняття відповідних нормативно-правових актів, що обмежують можливість реалізації продуктів забою свиней особистими селянськими господарствами (ОСГ) спричинить скорочення товарної пропозиції і відповідно призведе до подальшого зростання цін на свинину, що призведе до скорочення обсягів споживання. Необхідно зазначити, що в структурі поголів'я свиней на частку господарств населення приходиться близько 47 %. Крім, того буде спостерігатися зменшення частки надходжень свинини від ОСГ в структурі споживання сільських домогосподарств. В зв'язку з цим постає необхідність формування ефективну збутову інфраструктуру ринку продукції свинарства, зокрема створювання мережу забійних пунктів та здійснити розробку і практичне застосування методів державного регулювання цін на продукти забою свиней.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування ринку продукції тваринництва, зокрема свинарства, присвячено праці таких науковців: І. Баланюка, П. Березівського, Р. Грабовського, С. Дусановського, О. Мазуренка, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, Т. Мостенської, І. Яціва та багатьох ін. Ці наукові дослідження досить глибоко розкривають сучасне розуміння сутності, призначення та напрямів розвитку агропродовольчого ринку і важелів економічного регулювання, об'єктивно розкривають необхідність поєднання ринкового саморегулювання й економічного регулювання із урахуванням змін, що відбуваються у вітчизняній та світовій економіці.

Зокрема, дослідження І. Баланюка, С. Дусановського були спрямовані на оцінку методологічної основи формування ринкових цін на продукцію свинарства. В працях О. Мазуренка, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, Т. Мостенської, І. Яціва розкривалися методи державного регулювання ринку продукції тваринництва, зокрема свинарства. Проведений аналіз результатів останніх досліджень і публікацій засвідчує, що поставлена проблема вимагає продовження її вивчення. Особливо важливо повніше розкрити питання залежності попиту від якості товарної продукції, зокрема доцільності створення системи забійних пунктів в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень оцінки попиту на продукцію свинарства та практичних рекомендацій щодо створення системи забійних пунктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура харчування, знання і дотримання правил раціонального харчування значною мірою впливають на здоров'я людини. Одним із найважливіших продуктів у її харчуванні є м'ясо і вироби з нього. М'ясо – дуже корисний харчовий продукт, що забезпечує людський організм повноцінним білком (незамінні амінокислоти), вітамінами В₂, В₆, РР, В₁₂, біодоступним залізом, селеном, цинком.

Свого часу Ф. Енгельс у своїй статті «Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину» (1876 р.) писав: «М'ясна їжа містила в майже готовому вигляді найбільш важливі речовини, яких потребує організм для свого обміну речовин; вона скоротила процес травлення і разом з ним тривалість інших вегетативних (тобто відповідних явищ рослинного життя) процесів в організмі і цим зберегла більше часу, речовини та енергії для активного прояву тваринної, у власному розумінні слова, життя» [1].

Результати опитування покупців на роздрібних продовольчих ринках міст Києва, Хмельницького, Одеси свідчать, що основними факторами, які впливають на вибір свинини як продукту харчування є: стать – переважна більшість споживачів свинини чоловіки, незалежно від того, що частіше купують даний вид м'яса саме жінки; вік – цільовий сегмент споживачів (78,3 %) коливається від 23 до 60 років, на другому місці прихильники споживання даного виду м'яса – підлітки – це 11,9 %. Однак не віддають перевагу свинині у щоденному споживанні люди віком від 60 до 76 років, які становлять 9,8 % групи респондентів; купівельна спроможність споживача є важливим параметром у виборі даного виду м'яса; ціна – умовний елемент у сукупності із попереднім параметром. За даними досліджень, 63 % респондентів вважають зниження цінового фактора дієвим елементом стимулювання збуту незалежно від сезону.

Протягом 2000–2016 рр. збільшувались обсяги споживання охолодженої свинини в розрахунку на одну особу на 41,5 %, при цьому споживання сала знизилось на 32,7 % і в 2016 р. становило 6,2 кг.

Так, у 1991 р. споживання м'яса на 1 особу населення в Україні становило 74 кг, 28 % із яких припадало на м'ясо, а 72 % – на ковбасні вироби. Разом зі зниженням платоспроможності населення скорочувалося і споживання м'ясних виробів. У 2001 р. воно становило 33,6 кг, а структура ковбасних виробів і м'яса була вже 50 % : 50 %. У 2016 р. становило 54,4 кг на 1 особу, 30 % з яких було спожито у вигляді ковбасних виробів, а 70 % – як м'ясо. За прогнозами ФАО, до 2020 р. в структурі споживання м'яса українцями 80 % становитиме споживання м'яса натурального [2].

Доказом вищезазначеної тенденції є структура товарного асортименту м'ясопереробних підприємств, які, орієнтуючись на краще задоволення попиту споживачів, розширюють асортимент товарних позицій охолодженого і замороженого м'яса.

Споживання сала, незважаючи на його традиційність, як одного з основних видів продуктів харчування жителів України, поступово знижується, що також є індикатором рівня матеріального достатку населення. Схоже явище спостерігалось у 30-ті роки минулого століття в США [3].

Упродовж 2000–2016 рр. можна виділити два періоди у зміні вибору окремих видів продукції свинарства. Так, перший – 2000–2006 рр., коли рівень споживання сала перевищував обсяги споживання охолодженої свинини. Він характеризувався поступовим підвищенням рівня купівельної спроможності населення при збереженні культури харчування – пріоритетними видами продукції у споживачів була жирна свинина та сало [4].

Другий період – 2007 р. і по нинішній час. Незважаючи на незначні коливання купівельної спроможності кінцевого споживача, рівень споживання охолодженої свинини перевищує величину споживання сала, що свідчить про суттєві зміни в структурі харчування населення та певною мірою про його доступність і зміну смакових уподобань населення.

Зазначимо, що до 2012 р. спостерігалось перевищення рівня споживання свинини в сільській місцевості порівняно з жителями великих і малих міст. На нашу думку, це можна пояснити споживанням значної кількості свинини, яка була вироблена в особистих селянських господарствах. Проте в наступні роки простежується протилежна ситуація, що свідчить про суттєві зміни в структурі харчування та споживчих уподобаннях міського населення порівняно з сільським. При цьому в сільських домогосподарствах споживають значно більшу кількість сала порівняно з міськими. Ця обставина свідчить, що жителі сільської місцевості з певних причин, зокрема і через відсутність коштів для купівлі свинини та спрямування значної частини вирощених живих свиней на забій компенсували потребу в продуктах тваринного походження за рахунок споживання сала. Така тенденція призводить до розбалансування раціону харчування сільського населення.

Важливим показником якісного харчування населення є забезпечення збалансованості його раціонів відповідно до обґрунтованих норм споживання. Встановлено, що калорійність харчування сільського населення на 6,0% перевищує середні норми внаслідок надмірного споживання жирів і цукру (відповідно в 1,7 та 1,5 раза вище фізіологічних норм потреби).

Відсоток жирів у загальній калорійності раціонів обстеженої популяції населення перевищує нормативи в 1,5 раза. Кількість загального жиру й насичених жирних кислот у раціонах сільського населення села перевищує рекомендовані норми в 1,7 рази. Серед жирів переважна більшість тваринного походження, за рахунок яких організм одержує у півтора рази більше калорій, ніж за рахунок рослинних. Співвідношення поліненасичених жирних кислот до насичених жирних кислот – 0,7 замість 1,0. Рівень холестерину в харчуванні сільських жителів на 30% перевищує нормативні показники, підвищує ризик прояву різних хвороб [4].

З метою визначення впливу доходів населення на рівень споживання свинини нами розраховано коефіцієнт еластичності (табл.1). Значення цього коефіцієнта високе, за винятком останньої групи споживачів. Найвище значення коефіцієнта еластичності зафіксовано у групі населення із рівнем доходів 1001–1250 грн/міс., найнижче було -0,151 у групі із рівнем доходу 5001–6000 грн/міс.

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнта еластичності споживання свинини залежно від рівня доходів споживачів, 2016 р.

Групи за середньо-душовими доходами на місяць, грн	Всього сукупних ресурсів, тис. грн/рік	Фактичне споживання свинини, кг	Розрахунковий рівень споживання	Похідна	Коефіцієнт еластичності
До 500	5,089	2,51	4,0	0,5904	0,751
501–750	7,849	5,22	5,6	0,5711	0,800
751–1000	10,687	8,06	7,2	0,5512	0,819
1001–1250	13,615	9,04	8,8	0,5307	0,823
1251–1500	16,500	11,17	10,3	0,5105	0,819
1501–1750	19,388	11,86	11,7	0,4903	0,811
1751–2000	22,479	13,89	13,2	0,4686	0,798
2001–2250	25,434	15,44	14,6	0,4480	0,782
2251–2500	28,414	16,62	15,9	0,4271	0,765
2501–2750	31,336	17,18	17,1	0,4067	0,746
2751–3000	34,428	17,61	18,3	0,3850	0,724
3001–3250	37,362	21,28	19,4	0,3645	0,702
3251–3500	40,419	18,42	20,5	0,3431	0,677
3501–3750	43,632	17,67	21,6	0,3206	0,649
3751–4000	46,334	21,24	22,4	0,3017	0,624
4001–4250	49,398	24,98	23,3	0,2802	0,594
4251–4500	52,568	22,95	24,1	0,2580	0,562
4501–5000	56,629	26,65	25,1	0,2296	0,517
5001–6000	64,277	28,44	26,7	0,1761	0,424
Понад 6000	95,889	28,49	28,8	-0,0452	-0,151
Всього	21,125	12,64	12,6	0,4781	0,804

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Наведені розрахунки дають можливість виявити закономірність, що із підвищенням рівня доходів споживачів коефіцієнт еластичності знижується, що цілком очевидно і свідчить про переорієнтацію споживачів на інші види м'ясопродуктів при зміні їхньої купівельної спроможності.

Отже, результати дослідження свідчать, що свинина – це продукт харчування для домогосподарств із високим рівнем доходів як у містах, так і в сільській місцевості. Доказом цього висновку є значення розрахованих показників варіації щодо споживання свинини.

Встановлено, що сприятлива кон'юнктура на ринку свинини склалася на користь сала та субпродуктів і знизилася на свинину. Як головну причину слід розглядати зниження життєвого рівня населення. Очевидно, що суб'єкти господарювання відразу відреагували на цю ситуацію: переорієнтували на вирощування та відгодівлю сальних свиней. Це підтверджує опитування станом на 12. 06. 2016 р. м'ясоторговців, проведене на Хмельницькому роздрібному продовольчому ринку. Майже всі вони відповіли, що на сьогодні найбільший попитом користуються сало, м'ясо низької якості, а також субпродукти першої категорії. Зазначимо, що у грудні 2011 р. на роздрібних продовольчих ринках України співвідношення ціни сала до вартості свинини становило 1:72, а в 2016 р. – 1:1,23 (табл. 2). Тобто спостерігається процес вирівнювання цін на основні продукти забою, що є відображенням попиту на них.

Таблиця 2

Обсяги реалізації сала та свинини на роздрібних продовольчих ринках міст України та співвідношення цін на них

Місяць	2011 р.				2012 р.				2014 р.				2016 р.			
	Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення		Свинини, ц	Сала, ц	Співвідношення		Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення		Обсяги реалізації свинини, ц	Обсяги реалізації сала, ц	Співвідношення	
			обсягів	цін			обсягів	цін			обсягів	цін			обсягів	цін
Січень	28609	13589	2,11:1	2,05:1	28025	12883	2,18:1	1,85:1	28810	18564	1,55:1	1,56:1	31461	18248	1,72:1	1,61:1
Лютий	30524	14915	2,05:1	2,46:1	27304	12604	2,17:1	1,81:1	27604	13108	2,11:1	1,58:1	25948	12072	2,15:1	1,59:1
Березень	29401	14338	2,05:1	2,52:1	27244	12339	2,21:1	1,75:1	26209	12573	2,08:1	1,59:1	25344	11881	2,13:1	1,57:1
Квітень	35596	17694	2,01:1	2,61:1	30755	26842	1,15:1	1,96:1	28018	23863	1,17:1	1,81:1	26561	24507	1,08:1	1,86:1
Травень	29485	13752	2,14:1	2,66:1	33200	21082	1,57:1	1,95:1	32968	22284	1,48:1	1,87:1	29342	20412	1,44:1	1,90:1
Червень	31241	14904	2,10:1	2,57:1	35646	23638	1,51:1	1,85:1	35076	23473	1,49:1	1,78:1	24167	21384	1,13:1	1,84:1
Липень	29287	13963	2,10:1	2,41:1	31923	19827	1,61:1	1,79:1	30997	19331	1,60:1	1,75:1	26781	17707	1,51:1	1,83:1
Серпень	28691	13824	2,08:1	2,13:1	29322	17073	1,72:1	1,76:1	28911	17090	1,69:1	1,81:1	23042	14407	1,60:1	1,88:1
Вересень	28998	13488	2,15:1	1,89:1	29172	15997	1,82:1	1,61:1	29084	15853	1,83:1	1,70:1	23325	13110	1,78:1	1,73:1
Жовтень	29261	13798	2,12:1	1,74:1	29788	16295	1,83:1	1,49:1	28805	15480	1,86:1	1,60:1	23130	13375	1,73:1	1,53:1
Листопад	29715	14127	2,10:1	1,67:1	30428	16585	1,83:1	1,45:1	29667	15905	1,87:1	1,57:1	24713	13710	1,80:1	1,45:1
Грудень	30928	14794	2,09:1	1,72:1	32010	17886	1,79:1	1,55:1	28873	15793	1,83:1	1,33:1	23705	13266	1,79:1	1,23:1
Всього	361736	173186	2,09:1	2,20:1	364817	213051	1,71:1	1,74:1	355022	213317	1,66:1	1,66:1	307519	194079	1,58:1	1,67:1

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України

Протягом 2011–2016 рр. виявлено зниження обсягів продажу свинини на 15 % та відповідно зростання реалізації сала на 12 %. Щодо сезонності обсягів реалізації на роздрібних продовольчих ринках свинини та сала, то спостерігається незначне збільшення попиту взимку та у травні–червні. Проте суттєвих сезонних коливань не помічено, що зумовлено певною мірою мінімізацією впливу релігійного чинника [5]. Так, коефіцієнт варіації споживання свинини становить 0,3–0,35, що свідчить про рівномірність споживання незалежно від сезону. Підтвердженням цих розрахунків є результати опитувань жителів Київської та Хмельницької областей, проведених у 2013–2016 рр. Тільки чверть опитаних (24,5 %) планує дотримуватися норм і правил Великого Посту, при цьому із них частка тих, хто має намір тримати піст за всіма правилами протягом семи тижнів, становить лише 2,8 %. Ця обставина є доказом відходу від норм і правил, закладених у традиціях щодо харчування.

Вважаємо, що ця обставина зумовлена насамперед низьким життєвим рівнем населення, яке внаслідок цього не має можливості придбати в достатній кількості продуктів-замінників у період постів з метою збалансування раціону харчування як за калорійністю, так і за вмістом поживних речовин. Очевидно, що за умови, коли на споживання продовольства припадатиме близько 55 % сукупних витрат домогосподарств, питання урізноманітнення харчування є недоречним. Зазначимо, що низька купівельна спроможність зумовлює й мінімальне споживання м'ясопродуктів населенням, переважно невисокого ґатунку [6].

Відсутність суттєвих сезонних коливань свідчить про мінімальний набір продуктів харчування, що споживається протягом року населенням. Орієнтація формування раціону на основі вуглеводомістких продуктів та рослинних жирів з одночасним скороченням споживання інших продуктів харчування є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити свої енергетичні потреби за рахунок економічно доступних продуктів.

У зв'язку із членством України в СОТ й очікуваним виходом вітчизняних товарів на світовий ринок продукції тваринництва постає проблема наближення вітчизняних та закордонних норм показників безпечності.

Згідно з частиною другою ст. 33 Закону «Про безпечність та якість харчових продуктів» з 4 квітня 2018 року забій парнокопитних та інших копитних, а також свійської птиці та кролів в обсягах, що перевищують 5 гол. на день, дозволяється на спеціально облаштованих бійнях, які мають експлуатаційний дозвіл і зареєстровані ветеринарною службою [7]. А з 1 січня 2025 року продукти, отримані в результаті забою не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу в межах 50 кілометрів від місця забою або в області, в якій він здійснений.

За нашими дослідженнями встановлено, що із 360 боень, які функціонують в Україні, 308, або 85,6 %, мають експлуатаційний дозвіл, 52 бойні, або 14,4 %, – не мають його, оскільки підприємства розпочали свою діяльність до набуття чинності Постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 712.

Вважаємо, що назріла необхідність створення забійних пунктів сільськогосподарських тварин на базі сільських обслуговуючих кооперативів як суб'єктів підприємницької діяльності та відокремлених підрозділів м'ясопереробних підприємств і ринків живої худоби за активної участі сільської громади, яка виділяє земельну ділянку для їх створення, а також яку звільняють на 3 роки від сплати податку на землю.

На нашу думку, модернізація та будівництво забійних пунктів у сільській місцевості повинно прирівнюватися до тваринницьких комплексів, що відповідно до нормативно-правових актів передбачає 50 %-ву компенсацію за рахунок коштів державного бюджету.

Розвиток мережі боень формуватиме передумови для розвитку мініпереробних підприємств, які займатимуться виробництвом м'ясної продукції під регіональними торговими марками [8]. Прикладом є виробництво ковбасних виробів під брендом «Зінківські ковбаси» у Хмельницькій області, що забезпечує економічну вигоду не тільки суб'єктами підприємницької діяльності, які проживають у с. Зінків, а й місцевій сільській громаді, яка отримує певні фінансові надходження до бюджету.

Висновки з проведеного дослідження. На основі розрахунку еластичності попиту за ціною, перехресної еластичності попиту на товари-субститути та показників варіації споживання свинини встановлено, що свинина – це продукт харчування для домогосподарств із високим рівнем доходів як у містах, так і в сільській місцевості, домогосподарства із низьким і середнім рівнями середньодушового доходу орієнтуються на споживання сала та субпродуктів. Очевидно, що в умовах посилення кризових явищ у країні зростають обсяги споживання сала та низькоґатункової свинини, що знаходить відображення у відповідному співвідношенні цін між ними, а споживачі орієнтуються на самозабезпечення продуктами забою свиней за рахунок особистого селянського господарства та родинних зв'язків. Із метою збалансування раціону харчування населення країни доцільно передбачити адресну підтримку малозабезпечених верств населення та закладів громадського харчування, які утримуються за рахунок коштів держбюджету та місцевих громад на соціальні види м'яса (м'ясо на кістці).

З метою активізації діяльності щодо модернізації та будівництва забійних пунктів худоби і птиці в сільській місцевості доцільно передбачати 50 %-ву компенсацію за рахунок коштів державного

бюджету. Перспективним є створення забійних пунктів на базі сільських обслуговуючих кооперативів або на засадах кооперації, для чого доцільно передбачити внесення вартості земельної ділянки його облаштування сільською громадою до статутного фонду та звільнити на 3 роки від сплати податку на землю. Основними критеріями оптимального розміщення забійних пунктів повинні стати: кількість худоби і свиней у господарствах населення та дрібних сільгосп підприємствах; коефіцієнт товарності сільських домогосподарств, які утримують 1–4 гол. і більше.

Література

1. Маркс К. Собр. соч. – 2-е изд. Т. 21. Москва: Госполитиздат. 1961. С. 178.
2. Бергер А. Д. Сучасні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України. *Інтелект XXI*. 2017. № 1. С. 41-51.
3. Мостенська Т. Л. Особливості формування попиту і пропозиції на ринку харчових продуктів. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 113–120.
4. Корнієнко І. Якість молочної та м'ясної продукції як основа конкурентоспроможності на ринку. *Мясное дело*. 2010. № 1. С. 15–17.
5. Cherednichenko O. Economic aspects of manufacture and consumption of meat and meat products. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online]. 2017. vol. 3. no. 3. pp. 130–144. URL: <http://www.arejournal.com> (дата звернення: 11.03.2018).
6. Варченко О. М., Свиноус І. В., Микитюк Д. М. Методологічні підходи до оцінки збуту продукції сільськогосподарськими товаровиробниками. *Вісн. аграр. науки*. 2013. № 8. С. 66–69.
7. "Про безпечність та якість харчових продуктів", Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.03.2018).
8. Свиноус І. В., Ібатулін М. І. Організаційно-економічні засади розвитку пунктів забою сільськогосподарських тварин. *Економіка і управління АПК*. 2015. № 119 (1). С. 29–32.

References

1. Marks, K. (1961), *Sobr. soch.* [Collected Works], 2nd ed., Vol. 21, Gospolizdat, Moscow, Russia, p. 178.
2. Berger, A.D. (2017), "Current trends in Ukraine meat industry", *Intelekt XXI*, no. 1. pp. 41-51.
3. Mostenska, T.L. (2015), "Features of the formation of supply and demand in the food market", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 113–120.
4. Korniienko, I. (2010.), "Quality of dairy and meat products as the basis of competitiveness in the market", *Miasnoe delo*, no. 1, pp. 15–17.
5. Cherednichenko, O. (2017), "Economic aspects of manufacture and consumption of meat and meat products", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 3, no. 3, pp. 130–144, available at: www.arejournal.com (access date March 11, 2018).
6. Varchenko, O.M., Svinous, I.V., Mykytiuk, D.M. (2013), "Methodological approaches to the estimation of sales of products by agricultural commodity producers", *Visn. ahrar. nauky*, no. 8, pp. 66–69.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On the safety and quality of food products", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (access date March 11, 2018).
8. Svinous, I.V. and Ibatullin, M.I. (2015), "Organizational and economic bases of development of slaughter points of farm animals", *Ekonomika i upravlinnia APK*, no. 119 (1), pp. 29–32.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2018 р.

УДК 339.3 (477)
JEL classification L81, O11

Савченко О.Р.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту,
Рівненський державний гуманітарний університет

ПІДСИСТЕМА ОПТОВОГО РИНКУ І ФАКТОРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Savchenko O.P.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of management,
Rivne State Humanitarian University

THE SUBSYSTEM OF THE WHOLESALE MARKET AND THE FACTOR ENVIRONMENT OF THE DOMESTIC MARKET

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринкового функціонування торгівля визначається ключовим засобом формування та забезпечення споживчого ринку на всіх рівнях її впливу – від національного до локального (місцевого). Важливим є те, що сьогодні суб'єкти торгівлі, працюючи зі споживачем, першочергово орієнтуючись на його запити та потреби, тим самим визначають напрями діяльності та розвитку для виробничих організацій. Ефективність цих комунікацій сьогодні забезпечується сучасними методами маркетингового управління та комплексним і системним підходом до них.

Оптимізація результативності виробничо-комерційної діяльності учасників ринку має здійснюватись шляхом адаптації маркетингової політики до його умов через процес здійснення організаційно-управлінських заходів з використанням всіх інструментів маркетингу як цілісної системи, зокрема товарної, цінової, збутової та комунікаційної політик, на основі постійного відстеження характеристик ринку та з наступною корекцією їх господарської діяльності з метою досягнення найбільш повної реалізації економічних інтересів [5, с. 5–6]. За рахунок виваженої політики ідентифікації найбільш вагомих чинників та умов ринку національними товаровиробниками і торговими організаціями можна забезпечити собі ефективне функціонування сьогодні, та визначити передумови для подальшого розвитку на перспективу.

Окрім глибокої ідентифікації ринкових умов та факторів, важливим є розгляд ринку як комплексної системи з визначенням ролі, місця, функцій та зв'язків між її елементами. Особливої актуальності в розгляді цієї системи набуває дослідження підсистеми оптового ринку як важливої складової сфери товарного обігу держави, що відіграє ключову роль у забезпеченні її продовольчої безпеки, розвитку конкуренції, підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників та промислових підприємств, насиченості роздрібного ринку, зменшенні рівня тінізації економіки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питанням теоретичного та прикладного характеру щодо вивчення сфери функціонування внутрішньої торгівлі присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Безпосередньо проблемам дослідження сучасних тенденцій функціонування та розширення товарно-структурного устрою внутрішнього ринку, ключових його чинників, стрижневих проблем розвитку, а також дієвих рішень щодо посилення ролі внутрішнього ринку у забезпеченні зростання національної економіки присвячені праці В. Алопія, І. Височиної, Н. Голошубової, С. Давиденко, Я. Жаліло, О. Іващенко, Ю. Кіндзерського, В. Лагутіна, А. Мазаракі [1; 2-6] та інших. Вчені, досліджуючи та характеризуючи внутрішній ринок та його устрій, проводять глибоку оцінку його основних показників, визначають його потенційні фактори та проблеми, акцентують увагу на особливостях галузевої підтримки держави, стратегічних пріоритетах її політики щодо відновлення суспільно-політичної та економічної стабільності в державі.

На основі проведених досліджень функціонування реального сектору економіки України та її економічної безпеки, що висвітлені у працях О. Мазура, І. Пирожкова, О. Пустовойта, О. Собкевича, В. Торопкова, В. Точиліна, М. Якубовського [7-10] та інших, обґрунтовано пріоритети його розвитку в умовах зміни вектора економічної політики держави, шляхи формування інноваційного розвитку промисловості, що є важливою передумовою для забезпечення системи внутрішнього ринку, його структури, товарно-ресурсної забезпеченості, принципів та напрямків роботи, можливостей розширення і ефективності зокрема.

Напрацьовані дослідження та доробки все ще недостатньою мірою відображають теоретичні та методичні підходи щодо вивчення торгівельної системи в розрізі її ключових елементів та факторів, що впливають на їх розвиток та ефективність.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні окремих тенденцій та проблем розвитку сфери внутрішньої торгівлі, а також розгляді підсистеми оптового ринку з визначенням її основних елементів: входу та виходу системи, функцій менеджменту та маркетингу, чинників впливу, суб'єктів та об'єктів, що в цілому є важливим утворенням соціально-економічної системи товарообігу держави.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- провести аналіз стану внутрішньої торгівлі з метою визначення її основних проблем та вузьких місць;
- ідентифікувати потенційні чинники, що визначають умови її функціонування та розвитку, розробивши факторну модель ринку;
- поглибити теоретико-методичні засади функціонування підсистеми оптового ринку як важливої складової торговельної системи держави з розробкою окремих рекомендацій щодо покращення її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективно вибудована система внутрішньої торгівлі (СВТ) – це система, у якій на кожному рівні національної економіки (національному, галузевому, регіональному та локальному) взаємодіють суб'єкти системи з метою задоволення їх потреб, а саме: *виробника* у плані реалізації продукції в найкоротший термін у заданих обсягах, *торговця* – у збуті і доходах від торгівлі, а *споживача* – задоволені товарами, що відповідають його вимогам як за якістю, асортиментом, привабливістю та функціональністю, так і за ціною. Однак результат кожного суб'єкта передусім визначається умовами і станом внутрішнього ринку та торгівлі, активні темпи розвитку якої сьогодні супроводжуються суттєвими структурними трансформаціями та протиріччями. На рис. 1 подана модель, яка відображає причино-наслідкові зв'язки між факторами, вузькими місцями розвитку внутрішнього ринку та її якісними і кількісними перетвореннями станом на 2015-2016 роки.

Найбільш потенційними чинниками ринку сьогодні є політична та економічна нестабільність держави, недосконалість законодавства, тінізація економіки, корумпованість дозвільних та контролюючих установ і організацій, нерозвиненість організаторів ринку, слабкість маркетингового та інформаційного забезпечення, експансія імпорту, скорочення виробництва, диспропорції на споживчому ринку, падіння купівельної спроможності тощо.

Проведений аналіз у розрізі поданої моделі (рис. 1) дав змогу відобразити причино-наслідковий зв'язок між основними чинниками, показниками та умовами ринкового середовища, загального розвитку держави, її політики та напрямів діяльності і рівнем ефективності розвитку внутрішнього ринку загалом. Як приклад можна навести такі причини та наслідки: недостатня підтримка українських товаровиробників на внутрішньому ринку з боку держави → згорання пропозиції товарів вітчизняного виробництва → збільшення імпортової компоненти в задоволенні внутрішнього попиту → зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі промисловими товарами → потенційні загрози національній безпеці України тощо.

Варто також додати, що поряд з уже визначеними факторами слід відзначити вагомість такої складової ринку, як оптова торгівля, яка поряд з іншими учасниками товарного ринку бере активну участь у формуванні системи господарських зв'язків, організації і проведенні різноманітних комерційних операцій та оборудок.

Дослідження показують, що сучасна вітчизняна оптова ланка не здатна ефективно виконувати роль організатора системи товароруку споживчих товарів в основному через відсутність державної підтримки та розуміння необхідності подальшого її розвитку. Значно знизилася роль оптової ланки торгівлі як суб'єкта ринку, що призвело до порушення зв'язків між виробниками та покупцями. Натомість метою структурної політики розвитку оптової торгівлі та її суб'єктів є забезпечення ринкової різноманітності структур, які здійснюють посередницьку діяльність з тим, щоб сприяти раціоналізації та оптимізації процесів товаропостачання, стимулювати вітчизняних виробників як повноцінних, високопрофесійних партнерів на міжнародному ринку.

Досліджено, що для ефективного та безперебійного забезпечення населення засобами виробництва, сільськогосподарської продукції та товарами народного споживання повинен ефективно працювати увесь ланцюг «виробництво – (оптовий ринок – роздрібний ринок) збут». Варто зазначити, що поданий ланцюг не відображає повної картини товарообігу, тому актуальним питанням постає дослідження підсистеми оптового ринку як важливого елемента соціально-економічної системи товарообігу в державі з неповним визначенням її ключових елементів (рис. 2).

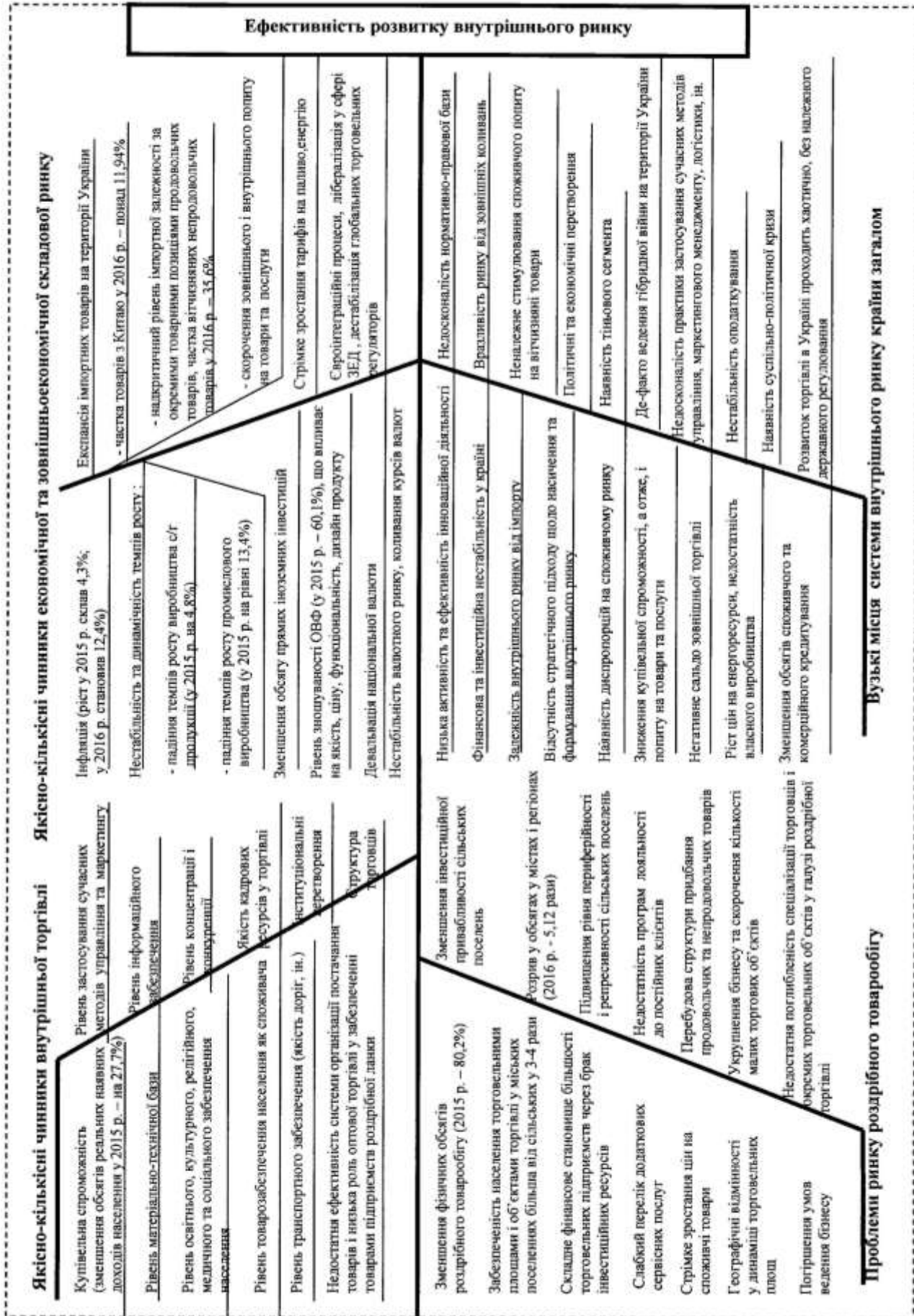

Рис. 1. Причино-наслідкова модель ринку

Джерело: авторська розробка

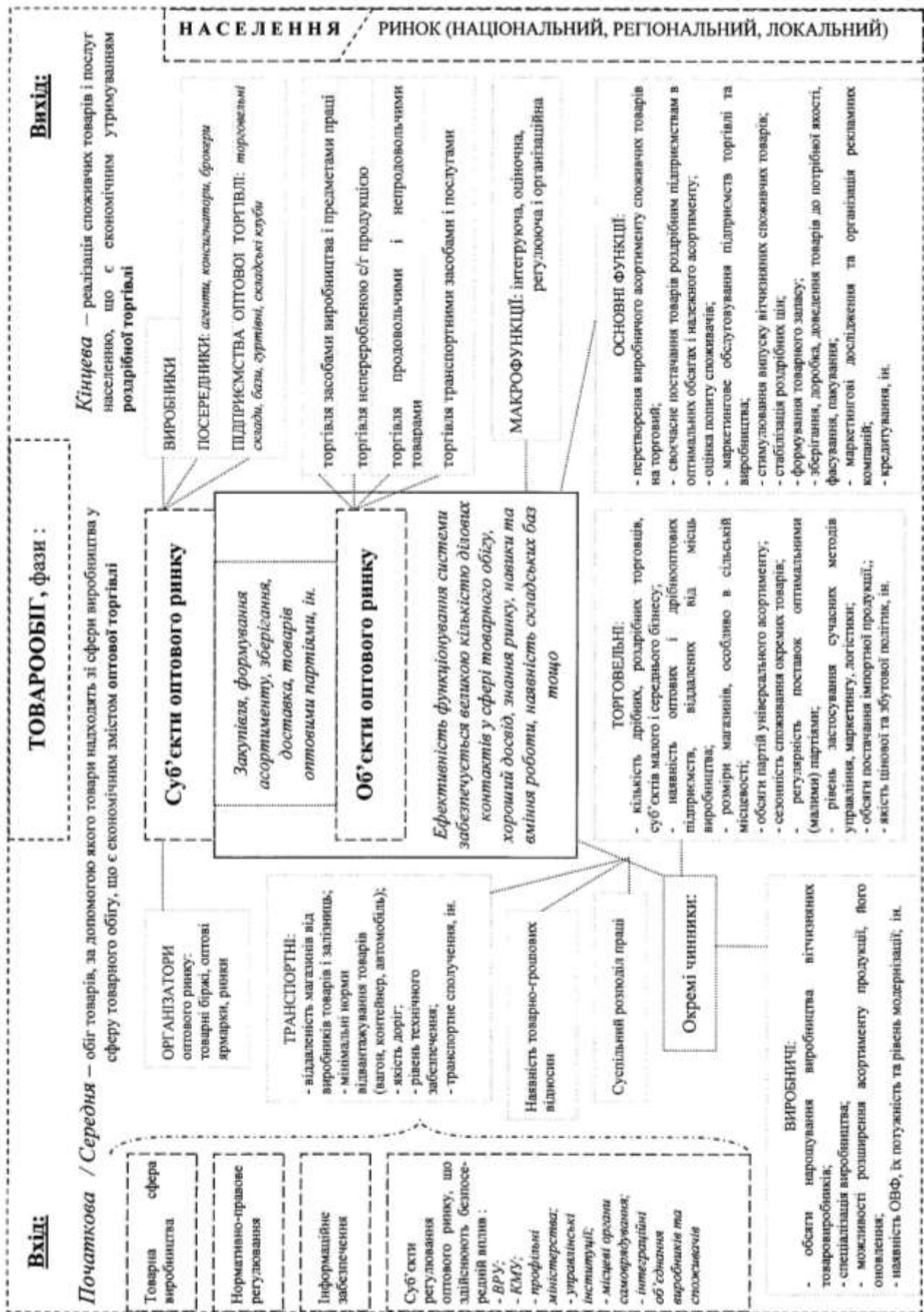

Рис. 2. Підсистема оптового ринку у сфері товарного обігу держави

Джерело: авторська розробка

Ефективність функціонування визначеної підсистеми оптової торгівлі в державній торговельній системі загалом визначається:

- по-перше, рівнем якості державного регулювання всіх процесів оптового ринку, саме законодавча діяльність держави є однією з форм реалізації її інституційного впливу на функціонування ринку;

- по-друге, внутрішнім потенціалом суб'єктів ринку, їх чисельності та ефективності функціонування (організатори, торговці, споживачі);

- по-третє, факторним середовищем (рис. 1), що визначає умови, принципи та можливості роботи і споживання для попередніх, якість взаємодії з іншими процесами та системами держави загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Торговельна діяльність є сполучною ланкою між товарною сферою виробництва та споживачем з питання якісного, своєчасного, повного та доступного товарного забезпечення.

Важливою передумовою ефективного функціонування ринкових суб'єктів у сучасних умовах є виважена політика їх діяльності, що має базуватися на застосуванні сучасних інструментів менеджменту та маркетингу з питань дослідження потенційних чинників господарського середовища, їх ідентифікації, оцінки та управління ними; побудові чітких та оптимальних планів на перспективу; досягненні компромісу між дотриманням нормативно-правових вимог держави щодо принципів торгівлі, забезпеченні прав споживача та вимог до продукції, а з іншого боку – забезпеченні власних економічних інтересів та інтересів держави загалом.

Для ефективності вітчизняної торгівлі нині необхідні зусилля всіх учасників та організаторів товарообігу – як виробників та торговців, так і самої держави. Останній відводиться найбільша роль організуючих та регулюючих функцій у цьому процесі, а тому необхідними її пріоритетами та заходами економічної політики щодо розвитку ринкового сектору економіки України в найближчі часи мають стати:

– формування нової моделі внутрішнього споживання, яка б поєднувала інтереси споживачів із перспективами розвитку вітчизняного виробництва;

– сприяння розвитку вітчизняного виробництва, проведення імпортозаміщення;

– удосконалення роботи контролюючих та дозвільних органів;

– впровадження провідних практик і систем управління безпечністю харчових продуктів;

– удосконалення митної політики з питань захисту економічних інтересів держави, у т.ч. посилення моніторингу імпорту товарів в Україну на прозорих і чесних засадах;

– впровадження організаційно-економічних стимулів техніко-технологічного переоснащення суб'єктів господарювання АПК;

– посилення соціально-економічних та психологічних стимулів трансформації господарств населення у фермерські господарства, інше. [8, с. 35-36].

Крім того, довгостроковими цільовими орієнтирами розвитку сфери оптової торгівлі в Україні повинні стати: створення розвинутої структури каналів переміщення товарів; підтримка необхідної інтенсивності товаропотоків; формування резервних джерел фінансового забезпечення процесу руху товарів.

У розробленні конкретних адресних заходів щодо підвищення ефективності торгової системи з застосуванням сучасних методів менеджменту та маркетингу полягатимуть перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Височин І. В. Роздрібний товарооборот підприємств як індикатор соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2013. № 7 (620). С. 34–43.
2. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України. *Стратегічні пріоритети*. 2006. № 1. С. 93–101.
3. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 02.03.2018).
4. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2014. 132 с.
5. Іващенко О. В. Управління маркетингом сільськогосподарських підприємств на ринку товарного зерна: автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.00.04. Харків, 2011. 20 с.
6. Мазаракі А., Лагутін В. Ринок споживчих товарів в Україні: посткризові тенденції. *Економіка України*. 2011. № 9. С. 17–26.
7. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / За ред. академіка НАН України С. І. Пирожкова. Київ: НІПМБ, 2003. 42 с.
8. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, К. М. Михайличенко, В. М. Русан, Є. В. Белашов та ін. Київ: НІСД, 2017. 40 с.

9. Ринки реального сектору економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В. О. Точилін, Т. О. Осташко, О. В. Пустовойт та ін. / за ред. В. О. Точиліна. Київ: НАН України, Ін-т екон. та прогнозів., 2009. 640 с.

10. Якубовський М. М. Внутрішній ринок як дзеркало проблем української промисловості. *Економіка України*. 2012. № 8. С. 4–15.

References

1. Vysochyn, I.V. (2013), "Retail commodity turnover of enterprises as an indicator of Ukraine's socio-economic development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (620), pp. 34–43.

2. Davydenko, S.V. (2006), "Influence of expansion of the internal market on the economic growth of Ukraine", *Stratehichni priorityty*, no. 1, pp. 93–101.

3. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date March 02, 2018).

4. Zhalilo, Ya.A., Kononenko, K.A., Yablonskyi, V.M. et al. (2014), *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia: analit. dop.* [System crisis in Ukraine: preconditions, risks and ways to overcome: the analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 132 p.

5. Ivashchenko, O.V. (2011), "Management of marketing of agricultural enterprises in the market of commodity grain", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kharkiv, Ukraine, 20 p.

6. Mazaraki, A. and Lahutin, V. (2011), "Consumer goods market in Ukraine: post-crisis trends.", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 17–26.

7. Pyrozhkov, S.I. (2003), *Metodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Methodical recommendations for assessing the level of economic security of Ukraine], NIPMB, Kyiv, Ukraine, 42 p.

8. Sobkevych, O.V., Shevchenko, A.V., Mykhailychenko, K.M., Rusan, V.M., Bielashov, Ye.V. et al. (2017), *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy: priorityty rozvytku v umovakh zminy vektora ekonomichnoi polityky: analit. dop.* [The real sector of the economy of Ukraine: priorities of development in the conditions of changing the vector of economic policy: the analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 40 p.

9. Tochylin, V.O., Ostashko, T.O., Pustovoit, O.V. et al. (2009), *Rynky realnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: strukturno-instytutsionalnyi analiz* [Markets of the real sector of the economy of Ukraine: structural and institutional analysis], NAN Ukrainy, Ін-т екон. та прогнозів., Kyiv, Ukraine, 640 p.

10. Yakubovskiy, M.M. (2012), "The domestic market as a mirror of Ukrainian industry problems", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 4–15.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету
«Львівська політехніка» Є.В. Крикавський

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.22
JEL Classification H20

Сидор І.П.,
*канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет,
Корнацька Р.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ В КОНТЕКСТІ НАПОВНЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: РЕАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ

Sydor I.P.,
*can.d.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance named S.I. Yurii,
Ternopil National Economic University,
Kornatska R.M.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., associate
professor at the department of finance,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

NATIONAL TAXES AND FEES IN THE CONTEXT OF FILLING LOCAL BUDGETS: THE REALITIES OF DOMESTIC PRACTICE

Постановка проблеми. Питання формування доходів місцевих бюджетів і виявлення резервів їх збільшення набувають особливої актуальності в умовах ринкової трансформації української економіки. Незважаючи на постійні зміни та нововведення до Бюджетного та Податкового кодексів стосовно децентралізації фінансових ресурсів, система акумулювання надходжень до місцевих бюджетів продовжує характеризуватися низьким рівнем частки власних доходів. У зв'язку з цим реальні фінансові можливості місцевих органів влади значно обмежені, що своєю чергою є негативним фактором демократичних перетворень в Україні. Натомість у розвинутих країнах світу територіальні громади, спираючись на власні фінансові ресурси, виступають стабілізатором соціально-політичної та фінансово-економічної ситуації в даній адміністративно-територіальній одиниці.

Дохідна частина місцевих бюджетів в Україні формується за рахунок трьох джерел: переданих загальнодержавних доходів, місцевих податків і зборів, міжбюджетних трансфертів.

У сучасних умовах у доходах місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів провідне значення мають загальнодержавні джерела надходжень, які у певному відсотковому співвідношенні розподіляються за різними рівнями місцевих бюджетів. Частка переданих загальнодержавних доходів коливається на рівні 55-60%, серед них найбільшу частку займають саме загальнодержавні податки і збори (податок на доходи фізичних осіб та акцизний податок). Відтак, актуальність дослідження податкових надходжень як провідного джерела формування дохідної частини місцевих бюджетів не викликає жодного сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування доходів місцевих бюджетів є предметом гострих наукових дискусій учених-економістів. Зокрема, питання наповнення місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень займалися у своїх працях О. Василик, В. Геєць,

В. Дем'янишин, О. Кириленко, А. Крисоватий, С. Юрій [1; 3; 10] та інші. Підвищення рівня фінансової децентралізації, оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів та послаблення їх залежності від трансфертів з державного бюджету розглянуто у працях Т. Затонацької, Л. Лісовської, О. Молдован, А. Соколовської, О. Ткаченко [2; 4-9] та інші.

Проте, при дослідженні доходів місцевих бюджетів здебільшого увага приділяється міжбюджетним трансфертам або ж наповненню місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів, тоді як питання впливу загальнодержавних податків і зборів на доходи місцевих бюджетів є недостатньо обґрунтованим, а відтак – потребує детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз вітчизняної практики формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок загальнодержавних податків і зборів, виявлення недоліків та можливих резервів зростання надходжень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення інституту місцевого самоврядування в Україні передбачає розподіл між центральними та місцевими органами влади як функціональних, так і видаткових повноважень. Для виконання покладених на місцеві органи влади функцій та завдань, вони повинні бути забезпечені достатніми фінансовими ресурсами.

Формування дохідної частини місцевих бюджетів відбувається здебільшого за рахунок закріплених доходів, що свідчить про виконання місцевою владою переважно делегованих повноважень і високу ступінь її залежності від центральної влади. Частка власних доходів місцевих бюджетів, обсяги яких залежать від рішень, які ухвалюють органи місцевого самоврядування, вкрай незначна, що призводить до скорочення власних повноважень і неможливості вирішення питань місцевого значення. Разом з тим, зарубіжний досвід свідчить, що незалежність джерел фінансування означає й незалежність у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування [6, с. 91]. Відтак, соціально-політична ефективність інституту місцевого самоврядування обумовлена відповідною економічною та матеріально-фінансовою базою, необхідною для виконання покладених на нього повноважень. Сучасна практика показує, що вирішальне значення для формування фінансового підґрунтя місцевого самоврядування мають доходи місцевих бюджетів. Проте дослідження процесу формування місцевих бюджетів доводить, що вони, як правило, не володіють достатніми фінансовими ресурсами для вирішення питань економічного і соціального значення. Це пояснюється наступними причинами [1, с. 344; 3, с. 88]:

- дублюванням функцій у розподілі повноважень між різними рівнями влади;
- високим рівнем централізації фінансових ресурсів у державному бюджеті, що знижує значення місцевих бюджетів і сприяє зростанню їх залежності від рішень центральної влади;
- незадовільним забезпеченням делегованих повноважень відповідними закріпленими доходами;
- невиконанням державою зобов'язань щодо відшкодування втрат місцевих бюджетів, що призводить до неналежного виконання власних повноважень;
- домінуючою роллю загальнодержавних податків і зборів, що не стимулює місцеві органи влади до здійснення виваженої фіскальної політики.

Зарахування загальнодержавних і місцевих податків та зборів до державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України. Зокрема:

- Податок на доходи фізичних осіб;
- Податок на прибуток підприємств;
- Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;
- Рентна плата (за спеціальне використання лісових ресурсів за спеціальне використання води; за користування надрами);
- Екологічний податок.

У таблиці 1 представлено перелік загальнодержавних податків і зборів, які наповнюють місцеві бюджети і їх розподіл між окремими видами місцевих бюджетів України. Так, ПДФО, мобілізований по території міста Києва зараховується до бюджету цього міста у розмірі 40 %, а решта – 60 % зараховується до державного бюджету. ПДФО, мобілізований по території міст обласного значення, районів та ОТГ надходить до бюджетів цих адміністративних одиниць у розмірі 60 %, 15 % ПДФО зараховується до обласних бюджетів, а 25 % – до державного бюджету. До бюджетів міст, селищ і сіл, які не об'єдналися в ОТГ даний податок не поступає.

Податок на прибуток підприємств реального сектору економіки поступає у розмірі 10 % до обласних бюджетів, а податок на прибуток підприємств і установ комунальної власності – засновником яких є районні, міські ради, об'єднані територіальні громади, зараховується відповідно до районних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад [2]. Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів зараховується до бюджетів об'єднаних територіальних громад, міських та обласних бюджетів у розмірі 5 %. До складу спеціального фонду місцевих бюджетів відносять 80 % екологічного податку.

Таблиця 1

Розподіл загальнодержавних податків і зборів між місцевими бюджетами різних рівнів в Україні

№ з/п	Загальнодержавні податки і збори	Доходи бюджетів місцевого самоврядування				Доходи обласних бюджетів	Доходи районних бюджетів
		місто Київ	міста обласного значення	міста районного значення, села, селища	об'єднані територіальні громади (ОТГ)		
1	Податок на доходи фізичних осіб	40 %	60 %	-	60 %	15 %	60 %
2	Податок на прибуток підприємств реального сектору економіки	-	-	-	-	10 %	-
	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
3	Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю піддацизних товарів	5 %	5 %	5 %	5 %	5 %	-
4	Рентна плата: – за спеціальне використання лісових ресурсів; – за спеціальне використання води; – за користування надрами	50 % 45 % 25 %	- - 3 %	- - -	- - 3 %	50 % 45 % 25 %	- - 2 %
5	Екологічний податок – податкові платежі не поступають	25 %	25 %	25 %	25 %	55 %	-

Джерело: складено авторами за даними Податкового кодексу України [8] та Бюджетного кодексу України [2]

Зокрема, до бюджетів місцевого самоврядування відносять 25 % цього податку, а до обласних бюджетів – 55 %. Таким чином, податкові надходження місцевих бюджетів формуються в основному за рахунок загальнодержавних податків і зборів, які на тимчасовій чи постійній основі закріплені за певними видами місцевих бюджетів у певній пропорції в залежності від обсягу їх мобілізації.

У таблиці 2 подано динаміку, склад і структуру загальнодержавних податків і зборів у складі доходів місцевих бюджетів у період 2014-2017 рр.

Таблиця 2

Динаміка, склад і структура загальнодержавних податків і зборів у складі доходів місцевих бюджетів України у період 2014-2017 рр.

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		приріст / зменшення	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Доходи місцевих бюджетів, всього, в тому числі:	231,7	100,0	294,46	100,0	366,14	100,0	502,09	100,0	270,4	216,7
Податкові надходження, з них:	87,33	37,69	98,22	33,35	146,90	40,12	201,00	40,03	113,6	230,2
Загальнодержавні податки і збори, зокрема:	78,76	33,99	70,61	23,98	101,18	27,63	135,73	27,03	56,9	172,3
ПДФО	62,56	27,00	54,92	18,65	78,97	21,56	110,65	22,04	48,09	176,8
Податок на прибуток	0,26	0,11	4,27	1,45	5,87	1,60	6,48	1,29	6,22	24,9
Акцизний податок	0,16	0,07	7,68	2,61	11,63	3,17	13,15	2,62	12,99	822,2
Рентна плата	14,56	6,28	2,15	0,73	2,52	0,69	2,47	0,49	-12,09	16,9
Екологічний податок	1,22	0,53	1,59	0,54	3,37	0,92	2,98	0,59	1,76	244,2
частка заг. держ. податків і зборів у податкових надходженнях місцевих бюджетів, %	–	90,18	–	71,88	–	68,87	–	67,52	–	-22,66

Джерело: складено авторами за даними джерела [5]

Динаміка загальнодержавних податків і зборів у складі місцевих бюджетів за період 2014-2017 рр. має нестійку тенденцію. Так, у 2015 р. абсолютні значення загальнодержавних податків і зборів становили 70,61 млрд грн, що менше на 8,15 млрд грн, ніж у 2014 р., що обумовлено змінами, внесеними до Бюджетного кодексу стосовно перерозподілу окремих видів податкових платежів між бюджетами різних рівнів. Зокрема, надходження 25 % податку на доходи фізичних осіб, який мобілізується по території адміністративно-територіальних одиниць (міст, сіл, селищ, областей та районів), а також 60 % цього податку, мобілізованого у місті Києві. Окрім того, зменшення загальнодержавних податків у 2015 р. обумовлено перенесенням плати за землю до складу місцевих податків на майно. У 2016 р. сума загальнодержавних податків і зборів зросла до 101,18 млрд грн або на 30,57 млрд грн.

За підсумками виконання дохідної частини місцевих бюджетів у 2017 р. сума загальнодержавних податків і зборів становила 135,73 млрд грн. У даному році відбувся найбільший приріст загальнодержавних податків і зборів, а саме 34,55 млрд грн, основу яких склав ПДФО. Питома вага загальнодержавних податків і зборів у доходах місцевих бюджетів у 2017 р. становила 27,03 %, а у податкових надходженнях – 67,52 %. У складі загальнодержавних податків і зборів більше 81 % займає ПДФО і лише 18 % займають інші загальнодержавні податки і збори.

Абсолютні значення ПДФО за період 2014-2017 рр. зросли з 62,56 млрд грн до 110,65 млрд грн (їх приріст становив 48,09 млрд грн). Так, якщо у 2013–2014 рр. обсяг ПДФО скоротився з 62,56 млрд грн до 54,92 млрд грн, то у 2015-2017 рр. відмічено значне їх зростання. Зокрема, у 2016 р. величина ПДФО, мобілізованого до місцевих бюджетів, становила 78,97 млрд грн проти 54,92 млрд грн у 2015 р. (зростання склало 24,05 млрд грн), а у 2017 р. – 110,65 млрд грн (більше на 31,68 млрд грн у порівнянні з 2016 р.). Зазначене зростання показників ПДФО було обумовлено запровадженням з

липня 2014 р. оподаткування доходів фізичних осіб у вигляді відсотків, що сприяло збільшенню доходів – на 6,92 млрд грн. Зростання показників надходження ПДФО до місцевих бюджетів з 2016 р. зумовлено підвищенням рівня базової ставки податку з 15 % до 18 %. За оцінкою Рахункової палати, підвищення з 15 до 18 % основної ставки ПДФО і розширення бази нарахування податку за рахунок скасування єдиного соціального внеску для найманих працівників збільшило в 2016 р., порівняно з попереднім роком, надходження ПДФО на 6 млрд грн. Водночас, зменшення середньої кількості працівників на 2,4 % скоротило надходження цього податку на 0,6 млрд грн.

До 2012 р. ПДФО в повному обсязі надходив до місцевих бюджетів і виступав закріпленим видом доходів, які враховувались при визначенні міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам. З 2012 р. ПДФО розподіляється у певних пропорціях між державним і місцевими бюджетами. Так, першочергово дані пропорції склали 50 % / 50 % від обсягу податку, мобілізованого на території міста Києва (до бюджету міста Києва та державного бюджету). З 2015 р. до загального фонду державного бюджету зараховуються 25 % податку, що сплачується на відповідній території України, та 60 % – на території міста Києва.

Підтвердженням законодавчих змін послужила вітчизняна практика мобілізації ПДФО до державного та місцевих бюджетів. Зокрема, співвідношення частки ПДФО у структурі бюджетів різних рівнів за період 2013-2017 рр. суттєво відрізняється. Якщо у 2013-2014 рр. у державному бюджеті вона становила 10,49 % та 16,82 %, то у наступних 2015-2017 рр. вона суттєво зросла і складала 45,07 % та 43,09 % відповідно. Відтак частка ПДФО місцевих бюджетів у структурі цього податку зведеного бюджету скоротилася і у 2017 р. пропорції розподілу ПДФО були практично близькими за значеннями 43,09 % / 56,91 %.

Податок на прибуток підприємств, який наповнює місцеві бюджети, у 2014 р. становив 259,5 млн грн. Зазначимо, що у 2014 р. до місцевих бюджетів зараховувався цей податок від підприємств і установ комунальної власності. Крім того, у цьому році було запроваджено практику сплати авансових платежів з цього податку, що мало суттєвий негативний вплив на фінансовий стан підприємств, адже відволікало значну частку обігових коштів. Так, у 2014 р. податок на прибуток підприємств комунальної власності становив 139,4 млн грн, а сума авансових платежів – 120,7 млн грн.

У наступні 2015-2017 рр. до доходів місцевих бюджетів передано 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, зокрема цей платіж надходить до обласних бюджетів і враховується у формулі обчислення податкоспроможності території для визначення обсягу дотацій.

У 2015 р. обсяг надходження податку на прибуток підприємств становив 4276,8 млн грн., а у 2016 р. відмічено зростання цього показника до 5879,1 млн грн. Зростання відбулося на 1602,3 млн грн. У 2017 р. сума цього податку становила 6484,8 млн грн. Питома вага податку на прибуток підприємств у доходах місцевих бюджетів складає 1,29 %, у податкових надходженнях – 4 %, а у структурі загальнодержавних податків і зборів – 5,8 %.

У складі податку на прибуток підприємств більше 71 % займає податок на прибуток приватних підприємств, що становить 4660,4 млн грн надходжень у 2017 р. У 2015 р. сума податку на прибуток приватних підприємств була майже вдвічі меншою і становила 2403,5 млн грн, що склало 56,9 % цих надходжень.

Вагомим джерелом надходжень у складі податку на прибуток підприємств є надходження від підприємств, створених за участю іноземних інвесторів. Питома вага цих надходжень у 2015 р. становила 18,74 % усіх надходжень від податку на прибуток підприємств, який надходить до місцевих бюджетів, а у 2016 р. – 16,18 %. При цьому абсолютні значення цього податкового платежу зросли з 801,4 млн грн у 2015 р. до 951,3 млн грн у 2016 р. або на 149,9 млн грн. Проте, у 2017 р. відмічено їх зменшення до 775,01 млн грн, що вказує на негативні сигнали у вітчизняній економіці щодо зменшення інвестиційної привабливості для іноземного інвестора. Причиною такого явища є нестійка законодавча база та зростання ризиків.

Частка податку на прибуток іноземних юридичних осіб в Україні у 2017 р. становила 6 %, що менше на 1 відсотковий пункт, ніж у попередньому році. При цьому абсолютні значення цього платежу зросли з 299,6 млн грн до 352,2 млн грн або на 52,6 млн грн.

Близькими за значеннями є надходження від податку на прибуток підприємств і установ комунальної власності та податку на прибуток банківських установ у 2017 р. Їх питома вага у структурі податку на прибуток підприємств становить 3,92 % та 3,56 % відповідно. Хоча у 2015 р. питома вага податку на прибуток комунальних підприємств становила 13,72 %, що обумовлено їх нерентабельною діяльністю. Абсолютні значення податку на прибуток підприємств комунальної власності за період 2015-2017 рр. скоротилися з 586,9 млн грн. до 319,5 млн грн. або на 267,4 млн грн. Натомість абсолютні показники надходження податку на прибуток банківських організацій зросли з 87,4 млн грн. у 2015 р. до 153,3 млн грн. у 2017 р. або на 65,9 млн грн.

Суттєве зростання за аналізований період відбулося по надходженню акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів. Так, акцизний податок у динаміці 2014-2017 рр. зріс з 0,16 млрд грн до 13,15 млрд грн, або на 12,99 млрд грн, що становить 822,2 %. Його питома вага у структурі доходів місцевих бюджетів у 2017 р. становить 2,62 %. Значне зростання даного виду платежу обумовлено зростанням ставок податку на підакцизні товари, а також запровадженням 5 %

надбавки на підакцизні товари, яка відповідно до чинного законодавства наповнює місцеві бюджети. Окрім того, у 2017 р. до місцевих бюджетів надходить акцизний податок з пального, виробленого в Україні, та пального, ввезеного на територію України. Так, обсяги мобілізації акцизного податку з виробленого в Україні пального становили 1,47 млрд грн, а з пального – ввезеного на територію України – 5,68 млрд грн.

За аналізований період 2014-2017 рр. найбільший відсотковий приріст серед загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів забезпечив екологічний податок – 244,2 %. Динаміка абсолютних показників цього платежу також вказує на зростання з 1,22 млрд грн до 2,98 млрд грн, зростання становило 1,76 млрд грн. Його частка у структурі доходів місцевих бюджетів є незначною і складає 0,92 %.

У період 2014-2017 рр. надходження рентної плати до дохідної частини місцевих бюджетів суттєво відрізняється. Так, у 2014 р. дані платежі входили до групи зборів за спеціальне використання природних ресурсів. Обсяг їх надходжень становив 14560,5 млн грн. З 2015 р. дана група податкових надходжень іменується як рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів. Абсолютні значення рентної плати у 2015 р. становили 2154,3 млн грн, що менше ніж у попередньому році на 12406,2 млн грн. Зазначене обумовлено перенесенням плати за землю до складу місцевих податків на майно. Так, у 2014 р. у складі зборів за спеціальне використання природних ресурсів рентна плата становила 83 %.

У структурі рентних платежів до місцевих бюджетів України більше 40 % становить рентна плата за користування надрами. Динаміка абсолютних значень цих платежів у аналізований період скоротилася на 339,7 млн грн (з 1421,3 млн грн у 2014 р. до 1081,6 млн грн у 2017 р.). Питома вага рентної плати за користування надрами у 2017 р. у структурі усіх рентних платежів займає 42,98 %.

Близькими за значеннями є рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів та води, їх частка становить 29,05 % та 27,77 % відповідно у 2017 р. Динаміка абсолютних значень надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів вказує на зростання на 313,7 млн грн (з 417,4 млн грн до 731,1 млн грн). Динаміка надходження рентної плати за спеціальне використання води також зросла з 634,5 млн грн до 698,9 млн грн або на 64,4 млн грн. Незначними є обсяги надходження плати за використання інших природних ресурсів – 3,4 млн грн – 4,4 млн грн або 0,17 % усіх рентних платежів.

Таким чином, надходження загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів вказують на їх переважаючу частку у структурі податкових надходжень усіх рівнів місцевих бюджетів. На нашу думку, для зміцнення доходів місцевих бюджетів доцільно переглянути перелік загальнодержавних податків, встановити пропорції їх розщеплення між державним та місцевими бюджетами. За необхідне вважаємо частково закріпити за місцевими бюджетами не лише податок на прибуток підприємств, а також і ПДВ. За розрахунками Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Національної академії ДФС України їх включення в розподіл місцевих платежів дасть змогу 70% доходів, акумульованих на території регіону, залишити для покриття власних потреб, що фактично забезпечить фінансову стійкість регіону відповідного рівня [7; 9; 4].

Ще одним заходом могло б стати запровадження стимулів до нарощування місцевими бюджетами коштів у формуванні їх дохідної частини, залишаючи певний відсоток від перевиконання річних розрахункових обсягів доходів в розпорядженні місцевих органів влади. Однак, слід зазначити, що реальною передумовою для зміцнення фінансової бази бюджетів та бюджетної децентралізації в Україні повинно бути підвищення економічного рівня розвитку відсталіх регіонів держави за рахунок збільшення інвестицій, що зможе підвищити їх податковий потенціал. Отже, задля поліпшення надання послуг громадянам державі слід посилити зв'язок між послугами, що надаються на місцевому рівні, та необхідним обсягом фінансових ресурсів для них. Тому стає необхідним зростання самодостатності та відповідальності місцевих бюджетів, а відтак і їхньої доходної бази.

Зауважимо, що в Україні є значні приховані резерви сплати ПДФО, пов'язані із достатньо вагомим тіньовим сектором економіки, який дозволяє приховувати доходи громадян від оподаткування. Зокрема, ще у 2012 р. у вітчизняній практиці відбулося суттєве пом'якшення відповідальності за податкові правопорушення, відповідно до яких максимальна санкція за ухилення від сплати податків у вигляді 10 років позбавлення волі замінена грошовим штрафом, нехай і досить великим. При цьому загальновідомо, що кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків існує у тих країнах, де рівень добровільності сплати податків, взагалі рівень податкової культури значно вищий, ніж в Україні. США найбільш показова в цьому плані країна [10, с. 257]. Відтак, із внесеними змінами щодо кримінальної відповідальності, сьогодні існує реальна можливість уникнути кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків і насамперед в особливо великих розмірах. Для цього тепер достатньо компенсувати збитки державі «в повному обсязі».

Легальна мінімізація податкових зобов'язань по сплаті податку на доходи фізичних осіб обумовлена недоліками самого механізму справляння податку та прогалинами вітчизняного податкового законодавства. Шляхом штучної маніпуляції податковим статусом джерела доходу найбагатші громадяни країни здійснюють мінімізацію своїх податкових зобов'язань. Саме тому,

сьогодні на порядку денному стоїть боротьба із тіньовим сектором економіки задля забезпечення поступального соціально-економічного розвитку країни та виходу із економічної та політичної кризи.

Висновки з проведеного дослідження. На нашу думку, з метою забезпечення зростання дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень необхідно:

- забезпечити повний облік активів територіальної громади, незалежно від форми їх власності в частині пошуку напрямів оптимізації їх використання та розширення податкової бази;

- ужити заходи щодо зниження масштабів тінізації заробітної плати. За оцінками вітчизняних аналітиків, економія підприємств в умовах нелегальних розрахунків із найманими працівниками становить не менше ніж п'ята частина фонду оплати праці, по суті, це недоотримані бюджетні надходження;

- сприяння розвитку майнового оподаткування та повної передачі ПДФО (крім пасивних доходів) на місцевий рівень із зарахуванням за місцем прописки фізичної особи – платника, а не податкового агента як зараз;

- поступове удосконалення контролю за використанням та розширенням сфери застосування реєстраторів розрахункових операцій (касових апаратів) із здешевленням вартості їх обслуговування;

- запровадження мораторію на зміни податкових ставок у період виконання бюджету.

- розширення бази для акцизного оподаткування (розширення переліку підакцизних товарів, які становлять предмети розкоші: дорогі автомобілі, антикваріат, твори мистецтва, ювелірні вироби та інше);

- налагодження процесу оцінки (моніторингу) ефективності податкових пільг (втрат) бюджету;

- запровадження мораторію на зміни податкових ставок у період виконання бюджету.

Таким чином, зазначені заходи сприятимуть зростанню фінансової стійкості регіону, зменшать зустрічний рух фінансових ресурсів у вигляді трансфертів, дадуть змогу посилити контроль за їх використанням, а відтак наявні фінансові ресурси дозволять забезпечити населення території відповідними суспільними послугами.

Література

1. Бюджетна система України: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року за № 2456-VI: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 11.02. 2018).
3. Дем'янишин В. Податковий механізм формування доходів бюджету: концептуальні засади теорії та напрями модернізації. *Світ фінансів*. 2017. Випуск 2 (17). С. 84-96.
4. Затонацька Т., Ткаченко О. Прагматика оцінювання фіскального простору в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Випуск 2 (17). С. 97-107.
5. Звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у 2014-2017 рр. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=353931> (дата звернення: 11.02.2018).
6. Лісовська Л. Фінансове підґрунтя місцевого самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Світ фінансів*. 2012. № 2. С. 91-97.
7. Молдован О. О. Новий Бюджетний кодекс України: ризики та можливості для економічного зростання. 2011. URL: <http://jbsec.donnu.edu.ua/article/view/4590> (дата звернення: 11.02.2018).
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 11.02.2018).
9. Соколовська А. М. Особливості податкової системи України та напрями її коригування. *Фінанси України*. 2013. № 9. С. 28-44.
10. Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 332 с.

References

1. Yurii, S.I., Demianyshyn, V.H., Kyrylenko, O.P. (eds.) (2013), *Biudzhetna systema Ukrainy* [The budget system of Ukraine], textbook, TNEU, Ternopil, Ukraine, 624 p.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine “Budget Code of Ukraine” dated 08.07.2010 № 2456-VI, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (access date February 11, 2018).
3. Demianyshyn, V. (2017), “Tax mechanism of budget revenues formation: the conceptual foundations of theory and modernization trends”, *Svit finansiv*, iss. 2 (17), pp. 84-96.
4. Zatonatska, T. and Tkachenko, O. (2017), “Pragmatics assessment of fiscal space in Ukraine”, *Svit finansiv*, iss. 2 (17), pp. 97-107.
5. “Reports on the implementation of the State and local budgets of Ukraine in 2014-2017”, available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=353931> (access date February 11, 2018).
6. Lisovska, L. (2012), “The financial basis of local self-government in Ukraine: the state and development prospects”, *Svit finansiv*, no. 2, pp. 91-97.

7. Moldovan, O.O. (2011), "The new Budget Code of Ukraine: risks and opportunities for economic growth", available at: <http://jbsec.donnu.edu.ua/article/view/4590> (access date February 11, 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine" dated 02.12.2010 № 2755-VI, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date February 11, 2018).

9. Sokolovska, A.M. (2013), "Peculiarities of Ukraine's tax system and ways of its correction", *Finansy Ukrainy*, no. 9, pp. 28-44.

10. Krysovatyi, A.I. (ed.) (2016), *Fiskalniyi prostir staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy* [The fiscal space of sustainable social and economic development of the state], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 332 p.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету О.П. Кириленко

УДК 336.71

JEL Classification G21, G15

Момот О.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент
кафедри фінансів і банківської справи,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИДІЛЕННІ ЕТАПІВ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Momot O.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor
at the department of finance and banking,
Higher Educational Institution of Ukoopspilka
«Poltava University of economics and trade»

METHODICAL PRINCIPLES FOR APPLICATION OF METHODS OF CLUSTER ANALYSIS IN THE ALLOCATION OF STAGES FOR EXPANSION OF TRANSNATIONAL BANK CAPITAL IN UKRAINE

Постановка проблеми. На сьогоднішній день важливим і конче необхідним є дослідження сутності, типізації, специфіки формування та особливостей використання банківського капіталу. Бурхливий розвиток процесів глобалізації вносить постійно корективи в усталені постулати, що характеризують зазначену проблематику. За останні роки інтерес до досліджень у даному напрямку зріс як в Україні, так і за кордоном. Ще більш актуальними є питання транснаціонального банківського капіталу: що вкладається в зміст поняття, яка функціональність та значущість такого капіталу, методи його оцінки та можливості ефективного використання. Щоби повноцінно розглянути питання банківського капіталу, в тому числі з акцентом на транснаціональному банківському капіталу, потрібно прослідкувати історичну позицію транснаціоналізації задля виявлення специфічних рис та особливостей, переваг та ризиків функціонування такого капіталу в експансійних умовах. Варто зазначити, що здійснення історико-аналітичного екскурсу дозволяє виявляти якісні та кількісні зміни, що відбувалися в певні часові проміжки. Застосування обґрунтованої періодизації а умови чіткого окреслення її критеріїв дає можливість систематизувати історичні дані та ідентифікувати специфічні хронологічні етапи розвитку із характеристикою їх особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці теоретичного окреслення, виділення позитивних та негативних аспектів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні присвячені дослідження багатьох вчених, зокрема М. Алексеєнко [1], О. Васильчишин [2], О. Диба [3] та ін. Насамперед наукова полеміка зазначених науковців відбувалася навколо трактування сутності

поняття «банківського капіталу», впливу іноземного капіталу на банківські процеси, формам прояву транснаціоналізації на банківські процеси. Водночас, питанням функціональності, можливостям застосування та трансформаційним перетворенням приділяли увагу І. Івасів [3], Р. Корнилюк [3], В. Онищенко [4], Є. Осадчий [5], С. Манжос [4], С. Савлук [7], О Чуб [8] та ін. Водночас поза увагою науковців та економістів залишилися питання з'ясування доцільності та необхідності застосування методів кластерного аналізу з метою обґрунтування й підтвердження наукових доробок. Це, у свою чергу, актуалізує та підтверджує правильність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення етапізації експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні за допомогою використання методів кластерного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 1 січня 2007 р., структура власності банків, що функціонують в Україні, стала публічною. Це дає змогу сформувати перелік банків з істотною участю транснаціонального банківського капіталу та поглиблено проаналізувати окремі показники їх діяльності (обсяги активів, статутного та власного капіталу, кредитну заборгованість юридичних та фізичних осіб, залучені кошти юридичних і фізичних осіб, чистий відсотковий дохід / чисті відсоткові витрати, прибуток / збиток після оподаткування). На наш погляд, сукупність представлених показників дозволить виявити загальні тенденції процесів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні. Критеріями відбору банків для аналізу є пряме або опосередковане володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу транснаціональним банком (банківською групою, що включає в свою структуру дочірні банки, розташовані у не менш ніж 5 країнах, та володіє активами в обсязі не менше ніж 4 млрд дол.). Етапізація комплексного (багатомірного) динамічного ряду показників відібраних банків сприятиме виділенню однорідних періодів в експансії транснаціонального банківського капіталу. Це дасть змогу уточнювати комплекс заходів державного регулювання діяльності транснаціональних банків в Україні в короткостроковій перспективі.

Для етапізації процесів експансії транснаціонального банківського капіталу пропонуємо використати методи кластерного аналізу, алгоритм яких дозволяє реалізувати прикладних програм Statistica.

На першому етапі дослідження виконаємо етапізацію процесів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні на основі ієрархічної агломеративної процедури кластерного аналізу з використанням для поділу на кластери метода Уорда та застосування евклідової відстані (рис. 1).

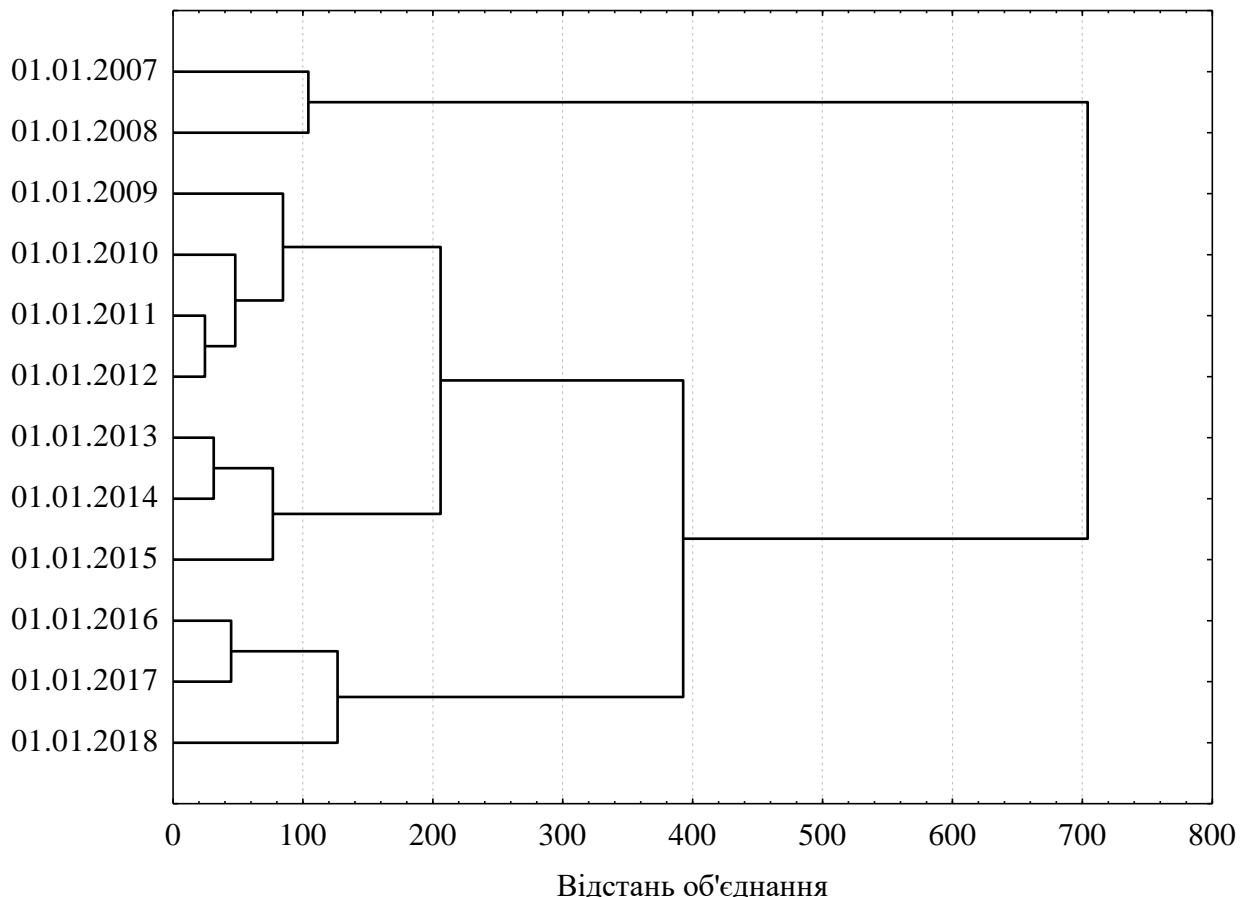

Рис. 1. Дендрограма об'єднання даних щодо експансії транснаціонального банківського капіталу в кластери

Джерело: побудовано автором

Перевагою ієрархічних методів кластеризації є їх наглядність. Так, ієрархічні алгоритми пов'язані з побудовою дендрограм (від грецького *dendron* – «дерево»), які є результатом ієрархічного кластерного аналізу. Слід зазначити, що дендрограма характеризує собою деревоподібну діаграму, яка містить n рівнів, кожний з яких відповідає одному з кроків процесу послідовного укрупнення кластерів. За допомогою дендрограм здійснюється опис близькості окремих точок і кластерів один до одного, та подається графічне представлення послідовності об'єднання (поділу) кластерів.

Як пояснити вибір методу Уорду та які його переваги? Вибір даного методу пояснюється тим, що за його допомогою можна отримати досить компактні та гарно поділені кластери. Оскільки при дослідженні будемо враховувати відмінності між кластерами за всіма показниками в рівнозначному ступені (тобто, у даному випадку відсутні показники, що є більш важливими для класифікації, ніж інші), то використаємо евклідову відстань для вимірювання відстані між кластерами.

Для вибору кількості кластерів, на які доцільним є поділ наявних спостережень, потрібно обрати порогову відстань, тобто таку відстань, при перевищенні якої об'єднанню підлягатимуть вже занадто віддалені, з точки зору дослідника, об'єкти. Вже після вибору порогової відстані проводиться перпендикуляр через точку, яка відповідає обраній відстані, та підраховується кількість його перетинів із «гілками» дендрограми. Кількість перетинів і визначатиме кількість кластерів, а спостереження, що лишилися на «відсіченій» гілці – становитимуть склад кластерів.

Для вибору кількості кластерів також часто використовують діаграму відстаней об'єднання спостережень у кластери (рис. 2).

З цією метою відшукаємо на графіку точку «зламу» та номер кроку m , на якому стався такий «злам»; тоді кількість класів дорівнюватиме $n-m$, де n – кількість спостережень у вибірці. З рисунку 3 видно, що кроком, на якому відбувся перший суттєвий стрибок довжини відстані об'єднання спостережень у кластери, є крок № 9. За даними статистичного аналізу на даному кроці відстань об'єднання зростає з 126,7 до 206,01. Звідси, 12 спостережень значень показників, що аналізуються, краще розбити на 3 кластери.

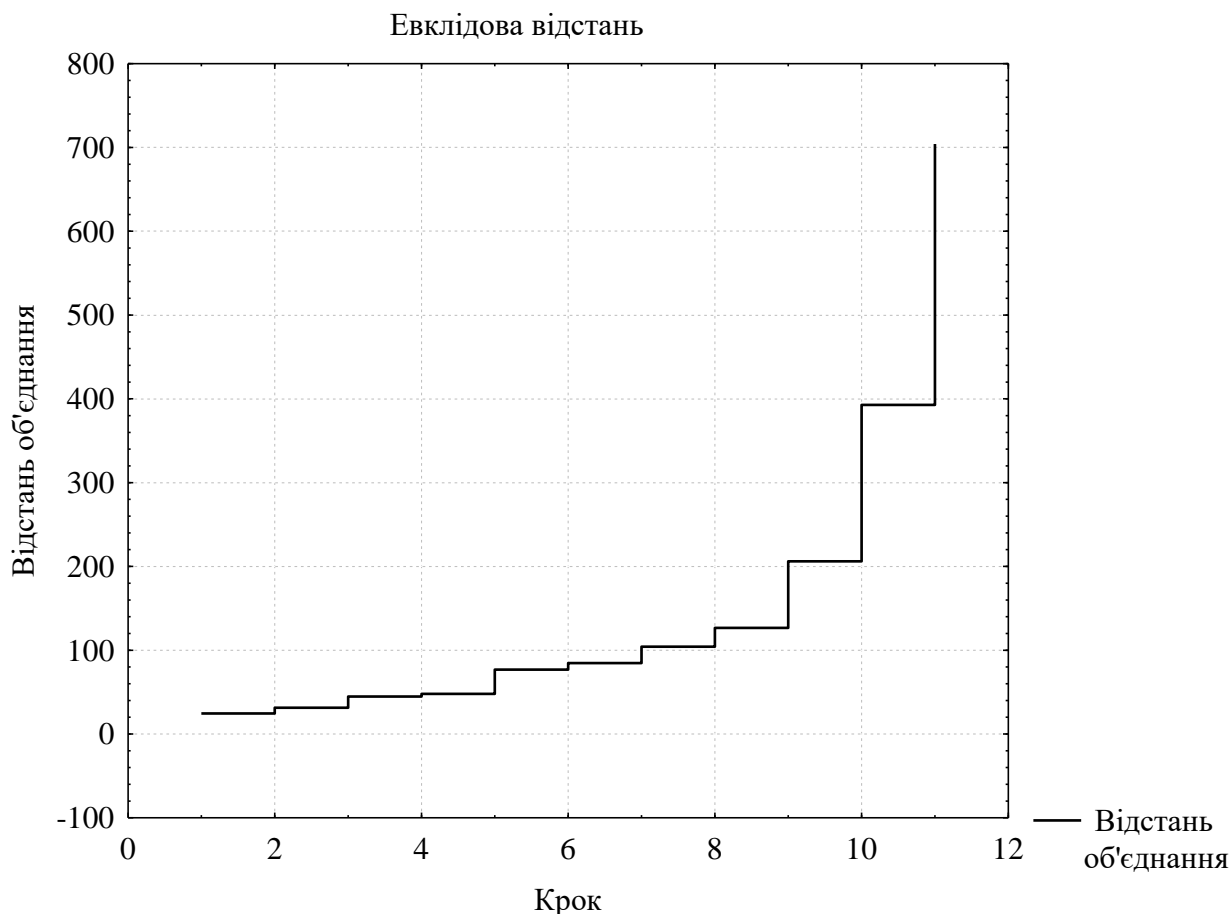

Рис. 2. Діаграма відстаней об'єднання даних щодо експансії транснаціонального банківського капіталу в кластери по кроках

Джерело: побудовано автором

Для уточнення результатів багатомірного групування скористаємося методом *k-середніх*. На відміну від ієрархічних методів, він дозволяє отримати усталений поділ елементів сукупності. Таким чином, у результаті кластеризації елементів досліджуваного комплексного часового ряду на 3 кластери отримано компонентний склад кожного кластера, представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Тривалість етапів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні

Номер етапу	Кількість років	Рік
Етап 1	2	2007, 2008
Етап 2	3	2016, 2017, 2018
Етап 3	6	2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015

Джерело: розрахунки автора

На нашу думку, варто зазначити, що при виконанні етапізації хронологічну послідовність часового ряду значень показників не було порушено. Звідси робимо попередній висновок щодо поступального розвитку процесів експансії транснаціонального банківського капіталу. Оцінка якості поділу на основі дисперсійного аналізу дозволяє стверджувати, що всі кластеризовані змінні характеризуються гарною дискримінуючою властивістю, тобто досить надійно дозволяють виділяти три однорідні періоди. Отриманий розподіл періоду 2007-2018 рр. за кластерами можна охарактеризувати значеннями класифікаційних ознак. Кількісна характеристика кластерів-етапів відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

Середні значення показників експансії транснаціонального банківського капіталу за етапами, млрд грн

Змінні	Етап 1 2007- 2008	Етап 3 2009-2015	Етап 2 2016-2018
Активи	138,36	346,04	431,44
Статутний капітал	9,45	41,27	90,95
Власний капітал	15,56	44,54	51,75
Кредитна заборгованість юридичних осіб	61,77	169,90	185,52
Кредитна заборгованість фізичних осіб	45,11	97,04	47,04
Залучені кошти юридичних осіб	29,53	71,51	154,52
Залучені кошти фізичних осіб	29,64	81,50	107,76
Чистий відсотковий дохід (чисті відсоткові витрати)	11,27	21,26	23,47
Прибуток (збиток) після оподаткування	1,26	-3,37	-11,49

Джерело: розрахунки автора

З даних таблиці 2 видно, що виділені етапи характеризуються поступальним зростанням значень обсягів активів, статутного капіталу, залучених коштів юридичних і фізичних осіб. Практично незмінними протягом другого (2009-2015 рр.) та третього (2016-2018 рр.) етапів залишилися обсяги власного капіталу, кредитної заборгованості юридичних осіб та чистого відсоткового доходу / чистих відсоткових витрат. Кардинальними відмінностями зазначених етапів є скорочення кредитної заборгованості юридичних і фізичних осіб та зростання збитку після оподаткування протягом третього етапу (2016-2018 рр.)

Розглянемо і проаналізуємо кожний з етапів експансії транснаціонального банківського капіталу більш докладно. Якщо співставити хронологію виділених етапів з динамікою макроекономічних показників, то перший етап (2007-2008 рр.) можна охарактеризувати як до кризовий період. У цей час відбувалось розширення присутності транснаціонального банківського капіталу шляхом трансформації політики існуючих банків, зокрема переорієнтації в частині активного залучення корпоративних та приватних клієнтів. Концентрація банків за участю нерезидентів активізувалася у сфері надання синдикуваного кредитування, надання інвестиційних послуг крупному вітчизняному бізнесу, а також в сегментах роздрібного кредитування. Таким чином, значущість впливу транснаціональних банків у питанні збільшення капіталізації банківського сектору України стала більш помітною.

Дотримуючись хронології подій, надамо характеристику кластеру, що охоплює період з 2009 р. до 2015 р. Це період фінансово-економічної кризи та посткризового відновлення. Фінансово-економічна криза 2008 р. внесла свої корективи у подальший розвиток банків з іноземним капіталом. Як наслідок, відбулася значна девальвація гривні та прискорилися темпи інфляції, що зумовило скорочення реальних доходів й падіння платоспроможного попиту населення. Останнє призвело до

уповільнення темпів економічного зростання, появи нових ризиків та скорочення доходності банків з іноземною участю.

Загалом, фінансово-економічна криза обумовила негативну економічну кон'юнктуру на банківському ринку, призвела до порушення стабільності та падіння інвестиційної привабливості банківської системи в цілому, що призвело до зменшення кількості банків з іноземним капіталом. Окрім того, зниження активності іноземних банків також було пов'язано і з проблемами, які виникли у материнських компаній через вплив світової фінансово-економічної кризи. У результаті окремі банківські установи прийняли рішення залишити український банківський ринок. Причини виходу з ринку різнилися, і були пов'язані не лише з ситуацією на українському ринку, але й і з фінансовим становищем в самих материнських структурах.

Наприклад, після кризи у Греції досить крупний грецький Alpha Bank продав свій дочірній Астра-банк саме через ситуацію на фінансовому ринку Греції. Як приклад можна також навести голландську ING Group, яка впродовж 2008-2009 рр. згорнула роздрібний бізнес в Україні на прохання голландських регуляторів фінансового ринку задля спасіння фінансової установи під час іпотечної кризи. Водночас, частина банків з транснаціональним банківським капіталом намагалася все ж таки утримати свої ринкові позиції, засвідчуючи цим зацікавленість міжнародних банків у розширенні своєї присутності на українському фінансовому ринку.

Вочевидь, процес адаптації до постійно погіршуваному макросередовищу ускладнювався тим, що банківські установи змушені були концентруватися на завданнях мінімізації втрат від проблемних активів та усунення сформованих у результаті кризи розривів у ліквідній позиції. Отже, в постійно змінюваних макроекономічних реаліях банківські установи були поставлені в жорсткі умови – необхідності ринкового репозиціонування, перебудови бізнес-моделей, а також коригування фінансово-організаційних політик у галузі управління ризиками. Все більша кількість банків спрямовували свої зусилля на підвищення ефективності діяльності за рахунок скорочення штату співробітників та регіональної мережі, перегляду та коригування своєї стратегії у векторі актуалізації комісійних доходів, а також розрахунково-касового обслуговування. Деякі банки взагалі відмовлялися від роздрібногo бізнесу та віддавали перевагу роботі з корпоративними клієнтами, незважаючи на зниження якості кредитного портфеля та зростання простроченої заборгованості корпоративного сектору.

Як негативну тенденцію варто також відмітити й зниження прибутку банків, скорочення філіальної мережі та активізація переміщення капіталу з українського банківського простору. При цьому, на зниження рентабельності капіталу вплинуло значне зменшення банківської маржі, що насамперед зумовлювалося створенням додаткових резервів на можливі втрати. Однак, зниження показників рентабельності у банків з іноземним капіталом було значно меншим, ніж у вітчизняних банківських установ. Подальше зменшення кількості діючих банків з іноземним капіталом відбувалося через зміну зовнішньополітичної ситуації в країні.

Звідси зрозуміло, що банки, контрольовані нерезидентами, є більш стійкими до локальних кризових явищ, аніж вітчизняні банківські установи. Це пов'язано з особливостями стратегії іноземних банків у формуванні своїх пасивів та проваджуваної ними кредитної політики, оскільки іноземні банки активно використовують ресурсну базу материнських структур, що в свою чергу надає їм низку переваг при кредитуванні крупних українських підприємств.

Важливою перевагою банків з іноземним капіталом, яка особливо проявилася під час фінансово-економічної кризи в Україні, була підтримка та гарантії з боку материнських структур. Так, материнські банки надавали фінансову підтримку своїм дочірнім структурам у вигляді субординованого боргу та шляхом викупу їх акцій. Так, під час кризи постановою НБУ «Про окремі питання діяльності банків» від 05 лютого 2009 р. № 49 було дозволено використовувати субординований борг не лише в гривні, а і у іноземній валюті, а також включати в регулятивний капітал субординований борг у розмірі 100% статутного капіталу (до цього було 50%) [6]. Пруденційне пом'якшення, яке стосувалося субординованого боргу, закінчилось 01 січня 2011 р.

Також під час кризи 2008-2009 рр. та 2014-2016 рр. українським дочірнім банкам австрійського Raiffeisen Bank та BNP Paribas на допомогу прийшов ЄБРР. Такі заходи сприяли пом'якшенню наслідків кризи та створювали бази для підтримки інших учасників ринку в тому, що аналогічна підтримка є можливою. Не можна оминати увагою й активізацію процесів злиття та приєднання до банківських установ, а також відчуження 100% акцій на користь резидентів. Так, група «Дельта» об'єднала банки «Дельта», «Омега», «Астра», «Кредитпром-банк». «Фідобанк» об'єднав капітали СЕБ банку і «Фідокомбанку». Банківські установи «Форум» і «БМ банк» об'єдналися під контролем компанії «Смарт Холдинг».

Держава також не залишилася осторонь від підтримки іноземних банків. З прийняттям у 2010 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування» було усунуто обмеження у видах і формах здійснення іноземних інвестицій та скасовано посилений контроль за іноземними інвестиціями з боку уповноважених державних інституцій. Спільні зусилля держави, міжнародних фінансових організацій,

материнських структур банків та банківському менеджменту дали результат: завдяки підтримці довіри населення до іноземних банків не відбулося значного відпливу капіталу з банківської системи України за кордон, що проявилось в майже незмінному обсязі зобов'язань цих банків, на відміну від вітчизняних.

Часовий інтервал 2016-2018 рр. відображає відновлення позитивної динаміки за всіма аналізованими показниками. Таке зростання можна пояснити тим, що банки збільшують свій капітал у рамках впровадження вимог Базель III. Зрозуміло, що невиконання таких вимог невеликими за розміром банками призведе до того, що вони вимушені будуть покинути ринок, теоретично шляхом серії злиттів і поглинань, що призведе до подальшого скорочення кількості банків.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, зазначимо, що сьогодні банківська система України є відкритою для проникнення транснаціонального банківського капіталу. Всі банки, не залежно від походження їх капіталу працюють в єдиному правовому полі, підлягають нагляду та регулюванню на загальних засадах. Як показують аналітичні дані, за останні роки банки з іноземною участю значно наростили свої інвестиції до банківської системи України. Хоча, надаючи оцінку кількісним та якісним компонентам проникнення іноземних інвесторів на український фінансовий ринок, не можна не відмітити і періоди стагнації, і навіть звуження присутності іноземних банків. Але, такі коливання легко корелюються з кризами, які пережила банківська система України. Таким чином, за результатами ретроспективного дослідження в роботі було виконано етапізацію процесів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні та виокремлено три етапи (докризовий етап – до 2008 р., етап кризи та посткризового відновлення – 2009-2015 рр. та етап нарощення присутності – з 2016 р. дотепер).

Література

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 276 с.
2. Васильчишин О. Б. Злиття та поглинання в банківській системі України. *ScienceRise*. 2015. № 6(3). С. 43-50.
3. Корнилюк Р. В., Івасів І. Б., Диба О. М. Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання: монографія. Київ: КНЕУ, 2012. 234 с.
4. Онищенко В., Манжос С. Регулювання іноземного капіталу в банківській системі: зарубіжний досвід та імплементація його в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 11. С. 16-21.
5. Осадчий Є. С. Іноземний капітал в банківській системі України: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08 / ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2010. 21 с.
6. Про окремі питання діяльності банків: Постанова правління НБУ від 05.02.2009 р. № 49. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0049500-09> (дата звернення: 01.04.2018).
7. Савлук С. М. Власний капітал комерційного банку: монографія. Київ: КНЕУ, 2012. 459 с.
8. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 340 с.

References

1. Alekseienco, M.D. (2002), *Kapital banku: pytannia teorii i praktyky* [Bank's capital: issues of theory and practice], KNEU, Kyiv, Ukraine, 276 p.
 2. Vasylychshyn, O.B. (2015), "Mergers and acquisitions in the banking system of Ukraine", *ScienceRise*, no. 6(3), pp. 43-50.
 3. Kornilyuk, R.V., Ivasiv, I.B. and Dyba, O.M. (2012), *Inozemni banky v Ukraini: vplyv ta rehuliuвання* [Foreign banks in Ukraine: influence and regulation], KNEU, Kyiv, Ukraine, 234 p.
 4. Onyshchenko, V. and Manzhos, S. (2013), "Regulation of foreign capital in the banking system: foreign experience and its implementation in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 11, pp. 16-21.
 5. Osadchyi, Ye.S. (2010), "Foreign capital in the banking system of Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv, Ukraine, 21 p.
 6. Savluk, S.M. (2012), *Vlasnyi kapital komertsiihoho banku* [Equity of a commercial bank], KNEU, Kyiv, Ukraine, 459 p.
 7. The National Bank of Ukraine (2009), Resolution of the NBU Board "On Certain Issues of Banking Activities" from February 5, 2009 No. 49, available at: http://www.bank.gov.ua/B_zakon/Acts/2009/Res_05022009_49.pdf. (access date April 01, 2018).
 8. Chub, O.O. (2009), *Banky v hlobalnii ekonomitsi* [Banks in the global economy], KNEU, Kyiv, Ukraine, 340 p.
- Стаття надійшла до редакції 10.04.2018 р.*

Рецензент: д.е.н., доцент Подільського державного аграрно-технічного університету В.К. Рудик

УДК 336.64
JEL Classification G 320

Костецький В.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фінансів суб'єктів господарювання і страхування,
Бутов А.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та
економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЛОГІСТИКИ

Kostetskyi V.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of finance of business entities and insurance,
Butov A.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of accounting and economic
and legal support of agricultural production,
Ternopil National Economic University

MANAGEMENT OF FINANCIAL FLOWS OF ENTERPRISES FROM THE STANDPOINT OF FINANCIAL LOGISTICS

Постановка проблеми. У сучасних реаліях підприємства функціонують в умовах значної нестабільності економічного середовища, що викликає необхідність пошуку більш досконалих методів і способів управління їх діяльністю. Одним з таких методів є логістика, яка дає можливість вийти на якісно новий рівень управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками підприємства з метою поліпшення кінцевих результатів його виробничої діяльності і забезпечення міцного та стійкого положення на ринку.

Поширеність потокових підходів характеризує логістичний етап функціонування економіки, який визначається інтеграцією суб'єктів ринку для досягнення оптимальної взаємодії в мікро- та макрологістичних системах та формуванням глобальних логістичних мереж. У цих умовах підґрунтям для розробки дієвих механізмів управління фінансами підприємств є інтегрування методологічних положень фінансового менеджменту та логістики.

Одним із вагомих резервів ефективного управління підприємством є забезпечення гармонізації потокових процесів з урахуванням впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Досягти цього можна, запровадивши комплексне управління фінансовими ресурсами на основі логістичного підходу. Така трансформація визначить нові можливості ефективного управління фінансовими потоками в межах сформованих логістичних ланцюгів й забезпечить більшу гнучкість та адаптивність підприємств до занадто мінливого зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній і закордонній науковій думці все більшої популярності набувають питання, пов'язані з управлінням фінансовими потоками в контексті логістичної концепції підприємства. Концептуальні основи управління фінансовими потоками в логістичних системах висвітлено у працях А.С. Большакова, Ю.В. Волинчук [2], Л.В. Дікань [4], А.А. Кирилової [6], О.В. Ключак [2], Р.Р. Ларіної [9], В.А. Малахова [4], Е. Мельцаса [11], Н.В. Хвищун, Н.І. Чухрай та ін. Наукові твердження свідчать про те, що логістизація відіграє ключову роль у напрямку оптимізації управління потоковими процесами на основі інтеграції окремих елементів в одну ефективну систему, що засвідчують праці О.С. Бондаренка [1], Т. Говорушко [3], А.А. Кизима [5], Є.Г. Коровина [8], Р.А. Крайнова [5], В.П. Лещука [10] та ін. Разом з тим, на сьогоднішній день не обґрунтовано впливу логістизації на процеси управління фінансами підприємств та не визначено методологічних і методичних аспектів успішної реалізації управління фінансовими потоками в логістичних системах підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей сучасної парадигми управління фінансами підприємств на засадах поєднання фундаментальних положень і моделей фінансового менеджменту та логістики, що сприятиме самоорганізації оптимізаційних та безпекових процесів в управлінні фінансовими потоками суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі управління різними аспектами діяльності будь-якого підприємства в сучасних умовах найбільш складною і відповідальною ланкою є управління фінансами. Одним із завдань управління фінансами підприємства є ефективне управління його потоками фінансових коштів. Разом із тим, фінансові ресурси підприємства є джерелом формування усіх інших видів ресурсів (матеріальних, трудових, інформаційних). Тому процес управління фінансовими ресурсами підприємства необхідно розглядати в комплексі з управлінням іншими видами ресурсів, тобто певної логістичної системи.

Логістична система – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує певні логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем [9].

Логістичний підхід передбачає дослідження потокових процесів, що відбуваються під час підприємницької діяльності. При цьому загально визнаним є той факт, що основними різновидами логістичних потоків є матеріальні, фінансові й інформаційні, злагоджене та наскрізне управління якими дає змогу забезпечити високу ефективність як діяльності підприємства, так і зростання його конкурентоспроможності загалом на основі оптимізації витрат часу й ресурсів [2, с. 240].

Фінансові потоки підприємства – це цілеспрямований рух, що супроводжується зміною обсягів, типів, форм та видів фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, та здійснюється з урахуванням фактору часу, де каталізатором виникнення та формування таких потоків є товарні потоки підприємства [4].

Тобто фінансові потоки підприємства являють собою сукупність розподілених у часі надходжень і виплат грошових коштів, що генеруються його господарською діяльністю. Вони охоплюють усі сфери діяльності підприємства, а тому важливим завданням менеджменту є побудова ефективного механізму управління фінансовими потоками, який би базувався на науково-обґрунтованій системі показників аналізу й оцінювання їх фактичних параметрів.

Роль ефективного управління фінансовими потоками підприємства визначається такими основними положеннями:

1) фінансові потоки обслуговують здійснення господарської діяльності підприємства практично в усіх її аспектах. Ефективно організовані фінансові потоки підприємства є найважливішим симптомом його «фінансового здоров'я» та передумовою досягнення високих кінцевих результатів його господарської діяльності. Ефективне управління фінансовими потоками забезпечує фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку. Темпи цього розвитку, фінансова стійкість підприємства значною мірою визначаються тим, наскільки різні види потоків фінансових коштів синхронізовані між собою за обсягами і у часі. Високий рівень такої синхронізації забезпечує істотне прискорення реалізації стратегічних цілей розвитку підприємства;

2) раціональне формування фінансових потоків сприяє підвищенню ритмічності здійснення операційного процесу підприємства. Будь-який збій у здійсненні платежів негативно позначається на формуванні виробничих запасів сировини і матеріалів, рівні продуктивності праці, реалізації готової продукції тощо. У той же час ефективно організовані фінансові потоки підприємства, підвищуючи ритмічність здійснення операційного процесу, забезпечують зростання обсягу виробництва та реалізації продукції;

3) ефективне управління фінансовими потоками дозволяє скоротити потребу підприємства у позиковому капіталі. Активно управляючи фінансовими потоками, можна забезпечити більш раціональне та економне використання власних фінансових ресурсів, сформованих із внутрішніх джерел, знизити залежність темпів розвитку підприємства від залучених кредитів. Особливої актуальності цей аспект управління фінансовими потоками набуває для підприємств, що знаходяться на ранніх стадіях свого життєвого циклу, доступ яких до зовнішніх джерел фінансування досить обмежений;

4) управління фінансовими потоками є важливим фінансовим важелем забезпечення прискорення обороту капіталу підприємства. Цьому сприяє скорочення тривалості виробничого і фінансового циклів, що досягається у процесі результативного управління фінансовими потоками, а також зниження потреби в капіталі, що обслуговує господарську діяльність підприємства. Прискорюючи за рахунок ефективного управління фінансовими потоками оборот капіталу, підприємство забезпечує зростання розміру прибутку;

5) ефективне управління фінансовими потоками забезпечує зниження ризику неплатоспроможності підприємства. Навіть у підприємств, що успішно здійснюють господарську діяльність і генерують достатню суму прибутку, неплатоспроможність може виникати як наслідок незбалансованості різних видів фінансових потоків у часі. Синхронізація надходження і виплат коштів, що досягається у процесі управління фінансовими потоками підприємства, дозволяє усунути фактор виникнення його неплатоспроможності;

6) активні форми управління фінансовими потоками дозволяють підприємству отримувати додатковий прибуток, що генерується безпосередньо його фінансовими активами. Йдеться насамперед про ефективне використання тимчасово вільних залишків коштів у складі оборотних активів, а також накопичення інвестиційних ресурсів у здійсненні фінансових інвестицій. Високий

рівень синхронізації надходжень та виплат коштів за обсягом і в часі дозволяє знижувати реальну потребу підприємства у поточному та страховому залишках фінансових активів, які обслуговують операційний процес, а також резерв інвестиційних ресурсів, що формується в процесі здійснення реального інвестування. Таким чином, ефективне управління фінансовими потоками підприємства сприяє формуванню додаткових інвестиційних ресурсів для здійснення фінансових інвестицій, які є джерелом прибутку [5, с. 31].

Завданням управління фінансовими потоками в логістичних системах є забезпечення фінансовими ресурсами відповідно до термінів, у потрібних обсягах, за наявними джерелами, а також з урахуванням критерію мінімізації витрат.

Активізація процесів логістизації під впливом інтеграції та глобалізації – це об'єктивна необхідність, зумовлена ускладненням завдань управління, великими обсягами інформації, які обробляються підприємствами різних видів економічної діяльності. Сучасні підприємства не можуть управляти господарськими процесами без інформатизації. Тому характерною рисою логістизації економіки можна вважати перехід до інформаційного суспільства, основою якого є перетворення інформації в стратегічний ресурс [1, с. 39].

Першим кроком в інтегруванні фінансового менеджменту і логістики можна вважати виникнення протягом останнього десятиліття в системі економічної науки нового напрямку – фінансова логістика.

У загальному логістика представляє собою організацію діяльності у вигляді поточкових процесів, а фінансова логістика – у вигляді синхронізації фінансових потоків.

Фінансова логістика залишається найменш вивченою сферою науки, що обумовлено, по-перше, історично малим періодом існування, по-друге, широтою і неоднозначністю тлумачення її сутності, по-третє, складністю через її недослідженість та неспроможність чіткого віднесення до логістичного чи фінансового напрямів.

У контексті обґрунтування необхідності та особливостей застосування логістичного підходу до управління фінансовими потоками підприємства визначимо економічну сутність поняття «фінансова логістика».

Так, Корнєєв В.В. [7] під поняттям «фінансова логістика» розуміє діяльність, спрямовану на професійне управління кругообігом фінансових потоків від постачальників капіталу до його споживачів і у зворотному напрямку. На думку Коровіна Є.Г. [8, с. 12], фінансова логістика – це система управління, планування і контролю за фінансовими потоками на основі інформації про організацію матеріальних потоків, а також сукупність наукових знань, прийомів, методів і правил, використання яких дозволяє управляти матеріальними, інформаційними, сервісними, кадровими потоками таким чином, щоб вони повністю відповідали стратегічним і тактичним цілям логістичної системи підприємства у його взаємовідносинах із іншими суб'єктами господарювання. Говорушко Т.А. [3, с. 54] зазначає, що фінансова логістика являє собою науку про управління фінансовими потоками та взаємозв'язки між ними у відкритих фінансово-економічних системах на основі інформації по організації матеріальних потоків відповідно до загальних цілей і критеріїв ефективності. Кирилова А.А. [6, с. 13] доходить висновку, що фінансова логістика – це наука про планування, управління і контроль за рухом фінансових ресурсів, направлена на їх оптимізацію та синхронізацію в часі та у просторі. Також існує визначення, за яким управління фінансовими потоками в логістичних системах є системою управління, планування і контролю над фінансовими потоками на основі інформації і даних з організації матеріальних потоків підприємства. Лещук В.П. [10, с. 184] стверджує, що фінансову логістику можна охарактеризувати як системний підхід до формування механізму управління фінансовими потоками, що у взаємодії із логістичним підходом до управління різними видами ресурсів підприємства забезпечує максимальне задоволення потреб у фінансових ресурсах із оптимальними витратами.

Отже, фінансову логістику можна охарактеризувати як процес переміщення фінансових ресурсів між підприємствами, а також фінансові відносини, що складаються у підприємства зі споживачами, постачальниками та іншими учасниками логістичного руху.

Продукція, надходячи від виробника до кінцевого споживача, супроводжується грошовими потоками. Тобто організація матеріального потоку забезпечується за допомогою фінансового потоку, управління яким і здійснює фінансова логістика. Отже, фінансовий потік у логістиці є цілеспрямованим рухом фінансових коштів.

Таким чином, фінансова логістика представляє собою організацію оптимальних грошових потоків на підприємстві. При цьому оптимальним фінансовим потоком на підприємстві вважається грошовий потік, в організацію якого вкладені мінімальні витрати, а його фінансування відбувається з найбільш вигідного джерела, обраного з усіх можливих для підприємства на поточний момент часу.

Завдання фінансової логістики полягає у визначенні необхідного для підприємства в даний момент розміру фінансових ресурсів, джерела їх надходження і раціонального витрачання. А ефективність застосування логістичної системи можна оцінити за допомогою фінансових результатів [11, с. 339]. Тобто головним завданням фінансової логістики є управління фінансовими потоками з метою збільшення вартості бізнесу.

Оптимізація фінансових потоків являє собою процес вибору найкращих форм їх організації на підприємстві з урахуванням умов і особливостей здійснення його господарської діяльності. Основними цілями оптимізації фінансових потоків підприємства є забезпечення:

- збалансованості обсягів фінансових потоків;
- синхронності формування фінансових потоків у часі;
- зростання чистого фінансового потоку підприємства.

Основними об'єктами оптимізації виступають: позитивний фінансовий потік; від'ємний фінансовий потік; залишок фінансових активів; чистий фінансовий потік.

Основа оптимізації фінансових потоків підприємства складають такі інструменти фінансової логістики, як забезпечення збалансованості обсягів позитивного і негативного фінансових потоків. На результати господарської діяльності підприємства негативний вплив здійснюють як дефіцитний, так і надлишковий потік.

Негативні наслідки дефіцитного фінансового потоку проявляються у зниженні ліквідності та рівня платоспроможності підприємства, зростанні простроченої кредиторської заборгованості постачальникам сировини і матеріалів, підвищенні частки простроченої заборгованості за отриманими фінансовими кредитами, затримці виплати заробітної плати (з відповідним зниженням рівня продуктивності праці персоналу), зростанні тривалості фінансового циклу, а в кінцевому підсумку – у зниженні рентабельності використання власного капіталу та активів підприємства.

У свою чергу, негативні наслідки надлишкового фінансового потоку проявляються у втраті реальної вартості тимчасово невикористовуваних фінансових коштів від інфляції, втрати потенційного доходу від невикористаної частини фінансових активів на короткострокове їх інвестування, що в кінцевому підсумку також негативно позначається на рівні рентабельності активів і власного капіталу підприємства.

Методи оптимізації дефіцитного фінансового потоку залежать від характеру цієї дефіцитності – короткострокової або довгострокової.

Збалансованість дефіцитного фінансового потоку в короткостроковому періоді досягається шляхом використання «Системи прискорення-уповільнення платіжного обороту». Суть цієї системи полягає в розробці на підприємстві організаційних заходів щодо прискорення залучення фінансових коштів та уповільнення їх виплат.

Прискорення залучення фінансових коштів у короткостроковому періоді може бути досягнуте за рахунок наступних заходів:

- скорочення термінів надання товарного (комерційного) кредиту покупцям;
- прискорення інкасації простроченої дебіторської заборгованості;
- використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості – обліку векселів, факторингу, форфейтингу;
- прискорення інкасації платіжних документів покупців продукції (часу перебування їх в дорозі, у процесі реєстрації, в процесі зарахування грошей на розрахунковий рахунок тощо).

Уповільнення виплат коштів у короткостроковому періоді може бути досягнуте за рахунок наступних заходів:

- збільшення за погодженням з постачальниками термінів надання підприємству товарного (комерційного) кредиту;
- заміни придбання довгострокових активів, що вимагають відновлення, на їхню оренду (лізинг);
- реструктуризація отриманих фінансових кредитів шляхом переведення їх із короткострокових у довгострокові [5, с. 35].

Слід зазначити, що «Система прискорення-уповільнення платіжного обороту», вирішуючи проблему збалансованості обсягів дефіцитного фінансового потоку в короткостроковому періоді (і, відповідно, підвищуючи рівень абсолютної платоспроможності підприємства), створює певні проблеми наростання дефіцитності цього потоку в наступних періодах. Тому паралельно з використанням механізму цієї системи повинні бути розроблені заходи щодо забезпечення збалансованості дефіцитного фінансового потоку в довгостроковому періоді.

Зростання обсягу позитивного фінансового потоку в довгостроковому періоді може бути досягнуто за рахунок: залучення стратегічних інвесторів з метою збільшення обсягу власного капіталу; додаткової емісії акцій; залучення довгострокових фінансових кредитів; продажу частини (або всього обсягу) фінансових інструментів інвестування; продажу (або здачі в оренду) невикористовуваних видів основних засобів.

Зниження обсягу негативного фінансового потоку в довгостроковому періоді може бути досягнуто шляхом: скорочення обсягу і складу реальних інвестиційних програм; відмови від фінансового інвестування; зниження суми постійних витрат підприємства.

Методи фінансової логістики по оптимізації надлишкового фінансового потоку підприємства пов'язані із забезпеченням росту його інвестиційної активності. У системі цих методів можуть бути вжиті такі заходи:

- збільшення обсягу розширеного відтворення необоротних активів;

- прискорення періоду розробки реальних інвестиційних проектів і початку їх реалізації;
- здійснення диверсифікації операційної діяльності підприємства;
- активне формування портфеля фінансових інвестицій;
- дострокове погашення довгострокових фінансових кредитів [5, с. 36].

У системі оптимізації фінансових потоків підприємства важливе місце належить їх збалансованості в часі. У процесі такої оптимізації використовуються два основні методи – вирівнювання та синхронізація.

Вирівнювання фінансових потоків направлено на згладжування їхніх обсягів у розрізі окремих інтервалів розглянутого періоду часу. Цей метод оптимізації дозволяє усунути сезонні і циклічні розходження у формуванні фінансових потоків (як позитивних, так і негативних), оптимізуючи паралельно середні залишки коштів та підвищуючи рівень абсолютної ліквідності. Результати цього методу оптимізації фінансових потоків у часі оцінюються за допомогою середньоквадратичного відхилення або коефіцієнта варіації, які в процесі оптимізації повинні знижуватися.

Заключним етапом оптимізації є забезпечення умов максимізації чистого фінансового потоку підприємства. Зростання чистого фінансового потоку забезпечує підвищення темпів економічного розвитку підприємства на принципах самофінансування, знижує залежність цього розвитку від зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів, забезпечує приріст ринкової вартості підприємства.

Зростання розміру чистого фінансового потоку підприємства може бути забезпечене за рахунок здійснення наступних основних заходів: зниження суми постійних витрат; зниження рівня змінних витрат; здійснення ефективної податкової політики, що забезпечує зниження рівня сумарних податкових виплат; здійснення ефективної цінової політики, що забезпечує підвищення рівня прибутковості операційної діяльності; використання методу прискореної амортизації основних засобів; скорочення періоду амортизації використовуваних підприємством нематеріальних активів; продажу невикористовуваних видів основних засобів і нематеріальних активів; посилення претензійної роботи з метою повного і своєчасного стягнення штрафних санкцій.

Результати оптимізації фінансових потоків підприємства одержують своє відображення у системі планів формування і використання фінансових коштів в майбутньому періоді.

Фінансовий успіх підприємства багато в чому залежить від припливу фінансових коштів, що забезпечують покриття його зобов'язань. Відсутність мінімально-необхідного запасу фінансових коштів вказує на фінансові труднощі. Надлишок фінансових коштів свідчить про те, що підприємство зазнає збитків, що пов'язано, по-перше, з інфляцією і знеціненням грошей та, по-друге, із поліпшеною можливістю їх вигідного розміщення і отримання додаткового доходу. У зв'язку з цим виникає необхідність використання інструментів та методів фінансової логістики для аналізу руху фінансових коштів на підприємстві з метою його оптимізації.

Отже, можна зробити висновок про те, що фінансові потоки впливають на доходи і видатки економічних систем і процесів. Шляхом дослідження фінансових потоків можна визначити рівень міцності та достовірності фінансової стійкості, рівень самофінансування підприємства, прибутковість і фінансовий потенціал. Управління фінансовими потоками – найважливіша частина фінансової політики підприємства, яка охоплює всю систему управління підприємством.

Логістичний підхід до управління фінансовими потоками повинен відповідати конкретним вимогам, зокрема можливості адаптації механізму управління до зміни умов управління фінансовими ресурсами: прив'язки до конкретного підприємства чи групи підприємств; об'єктивності, достовірності прогнозів, планів та фактичних показників, які використовуються; можливості застосування для максимальної кількості управлінських рішень в контексті інших видів діяльності підприємства (інвестиційної, операційної).

Для вирішення існуючих проблем створення дієвого механізму управління фінансовими потоками необхідно враховувати особливості реалізації та вдосконалення управління фінансовими потоками підприємств, зокрема слід:

- розробити методичні підходи до управління фінансовими потоками, які мають базуватися на нелінійному динамічному моделюванні та недетермінованих моделях прогнозування (лінійні детерміновані моделі в умовах швидкої мінливості зовнішнього середовища не встигають адекватно і точно відобразити ринкові ситуації, а отже не дозволяють приймати обґрунтовані фінансові рішення);
- розробити нову цільову фінансову модель підприємства, націлену на синхронізацію та збалансованість фінансових та супутніх їм потоків, що в цілому забезпечить гармонізацію інтересів не тільки підприємства, але і всіх зацікавлених осіб.

Тому доречним для підприємств є перехід від управління окремими функціями, пов'язаними із формуванням та обслуговуванням фінансових потоків, до управління комплексом таких функцій. Виходячи з цього, фінансовий підхід до управління фінансовими потоками набуває нових специфічних рис, обумовлених використанням логістичного підходу, і трансформується у логістично-орієнтований [1, с. 40]. Такий стан речей дозволяє зробити висновок про еволюційну зміну парадигми, на якій має базуватися подальша розробка сучасних моделей управління фінансовими потоками. Це зумовлює

перегляд організаційно-управлінського мислення, формування нової філософії управління та трансформування процесів управління фінансами підприємств з урахуванням логістичної методології у напрямку вирішення науково-практичної проблеми, пов'язаної із оптимізацією фінансових потоків у логістичних системах підприємств.

Тому ефективне управління фінансовими потоками підвищує ступінь фінансової та виробничої гнучкості підприємства, що сприяє:

- удосконаленню оперативного управління, особливо з точки зору збалансування процесів надходження та витрачання грошових коштів;
- зростанню обсягів продажу та оптимізації витрат;
- підвищенню ефективності управління борговими зобов'язаннями та вартістю їх обслуговування;
- створенню надійної бази для оцінки ефективності роботи кожного з підрозділів підприємства, його фінансового стану в цілому;
- підвищенню ліквідності діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що у сучасних економічних умовах фінансова стійкість підприємств під впливом мінливості зовнішнього середовища залежить від їх спроможності генерувати фінансові потоки. Управління фінансовими потоками має враховувати особливості управління супутніми їм потоками, що виокремлено в межах логістичного управління господарською діяльністю.

Таким чином, фінансова логістика представляє собою організацію оптимальних фінансових потоків на підприємстві. При цьому оптимальним вважається такий потік, при організації якого понесені мінімальні витрати, а його фінансування відбувається з найбільш вигідного джерела, обраного з усіх можливих для підприємства на поточний момент часу.

Основне завдання фінансової логістики полягає у визначенні необхідного для підприємства у даний момент розміру фінансових ресурсів, джерел їх надходження і раціонального витрачання. Вона кількісно визначає вхідні та вихідні фінансові потоки, сюди можна також віднести управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, а також планування фінансових потоків на майбутнє на основі аналізу фінансових потоків у попередні періоди.

Логістика фінансових потоків є досить новим практичним інструментом при прийнятті фінансових рішень. Однак потенціал розвитку застосування її в Україні досить великий. Його врахування визначає необхідність подальшого дослідження ролі фінансових потоків у мікрологістичних системах і процесах формування ними цінності логістичних ланцюгів та вартості підприємств.

Література

1. Бондаренко О. С. Розвиток парадигми управління фінансами підприємств в умовах логістизації економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 38-41.
2. Волинчук Ю. В. Методичні підходи до аналізу фінансових потоків підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 3. С. 240-245.
3. Говорушко Т., Обушна Н., Собко Н. Особливості управління системою фінансової логістики підприємства в ринковому середовищі. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 2. С. 53–62.
4. Дікань Л. В., Малахов В. А. Теоретичні аспекти сутнісного розуміння фінансових потоків промислового підприємства. *Економіка розвитку*. 2011. № 4(60). С. 76-80.
5. Кизим А. А., Крайнов Р. А. Финансовые потоки как объект изучения финансовой логистики. *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. 2014. № 8 (51). С. 28-37.
6. Кириллова А. А. Финансовая логистика. *Финансовая жизнь*. 2010. № 2. С. 10-13.
7. Корнеєв В. В. Управління кредитними та інвестиційними потоками капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ: НАН України. Ін-т екон. прогнозування, 2004. 35 с.
8. Коровин Е. Г. Проектирование и функционирование логистической системы управления финансовыми потоками коммерческого предприятия: автореф. дис. на соискание учен. ступ. канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: логистика». Саратов, 2011. 24 с.
9. Ларіна Р. Р. Логістика : навч. посібник. Донецьк: ВІК, 2005. 335 с.
10. Лещук В. П. Логістичний підхід до управління фінансовими потоками суб'єктів бізнесу в ринковому середовищі. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 4(66). С. 181-185.
11. Мельцас Е. Уточнение термина «финансовая логистика» для целей финансового анализа предприятия. *Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция*. 2015. № 4. С. 338-340.

References

1. Bondarenko, O.S. (2016), "Development of the paradigm of financial management of enterprises in the conditions of logistics of the economy", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 12, pp. 38-41.
2. Volynchuk, Yu.V. (2015), "Methodical approaches to the analysis of financial flows of the enterprise", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 240-245.
3. Hovorushko, T., Obushna, N. and Sobko, N. (2013), "Features of management of the system of financial logistics of the enterprise in the market environment", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 2, pp. 53-62.
4. Dikan, L.V. and Malakhov, V.A. (2011), "Theoretical aspects of the essential understanding of the financial flows of an industrial enterprise", *Ekonomika rozvytku*, no. 4, pp. 76-80.
5. Kyzym, A.A. and Krainov, R.A. (2014), "Financial flows as an object of studying financial logistics", *Nauka i obrazovaniye*, no 8, pp 28-37.
6. Kirillova, A.A. (2010), "Financial logistics", *Finansovaia zhyzn*, no. 2, pp. 10-13.
7. Kornieiev, V.V. (2004), "Managing credit and investment capital flows", Thesis abstract of Dr. Sc. (Econ.), 08.04.01, NAN Ukrainy, In-t Ekon. Prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 35 p.
8. Korovin, E.H. (2011), "Projecting and operation of the logistics management system of financial flows of business", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.). 08.00.05, Saratov, Russia, 24 p.
9. Larina, R.R. (2005), *Lohistyka [Logistics]*, textbook, VIK, Donetsk, Ukraine.
10. Leschuk, V.P. (2014), "Logistic approach to managing financial flows of business entities in a market environment", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 4, pp. 181-185.
11. Meltsas, E. (2015), "Clarification of the term «financial logistics» for the purpose of financial analysis of the enterprise", *Resursy, informatsiya, snabzheniye, konkurentsyya*, no. 4, pp. 338-340.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 657.422
JEL Classification E 400

Яковець Т.А.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
Ковальчук Ю.П.,
викладач кафедри,
кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового
інституту підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

НОВІТНІ ВИДИ ГРОШЕЙ: РЕАЛІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ, ОБЛІКУ ТА ОСОБЛИВІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ

Yakovets T.A.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department,
Kovalchuk Yu.P.,
lecturer at the department,
the department of basic sciences
and special disciplines
Chortkiv Educational and Scientific Institute
Entrepreneurship and Business
of Ternopil National Economic University

NEW KINDS OF MONEY: REALITIES OF THEIR USE, ACCOUNTING AND PECULIARITIES OF TAXATION

Постановка проблеми. На сучасному фінансовому ринку функціонують різноманітні засоби розрахунків, які по своїй суті є грошима. Серед них уже звиклі платіжні інструменти – кредитні гроші, квазігроші тощо та порівняно нові терміни – криптовалюта, біткоіни, блокчейни. Для більшості людей вони поки що дуже незвичні. Але можна з упевненістю стверджувати, що за «електронною готівкою» – майбутнє. Постає необхідність детальнішого вивчення сутності сучасних грошей, можливість здійснення ними розрахункових операцій в ході ведення фінансово-господарської діяльності суб'єктами вітчизняної економіки, специфіки застосування фіскальної функції до них. Знання усіх переваг та готовність до ризиків використання тих чи інших грошей дасть змогу вивести національні економічні процеси на новий рівень міжнародного масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування обліку і аналізу грошових коштів було висвітлено в наукових працях таких учених, як: О. С. Височан [1] – пропонує методику удосконалення складання Звіту про рух грошових коштів та модель оцінки засобами економічного контролю якості інформації про наявність і рух грошових коштів; серед науковців є тенденція дослідження особливостей обліку та аналізу грошових коштів в контексті особливостей галузей економіки, зокрема М. В. Дерій [2] розроблено модель обліку грошово-розрахункових операцій залежно від етапів будівництва та способів ведення розрахунків, Ясишена В. В. [3] запропонувала загальну модель руху грошових потоків за центрами фінансової відповідальності (ЦФВ) швейних підприємств на основі їхнього кодування у системі управлінського обліку. Остафійчук С. М. [4] сформував суттєві класифікаційні ознаки грошових коштів та їх еквівалентів, які можуть стати основою інформаційного забезпечення управління високоліквідними активами підприємства. Все більше набирає актуальності питання використання сучасних платіжних засобів. Наприклад, Мельниченко О. В. [5] у своїх працях досліджує використання новітніх платіжних засобів, основні тенденції в Україні та світі щодо впровадження в повсякденне життя суспільства електронних грошей.

Зважаючи на значний вклад науковців у підняту проблематику, враховуючи стрімку трансформацію світової економічної системи, необхідним є поглиблення досліджень в напрямку застосування новітніх платіжних засобів, їх обліку та оподаткування, пошуку шляхів їх адаптації до особливостей національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем використання, обліку, оподаткування електронних грошей та інших специфічних платіжних засобів для пошуку шляхів їх подолання й забезпечення ефективного функціонування вітчизняних суб'єктів економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Піднесення популярності новітньої форми грошей – електронної, спричинює те, що гроші позбуваються предметної форми і набувають статусу інформаційного віртуального ресурсу, що створюється із застосуванням специфічних програмних та технологічних засобів.

В Україні емісію електронних грошей, їх обслуговування здійснюють виключно банки і тільки в гривні. Поняття «платіжний засіб» міститься у ст. 192 Цивільного кодексу України, ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів» [6] і пов'язане з визначенням гривні – грошової одиниці України, як єдиного законного платіжного засобу [7].

Тобто платіжний засіб існує у формі грошової одиниці. НБУ зазначає, що законодавством розмежовано поняття «електронний платіжний засіб» та «електронні гроші». Так, пунктом 1.14 ст. 1 Закону України „Про платіжні системи та переказ коштів” [6] встановлено, що «електронним платіжним засобом» є платіжний інструмент, що надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю засоби та ініціювати їх переказ. Платіжний інструмент є засобом певної форми на паперовому, електронному або іншому носії інформації, що використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів відносяться документи на переказ і електронні платіжні засоби [7]. Операції з електронними грошима в Україні демонструє рис. 1.

Рис. 1. Операції з електронними грошима в Україні за 2016 р.

Джерело: [8]

З юридичної точки зору, суттєвою властивістю електронних грошей є те, що, з одного боку, вони є засобом платежу, а з іншого – зобов'язання емітента, яке має бути виконано у традиційних неелектронних грошах. Отже, електронні гроші не мають своєї вартості і є по суті одиницями виміру звичайних грошей. Гроші – це багаторівнева система інституцій, взаємних зобов'язань, правових норм, а електронні гроші є продовженням цієї системи у цифровому вимірі. Електронні гроші не можуть існувати поза консервативною грошовою системою.

В останні роки популярності набирає нове поняття у грошовій системі – криптовалюта. Явище мало досліджене в Україні, навколо якого безліч дискусій та протиріч. Спробуємо систематизувати деякі особливості згаданої форми грошей та спрогнозуємо перспективи їх стабільного використання в національній економіці.

Питання, чи є криптовалюти грошима залишається на сьогодні відкритим в більшості країн світу. Наприклад, в США вже сформувалась прецедентна практика, яка визначає криптовалюту як «валюту, або ж іншу форму грошей». Позиція американських суддів була підтверджена і Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), який у 2013 році кваліфікував Bitcoin як «одну з форм грошей». Тим не менш, інший впливовий американський орган Internal Revenue Service ('IRS') визначив, що для цілей федерального оподаткування криптовалюту слід трактувати не як «форму грошей», а як власність.

В Німеччині, для прикладу, Bitcoin має статус «приватних коштів». The German Federal Financial Supervisory Authority (BaFin) визначає його як приватні кошти, які використовуються в якості оплати і замінюють традиційну валюту в цивільно-правових договорах.

Стосовно регулювання Bitcoin в ЄС, то у жовтні 2012 року, Європейський центральний банк опублікував доповідь щодо статусу Bitcoin і проаналізував його юридичний зміст на відповідність чинному законодавству ЄС. Було висловлено припущення про те, що Bitcoin може мати правовий статус, аналогічний електронним грошам.

Наприклад, законодавство ЄС на сьогодні класифікує Bitcoin як «цифрове представлення вартості, не підтвержене центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання і може набуватися в електронному вигляді». При цьому обмін традиційними валютами на одиницю Bitcoin звільняється від сплати ПДВ.

В Ізраїлі Bitcoin не підпадає під юридичне визначення валюти ані як фінансове забезпечення, ані як оподатковуваний актив. Щоразу, коли Bitcoin продається, продавець повинен сплатити податок на приріст капіталу. Народний банк Китаю вважає Bitcoin віртуальним товаром, а не валютою, і його продаж оподатковується ПДВ. В Японії Bitcoin визнається цінністю, подібною до активів (asset-like values). Його продаж оподатковується японським аналогом ПДВ. В Австралії Bitcoin розглядається як власність, а транзакції з ним – як бартер. У Канаді Bitcoin взагалі визначається як «нематеріальний актив», а транзакції з ним – також як бартер.

Щодо України, то у нас по суті та сама проблема, що й у більш цивілізованих країн, технології випереджають законодавство. Проблема одна, підходи до вирішення різні. Згідно із Законом «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронні гроші – це одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, аніж тим хто їх випускає, і є грошовим зобов'язанням у готівковій або безготівковій формі. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк, на якого покладаються обов'язки з їх погашення. Через свої технології Bitcoin не потрапляє під українське визначення поняття «електронні гроші», оскільки не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру, і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів. У свою чергу «безготівкові кошти» за українським законодавством можуть існувати виключно у формі записів на банківських рахунках. Банки не беруть участі у процесі емісії та обігу криптовалюти, тому Bitcoin не може вважатись «коштами». Не потрапляє Bitcoin і під визначення «платіжної системи», оскільки основною та обов'язковою функцією платіжної системи є проведення переказу грошових коштів. Тоді як через гаманець Bitcoin здійснюється переказ виключно Bitcoin, який, як ми вказали вище, грошовими коштами не є. У принципі ситуація зрозуміла, є нова технологія і відповідно прогалина в законодавстві. Вирішувати її можна по-різному, наприклад, у США на розгляд Конгресу було внесено законопроект, за яким пропонується встановити п'ятирічний мораторій на будь-яке регулювання криптовалюти [9].

Майнінг не заборонений на території України. По суті – це діяльність по використанню обладнання з метою отримання активів. Для ФОП ситуація полегшується тим, що обладнання не потрібно ставити на баланс. Досить просто мати документальне підтвердження легальності його придбання. Для підприємств на загальній системі оподаткування – постановка на баланс і введення в експлуатацію обов'язкові. Варто зазначити, що фінансові регулятори уже з'ясували чим не є криптовалюта – і виключили зі списку «грошовий сурогат», разом з валютою, електронними грошима і цінними паперами. Вважаємо, необхідним є чітко окреслити, куди відносити криптовалюту – до товарів або в групу фінансових інструментів.

В ході дискусій популярним є твердження, що криптовалюта має властивості нематеріальних активів, що відповідають визначенню, наведеного у П (с) БО №8 «Нематеріальні активи». Згідно з даними П (с) БО нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований.

Потрібно враховувати різні способи операцій підприємства з криптовалютою. Відображення в обліку цих операцій буде мати певні нюанси, а саме:

- при купівлі за реальні гроші (Дт 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів», Кт 68 «Розрахунки за іншими операціями» – придбано криптовалюту; Дт 68 «Розрахунки за іншими операціями», Кт 31 «Рахунки в банках» – перераховано кошти з поточного рахунку за криптовалюту; 127 «Інші нематеріальні активи» 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» – введення в фінансово-господарську діяльність підприємства, а точніше створення криптогаманця). Такий перебіг облікових операцій можливий при визнанні на законодавчому рівні криптовалюти як нематеріального активу. При цьому слід врахувати сплату ПДВ аналогічно до операцій придбання нематеріальних активів;

- при самостійному майнінгу, генерації криптовалюти за допомогою власних комп'ютерних потужностей (425 Інший додатковий капітал 127 «Інші нематеріальні активи»). В цьому випадку є теж свої нюанси, зокрема врахування витрат та майнінг (робоча сила, технічні засоби, електроенергія тощо). Витрати на дослідження не визнаються у складі НМА, а підлягають відображенню у складі

витрат того звітнього періоду, в якому їх було здійснено. Такі витрати включаються до складу інших операційних витрат і відображаються на субрахунок 941 «Витрати на дослідження і розробки»;

- при розрахунках за готову продукцію, товари, послуги – якщо дотримуватись стратегії, що криптовалюта це нематеріальний актив, то операції по розрахунку розглядатимуться скоріше з точки зору обміну нематеріальних активів на подібний або неподібний об'єкт, аніж платіжного засобу. В цій ситуації варто врахувати методику переоцінки криптовалюти, як активу. Знову ж таки постає проблема оподаткування податком на додану вартість, оскільки на законодавчому рівні все ж таки криптовалюта не визнана товаром.

Оподаткування доходу, одержаного внаслідок продажу криптовалюти питання ще складніше. Зокрема, окреслити об'єкт оподаткування для ФОП, який здійснює майнінг, простіше, ніж для підприємства на загальній системі оподаткування. ФОП не веде баланс і зобов'язаний декларувати кошти, які потрапляють в його дохід. Тому, немає перешкод для декларування для тих ФОП, хто продає крипту по безготівкових розрахунках і виводить гроші на банківську карту. Якщо продаж відбувається за готівку, тоді ФОП також повинен вказати їх в Книзі доходів і витрат і заплатити з них єдиний податок [10].

У квітні 2017 р. прем'єр-міністр Володимир Гройсман повідомляв, що Державне агентство з питань електронного урядування України та американська компанія Bitfury – світовий лідер розвитку Blockchain – підписали меморандум про співпрацю, яким передбачено залучення досвіду американської компанії до створення ефективної екосистеми для розвитку Blockchain в Україні. А пізніше, в серпні 2017 р. заступник директора Департаменту платіжних систем та інноваційного розвитку Наталія Лапко повідомила, що на розгляді у Верховній Раді України зараз є законопроект, "побудований на європейських стандартах регулювання платіжного ринку", прийняття якого "дасть змогу упорядкувати діяльність небанківських фінансових установ на ринку платіжних послуг, надати їм право здійснювати випуск електронних грошей і мати комерційних агентів". В ході дослідження виявлено низку облікових проблем щодо електронних грошей. А саме: є невизначеним порядок облікового відображення операцій з використанням специфічних платіжних інструментів (електронних грошей); потребує вирішення розробка первинного облікового забезпечення та методики розрахунків електронними грошима в інтерактивній торгівлі [11].

15 березня 2018 р. Урядовий комітет доручив низці державних органів напрацювати необхідні документи, щоб внести діяльність з майнінгу до Національного класифікатора "Класифікація видів економічної діяльності" (КВЕД) з подальшим напрацюванням Концепції про створення сприятливих умов для майнінгу в Україні. Внесення пункту щодо діяльності з майнінгу до Класифікатора діяльності з підтримки функціонування розподіленої бази даних має відбуватися у класі 63.11 «оброблення даних, розміщення інформації на веб-вузлах і пов'язана з ними діяльність», оскільки майнінг передбачає послуги з підтримки та забезпечення функціонування розподілених реєстрів даних, у т.ч. з використанням технології блокчейн, оброблення даних та смарт-контрактів у розподілених блокчейн-реєстрах. Збалансоване рішення з цього питання вимагає погодження усіх ключових державних органів, відтак доручив Мінекономрозвитку, Мінфіну, Мін'юсту, Міненерговугілля разом з Держстатом, Агентством електронного урядування, НБУ (за згодою), НКЦПФР (за згодою), СБУ (за згодою) розробити відповідний проект нормативно-правового акта щодо доповнення Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності».

Ще одним варіантом представлення криптовалюти в національній обліковій системі, за рекомендаціями Європейського центрального банку, прирівняння її характеристик до електронних грошей. Тоді, необхідним стає виокремлення окремого субрахунку, припустимо 336 «Криптовалюта». Проте, в цьому випадку також виникає чимало питань щодо оподаткування, проблеми врахування витрат на самостійну генерацію криптовалюти та врахування коливань курсу, так званих «курсівих різниць».

На сьогодні, згідно з останніми змінами до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкції про його застосування [12] введено субрахунок 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» (зі змінами від 27 червня 2013 р.), на якому відображаються операції з електронними грошима. У бухгалтерському обліку операції з платіжною картою відображаються наступним чином (рис. 2).

У разі безпосереднього придбання товару картою з використанням електронних грошей застосовується субрахунок 372, а використання субрахунку 335 суттєво обмежена, оскільки, згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків, рахунки 30, 31, 33 не кореспондують з рахунками класу 2, рахунок 33 не кореспондує з рахунком 64, щоб відобразити ПДВ чи сплату податків. З погляду фінансового обліку субрахунок 335 використовується для відображення інформації про електронні гроші як такі, що записані, тобто зберігаються на електронному платіжному засобі та використовуються суб'єктом господарювання в обмін на безготівкові кошти та лише для розрахунків за товари в електронному вигляді [7].

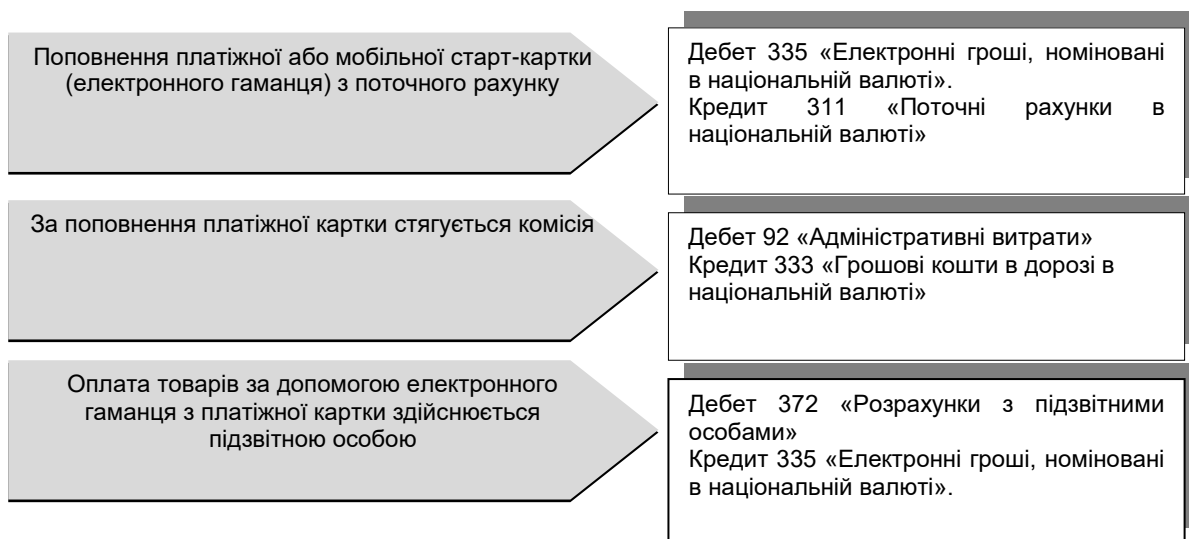

Рис. 2. Облік операцій з смарт-картами

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [7]

Отже, існує низка проблем в контексті обліку та оподаткування новітніх форм грошей (рис. 3).

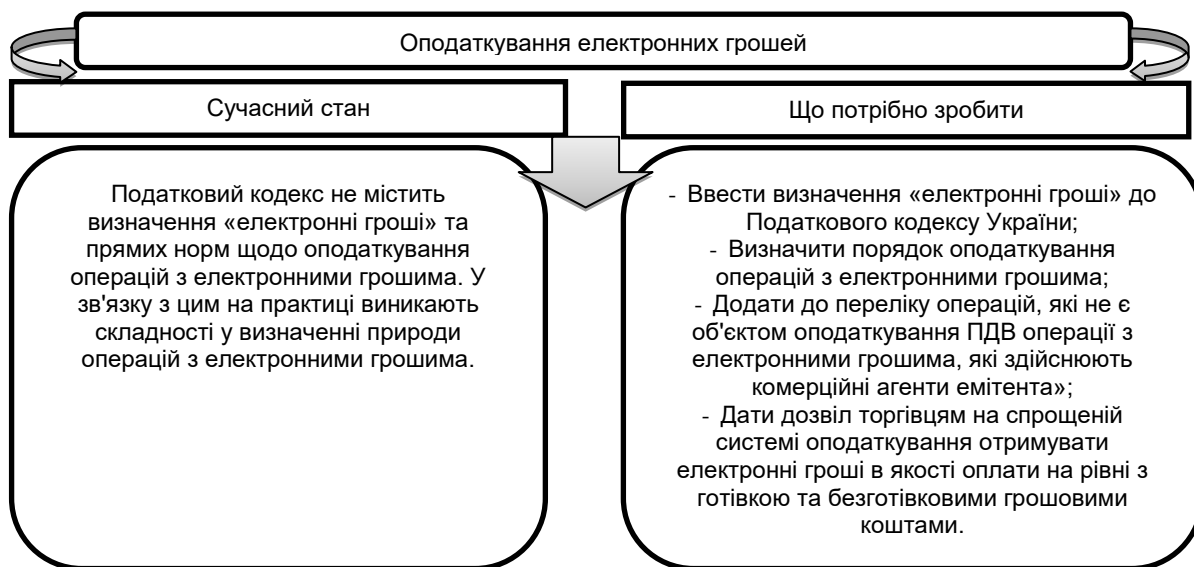

Рис. 3. Сучасний стан та удосконалення системи оподаткування операцій з електронними грошима в Україні

Джерело: авторська розробка

Стосовно податкового узаконення майнінгу, то немає єдиного рецепту, як регулювати ринок криптовалют. Хтось забороняє, хтось дозволяє. Враховуючи тенденцію сучасності необхідним є підсилення контролю держави щодо криптовалютного майнінгу, шляхом розробки якісного законопроекту і внесення поправок до Податкового кодексу. Наша однозначна позиція: покупців і продавців має бути ідентифіковано.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, нами підкреслено нагальну потребу адаптувати діюче законодавство до вимог сучасності в контексті появи нових форм грошей. Позитивним є здійснення кроків в цьому напрямку. Чіткіше окреслюється приналежність криптовалют до певного виду активів. Нами розглянуто здійснення обліку криптовалюти в разі визнання її нематеріальним активом. Дослідження виявило низку неузгодженостей в цьому випадку, зокрема щодо оподаткування операцій купівлі, виготовлення та розрахунків криптовалют. Необхідним є вивчення можливості віднесення криптовалюти до платіжно-грошових засобів з відкриттям облікового рахунку (наприклад 336 «Криптовалюта»), з метою порівняння потенційних варіантів обліку новітнього розрахункового засобу та вибору оптимального з них для функціонування в системі національної економіки.

Література

1. Височан О. С. Облік і контроль грошових коштів та їх еквівалентів : теорія, методика, організація : автореф. дис.....канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2009. 23 с.
2. Дерій М. В. Облік і контроль грошово-розрахункових операцій в житловому будівництві : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / ТНЕУ. Тернопіль, 2013. 215 с.
3. Ясишена В. В. Грошові потоки підприємств швейної промисловості : облік, аналіз і аудит : автореф. дис.канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль, 2011. 20 с.
4. Остафійчук С. М. Грошові кошти та їх еквіваленти, як об'єкти бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Спец. вип. 29. ч. 2. 2010. С. 86–91. – Серія : Економіка.
5. Мельниченко О. Аналіз стану використання сучасних платіжних засобів у контексті виведення готівкових коштів із позабанківського обігу в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 1. С. 26-31.
6. Про платіжні системи та переказ коштів. Закон України. Документ 2346-14, чинний. Редакція від 20.06.2007. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20101005> (дата звернення: 05.03.2018).
7. Шпирко О. М. Електронні гроші як об'єкт бухгалтерського обліку підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2014. Вип. 1 (42). С. 197–200.
8. Національний банк України. Офіційне інтернет представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283 (дата звернення: 05.04.2018).
9. Поливка Н. Криптовалюти і «різноманітні біткоіни». *Всеукраїнське юридичне професійне видання «Юридична Газета Online»*, 2016. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-i-riznomanitni-bitkoini.html> (дата звернення: 05.03.2018).
10. Карпенко О. Нужно ли в Украине платить налоги с биткоинов (и декларировать их): советы юристов. URL: <https://ain.ua/2017/12/12/nalogi-s-bitkoinov> (дата звернення: 05.03.2018).
11. Майстер-клас із криптовалют: навіщо цьому вчитись? URL: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119 (дата звернення: 10.03.2018).
12. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2018).
13. Вигівська І. М., Сеймон В. С. Електронні гроші в системі управління фінансовими ресурсами підприємства: облікові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2014. Вип. 3 (44). С. 173–175.

References

1. Vysochan, O.S. (2009), "Accounting and control of cash and cash equivalents: theory, methodology, organization", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, State Academy of Statistics, Accounting and Auditing of the State Statistics Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 23 p.
2. Derii, M.V. (2013), "Accounting and control of cash settlement operations in residential construction", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, 215 p.
3. Yasyshena, V.V. (2011), "Cash flows of clothing industry enterprises: accounting, analysis and audit", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukrainian, 20 p.
4. Ostafiichuk, S.M. (2010), "Cash and cash equivalents as accounting objects", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no 2, Serii : Ekonomika, Spets. vyp. 29, pp. 86–91.
5. Melnychenko, O. (2013), "Analysis of the state of using modern payment facilities in the context of withdrawal of cash from an out-of-bank circulation in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no 1, pp. 35-42.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2007), The Law of Ukraine "On payment systems and transfer of funds" dated 20.06.2007 no. 2346-14, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20101005> (access date March 5, 2018).
7. Shpyrko, O. M. (2014), "Electronic money as an object of accounting of an enterprise", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no 1 (42), pp. 197–200.
8. Natsionalnyi bank of Ukraine, available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125412&cat_id=22918283 (access date March 5, 2018).
9. Polyvka, N. (2016), Cryptocurrency and "various bitcoini", *Vseukrainske yurydychne profesiine vydannia «Iurydychna Hazeta Online»*, available at: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-i-riznomanitni-bitkoini.html> (access date March 5, 2018).
10. Karpenko, O. (2017), "Do you need to pay taxes in Ukraine from bitcoins (and declare them): legal advice", available at: <https://ain.ua/2017/12/12/nalogi-s-bitkoinov> (access date March 5, 2018).

11. "Master class in cryptology: why must we study it?", available at: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119 (access date March 10, 2018).

12. Ministry of Finance of Ukraine (1999), The order of the Ministry of Finance of Ukraine "Chart of Accounts of accounting for assets, liabilities and business transactions of enterprises and organizations" dated November 30, 1999 no 291, available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (access date March 10, 2018).

13. Vyhivska, I. M. (2014), "Electronic money in the system of management of financial resources of the enterprise: accounting aspects", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 3 (44), pp. 173–175.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 336.71
JEL Classification G210

Волощук В.Р.,
канд. екон. наук, кафедра фінансів,
банківської справи та страхування,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
Кацан А.М.,
здобувач ПДАТУ,¹ начальник відділення
Хмельницької філії АТ «Укресімбанк»
в м. Кам'янець-Подільський

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Voloshchuk V.R.,
cand.sc.(econ.), department of
finance, banking and insurance,
State Agrarian and Engineering University in Podilla,
Katsan A.M.,
postgraduate student of the SAEUP,
head of the department of Khmelnytsky branch of
JSC "Ukreximbank" in the city of Kamyanets-Podilsky

CURRENT STATE AND DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF BANK LENDING IN UKRAINE

Постановка проблеми. Головним елементом сильного економічного середовища має стати розвиток кредитної діяльності банків, що впливає на забезпечення незалежності держави та реалізацію національних інтересів в умовах глобалізації. У стимулюванні відтворювальних процесів в економіці важливу роль відіграє банківський кредит як основне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Однак низка питань, пов'язаних із банківським кредитуванням потребує більш ґрунтовного дослідження з врахуванням тенденцій розвитку економіки. Так активізація банківського кредитування в Україні викликає необхідність розширення асортименту кредитних продуктів, запровадження нових технологій обслуговування клієнтів, освоєння нових ринків збуту банківських послуг, що можливе лише за умови глибокого вивчення практичних аспектів державної підтримки та розробки кредитної стратегії банку.

¹ Науковий керівник: Місюк М.В. – д.е.н., професор, Подільський державний аграрно-технічний університет

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність і різноманітність наукових праць, які висвітлюють питання кредитної діяльності банків на розвиток економіки країни, а також критичних точок зору свідчать про те, що окреслена проблема актуальна, оскільки сприяє забезпеченню динамічного економічного росту.

Так, дослідження Жукової Н.К., Островської Н.С. присвячені загальним закономірностям розвитку ринку банківських кредитів України в сучасних умовах [6; 9]. Дзюблюк О.В. проведено аналіз основних проблем розвитку вітчизняного ринку банківських послуг та пошук шляхів удосконалення існуючих банківських продуктів і запровадження новітніх банківських послуг [4]. Коваленко М.М. проведено оцінку сучасного стану використання інструментів грошово-кредитного регулювання в контексті стимулювання процесу кредитування реального сектору економіки банківською системою України [7]. Воронченко О.В. розглядає проблеми державної підтримки фінансового забезпечення реального сектору економіки [1]. Данилишин Б. визначає проблеми активізації кредитування [3].

Слід відмітити, що автори віддають належну увагу аналітиці, стану та проблемам кредитної діяльності банків на певних етапах економічного розвитку. Разом з тим, незважаючи на численні наукові здобутки та накопичений практичний досвід щодо розвитку банківського кредитування, залишається низка недостатньо досліджених питань, які потребують додаткового вивчення та аналізу. Зокрема, відсутній механізм підвищення доступності банківського кредитування; потребують подальшого вивчення питання формалізації впливу банківського кредитування на розвиток економіки та банківської системи; з розвитком суспільно-економічних відносин та поглибленням глобалізації виникає необхідність визначення напрямів активізації банківського кредитування для реалізації Стратегії держави у банківському секторі, яка базується на цілях економічного зростання.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення тенденцій, проблем та напрямків активізації банківського кредитування як одного з основних факторів забезпечення розробки кредитної стратегії банку та сталого розвитку реального сектору економіки. Вказана мета визначила низку завдань, що потребують вирішення: узагальнити тенденції банківського кредитування в Україні; систематизувати основні способи підвищення доступності кредитування; виокремити можливі напрями активізації банківського кредитування та реалізації кредитної стратегії банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна наука довела, а господарська практика підтвердила, що кредит є універсальним інструментом розподілу й перерозподілу національного доходу, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, вирівнювання рівнів рентабельності підприємств на основі переливу капіталів, що сприяє прогресивним структурним зрушенням у національній економіці. Банківське кредитування та отримання відсотків за кредит є важливим джерелом одержання прибутків банку, а також виступає одним з головних джерел фінансування діяльності підприємств у ринковій економіці. Від того, наскільки добре банки реалізують кредитні функції, залежить економічне становище, оскільки банківські кредити сприяють появі нових підприємств і збільшенню кількості робочих місць та забезпечують економічну життєздатність [9].

Роль банківських установ як основних суб'єктів на грошово-кредитному ринку визначається їхніми можливостями залучати тимчасово вільні грошові кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення фінансових потреб реального сектора економіки з метою забезпечення безперервності індивідуального кругообігу капіталів підприємств. Саме від здатності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами значною мірою залежать перспективи подальшого зростання вітчизняної економіки.

З метою визначення ролі банківського кредитування у забезпеченні відтворювального процесу розглянемо поточний стан вітчизняної системи банківського інвестиційного кредитування. Потенціал зростання обсягів банківського кредитування тісно пов'язаний з поточним станом реального сектору економіки і провідними тенденціями його розвитку протягом останнього періоду. Проаналізуємо обсяги надання банками кредитних ресурсів в економіку України на основі даних табл. 1.

Як видно із даних табл. 1, протягом аналізованого періоду спостерігається суттєве зростання питомої ваги короткострокових кредитів, якщо станом на кінець 2010 року питома вага кредитів на термін до одного року становила 33,1 % від сукупного кредитного портфеля банків, то у 2017 р зросла до 39,9 %, що вказує на нестачу коштів для операційної діяльності підприємств. Питома вага кредитів в іноземній валюті в кредитному портфелі банків дещо зменшилась, але залишається високою 43,9 %, що свідчить про високий рівень доларизації економіки та потенційні курсові ризики для банків та позичальників.

За аналізований період можна виділити наступні тенденції банківського кредитування: починаючи з 2010 року і до 2014 року спостерігаємо зростання обсягів кредитування, у 2015-2016 роках зниження, а у 2017 році повернення до рівня 2014 р., тобто реально підтверджується стагнація кредитного ринку практично за останні п'ять років.

В загальному сукупний кредитний портфель практично залишився без змін, а кредитний портфель суб'єктів господарювання знизився, спостерігаються такі явища, як розвиток небанківського кредитування та перетікання капіталу на нерегульовані ринки. Це не лише стримує активізацію

кредитування, а й створює додаткові ризики для фінансової стабільності та грошово-кредитної політики.

Таблиця 1

Кредити, надані резидентам банками України у розрізі видів валют і строків погашення за 2010-2017 рр., млн грн

Рік	Всього	у тому числі за строками			у тому числі							
					у національній валюті				в іноземній валюті			
		до 1 р.	1-5 років	більше 5 років	всього	у т. ч. за строками			всього	у т. ч. за строками		
						до 1 р.	1-5 років	більше 5 років		до 1 р.	1-5 років	більше 5 років
2010	732 823	242772	275605	214446	395504	173845	171949	49709	337319	68927	103655	164737
2011	801 809	297422	301002	203385	478596	218240	200142	60214	323213	79182	100860	143171
2012	815142	344237	294511	176394	515580	255556	194559	65465	299562	88681	99952	110929
2013	910782	426082	310739	173961	602776	325299	203671	73805	308006	100783	107068	100156
2014	1020667	413045	390343	217280	547987	264828	210789	72370	472680	148217	179554	144909
2015	981627	437977	329593	214057	433826	214908	147287	71631	547802	223070	182306	142426
2016	998682	350475	389798	258409	504999	163398	224595	117005	493683	187076	165203	141404
2017	1016657	405718	342147	268792	570627	285338	178959	106330	446031	120380	163188	162462
Структура кредитування у 2017р.,%	100	39,9	33,7	26,4	56,1	28,0	17,6	10,4	43,9	11,8	16,1	16,0
Відношення 2017 р. до 2010 р.,%	138,7	167,1	124,1	125,3	144,3	166,3	104,1	213,9	132,2	174,6	157,4	98,6

Джерело: побудовано авторами на основі даних [2]

Б. Данилишин вважає [3], що стагнація банківського кредитування зумовлена низкою чинників, серед яких:

Перший фактор – недостатня впевненість як бізнесу, так і банків у стійкості зростання економіки. Керівники підприємств дуже добре пам'ятають про складнощі з погашенням кредитів, які вони відчували під час кризи 2014–2015 років, а також про те, яких зусиль довелося докласти, щоб своєчасно обслуговувати і погашати банківські позики. Банки своєю чергою адаптують свою роботу до посткризових реалій – підвищені вимоги до позичальників, знижені ризик-апетити. Практично всі банки почали більш пильно стежити за рентабельністю своєї роботи. Тобто наслідками кризи стало більш консервативне ставлення до кредитування як з боку банків, так і з боку позичальників. Криза показала, що було чимало банків, які практикували надмірно ризикований підхід до кредитування і фокусування на отриманні миттєвого прибутку. Тепер банки дуже вимогливо підходять до оцінки бізнес-проектів потенційних позичальників, до ціни і ліквідності пропонованого забезпечення за позиками. Ці самообмеження стримують зростання кредитування. Але банки нескладно зрозуміти – вони не мають права ризикувати, видаючи кредити з сумнівними перспективами повернення. Та й Національний банк більше не дозволить фінустановам провадити колишню ризиковану політику – прямі витрати на дозвіл банківської кризи склали 14 % ВВП.

Другий – високий рівень закредитованості підприємств, який спостерігався у докризовий період, призвів до рецесії балансів. Річ у тім, що на відміну від неокласичної теорії, яка передбачає, що приватні корпорації завжди максимізують прибуток, у рамках концепції рецесії балансів передбачається, що у відповідь на загрозливе погіршення балансу, компанії мінімізують боргове навантаження. У нас, у відповідь на різке погіршення стану своїх балансів у 2014–2015 роках, підприємства зменшили залучення кредитів і активізували погашення наявних боргів за позиками.

Третій – внаслідок економічної кризи зріс рівень взаємної недовіри між банками і позичальниками. Тому чимало потенційних позичальників переключили свою увагу з кредитів на інші джерела фінансування. Або ж були змушені відкласти заплановані інвестиційні проекти, а в деяких випадках – відмовитися від них. Багато підприємств, які стабільно працюють, почали здійснювати інвестиції за рахунок власних коштів. Економічна ситуація зробила відношення до банківського кредитування більш консервативним – як з боку банків, так і з боку самих підприємців вони поки не поспішають вплутуватися в борги. Під час кризи в моду увійшли інші напрямки фінансування [5].

Четвертий – обсяг проблемних кредитів, як і раніше, досить високий. Рівень захисту як прав кредиторів, так і прав позичальників, залишає бажати кращого. Невисока якість кредитних портфелів банків призводить до збільшення витрат, пов'язаних з непрацюючими кредитами. Банки змушені

збільшувати резерви під кредитні ризики, наслідком цього стає заморожування частини ресурсів, які могли б стати джерелом кредитів. Серйозний обсяг токсичних активів протидіє зменшенню відсоткових ставок за кредитами. Нинішній рівень неблагонадійних кредитів визначає для банків обмежений рівень прибутковості і підвищені вимоги до розміру капіталу.

П'ятий – інфляція. Напевно, немає кращого мотиву для зменшення ставок за банківськими кредитами, ніж зниження темпів зростання цін – саме «інфляційна складова» є ключовою у відсоткових ставках за банківськими кредитами. І саме ця складова в структурі відсоткових ставок здатна гнучко і динамічно збільшуватися або зменшуватися, реагуючи як на поточний рівень цінової динаміки, так і на інфляційні очікування. Але, аналізуючи нинішню ситуацію в нашій країні, можна погодитися з тим, що тут проблема не тільки в монетарній площині. В Україні зараз інфляція витрат, придушення якої лише за допомогою інструментарію, що знаходиться в розпорядженні НБУ, навряд чи можливо.

Важливим методом сприяння економічному зростанню має бути активізація кредитування банками суб'єктів господарювання. Проте вплив банківського сектору на інвестиційну активність підприємств залишається незначним. Частка кредитів банків та інших позик серед джерел капітальних інвестицій скоротилась у першому півріччі 2017 року до 5,2 % порівняно з 8,1 % за аналогічний період минулого року. Підприємства реалізують інвестиційні проекти переважно за рахунок власних коштів, чому сприяє їх прибуткова діяльність – зокрема великі та середні підприємства за січень-вересень 2017 року отримали додатний фінансовий результат у сумі 368,6 млрд грн, що на 36,3 % більше, ніж за аналогічний період минулого року.

Відновлення економіки вимагає повноцінного забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Основними джерелами підтримки суб'єктів господарювання виступають кредитні ресурси вітчизняних банків та закордонні інвестиції і запозичення. І коли великі суб'єкти господарювання намагаються залучити кошти за кордоном, у тому числі на іноземних фондових майданчиках, то малий та середній бізнес змушений орієнтуватися насамперед на свої сили.

Банківські установи продовжують достатньо обережно ставитися до активізації нарощування кредитування. Обсяги коштів на коррахунках в банках, які у поточному році коливаються переважно в межах 35-58 млрд гривень, свідчать про наявність потенційних можливостей до кредитування [8]. Це пов'язано насамперед з:

- високими ризиками кредитування, що передусім визначається недостатністю платоспроможних позичальників;
- альтернативністю, якою користуються банки, і яка стосується можливості купівлі депозитних сертифікатів НБУ та вкладення коштів в державні цінні папери, що за своєю суттю вважаються безризиковими;
- невідповідністю між строками, на які залучаються депозити та потребами у довгострокових кредитах;
- недосконалою системою захисту прав кредиторів та «непередбачуваністю» рішень судових органів тощо.

Сьогодні дедалі більше загострюються питання зменшення реальної вартості проблемних активів, юридичних аспектів реалізації заставного майна, розробки механізму державних аукціонів щодо викупу майна, яке перебуває у заставі, співпраці банків з колекторськими агентствами та компаніями з управління проблемними кредитами. Незалежно від моделі продажу проблемних активів, які можуть бути обрані менеджментом банків, залишаються актуальними гострі питання, які потребують нагального вирішення, зокрема – створення й реалізації механізму фінансування викупу проблемних активів шляхом поєднання інтересів усіх зацікавлених сторін та розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення здійснення таких операцій.

Іншим проблемним питанням, вже для позичальників, під час отримання кредитів виступають досить високі відсоткові ставки за кредитами. Хоча середньозважені ставки за новими кредитами в національній валюті сектору нефінансових корпорацій у вересні 2017 року становили лише 14,5 % та в іноземній – 7,1 %, доступ до кредитів мають не всі потенційні позичальники, оскільки відсоткові ставки визначаються банками індивідуально щодо кожного позичальника. Наприклад, підприємствам у сфері сільськогосподарства кредити в національній валюті надавались під 17,8 % річних, добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 20,7 % річних, транспорту – 14,1 % річних, переробної промисловості – 14,0 %, оптової і роздрібною торгівлі – 14,4 % річних. Тобто банки можуть надавати преференції щодо кредитування конкретних позичальників, розраховуючи на власні кредитні можливості та урахування фінансовий стан позичальника.

Крім того, останнім часом активізувалося кредитування небанківськими фінансовими установами. І хоча це кредитування стосується переважно фізичних осіб – певна частка «клієнтури» банками втрачається. Наприклад, за даними Нацкомфінпослуг, наприкінці I півріччя 2017 року залишок заборгованості за кредитами кредитних спілок становили 1,87 млрд грн, обсяг виданих кредитів кредитними установами-юридичними особами публічного права – 8,76 млрд грн, ломбардами – 8,38 млрд гривень.

Тобто, відновлення процесів кредитування за прийнятними відсотковими ставками потребує комплексного врегулювання і стосується як необхідності підтримки реального сектора економіки з боку держави, так і стимулювання банків до надання кредитів. В цьому напрямку дієвими можуть бути наступні кроки:

1. «Контрольована емісія» або підтримка довгострокової ліквідності.
2. Захист прав кредиторів.
3. Позасудове врегулювання спорів.
4. Реформування системи бюро кредитних історій.
5. Удосконалення механізмів банкрутства.
6. Державна підтримка кредитування.
7. Визначення Стратегії розвитку державних банків.
8. Удосконалення роботи з малими банками.

Радою Національного банку України на 2018 рік та середньострокову перспективу визначено, що «з метою хеджування ризиків зміни умов ліквідності в середньостроковій перспективі Національний банк розгляне можливість проведення процентних тендерів з рефінансування на термін до п'яти років з плаваючою ставкою». Вказане може сприяти стимулюванню кредитування передусім за умови наявності у позичальників відповідних проектів, або відповідних кредитних програм у самих банків.

У минулі роки в Законі України «Про банки і банківську діяльність» визначалася можливість роботи в Україні спеціалізованих банків.

До таких банків можна віднести *публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпортерський банк України»* – універсальна фінансова установа, 100% статутного капіталу якої належать державі. Незмінно входить до групи найбільших банків України, обслуговує значну кількість українських підприємств-експортерів приватної та державної форм власності, має найрозгалуженішу в країні мережу банків-кореспондентів, успішно співпрацює з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком, Міжнародною фінансовою корпорацією, іншими провідними міжнародними фінансовими організаціями, іноземними банками та фінансово-кредитними інститутами.

За умов впливу негативних зовнішніх факторів нестабільного економічного середовища дієвим інструментом на довгостроковий період є розробка та реалізація гнучкої кредитної стратегії. На сьогодні лише незначна кількість банків розробляє стратегію управління ризиками. Більшість банківських установ орієнтуються лише на реалізацію короткострокових цілей, в результаті чого погіршується їх дохідність та фінансова стійкість.

Стратегія держави у банківському секторі базується як на цілях економічного зростання, так і на завданнях держави як акціонера комерційних банків та розрахована на втілення протягом 5 років [11].

Головні завдання стратегії у банківському секторі: значне зниження присутності держави у банківському секторі через повний, або частковий продаж банків державного сектору, збільшення конкуренції на банківському ринку, підтримка фінансової стабільності, відновлення кредитування реального сектору економіки, підвищення доступності банківських послуг.

Нова стратегія розвитку держбанків має дев'ять цілей:

Перша – встановити фінансову стабільність через контроль за інфляцією, ризиками, ліквідністю та капіталом.

Друга – підвищення доступності фінансування.

Третя – доступ до банківських послуг для жителів сіл.

Четверта – скорочення обігу готівки з метою мінімізації тіньової економіки.

П'ята – створення умов для окупності інвестицій.

Шоста – розвинуте корпоративне управління.

Сьома – прибрати тиск проблемних активів на банківські баланси.

Восьма – мінімізувати вплив держави як акціонера на банківський сектор.

Дев'ята – забезпечити конкурентні умови роботи державних банків.

Стратегії кожного окремого банку мають включати наступні елементи: покращення корпоративного управління та створення наглядових рад, більшість яких складатиметься з незалежних професійних членів, і зокрема реформа корпоративного управління є основною передумовою для реалізації стратегії; стабільна операційна платформа, належний рівень капіталізації та стабільна ІТ-інфраструктура; стратегічний фокус кожного банку, який дає можливість кожному з них на базі індивідуальних конкурентних переваг базувати розвиток банку; скорочення ризиків, пов'язаних з державою – зменшення частки державних ОВДП у балансах банків та рівня кредитування державних підприємств; врегулювання питання проблемних активів.

Кредитна стратегія банку має бути спрямована на реалізацію цілей його ефективного функціонування в умовах суттєвих змін макроекономічних показників, системи зміни форм державного регулювання банківської діяльності, кон'юнктури кредитного ринку і пов'язаною з цими факторами невизначеністю. Відсутність відповідної кредитної стратегії за таких обставин може призвести до того,

що кредитні рішення окремих структурних підрозділів банку будуть мати різнонаправлений характер, зумовлювати суперечності та ризиків і зниження ефективності кредитування.

Пропонуємо, крім виділених мети, завдань, цілей та елементів кожного окремого банку при розробці і реалізації нової кредитної стратегії спрямовувати заходи на досягнення таких основних цілей:

- надання кредитів на фінансування рентабельних та економічно перспективних проектів, які б відповідали стратегічним цілям банку;
- забезпечення оптимального співвідношення між темпами росту обсягу кредитного портфеля та темпами підвищення його якості;
- сприяння розвитку довгострокових відносин з клієнтами та збереження високого рівня довіри з їх боку;
- утримання рівня ризику, який би уможлиблював формування кредитного портфеля високої якості і забезпечення його цільового рівня доходності;
- забезпечення фінансової стійкості банку;
- створення високопрофесійного колективу, який би забезпечував високу якість кредитного портфеля банку.

Реалізація оновлених засад стратегічного реформування державного банківського сектору дозволить досягти значних переваг в цілому, зробіть його прибутковим та більш привабливим як для іноземних та українських інвесторів, так і для економіки країни через надання доступу до додаткового фінансування по більш привабливих ставках і згенерує додаткові доходи для державного бюджету. Правильно розроблена стратегія дозволить банку не лише вистояти у складних умовах, а й успішно розвиватися.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективний розвиток можливий лише за умови активного розвитку реального сектору економіки, який має бути пріоритетним об'єктом банківського кредитування. Кредити, надані підприємствам реального сектору, сприятимуть розвитку виробництва, особливо за умови їх спрямування на модернізацію, технічне переозброєння та інновації.

Встановлено, що на сьогодні політика Національного банку, будучи відносно ефективною в короткостроковому періоді, має обмежену дієвість у системному впливі на формування моделі та темпів економічного зростання в Україні. Зокрема, про це свідчить стагнація кредитування корпоративного сектору економіки. Незважаючи на те, що відсоткові ставки за депозитами в гривні перебувають на найнижчому рівні за останні шість років, а за депозитами в іноземній валюті – на історичному мінімумі, вартість банківських кредитів не є такою, що стимулює збільшення кредитування. Це пов'язано з надвисокою питомою вагою кредитів, що не обслуговуються, у кредитному портфелі банків.

Доведено, що активізація кредитування за прийнятними для суб'єктів господарювання відсотковими ставками та довгими термінами позик потребує комплексного врегулювання. Заходи щодо цього мають стосуватися як необхідності підтримки реального сектору економіки з боку держави, так і стимулювання банків до надання кредитів. Визначено, що стратегія держави у банківському секторі базується як на цілях економічного зростання, так і на завданнях держави як акціонера комерційних банків.

Вважаємо, що нарощування кредитної активності банків і диверсифікація видів кредитної діяльності повинні носити прогнозований характер, забезпечений розробкою чітко сформульованої кредитної стратегії узгодженої з корпоративною та дозволить заздалегідь адаптувати кредитну діяльність банку до майбутніх кардинальних змін можливостей його функціонування.

Література

1. Воронченко О. В. Фінансове забезпечення розвитку реального сектору економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 50-56.
2. Грошово-кредитна та фінансова статистика. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578 (дата звернення: 01.04.2018).
3. Данилишин Б. Що стримує зростання кредитування в Україні? URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/shcho-strymuye-zrostannya-kredytuvannya-v-ukrayini>. (дата звернення: 22.03.2018).
4. Дзюблюк О. В. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с.
5. Діяльність підприємств // Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 02.03.2018).
6. Жукова Н. К. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні. *Економічний часопис – XXI*. 2011. № 5-6. С. 54-57.

7. Коваленко М.М. Грошово-кредитна політика Національного банку в контексті кредитування реального сектору економіки. *Теорія і тактика державного управління*. 2011. Вип. 3(34). С. 1-9.
8. Огляд ринку банківського кредитування. URL: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/oglyad-rinku-bankivskogo-kredituvannia>. (дата звернення: 22.03.2018).
9. Островська Н.С. Аналіз стану та динаміки кредитування в Україні (2011-2013 рр.). *Економічний часопис – XXI*. 2014. № 9-10(2). С. 15-18.
10. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Москва: Дело Лтд, 1995. 768 с.
11. Уряд підтримав оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru> (дата звернення: 20.03.2018).

References

1. Voronchenko, O.V. (2012), "Financial support for the development of the real sector of economy", *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho Universitetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 2, pp. 50-56.
2. Groshovo-kredytna ta finansova statystyka. 03'2018. [Monetary and financial statistics], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578. (access date 01.04.2018).
3. Danylyshyn, B. "What constrains the growth of lending in Ukraine?", available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/shcho-strymuye-zrostannya-kredytuvannya-v-ukrayini> (access date 22.03.2018).
4. Dzyublyuk, O.V. (Ed.) (2012), *Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv* [Banking system of Ukraine: formation and development in a globalized economic processes], monograph, Vektor, Ternopil, Ukraine, 462 p.
5. State Statistics service of Ukraine, *Diialnist pidpriemstv* [Activity of enterprises], available at: www.ukrstat.gov.ua. (access date 02.03.2018).
6. Zhukova, N.K. (2011), "The current state of the of bank credits market in Ukraine", *Ekonomichnyi Casopys-XXI*, no. 5-6, pp. 54-57.
7. Kovalenko, M.M. (2011), "Monetary policy of the National Bank in the context of crediting for the real economy of the state government", *Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 3(34), pp. 1-9.
8. "Bank lending market overview", available at: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/oglyad-rinku-bankivskogo-kredituvannia>. (access date 22.03.2018)
9. Ostrovska, N.S. (2014), "Analysis of state and dynamics of crediting in Ukraine (2011-2013)", *Ekonomichnyi Casopys-XXI*, no. 9-10(2), pp. 15-18.
10. Rose, P.S. (1995), *Bankovskiy menedzhment* [Commercial bank management], Delo Ltd, Moscow, Russia, 768 p.
11. "The government supported the updated Principles of strategic reform of the public banking sector", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru>. (access date 20.03.2018).

Стаття надійшла до редакції 09.04.2018 р.

Рецензент: д.в.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк

УДК 369: 336.22:314.74
JEL Classification F 220, H240, I380

Онищук В.О.,
аспірантка* кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

ПРАГМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Onyschuk V.O.,
postgraduate student at the department
of finance named S.I. Yurii,
Ternopil National Economic University

THE PRAGMATISM OF TAX REMITTANCE AND THE PROBLEM OF PENSION PROVISION FOR LABOR MIGRANTS IN UKRAINE

Постановка проблеми. В сучасних умовах міграційна активність українських громадян суттєво впливає на соціальні, економічні, політичні, демографічні процеси та обсяги грошових трансфертів, які надходять до країни. Зважаючи на постійне зростання масштабності грошових потоків міграційного характеру, держава визначає їх як потенційне джерело доходів бюджету. Відтак у сучасних вітчизняних реаліях гострою постає проблема визначення та механізму їх оподаткування, ризиків їх ймовірного переходу у тіньовий сектор економіки.

Безумовно географія трудової міграції постійно розширюється, а вітчизняні трудові мігранти знаходять нові країни призначення. Однак варто зазначити, що не завжди такими країнами підписані міжнародні угоди про співробітництво у контексті працевлаштування, соціального захисту та пенсійного забезпечення трудових мігрантів, що своєю чергою сприяє загостренню соціальних процесів в країні, стимулює збільшення навантаження на фонди соціального страхування зокрема та державний бюджет країни загалом. Саме тому реалізація виваженої фіскальної політики, гармонізація податкового законодавства та інтенсифікація міжнародних дипломатичних зв'язків у контексті подолання окреслених проблем є надзвичайно актуальним питанням для вітчизняної науки і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження особливостей вітчизняної трудової міграції свої наукові праці присвятили Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, М. Романюк, У. Садова. Грошові перекази трудових мігрантів, як наслідок здійснення трудової міграції, обсяги та способи їх надходження є об'єктом дослідження А. Гайдуцького, О. Купець, П. Кухти, Т. Кізіми та ін. Водночас питання оподаткування міграційних трансфертів та проблеми соціального захисту і пенсійного забезпечення трудових мігрантів мало досліджені вітчизняною фінансовою наукою та потребують ґрунтовного вивчення у сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретико-правових аспектів та розробка практичних рекомендацій щодо здійснення оподаткування грошових переказів, а також удосконалення системи соціального захисту та пенсійного забезпечення українських трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування іноземних доходів (в тому числі грошових переказів з-за кордону) не є новацією чинного Податкового кодексу України. Аналогічні норми містилися в Законі України від 22 травня 2003 року № 889-ІУ «Про податок з доходів фізичних осіб [1] і Декреті Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року №13-92 «Про прибутковий податок з громадян» [2], які діяли до прийняття Кодексу. Згідно чинного податкового законодавства, платниками податку на доходи фізичних осіб відповідно до п.п. 162.1.1 п. 162.1 ст. 162 [3] Кодексу є, зокрема, фізичні особи – резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи.

Відповідно до п. 164.4 ст. 164 Кодексу [3] під час нарахування (отримання) доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях), такі доходи перераховуються у гривні за валютним курсом Національного банку України, що діє на момент нарахування (отримання) таких доходів. Тоді із суми, вираженої в національній валюті, визначається податкове зобов'язання платника податків.

* Науковий керівник: Кізіма Т.О. – д.е.н., професор

Підпунктом 170.11.1 п. 170.11 ст. 170 [3] Податкового кодексу України визначено, якщо джерело виплат будь-яких оподатковуваних доходів є іноземним, сума такого доходу включається до загального річного оподаткованого доходу платника податку – отримувача, який зобов'язаний подати річну податкову декларацію та оподатковується податком на доходи фізичних осіб за ставками, визначеними в п. 167.1 ст. 167 Кодексу (з 2016 року – 18 % від бази оподаткування) [3].

Слід зауважити, що відповідно до пункту 16.1 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України [3] тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, встановлюється військовий збір. Об'єктом оподаткування військовим збором є доходи, визначені ст. 163 Кодексу, зокрема доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України. Ставка військового збору становить 1,5 відсотка об'єкта оподаткування, визначеного п.п. 1.2 п. 16.1 підрозділу 10 розділу XX Кодексу. Платниками військового збору є фізичні особи – резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; фізичні особи – нерезиденти, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні; податкові агенти.

Аналізуючи вказані нормативно-правові акти, приходимо до висновку, що грошові перекази трудових мігрантів є базою оподаткування, а одержувачі таких коштів (члени домогосподарств трудових мігрантів) є платниками податків на доходи фізичних осіб та військового збору. Однак під час переказу грошових коштів між членами однієї сім'ї, в особи, яка їх отримує, не виникає дохід у розумінні п.п. 14.1.55 ПКУ, і відповідно декларувати такі перерахування та сплачувати з них податок відповідно до п.п. 17.11.1 ПКУ немає підстав.

Відповідно до норм Сімейного кодексу України [4] встановлено обов'язок:

– дружини і чоловіка матеріально підтримувати один одного (ст. 75 СКУ). При цьому заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, отримані одним із подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності (ч. 2 ст. 61 СКУ);

– батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей (до 18 років) (ст. 180 СКУ), повнолітніх дітей, які продовжують навчання (до 23 років) (ст. 199 СКУ), повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги (за умови, що батьки дитини мають можливість надавати таку допомогу) (ст. 198 СКУ);

– повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (ст. 202 СКУ).

Враховуючи наявність такого обов'язку, можна стверджувати, що перерахування коштів з-за кордону дружиною (чоловіком) для чоловіка (дружини), матір'ю (батьком) для дітей у зазначених вище випадках, а також дітьми непрацездатним батькам є, по суті, передачею грошових коштів усередині сім'ї і повинно розглядатися як виконання обов'язку з утримання, установленого СКУ, а не як отримання доходу із джерелом походження з-за кордону. Тобто, якщо фізична особа отримує грошові кошти від свого чоловіка (або дружини чи батька), який працює за кордоном, то сума таких коштів не буде для цієї фізичної особи доходом [5].

Проте варто зазначити, що риторика податкових органів в питанні оподаткування грошових переказів з-за кордону є досить жорсткою, що пояснюється необхідністю залучення нових джерел наповнення дохідної частини бюджету. Проте Державна фіскальна служба України немає реального механізму ефективного контролю у цьому випадку, оскільки здебільшого не існує підстав для оподаткування іноземних доходів на користь фізичних осіб в Україні (лева частка переказів стосується членів однієї сім'ї і забезпечення їх матеріального становища). Крім того, зважаючи на норми ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [6], банківська таємниця не дає можливості працівникам фіскальної служби довільно дізнаватися про суми грошових коштів, одержаних власниками рахунків. Таку інформацію податківці можуть одержати лише у відповідь на офіційний письмовий запит за обов'язковою згодою особи – власника рахунку або за його особистим зверненням до банку. Якщо такої згоди немає відтак немає підстав для одержання даних, а отже і немає доказів та можливості визначити доходи особи від трудової діяльності за кордоном та нараховувати податки. Виключенням є порушення кримінального провадження стосовно власника банківського рахунку або одноразове одержання коштів у сумі, що перевищує 150 тис гривень в еквіваленті.

У випадку порушення чинного податкового законодавства емігрант несе певну відповідальність. Так, згідно ст. 19 Закону України №761-III від 05.11.15. «Про зовнішню трудову міграцію» [7], у випадку перебування за межами України трудовий мігрант зобов'язаний забезпечити повноту та своєчасність сплати податків і зборів за доходи, а також майно в Україні, яке належить йому на правах власності або перебуває в оренді, зокрема шляхом призначення уповноваженої особи.

Проте більшість українських трудових мігрантів, працюючи за кордоном, сплачують податки в тій країні, де зареєстровані їхні працедавці. Досить часто ці податки доволі високі, особливо в країнах Європи. Тому виникає ситуація подвійного оподаткування – сплата податків в країні, де працював український мігрант і безпосередньо на батьківщині. Проте така неузгодженість суперечить і міжнародному, і українському законодавству. Підтвердженням цього є ст. 13 Податкового кодексу України «Усунення подвійного оподаткування» [3]. Згідно цієї статті, доходи, отримані фізичною особою-резидентом з джерел походження за межами України, включаються до складу загального

річного оподаткованого доходу, крім доходів, що не підлягають оподаткуванню в Україні відповідно до положень Кодексу чи міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Суми податків та зборів, сплачені за межами України, зараховуються під час розрахунку податків та зборів в Україні за правилами, встановленими Кодексом. Для отримання права на зарахування податків та зборів, сплачених за межами України, платник зобов'язаний отримати від державного органу країни, де отримується такий дохід (прибуток), уповноваженого справляти такий податок, довідку про суму сплаченого податку та збору, а також про базу та/або об'єкт оподаткування. Зазначена довідка підлягає легалізації у відповідній країні, відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України.

Принагідно зазначимо, що Україна підписала двосторонні договори про уникнення подвійного оподаткування громадян договірних сторін із 70 державами. Згідно з цими документами та положеннями законодавства України, що стосуються звільнення від податку, сплаченого на території поза межами України, на податок в іншій державі, сплачуваний за законодавством цієї країни (прямо або шляхом вирахування з прибутку чи доходу із джерел в іноземній державі), робитиметься знижка у вигляді кредиту проти будь-якого українського податку, обчислюваного щодо того самого прибутку чи доходу, з яких вираховується податок в іноземній державі. Цими договорами також встановлюється, що пенсії та інші подібні винагороди, сплачувані резидентом договірної держави на основі наявності попередньої роботи, і будь-які ренти, виплачувані такому резидентом, оподатковуватимуться тільки в тій державі, з території якої переводяться ці платежі [8].

На наше переконання, окремої уваги потребує дослідження питання, що стосується пенсійного та соціального забезпечення трудових мігрантів, оскільки здебільшого після завершення трудової діяльності в приймаючій країні, трудовий мігрант повертається на батьківщину. Відтак для підтримання свого матеріального благополуччя та забезпечення необхідних потреб йому необхідні певні кошти.

Принагідно зазначимо, що правові основи пенсійної системи України забезпечуються Конституцією України, Концепцією соціального забезпечення населення України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Стратегією розвитку пенсійної системи, Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», Порядком добровільної участі у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування громадян України, які працюють за межами України, іншими нормативними актами [9, с. 48].

Відтак в сучасних умовах постійної інтенсифікації міграційних процесів неминує виникати проблема адекватних пенсійних виплат тим громадянам, чий період зайнятості частково або повністю пройшов в іншій державі, адже навіть у разі успішної інтеграції в єдиний економічний простір не відбувається повної уніфікації схем пенсійного забезпечення. У світовій практиці нині застосовують два принципи нарахування пенсій: територіальний та пропорційний [9, с. 50].

В основу територіальної схеми закладений принцип соціальних виплат, відповідно до якого їх здійснює країна проживання особи з урахуванням трудового стажу, набутого на території країн, що підписали угоди. Тобто, пенсійне забезпечення громадян держав-учасників Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць СНД (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна), та членів їхніх сімей здійснюється за законодавством та коштом тієї країни, на території якої вони нині проживають. Натомість пропорційний принцип соціального забезпечення (лежить в основі договорів України із країнами ЄС) передбачає урахування страхової участі відповідно до періоду сплати внесків у кожній конкретній країні. А це означає, що громадяни України, що працювали достатньо тривалий термін на території держави, з якою укладено відповідну угоду, можуть набути права отримувати пенсію від обох країн у випадку, коли вони своєчасно і повноцінно сплачували соціальні внески [10, с. 26].

Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну нормативно-правову базу, можна відслідкувати ряд неузгодженостей та проблем у сфері пенсійного забезпечення працівників трудових мігрантів. До найбільш виражених слід віднести такі:

– пенсійні системи України та країн працевлаштування відрізняються за структурою. Зокрема в Росії, Казахстані, Таджикистані, Вірменії діють трирівневі моделі з обов'язковим накопичувальним елементом, в Білорусії працює однорівнева солідарна система;

– в Україні та країнах працевлаштування відрізняється вік виходу на пенсію. Зокрема, в Росії та Білорусії він найнижчий (55 років для жінок і 60 років для чоловіків), у Таджикистані та Киргизстані (58 і 63 роки відповідно), у Вірменії – 63 роки для всіх громадян. В Казахстані також до 2027 р. планується поступово довести вік виходу жінок на пенсію до 63 років;

– значно відрізняються величина і джерела відрахувань до пенсійного фонду. Так, в Росії сукупний розмір відрахувань у пенсійний фонд складає 22% оплати праці (при цьому основним джерелом є фонд оплати праці, а відрахувань із заробітної плати працівника не передбачено) У Білорусії ставка становить 29% (при цьому 28% платить роботодавець від фонду оплати праці, а 1% відраховується із заробітної плати працівника). У Киргизстані це співвідношення становить 15% і 10%,

а в Таджикистані – 25% і 1%. У Казахстані основним джерелом відрахувань у пенсійний фонд є працівник, який платить 10% від заробітної плати [11, с. 10-11];

– відмінності в рівні прожиткових мінімумів по країнах і різний рівень життя в країнах СНД та ЄЄ;

– велика частка українських трудових мігрантів працюють у країнах-реципієнтах без укладання трудових договорів чи контрактів, нерідко мають нелегальний статус або працюють на сезонних роботах (тобто їх трудовий та страховий стаж постійно переривається).

Також необхідно зазначити, що важливе значення у контексті забезпечення прав трудових мігрантів мають угоди про соціальне забезпечення, які не лише гарантують соціальний захист громадян, а й стимулюють законне працевлаштування, сприяють поверненню та адаптації мігрантів в Україні. Переконані, що такі угоди та призначення пенсій за ними є одним із нечисленних способів заохотити людей до повернення на Батьківщину. Адже громадяни України, які працюють за кордоном легально, підпадають під дію законодавства про соціальне забезпечення країн перебування, сплачують страхові внески, тому за певних умов можуть скористатися соціальними виплатами після повернення додому. Та якщо угод між окремими державами немає, в разі приїзду на батьківщину мігранти втрачають ці права, так само як і внески до соціальних фондів зарубіжних країн, що спонукає деяких із них продовжувати своє перебування за кордоном чи навіть робити вибір на користь переселення для постійного проживання [12, с. 78].

Тому вважаємо, що незалученість працівників за кордоном до системи соціального страхування, а також неможливість багатьох застрахованих осіб скористатися своїми правами не тільки стає причиною їх неналежного захисту, а й спричиняє низку серйозних фінансових проблем. По-перше, мігранти втрачають зароблені ними за кордоном внески. По-друге, соціальні фонди України недоотримують значні суми, оскільки працівники-мігранти сплачують їх за кордоном або не сплачують узагалі. Однак мігранти, які повертаються, користуються за рахунок держави медичними послугами, одержують інші соціальні виплати, наприклад, у зв'язку із народженням дитини, можуть (хоча й у мінімальному розмірі), отримати допомогу у зв'язку з безробіттям, пенсію. Усе це лягає додатковим тягарем на фонди соціального страхування та державний бюджет України. Причому в майбутньому, якщо питання соціального страхування мігрантів не буде належно врегульовано, цей тягар ставатиме відчутнішим: унаслідок збільшення кількості людей, які частину трудового життя провели за кордоном, а також тому, що дедалі більше мігрантів досягатимуть пенсійного віку й повертатимуться в Україну у зв'язку із завершенням трудової кар'єри або проблемами зі здоров'ям [13, с. 112].

Також необхідно відмітити, що в сучасних умовах основними нерозв'язаними проблемами залишаються: наявність осіб, які працюють за кордоном без належних дозволів; висока частка «циркулярних» мігрантів, які виїжджають за кордон на сезонні роботи; відсутність міждержавних угод про соціальне та пенсійне забезпечення з низкою країн, на території яких перебуває значна кількість працівників-мігрантів з України (Італія, Португалія, Греція); недостатня ефективність імплементації існуючих угод, що пов'язано і з їхнім змістом, і з вадами механізмів реалізації; особливості та низка неузгодженостей законодавства України та країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили з питань працевлаштування та соціального захисту трудових мігрантів.

Відтак змушені констатувати, що хоча найголовніші питання, що виникають у зв'язку з працевлаштуванням українських громадян за кордоном, урегульовані на законодавчому рівні та шляхом підписання дво- і багатосторонніх угод, Україні ще слід докласти значних зусиль для впровадження ефективного механізму реалізації відповідних норм.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підводячи підсумок зазначимо, що посилення фіскального тиску в сфері оподаткування грошових переказів трудових мігрантів, замість вирішення задекларованої проблеми наповнення дохідної частини бюджету, може мати і зворотній ефект – тінізацію грошових переказів, стимулювання неофіційних каналів переказу грошових коштів, скорочення їх офіційного ринку, посилення недовіри до фінансових інститутів та органів державної влади загалом. Окрім того, українська влада в сучасних умовах не має дієвого механізму здійснення оподаткування грошових переказів трудових мігрантів (спостерігаємо суперечливий характер чинного законодавства, зокрема окремих норм Податкового кодексу України, які передбачають визнання об'єктом оподаткування ПДФО та військового збору грошові перекази трудових мігрантів, Сімейного кодексу України, який спростовує належність грошових переказів трудових мігрантів до об'єкта оподаткування та Закону України «Про банки і банківську діяльність», який фактично позбавляє можливості фіскальних органів контролювати надходження доходів від трудової діяльності, а отже і підстав для стягнення податків). Відтак вважаємо, що в сучасних вітчизняних реаліях доцільніше проводити політику «сприяння» (а не «заликування») надходження приватних трансфертів з-за кордону, оскільки їхній інвестиційний потенціал може стати суттєвим стимулом для розвитку української економіки.

Щодо вирішення питання соціального захисту та пенсійного забезпечення трудових мігрантів, вважаємо за доцільне здійснення таких заходів:

– розробка ефективної системи обліку громадян, що виїжджають за межі України з метою подальшого працевлаштування за кордоном; активізація інформаційної роботи органів державної

влади, громадських організацій стосовно необхідності та можливості участі трудових мігрантів у накопичувальній системі пенсійного забезпечення;

– вироблення чіткої тарифної політики відносно трудових мігрантів для забезпечення їх мінімальними пенсійними гарантіями при настанні старості, інвалідності або втрати годувальника;

– розроблення ефективного механізму справляння страхових внесків трудовими мігрантами з урахуванням ефективної тарифної політики тощо.

Переконані, що вирішення означених питань сприятиме налагодженню тісної співпраці України із основними країнами призначення вітчизняних трудових мігрантів, забезпечить їх належний соціальний захист та стимулюватиме підвищення рівня довіри до державних інституцій.

Література

1. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. (дата звернення: 28.02.2018).

2. Декрет Кабінету Міністрів України №13-92 “Про прибутковий податок з громадян”. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/normativno-pravovi-akti-z-pitan-kpr/dekrety-km-ukraini/61751>. (дата звернення: 28.02.2018).

3. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 28.02.2018).

4. Сімейний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення: 28.02.2018).

5. Олішевко О. Оподаткування переказів фізичних осіб з-за кордону. *Податки та бухгалтерський облік*. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-03/article-34485.html>. (дата звернення: 28.02.2018).

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (дата звернення: 28.02.2018).

7. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 28.02.2018).

8. Щодо міжнародних договорів, якими регулюються питання оподаткування: Лист Міністерства закордонних справ України № 72/19-091-1027. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>. (дата звернення: 28.02.2018).

9. Кисельова О.І. Оптимізація пенсійного забезпечення трудових мігрантів через запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 47-56.

10. Кравець В., Махаєва О. Деякі аспекти діяльності міжнародних платіжних систем в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 5. С. 23–27.

11. Карабчук Т. С. Костенко В. В., Алмакаєва А. М., Соболева Н. Э. Мобильность пенсий в рамках Евразийского экономического союза и СНГ. Санкт-Петербург : ЦИИ ЕАБР, 2014. 102 с.

12. Ткаченко Л. Г. Проблеми соціального забезпечення українських трудових мігрантів. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1. С. 72-94.

13. Сапон Н. Система двосторонніх угод з працевлаштування та захист прав українських громадян за кордоном: визначення пріоритетів та проведення переговорів // Матеріали семінару «Політика у галузі трудової міграції, нормативно-правова база та її застосування з метою запобігання торгівлі жінками в Україні» (Київ, 15–17 березня 2004 р.). Київ: МОП, 2005. С. 135–139.

References

1. Verkhovna Rada Ukraine (2002), *Pro podatok z dokhodiv fizychnykh osib* [About personal income tax] Zakon Ukraine no. 2755-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. (access date February 28, 2018).

2. Kabinet Ministriv Ukrainy (1992), *Pro prybutkovyi podatok z hromadian* [About personal income tax] Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy no.13-92 [Resolution Kabinet Ministriv Ukrainy no.13-92], available at: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/normativno-pravovi-akti-z-pitan-kpr/dekrety-km-ukraini/61751>. (access date February 28, 2018).

3. Verkhovna Rada Ukraine (2011), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine] Zakon Ukraine no. 2755-17, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date February 28, 2018).

4. Verkhovna Rada Ukraine (2002), *Simeinyi kodeks Ukrainy* [The Family Code of Ukraine] Zakon Ukraine no. 2947-14, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (access date February 28, 2018).

5. Olishenko, O. “Taxation of transfers of individuals from abroad”, *Podatky ta bukhhalterskyi oblik*, available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-03/article-34485.html>. (access date February 28, 2018).

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Pro banky i bankivsku diialnist* [About banks and banking], Zakon Ukrainy. available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (access date February 28, 2018).
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu* [About external labor migration] Zakon Ukrainy no. 761-19, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (access date February 28, 2018).
8. Letter from the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine “As regards international treaties regulating tax issues”, available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>. (access date February 28, 2018).
9. Kyselova, O.I. (2016), “Optimization of pension provision for labor migrants through the introduction of a compulsory accumulation system in Ukraine”, *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*, no. 24, pp.47-56.
10. Kravets, V. and Makhaieva, O. (2007), “Some aspects of the activity of international payment systems in Ukraine”, *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 5, pp. 23–27.
11. Karabchuk, T. S., Kostenko, V. V., Almakayeva, A. M., and Soboleva, N. E. (2014), *Mobilnost pensiy v ramkakh Yevraziyskogo ekonomicheskogo soyuza i SNG* [Mobility of pensions within the framework of the Eurasian Economic Union and the CIS], St. Petersburg, Russia, 102 p.
12. Tkachenko, L.H. (2012), “Problems of social security of Ukrainian labor migrants”, *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1, pp. 72–94.
13. Sapon, N. (2005), “The system of bilateral employment agreements and protection of the rights of Ukrainian citizens abroad: prioritization and negotiation. Policy in the field of labor migration, regulatory framework and its application for improving the pension provision of labor migrants”, *Materialy seminaru Polityka u haluzi trudovoi mihratsii, normatyvno-pravova baza ta yii zastosuvannia z metoiu zapobihannia torhivli zhinkamy v Ukraini* [Policy on labor migration, the legal framework and its application in order to prevent trafficking in women in Ukraine], (Kyiv, 15-17 March), MOP, pp. 135-139 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету Т.О. Кізима

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 336.748.2:005.52(4+477)«20»
JEL Classification E31

Сьомченко В.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент
кафедри обліку та оподаткування,
Кондратенко А.І.,
Запорізький національний університет

ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА СПЕЦИФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС У 2008-2017 РОКАХ

Somchenko V.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the
department of accounting and taxation,
Kondratenko A.I.,
Zaporizhzhya National University

STUDY AND ANALYSIS OF THE MAIN TENDENCIES AND SPECIFIC FEATURES OF INFLATION PROCESSES IN UKRAINE AND EU COUNTRIES IN 2008-2017

Постановка проблеми. Інфляція властива більшості країн світу. Регулювання інфляційних процесів займає важливе місце в економічній політиці держави. В сучасних умовах інфляція в усьому світі носить хронічний, всеохоплюючий характер, зумовлений як грошовими, так і негрошовими факторами. Повністю вилучити інфляцію у ринкових умовах господарювання неможливо, але за умови системного та точного аналізування та прогнозування інфляційних процесів можливо керувати ними та регулювати інфляцію.

Головними соціально-економічними наслідками інфляції є перерозподіл доходів, прихована державна конфіскація грошей у населення через інфляційний податок, падіння реальної відсоткової ставки, зростання невизначеності у процесі прийняття рішень суб'єктами господарювання. Внаслідок цього знижується схильність до заощаджень і, відповідно, норма нагромадження капіталу – параметри, що визначають довгостроковий рівень економічного зростання. Тому контроль та регулювання інфляції є надзвичайно актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему інфляції досліджували багато науковців, а саме Базилевич В. [1], Голюк В. [5], Комар Т. [6], Мірошник Т. [4], Черевик Н. [4]. Вони розглядають найважливіші проблеми сучасності, пов'язані з інфляцією, та шукають шляхи їх вирішення.

За визначенням Базилевича В.Д., інфляція – це знецінення грошей, спричинене диспропорціями в суспільному виробництві й порушенням законів грошового обігу, яке виявляється у стійкому зростанні цін на товари і послуги [1].

За класифікацією Національного банку України, інфляція є формою порушення законів грошового обігу, порушення макроекономічної рівноваги, дисбалансом попиту і пропозиції [2].

Незважаючи на велику кількість досліджень, спрямованих на вирішення проблеми регулювання інфляції та розробку заходів антиінфляційної політики, питання стосовно стримування інфляційних процесів і розробки механізму їх регулювання залишається актуальним і остаточно не вирішеним.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення та аналіз основних тенденцій та специфічних особливостей інфляційних процесів в Україні та країнах ЄС у 2008-2017 рр., розробка практичних рекомендацій щодо механізму їх регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні інфляція є дуже важливим макроекономічним індикатором негараздів в економіці країни. Вона характеризується загальним підвищенням цін на товари та послуги і зниженням купівельної спроможності грошей.

Інфляція має істотний вплив на всі сфери людського життя, найбільший – в економічній сфері. Вона впливає на попит, пропозицію, рівень заощаджень та інвестицій, фінансову систему держави, національне господарство, соціально-економічну інфраструктуру, імідж країни та її економічне становище на міжнародному ринку, тому інфляція має регулюватись з боку держави.

Згідно таблиці 1, мінімальне значення показник індексу інфляції в Україні мав у 2012 році – 99,8%. Варто зазначити, що протягом 2009-2013 рр., незважаючи на велику кількість чинників, що визначали темп інфляційних процесів, останні варіюються незначною мірою. Проте військова агресія РФ та пов'язані з нею процеси в українській економіці зумовили зростання індексу інфляції в 2014-2015 рр. до 143,3%.

Таблиця 1

Індекси інфляції в Україні в 2008-2017 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього за рік, %	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7

Примітка. Грудень до грудня попереднього року.

Джерело: складено авторами на основі [3]

У 2008 році спостерігався відтік капіталу, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, зростання зовнішньої заборгованості економіки при зменшенні резервів, підвищення попиту на іноземну валюту через нестабільність курсу гривні. У 2008 р. Україна стала чи не єдиною країною, де спостерігалися високі темпи інфляції і водночас здійснювалася ревальвація грошової одиниці [4]. Також причинами збільшення інфляції в 2008 році стало зростання цін у січні-травні на продукцію харчової промисловості внаслідок неврожаю 2007 року і підвищення мінімальної заробітної плати, пенсій, прожиткового мінімуму тощо [5].

Після стабілізації економічної ситуації в Україні, починаючи з 2009 р. рівень інфляції почав зменшуватися. Вперше зростання ВВП в Україні перевищило бюджетні прогнози у 2010 році, та інфляція була нижчою, ніж очікувалося. Реальний показник інфляції був кращим на 4% (за прогнозу 13,1% інфляція склала 9,1%), а показник економічного зростання – на 0,8% (зростання 4,5% всупереч прогнозованим 3,7%). В Україні чинником економічного росту стало зростання зовнішнього попиту та накопичення запасів [6]. Проте темпи інфляції все ще залишалися на досить високому рівні і насамперед через зростання цін на продукти харчування і акцизні товари [7].

Важливу роль у зниженні інфляції в 2011 році відіграло помірне зростання реальних доходів населення і відносно стабільний валютний курс гривні. Таким чином, у 2011 році інфляція знизилась до 4,6%, ставши знову істотно нижче офіційного прогнозу Уряду та експертних оцінок, завдяки кращому, ніж очікувалося, врожаю і стримуванню цін на окремі товари і послуги [8]. Зниження цін на цукор (-20,5% за рік) та скрапленний газ (-6,8%) суттєво вплинуло на зменшення показника інфляції, проте підвищення цін на житлово-комунальні послуги і транспорт збільшило індекс споживчих цін.

За підсумками 2012 року в Україні спостерігалось зниження споживчих цін на 0,2%. Основною причиною низхідної динаміки індексу споживчих цін у 2012 р. стало здешевлення продуктів харчування. Високий урожай плодоовочевої продукції у 2011-2012 рр. і покращення інфраструктури зберігання та реалізації продовольчих товарів визначили зниження цін на продукти харчування за підсумками року на 2,9%. Крім цього, стабільний обмінний курс і низька інфляція в країнах – торговельних партнерах України сприяли здешевленню імпортованих товарів [9]. Стабілізація цін на нафту на світових ринках позитивно вплинула на рівень інфляції в Україні. В умовах падіння зовнішнього попиту на основну експортну продукцію і зменшення внутрішнього інвестиційного попиту індекс цін виробників у річному обчисленні також знижувався протягом 2012 р.

У 2013 році інфляція в Україні склала 0,5%. Цьому сприяло зростання цін на товари і послуги, які регулюються адміністративно – на 0,4%. Істотно сповільнилося зростання цін на продовольчі товари. Річні темпи зростання цін на паливо знизилися на 0,8% в умовах стабілізації світових цін на нафту. Незважаючи на зростання цін у добувній промисловості (на 2,9% за місяць), у січні продовжилася тенденція до зниження цін у річному обчисленні і в добувній, і в переробній промисловості на 4,2 і 0,2% відповідно, що пов'язано з динамікою цін на світових ринках промислових товарів.

У 2014 році відбулося стрімке зростання темпів інфляції, що супроводжувалося початком економічних реформ. За підсумками року споживчі ціни зросли на 24,9%. Причинами суттєвого зростання інфляції в 2014 р. були політичні зміни і, як наслідок, проблеми територіальної цілісності та економічні проблеми України. Внаслідок сукупної дії цих чинників відбулися зміни тарифів на газ, електроенергію, гарячу і холодну воду, опалення, а також девальвація гривні. Протягом 2014 року вони зросли на 30,4% здебільшого через підвищення тарифів у сфері ЖКГ. Також спостерігалось зростання цін на сирі продукти харчування (на 22,3%) внаслідок подорожчання їхнього імпорту та збільшення витрат на вітчизняне виробництво. Попри значне зниження доларових цін на нафту на світових ринках основний вплив на вартість палива в Україні зумовив курсовий чинник. У результаті ціни на паливо зросли протягом року на 60,7% [10].

У 2015 р. уповільнення темпів споживчої інфляції в Україні набуло постійного характеру. Досягнувши у квітні 2015 р. пікового рівня, спричиненого девальвацією гривні та різким підвищенням цін і тарифів, що регулюються адміністративно, надалі інфляція характеризувалася майже незмінною тенденцією до сповільнення (рис. 1).

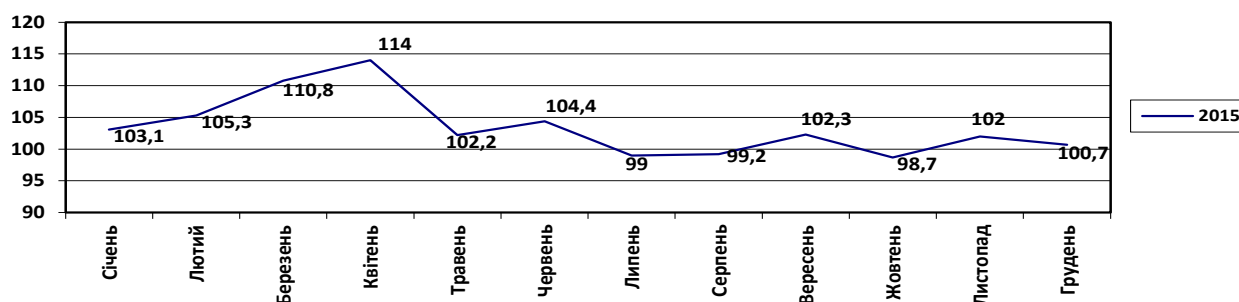

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції в Україні в 2015 році

Джерело: складено авторами на основі [3]

На кінець 2015 року зростання індексу споживчих цін становило 43,3%. Основне зростання цін відбулося в першій половині року. Базова інфляція уповільнилася до 34,7% у грудні 2015 р. [11].

У 2016 р. споживчі ціни зросли на 12,4%. Стрімке уповільнення споживчої інфляції (з 43,3% у 2015 р.) відповідало прогнозам Національного банку, що передбачали зростання споживчих цін на 12%. Це відбулося насамперед завдяки послабленню фундаментального інфляційного тиску, про що свідчило швидке зниження базової інфляції (до 5,8%), зумовлене поміркованою монетарною та фіскальною політикою [12].

Споживча інфляція у березні 2017 р. становила 15,1%. Зростання цін прискорилося за більшістю основних складників споживчого кошика на тлі збільшення виробничих витрат та низької бази порівняння. Перехід Державної служби статистики України (ДССУ) на нову методологію розрахунку індексів споживчих цін (ІСЦ) став додатковим тимчасовим чинником, що зумовив нижчий за прогноз рівень зростання цін [13]. Прискорення інфляції в 2017 р. відбулося внаслідок скорочення пропозиції деяких овочів та фруктів через несприятливі погодні умови в першому півріччі, нестабільну ситуацію у тваринництві, зростання світових цін та зовнішнього попиту на вітчизняні продукти харчування (передусім м'ясні та молочні) та підвищення світових цін на нафту. Також на зростання рівня інфляції вплинуло збільшення виробничих витрат, зокрема на оплату праці, і стрімке відновлення споживчого попиту через збільшення пенсій та заробітних плат [14].

Рівень інфляції в країнах ЄС, як і в багатьох країнах світу, зріс у 2008 році під час Світової кризи, однак не настільки, як в Україні. У 2008-2017 рр. індекс інфляції в розглянутих країнах коливався від 99,1% (Польща, 2015) до 106,4% (Чехія, 2008). Таким чином, в країнах ЄС темпи інфляції були помірними. А в 2014-2015 рр. в Швеції та 2015-2016 рр. в Польщі спостерігалася незначна дефляція (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси інфляції в країнах ЄС у 2008-2017 рр.

Країна	Рік									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Євросона	103,3	100,3	101,6	102,7	102,5	101,3	100,4	100,0	100,2	101,5
Чехія	106,4	101,0	101,5	101,9	103,3	101,4	100,4	100,3	100,7	102,5
Польща	104,2	103,8	102,6	104,2	103,6	101,0	100,1	99,1	99,3	102,1
Швеція	103,4	99,5	101,2	103,0	100,9	100,0	99,8	99,9	101,0	101,8
Велика Британія	103,6	102,2	103,3	104,5	102,8	102,6	101,5	100	100,7	102,7

Джерело: складено авторами на основі [15].

Головними причинами незначних змін індексів інфляції в країнах ЄС в ці роки були зміни цін на енергоносії, особливо на нафту. Також на інфляцію в цих країнах впливала зміна цін на продукти харчування, алкоголь та тютюнові вироби [16]. У 2008 році, «відчувши» зародження кризи, Європейський центральний банк (ЄЦБ) після зростання відсоткової ставки до 4,25% у липні, почав її знижувати до 2,5%

у грудні, завдяки чому всупереч зниженню ділової активності інфляція в Єврозоні склала лише 3,3%. У 2009 році ЄЦБ продовжив поступово знижувати ставку до 1% в червні. Надалі така відсоткова ставка була прийнята як базисна й залишалася незмінною до квітня 2011 року. Протягом цього періоду, інфляція в Єврозоні не перевищувала 2%. Задля запобігання «перегріву» економіки, в квітні 2011 року було вирішено підвищити відсоткову ставку на 0,25%. Проте економіка Єврозони все ще не відійшла від кризи та її зростання було не достатнім. Тому до кінця року значення ставки було повернене до 1%. У подальшому ЄЦБ знижував ставку відсотка до рекордно низьких 0,05% у вересні 2014 року. У тому ж 2014 році ЄЦБ став активніше використовувати операції на відкритому ринку.

У 2015 році задля запобігання дефляції була розпочата програма кількісного пом'якшення: щомісячний викуп держоблігацій країн Єврозони на суму 60 млрд євро. Така ж програма успішно проводилася у Великій Британії з 2009 року.

В березні 2016 року базова ставка відсотка була знижена до небачених 0% з огляду на те, що програма викупу активів та низькі відсоткові ставки були ефективними у боротьбі з дефляцією. Таким чином, завдяки такій грошово-кредитній політиці в Єврозоні вдалося не допустити дефляцію й темпи інфляції при цьому не перевищували 3,3% [17].

Тому, не ліквідувавши зниження обсягів виробництва, не можливо скасувати чи не найголовнішого інфляційного чинника – зменшення товарного забезпечення грошей. Сьогодні необхідно зробити вибір між контрольованою інфляцією та подальшим занепадом виробництва та соціальної сфери.

Отже, судячи з досвіду багатьох країн, на нашу думку, найефективнішою антиінфляційною політикою є політика інфляційного таргетування, котра включає комплекс заходів, які приймаються державними органами влади для контролю за рівнем інфляції у країні. Інфляційне таргетування має декілька стадій:

- встановлення планового показника інфляції на деякий період (як правило, рік);
- вибір монетарного інструментарію для контролю над рівнем інфляції;
- застосування монетарного інструментарію;
- порівняння рівня інфляції на кінець звітного періоду із запланованим і аналіз ефективності монетарної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, протягом 2008-2017 рр. темпи інфляції в Україні зростали у періоди 2012-2015 та 2016-2017 роках. В інші ж періоди темпи інфляції зменшувались. В країнах ЄС темпи інфляції зростали в 2009-2011, 2015-2017 роках в Єврозоні; в 2009-2012, 2015-2017 роках в Чехії; в 2010-2011, 2015-2017 роках в Польщі; в 2009-2011, 2014-2017 роках в Швеції; в 2009-2011, 2015-2017 роках у Великій Британії.

Отже, для досліджених країн ЄС та України спільним було зростання темпів інфляції в останні роки. Серед розглянутих країн, окрім України та Великої Британії, найвищі показники рівня інфляції спостерігалися в 2008 році, що пов'язано зі Світовою кризою. Найвищого рівня інфляція в Великій Британії досягла в 2011 році у зв'язку із підвищенням цін на енергоресурси. В Україні темпи інфляції почали суттєво зростати з 2014 року через політичні та економічні негаразди.

Максимального значення темпи інфляції в Україні досягли в 2015 році – 143,3%, мінімального – в 2012 році (99,8%). Серед досліджених країн ЄС максимального значення темпи інфляції в обраний період досягли в 2008 році в Чехії (106,4%). У 2014-2015 рр. в Швеції та 2015-2016 рр. в Польщі спостерігалася незначна дефляція, під час якої індекс інфляції в цих країнах коливався в межах 99,1-99,8%. Взагалі інфляція в ЄС протягом 2008-2017 років була помірною, окрім зазначених вище випадків. В Україні протягом 2010, 2011 та 2013 років спостерігалася помірна інфляція, в 2012 році – незначна дефляція, в усі інші роки – галоупуча інфляція, що підтверджує наявність певних негараздів в українській економіці.

На темпи інфляції в Україні впливали як зовнішні, так і внутрішні чинники. Водночас, основними чинниками інфляційних коливань в досліджених країнах ЄС були зовнішні чинники. Одним з головних чинників інфляційних процесів в розглянутих країнах була нестабільність цін на енергетичні ресурси, оскільки всі ці країни є енергозалежними. На сьогодні в Україні ефективні тільки прямі засоби боротьби з інфляцією, оскільки непрямі засоби не можуть працювати в українській економіці через її недостатню «ринковість». Встановлено, що найефективнішою антиінфляційною політикою є політика інфляційного таргетування. Крім того, першочерговими антиінфляційними заходами є: збивання темпів інфляції, тобто скорочення різниці між грошовою і товарною масою в господарстві; відновлення інвестиційної привабливості України; раціональна державна політика в сфері зовнішньої торгівлі.

Література

1. Економічна теорія : політекономія: підручник / за ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2007. 719 с.
2. Глосарій банківських технологій. Офіційний сайт НБУ. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733. (дата звернення: 17.03.2018).
3. Зведена таблиця індексів інфляції. Офіційний сайт ЛІГА:ЗАКОН. URL:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.html.

4. Черевик Н. В., Мірошник Т. О. Особливості інфляційних процесів в Україні. *Вісник ЖДТУ: Економічні науки*. 2010. № 3(53). С. 146-149.
5. Голіук В. Я. Значення монетарного чинника у розвитку інфляційних процесів в Україні у 2002-2010 роках. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. №5. С. 28-30.
6. Комар Т. В. Фінансові аспекти впливу інфляції на економічне зростання. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. №1. С. 2-28.
7. Річний звіт Національного банку України за 2010 р. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>. (дата звернення: 17.03.2018).
8. Монетарний огляд за 2011 р. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460>. (дата звернення: 17.03.2018).
9. Річний звіт Національного банку України за 2012 р. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>. (дата звернення: 17.03.2018).
10. Річний звіт Національного банку України за 2014 р. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764>. (дата звернення: 17.03.2018).
11. Інфляційний звіт Національного банку України за 2015 рік. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033423>. (дата звернення: 17.03.2018).
12. Інфляційний звіт Національного банку України за 2016 рік. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43401297>. (дата звернення: 17.03.2018).
13. Інфляційний звіт Національного банку України за I квартал 2017 року. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47356006>. (дата звернення: 17.03.2018).
14. Інфляційний звіт Національного банку України за січень 2018 року. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>. (дата звернення: 17.03.2018).
15. Інфляція (ICP). Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://www.data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>. (дата звернення: 17.03.2018).
16. Основні показники для Єврозони – Архів. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: http://www.ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/key_indicators/archive_en.htm. (дата звернення: 17.03.2018).
17. Регулювання інфляції в умовах соціально-економічних дисбалансів : монографія / за ред. О. В. Кузнецова. Москва : ІММО РАН, 2017. 328 с.

References

1. Bazylevych, V.D. (2007), *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economic theory: Political economy], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
2. Official site of the National Bank of Ukraine, "Glossary of banking technologies", available at: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733 (access date March 17, 2018).
3. Site of Information agency LIGA:ZAKON, "Summary table of CPI", available at: http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.html (access date March 17, 2018).
4. Cherevyk, N.V. and Miroshnyk T.O. (2010), [Features of inflation processes in Ukraine], *Visnyk ZhDTU: Ekonomichni nauky*, vol. 3(53), pp.146-149.
5. Holiuk, V.Ya. (2012), "The significance of the monetary factor in the development of inflationary processes in Ukraine in 2002-2010", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 28-30.
6. Komar, T.V. (2011), "Financial aspects of the impact of inflation on economic growth", *Naukovyi visnyk: Financy, banky, investytsii*, vol. 1, pp. 21-28.
7. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2010", available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106> (access date March 17, 2018).
8. Official site of the National Bank of Ukraine, *Monetarnyi ohliad za 2011 r.* [Monetary review for 2011], available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460> (access date March 17, 2018).
9. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2012", available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782> (access date March 17, 2018).
10. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2014", available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764> (access date March 17, 2018).
11. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2015", available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033423> (access date March 17, 2018).
12. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2016", available at: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43401297> (access date March 17, 2018).
13. Official site of the National Bank of Ukraine, "Annual Report of the National Bank of Ukraine for the

first quarter of 2017”, available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47356006> (access date March 17, 2018).

14. Official site of the National Bank of Ukraine, “Annual Report of the National Bank of Ukraine for January 2018”, available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010> (access date March 17, 2018).

15. Official site of the Organisation for Economic Cooperation and Development, *Inflation (CPI)*, available at: <http://www.data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm> (access date March 17, 2018).

16. Official site of the European Commission, *Key indicators for the euro area – Archive*, available at: http://www.ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/key_indicators/archive_en.htm (access date March 17, 2018).

17. Kuznetsov, A.V. (2017), *Regulirovaniye inflyatsii v usloviyakh sotsialno-ekonomicheskikh disbalansov* [Regulation of inflation in conditions of social and economic divisions], IMEMO RAN, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

УДК 338.58:65.014
JEL Classification O 320, H 210

Чижишин О.І.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

Chzhyshyn O.I.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department
of basic sciences and special disciplines,
Chortkiv Educational and Scientific Institute
Entrepreneurship and Business of
Ternopil National Economic University

PROBLEMATIC ISSUES OF INNOVATION ACTIVITY IN UKRAINE: THE TAX ASPECT

Постановка проблеми. В умовах конкурентного середовища інноваційна діяльність суб'єктів господарювання є важливим інструментом укріплення і розширення їх позицій на ринку. Реалізація інноваційних проектів, крім того, може стати запорукою активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Більшість сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців зазначає, що постійне впровадження інновацій в усі сфери фінансово-господарської діяльності є основною умовою досягнення конкурентних переваг підприємства на світовому ринку. Особливо актуальне питання інновацій для нашої держави тепер, коли внаслідок підвищення цін на енергоресурси собівартість продукції більшості промислових підприємств постійно зростає, в результаті чого відбувається втрата конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників.

Про проблематику дослідження інноваційної діяльності свідчить рівень її розгляду в наукових працях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічну сутність і виробничу необхідність інноваційної діяльності та її стимулювання на підприємстві досліджують і визначають у своїх працях вчені Андрушків Б.М., Дорошкевич К.О. і Маслак О.О. [1-2], які вносять власні твердження у

визначення інновації, як економічної дефініції та порівнюють їх суперечності, що виникають на законодавчому рівні.

Вплив інноваційних чинників на ефективність виробництва та його конкурентоспроможність на світовому рівні досліджують у своїх працях Михайловська О. В. [3]. Желізняк Р. Й. досліджує проблеми розвитку науково-технічного прогресу в Україні і визначає причини його гальмування.

Дослідження вчених стали основою подальшого дослідження проблем та формування висновків і пропозицій щодо удосконалення обліку і податкового стимулювання інноваційної діяльності. Проте, необхідно відмітити, що зарубіжний досвід його формування і використання на підприємстві представляє значний інтерес у теоретичному і практичному плані, однак вивчення вітчизняними теоретиками і практиками має максимально враховувати особливості розвитку і становлення економіки України на сучасному етапі.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення та стимулювання інноваційної діяльності підприємства як цілісної системи, а також визначення напрямків вирішення проблем активізації інноваційної діяльності підприємств України для здійснення успішних ринкових реформ з врахуванням досвіду розвинутих країн з пільгового оподаткування інноваційної діяльності, який має стати базовим принципом для реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнення України стати повноцінним членом міжнародної торгової системи вимагає відповідності світовим вимогам і стандартам. Зрозуміло, що необхідність інноваційного шляху розвитку в Україні не підлягає сумніву. При чому, вже зроблено вагомі кроки: розроблено і прийнято відповідну законодавчу базу, створено законодавчі передумови для функціонування ринку венчурного капіталу, розвивається мережа інноваційних структур, діють численні програми підтримки окремих проектів. Тим не менш інновації ще не стали визначним фактором вітчизняної економіки

Очевидним і зрозумілим є те, що вирішення проблем активізації інноваційної діяльності підприємств – головна запорука здійснення успішних ринкових реформ. Крім того, досвід розвинутих країн свідчить, що вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності. Стан економіки держави, а отже, її майбутнє визначають високотехнологічні підприємства, які створюють нові продукти й послуги. Основою стратегічного курсу України, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати.

Б.М. Андрушків визначає інноваційну діяльність як сукупність науково-дослідних, прикладних, експериментальних робіт, необхідних для створення інновацій; робіт, пов'язаних із створенням дослідних та серійних зразків нової продукції та технологій, з сертифікацією і стандартизацією інноваційних продуктів; з проведенням маркетингових досліджень і організацією ринків збуту інноваційних продуктів; всі види посередницької діяльності і інші види робіт, що взаємопов'язані в єдиний процес з метою створення і поширення інновацій [1, с. 24].

За визначенням О.О. Маслака, інноваційна діяльність – це процес, спрямований на втілення результатів наукових досліджень та розробок, або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, який реалізується на ринку, у новий або удосконалений технологічний процес, який використовується у практичній діяльності. При цьому виділяється, що інноваційна діяльність може здійснюватися спеціалізованими науково-дослідними організаціями, як основний вид діяльності, спрямований на розробку нових продуктів для продажу на ринку інноваційних технологій. Разом з тим, багато підприємств здійснюють удосконалення продуктів за допомогою створення власних підрозділів НДДКР [2, с. 271].

Вплив інноваційного чинника на виробництво сьогодні є радикальним і комплексним. Надзвичайно велика вигода провідних фірм від інноваційної діяльності обумовлена тим, що вони під гаслом експорту новітніх технологій насправді передають тільки не дуже ефективні та застарілі технології. Справді, інновації, а значить і наука, що їх продукує, сьогодні набагато менш доступні, ніж найцінніші природні ресурси. Причиною є те, що ними володіють лише високорозвинуті країни, що дає змогу їм, по суті, утримувати монопольне становище і, таким чином, привласнювати надприбуток. Варто наголосити, що саме володіння інноваціями, котрі є стимуляторами розвитку підприємства, забезпечує перемогу у конкурентній боротьбі [3, с. 103].

Методологічні та практичні засади інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах перехідного періоду потребують детального опрацювання, оскільки зарубіжний досвід у цій сфері не може бути адаптований в Україні без урахування особливостей розвитку вітчизняної економіки.

Відповідно до Закону України „Про інноваційну діяльність”, інновації – це новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують

структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, забезпечують економію витрат чи створюють умови для такої економії [4].

Інновації є основним об'єктом інноваційної діяльності, що представляє собою діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Особливість інноваційної діяльності як одного з різновидів підприємницької діяльності полягає в тому, що вона є діяльністю підвищеного ризику порівняно зі звичайним підприємництвом. Такий ризик обумовлений новизною, творчим характером науково-технічної роботи, можливістю отримання як позитивного, так і негативного результату.

Суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Реалізації інноваційної діяльності підприємств в значній мірі сприяє інноваційна політика держави, що насамперед базується на створенні сприятливого інвестиційного клімату, а також формуванні дієвих структур для її реалізації і налагодження ефективного механізму взаємодії між ними, тобто формування сприятливих умов для функціонування суб'єктів інноваційної діяльності та розвитку підприємництва у інноваційній сфері.

Процес економічної глобалізації, а також ринкова орієнтація економіки України вимагають приведення в дію взаємозалежних техніко-технологічних, організаційно-економічних та управлінських чинників ефективного освоєння у виробництві науково-технічних досягнень. Інноваційний фактор стає вирішальним для виходу національної економіки з депресивного стану, забезпечення її сталого розвитку, зниження залежності держави від критичного імпорту, підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції і активізації експортної діяльності. Принцип поєднання інвестицій з інноваціями має бути головним принципом реструктуризації економіки України та її регіонів, управління нововведеннями у виробничих структурах тощо.

Незважаючи на створений у минулому потужний науково-технічний потенціал, розповсюдження новин в Україні в умовах адміністративної системи господарювання гальмувалося відсутністю ефективною мотивації, яку створює лише ринкова конкуренція. За кордоном фірми купують науково-технічні розробки (НТР) в комплексі з відповідними технологіями; устаткуванням, „ноу-хау”, матеріалами та інжиніринговими послугами. Вітчизняні науково-дослідні установи (НДУ) поки що не мають достатньої матеріально-технічної бази і досвіду комерційної взаємодії з виробництвом для обслуговування всього інноваційного циклу від ідеї до її комерційного втілення. Тому підприємства змушені купувати на внутрішньому ринку науково-технічної продукції лише ідеї, а потім розробляти технологію, проектувати або купувати відповідне устаткування, освоювати виробництво нової продукції. Це значно збільшує тривалість нововведень і гальмує науково-технічний прогрес [5, с. 19].

В умовах розбудови відкритої економіки чітко виявилось, що низький техніко-технологічний рівень обмежує можливості інтеграції національної економіки у світову економіку. Особливістю сучасного періоду є також те, що колишня централізована система управління нововведенням зруйнована, а ринковий інноваційний механізм формується надто повільно. До того ж в Україні, в останні роки ХХ століття спостерігалися економічна та технологічна криза, зменшення частки п'ятого та четвертого технологічних укладів та зростання долі третього та реліктового складів, що призвело до зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції, втрати Україною позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тому зростає актуальність проблем, пов'язаних із формуванням ефективною інноваційною політики і раціонального інноваційного механізму на всіх рівнях управління національною економікою.

Підприємці повинні усвідомлювати, що управління нововведеннями є серцевиною підприємницької діяльності, необхідною умовою успішного бізнесу, тому що саме нововведення сприяють підвищенню якості і зниженню собівартості продукції, забезпечують її конкурентоспроможність, а відтак й ефективну присутність підприємств та організацій на ринку товарів і послуг. Фахівці мають оволодіти теоретичними основами, методологією та практичними навичками інноваційного менеджменту, усвідомлювати принципи формування та реалізації державної інноваційної політики, особливості організації інноваційної діяльності в регіонах, основні напрями вдосконалення інноваційної діяльності в окремих галузях економіки, навчитися самостійно вирішувати інноваційні завдання від прогнозування нововведень до їх комерційного використання у підприємницьких структурах.

Актуальність формування та постійного вдосконалення національних системи управління нововведеннями зумовлена місцем, яке посідає НТП у житті суспільства, особливо в період економічних трансформацій

По-перше, НТП забезпечує інтенсивний розвиток виробничих сил і підвищення техніко-економічного рівня продукції; розширює можливості варіювання ресурсами і послаблює залежність розміщення продуктивних сил від природних умов; дозволяє підвищити можливості імпортозаміщення і збільшити експортний потенціал держави.

По-друге, перехід економіки України до ринку, усвідомлення ресурсних та екологічних обмежень, орієнтація на світовий ринок викликає нагальну необхідність сполучення інвестицій з

інноваціями, оскільки застосування застарілих рішень обертається значними збитками і втратою конкурентоздатності національної економіки.

По-третє, централізований механізм управління НТП в Україні демонтований, тоді як виробничо-економічні системи поки що не мають достатньої рефлексії до нововведень. Попередній розвиток виробничо-економічних систем на переважно екстенсивній основі призвів до консервації застарілих виробничих процесів, деградації якості продукції. Переорієнтація на нові соціально-економічні пріоритети обумовлює необхідність узгодженого регулювання НТП на всіх рівнях управління, переміщення центру ваги управління нововведеннями на виробничий рівень.

Інновація – це, по-перше, успішне комерційне використання і виконання нових ідей, знань і технологій, а по-друге – процес перетворення нової ідеї в безпосередній соціально-економічний ефект.

Участь підприємств у здійсненні інновацій може приймати різні форми: придбання прогресивних машин, обладнання та програмного забезпечення; виконання внутрішніх досліджень і розробок, які ще називають власними, є творчою роботою, яка здійснюється всередині підприємства для створення ним основних знань і їх використання для розробки нових або значно удосконалених продуктів і процесів; навчання та підготовку персоналу як на власному підприємстві, так і за його межами, здійснення процедур та технічної підготовки до запровадження нових або значно удосконалених продуктів і процесів, які ще не були ніде представлені; ринкове запровадження інноваційних продуктів та послуг; придбання зовнішніх знань, результатів їх виконання у інших компаній; придбання або ліцензування патентів і не патентованих винаходів, ноу-хау у інших організацій. Будь-який з обраних підприємством інноваційних шляхів розвитку потребують вкладання капіталу, але ні держава, ні вітчизняні підприємці не здатні забезпечити належний рівень фінансування. Крім того, якщо запровадження будь-яких інноваційних технологій і веде до збільшення прибутку конкретного підприємства, то незадовільним залишається обернений зв'язок – немає залежності між збільшенням обсягу продажу приватними компаніями і зростанням фінансування здійснюваних ними досліджень і розробок.

Незважаючи на те, що Україна за певними факторами має низку переваг на європейській арені (спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва – закон "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"), сучасна українська дійсність характеризується високим рівнем нестійкості, втручанням держави при наявності нестабільності й недостатності економічного протекціонізму, несформованістю ринкових механізмів [6]. Також варто відмітити відсутність пріоритетних напрямків.

Основними проблемами інноваційного розвитку в Україні є:

- відсутність коштів фінансування інноваційних змін;
- інноваційна державна політика певною мірою гальмує вирішення конкретних економічних проблем регіонів, через відсутність чіткої спрямованості і налагодженої нормативної бази;
- невідповідність між рівнем впровадження інновацій та фінансуванням нових досліджень та розробок;
- відсутність глобальної конкретної стратегії, що передбачала раціональне і загальновигодне використання всіх ресурсів, перспектив розвитку і новітніх технологій;
- недостатнє інформаційне забезпечення інноваційних процесів. Заходи активізації інноваційної діяльності в Україні на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, які варто застосувати:
 - розширення джерел фінансування на забезпечення не лише самого дослідження та впровадження інновацій, а і на підготовку фахівців;
 - нова якісна організація взаємозв'язків як між інноваційними структурами і підприємствами, так і між представниками малого бізнесу та органами державної економіки;
 - державна мотивація і стимулювання, законодавчі зміни щодо пільг, практика кредитів, зменшення міграції науковців;
 - переймання досвіду у інших держав (США, Японія), співробітництво з іноземними підприємствами, обмін досвідом.

Для розвитку підприємництва необхідна належна фінансова база, яку в ринкових умовах доцільно формувати не лише за рахунок методів прямого фінансування, а й на основі використання таких опосередкованих важелів, як податки. В Україні податкове стимулювання підприємництва впродовж усіх років незалежності було недостатньо ефективним, а отже, не приносило очікуваних результатів. Саме тому залучення передового зарубіжного досвіду для активізації податкового стимулювання розвитку підприємництва нині є особливо важливою проблемою, яка потребує системного вивчення та вирішення.

Податкова політика, застосовуючи ті чи інші податкові інструменти, може запобігти розвитку підприємництва в країні, а може і посприяти та стати важливим стимулом для детінізації окремих галузей бізнесу національної економіки. Ключовою проблемою діючої системи оподаткування в Україні є надмірне податкове навантаження на платників податків різних сфер підприємництва. Аналіз світового досвіду свідчить, що практично в усіх розвинутих країнах держава бере активну участь у формуванні та розвитку підприємницької діяльності, підтримці найбільш доцільних та ефективних її напрямів. Навіть у таких країнах, де склалися вікові традиції приватного підприємництва, малий бізнес

потребує такої підтримки й одержує її на основі державних програм підтримки підприємництва. Одні країни з розвинутою ринковою економікою мають розгалужену та чітко усталену систему державної підтримки бізнесу (США, Японія, Німеччина, Франція), а в інших подібна система знаходиться у стадії становлення чи розвитку. Однією з функцій податку є стимулююча, однак в Україні переважають фіскальна та контролююча. Стимулювання розвитку економіки у цілому і підприємницької діяльності зокрема як однієї з основних ланок доходів бюджету повинно знаходити своє першочергове відображення у сфері податкової політики. Проблема діючої системи оподаткування України полягає у тому, що наявний великий податковий тиск на платників податків, у тому числі і підприємців, а особливо це актуально для малих підприємств (далі – МП).

Досвід розвинених країн у вирішенні податкових проблем у формуванні і проведенні збалансованої податкової політики доводить, що вона може як гальмувати, перешкоджати розвитку підприємництва в державі, так і навпаки – допомагати, бути важливим стимулом детінізації сфери підприємництва [7].

Розрізняють такі форми податкового стимулювання розвитку бізнесу країн світу [8]:

- спрощена система обліку та звітності;
- зниження ставок прибуткового податку;
- звільнення від сплати податку на додану вартість (далі – ПДВ) та застосування диференційованих ставок;
- стимулювання інвестицій у капітальні активи;
- надання податкових канікул новоствореним підприємствам;
- стимулювання витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР).

У докризовий період можна було спостерігати, як більшість країн ЄС знижували його базову ставку, щоб залучити якомога більші обсяги капіталу. Під час різкого погіршення економічної кон'юнктури лише декілька країн ЄС зменшили ставку оподаткування прибутку (табл. 1).

Таблиця 1

Ставки податку європейських країн

Назва країни	Ставка податку на додану вартість, %	Ставка податку з доходу фізичних осіб, %	Ставка податку на прибуток, %
Австрія	20	50	25
Бельгія	21	53,7	34
Болгарія	20	10	10
Великобританія	17,5	50	28
Греція	23	45	24
Данія	25	51,5	25
Іспанія	18	43	30
Італія	20	45,2	31,4
Кіпр	15	30	10
Латвія	21	26	15
Литва	21	15	15
Люксембург	15	39	28,6
Мальта	18	35	35
Нідерланди	19	52	25,5
Німеччина	19	47,5	29,8
Польща	22	32	19
Румунія	19	16	16
Угорщина	25	40,6	20,6
Франція	19,6	45,8	34,4
Швеція	25	56,4	26,3

Джерело: розроблено за даними джерела [9]

Необхідно відмітити, що зарубіжний досвід формування і використання на підприємстві податкового стимулювання інноваційного розвитку бізнесу представляє значний інтерес у теоретичному і практичному плані, однак проведені дослідження практиками мають максимально враховувати особливості розвитку і становлення економіки України на сучасному етапі.

Висновки з проведеного дослідження. Для подальшого покращення інноваційного бізнес-клімату та подолання корупції в Україні потрібно вдосконалити механізм та податкове навантаження

щодо справляння єдиного податку та низки інших податків у системі оподаткування суб'єктів малого бізнесу. Так, наприклад, для активізації інвестиційної та інноваційної діяльності необхідно вдосконалити діючий механізм, що визначений перехідними положеннями ПКУ, впровадити стимулюючу модель податку на прибуток із відповідним механізмом його адміністрування. За прикладом європейських країн увести диференційну ставку для прибутку, що реінвестується в операційну та інвестиційну діяльність суб'єкта; диференціювати ставки ЄСВ по видах та обсягах діяльності суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб, дозволити суб'єктам і та її груп „єдиноплатників” здійснювати господарські відносини з юридичними особами, при цьому зобов'язати всіх суб'єктів підприємницької діяльності фіксувати доходи через реєстратор розрахункових операцій (РРО) для чіткого контролю обсягів господарської діяльності.

Література

1. Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Погайдак О. Б. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України. *Вісник економічної науки України*. 2009. №1 (15). С. 23-25.
2. Маслак О. О., Дорошкевич К. О. Чинники впливу на інноваційну діяльність промислових підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип.22. С. 269-274.
3. Михайловська О. В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 11. С. 101-109.
4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV у редакції Закону від 08.09.2011 р. № 3715-VI: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15?oprd=1>. (дата звернення: 25.02.2018).
5. Желізняк Р. Й. Податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 21 с.
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV у редакції Закону від 26.11.2016 р. підстава 15-40-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/> (дата звернення: 02.03.2018).
7. Taxation trends in the European Union. European Commission. Taxation trends in the European Union URL: <http://ec.europa.eu/> (дата звернення: 02.03.2018).
8. Міжнародна практика застосування спрощених (спеціальних) режимів оподаткування малого підприємництва та необхідність її адаптації й застосування в Україні. Матеріали аналітичного центру "Академія". URL: <http://www.academia.org.ua/> (дата звернення: 25.02.2018).
9. *Global innovation index 2016*. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (дата звернення: 25.02.2018).

References

1. Andrushkiv, B.M., Kyrych, N.B. and Pohaidak, O.B. (2009), "Innovative activity of enterprises and organizations as a method of stabilizing the economy of regions of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (15), pp. 23-25.
2. Maslak, O.O. and Doroshkevych, K.O. (2017), "Factors influencing the innovation activity of industrial enterprises", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22, pp. 269-274.
3. Mykhailovska, O.V. (2015), "World experience of state support of innovative processes", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11, pp. 101–109.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovation activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (access date February 25, 2018).
5. Zhelizniak, R.Y. (2015), "Tax stimulation of innovation activity of enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, Lviv, Ukraine, 21 p.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine "On the Principles of State Regulatory Policy in the Field of Economic Activities", available at: <http://rada.gov.ua/> (access date March 02, 2018).
7. "Taxation trends in the European Union. European Commission. Taxation trends in the European Union", available at: <http://ec.europa.eu/> (access date March 02, 2018).
8. "International practice of simplified (special) tax treatment of small business and the necessity of its adaptation and application in Ukraine", Materials of the Analytical Center "Academy", available at: <http://www.academia.org.ua/> (access date February 25, 2018).
9. "Global innovation index 2016". available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (access date February 25, 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 657.01

JEL classification R 140, R 520, M 410

Бінчаровська Т.А.,
аспірантка¹*кафедри обліку та економіко-правового
забезпечення агропромислового бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет***ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ
РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**Bincharovska T.A.,
*postgraduate student at the
department of accounting and economic
and legal support of agricultural production,
Ternopil National Economic University***DOCUMENTARY REGISTRATION OF OPERATIONS WITH LAND
RESOURCES IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING
OF THE MARKET OF AGRICULTURAL LANDS**

Постановка проблеми. Внаслідок земельної реформи в Україні відбулись суттєві зміни у формах власності на землю, що викликали суттєві перетворення у складі землевласників та землекористувачів. Сільськогосподарські землі мають загальнонаціональний пріоритет і нагально потребують ефективних заходів контролю за їх охороною та використанням. Запровадження в Україні приватної власності та особливості використання земель у виробничому процесі аграрних підприємств зумовили необхідність подальшого розвитку ефективних форм управління земельними відносинами та раціонального землекористування, що, в свою чергу, вимагає переосмислення економічної суті земельних ресурсів та включення їх до складу об'єктів бухгалтерського обліку. Збереження рівня родючості ґрунтів, недопущення негативного балансу поживних речовин при вирощуванні сільськогосподарських культур, дотримання сівозмін є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами аграрних відносин. Відтак виникає потреба в документальному оформленні операцій із земельними ресурсами в умовах функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Первинні документи є підставою для відображення господарських операцій із землею в аналітичному та синтетичному обліку. Слід зазначити, що на сільськогосподарських підприємствах слабо розроблені питання організації документування наявності та руху об'єктів землекористування, нерідко фактично відсутнє ведення документації первинного обліку, реєстрів синтетичного і аналітичного обліку об'єктів землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема документального відображення земель сільськогосподарського призначення є об'єктом наукових дискусій і розкривається в працях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема у дослідженнях В. М. Жука [8] розкрито переваги створення окремого стандарту для оцінки та обліку земель сільськогосподарського призначення. Окремі проблеми бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення у своїх працях намагаються вирішити О. Ф. Томчук, Л. І. Федоришина [5]. Над вирішенням проблеми теорії та методології документування земельних ділянок працювали науковці О. Ф. Ярмолюк [4], О. А. Кушніренко [2], Б. С. Гузар [3] та інші.

Незважаючи на значні наукові результати, недостатньою залишається теоретична та практична узгодженість питань документального оформлення земель сільськогосподарського призначення.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка системи документального забезпечення операцій із земельними ресурсами в умовах функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення.

¹ Науковий керівник: Бруханський Р.Ф. – д.е.н., професор

Виклад основного матеріалу дослідження. Документування є одним з елементів методу бухгалтерського обліку та відіграє важливу роль у системі бухгалтерського обліку, забезпечуючи його інформаційну базу і достовірність відображених господарських операцій. Первинні документи служать підтвердженням факту господарських операцій, що відбулися. Дані, що наведені у цих документах, є основою аналітичного обліку, що припускає ведення реєстрів як у натуральному, так й у грошовому вимірниках. Первинні документи є вихідною інформацією для всіх рівнів управління господарською діяльністю. Від якості наданої первинної інформації значною мірою залежить вірогідність звітності, результати оцінки й аналіз показників, що характеризують ефективність використання земельних ресурсів. Дані оперативного обліку накопичуються у первинних документах, після чого систематизуються на рахунках фінансового обліку та відображаються у звітності (рис. 1).

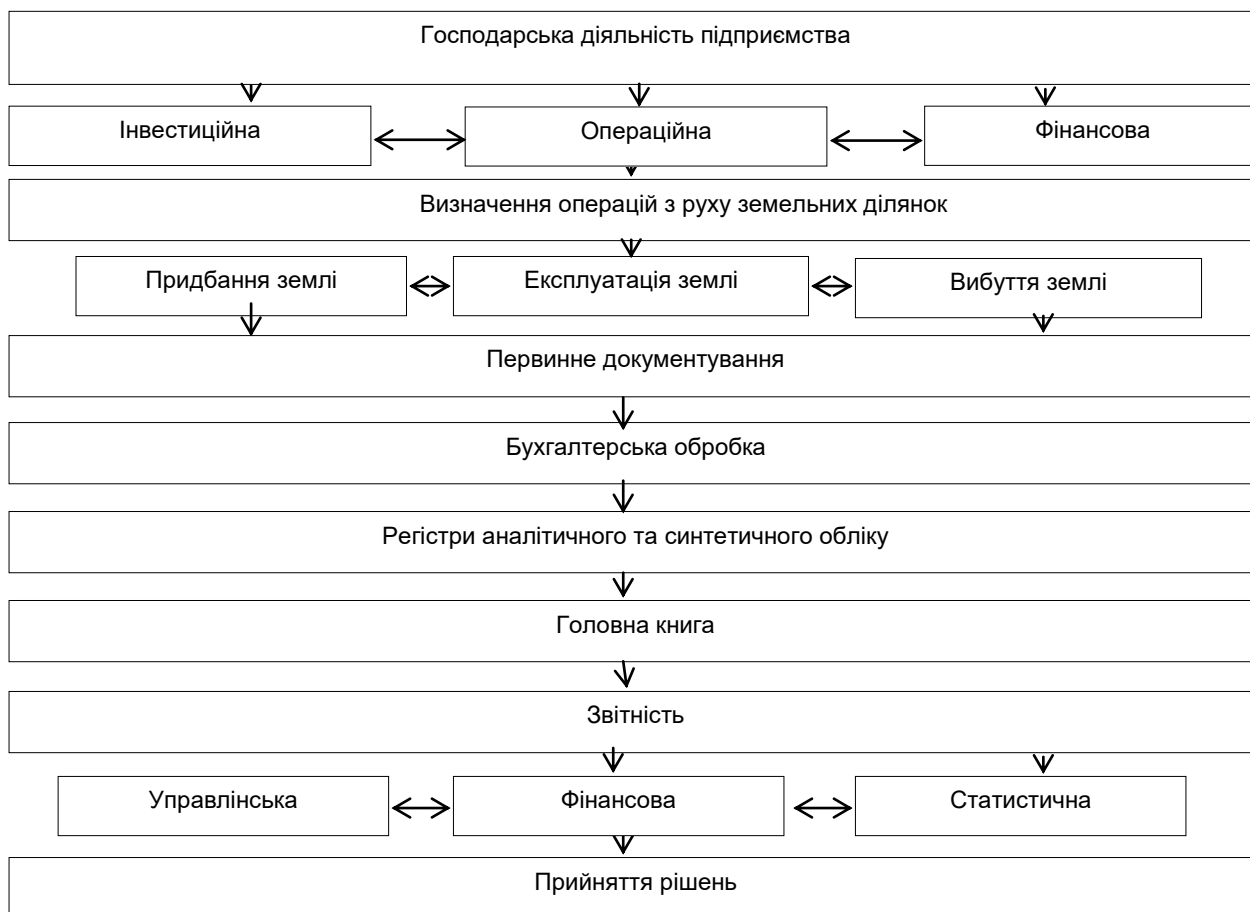

Рис. 1. Схема формування інформації про земельні ресурси в обліку

Джерело: власна розробка автора

Документування операцій із земельними ресурсами на підприємствах оформляється згідно з встановленими первинними документами, котрі затверджені наказом Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинного обліку», Міністерством фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку» та «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів», наказами Міністерства аграрної політики «Про затвердження реєстрів та Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку за журнально-ордерною формою на підприємствах агропромислового комплексу», «Про затвердження Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах» від 02.07.2001 р. № 189, спеціалізовані форми первинних документів з обліку основних засобів та інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України «Про затвердження спеціалізованих форм первинних документів з обліку основних засобів та інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств і Методичних рекомендацій щодо їх застосування» від 27.09.07 № 701 та здійснюється на загальних засадах обліку основних засобів. Операції, що здійснюються із земельними ресурсами на підприємстві можна розділити на три стадії (рис. 2). Кожна стадія вимагає на підприємстві чіткого документального оформлення господарських операцій і відображення на рахунках бухгалтерського обліку з метою контролю за фактичним станом об'єктів обліку.

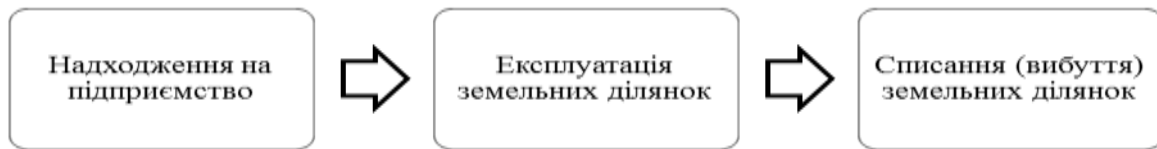

Рис. 2. Етапи здійснення операцій із земельними ресурсами на підприємстві

Джерело: власна розробка автора

Під час надходження земельних ресурсів на сільськогосподарські підприємства вони обліковуються відповідно до чинного законодавства обліку основних засобів, а саме п. 10 «Методичних рекомендацій № 561» [1]. Згідно з цим документом підставою для зарахування на баланс земельних ділянок є «Акт приймання-передачі основних засобів» (ф. № ОЗСГ-1), який застосовується для оформлення прийняття-передачі основних засобів і складається на кожний окремий об'єкт основних засобів, який надходить шляхом придбання або безоплатної передачі від інших організацій. Аналіз існуючого документу свідчить про те, що він не пристосований для відображення операцій із надходження земельних ділянок тому, що представлені в ньому відомості не надають необхідну аналітичну інформацію про землю для потреб користувачів. Так, існуюча форма № ОЗСГ-1 не передбачає розкриття деталізованої інформації щодо права користування земельними ділянками та про вид правостановлюючого документа. Також, це стосується відомостей про кількість угідь, їх властивості, якісний склад, тип ділянки, місце розташування, конфігурацію, кадастровий номер, наявність на ділянках певних забудов, плани меж, діючу систему сівозмін (за останні 3-8 років) тощо.

Тому, науковці вносять свої пропозиції з приводу створення спеціалізованої форми первинного документу для оформлення надходження земельних ділянок на підприємство (табл. 1).

Таблиця 1

Документальне оформлення надходження земельних ділянок

Надходження земельних ресурсів			
Автор	Пропонований документ	Коментар	Тип рекомендації
п. 10 Методичних рекомендацій №561	«Акт приймання-передачі основних засобів» (ф. № ОЗСГ-1)	Застосовується для оформлення прийняття-передачі основних засобів і складається на кожний окремий об'єкт основних засобів	існуючий документ
Гузар Б.С.	«Акт на оприбуткування і вибуття (прийому-передачі) земель (земельної ділянки)»	Необхідно ввести ряд реквізитів, що розкривають додаткову інформацію по земельних ділянках: найменування сторони, що передає і приймає, юридичний статус земельної ділянки, бал бонітету, номер поля і сівозміни.	рекомендації щодо вдосконалення фіксації операцій
Томчук О.Ф., Федоришина Л. І.	«Акт приймання-передачі земельної ділянки»	Вважають за потрібне складати зазначений документ у присутності двох сторін щонайменше у двох примірниках, містить інформацію щодо місця розташування та вартості об'єкта обліку, що є достатнім для формування даних фінансового обліку та забезпечить зменшення обсягів документообігу	щодо посилення правочинності
Кушніренко О.А.	«Акт приймання-передачі земельних ресурсів»	Надаватиме всі відомості щодо її одержання та подальшої експлуатації, місцезнаходження ділянки; дані про затрати на поліпшення; інформацію про особу, за якою закріплюється ділянка; момент введення її в експлуатацію на даному підприємстві; балансова та нормативна грошова вартість	щодо оптимізації господарських процесів і
Ярмолюк О.Ф.	«Акт приймання-передачі земельної ділянки(паю)»	Розкриватиме як характеристики самої ділянки, так і надаватиме відомості щодо придбання та подальшої її експлуатації	щодо оптимізації господарських процесів
Пропозиція автора	«Акт приймання-передачі сільськогосподарської ділянки (паю)»	Застосовується для оприбуткування та списання земель сільськогосподарського призначення на умовах власності, оренди або нематеріального активу. Містить інформацію щодо форми власності, площі та географічного розташування, кадастрового номеру, балансової вартості та грошової оцінки.	щодо оптимізації господарських процесів

Джерело: сформовано на основі [2], [3], [4], [5].

О. А. Кушніренко вважає, що у контексті аграрного бухгалтерського обліку об'єктів «живої» економіки доцільне введення спеціалізованого документу – «Акт приймання-передачі земельних ресурсів», який розкриватиме як характеристики самої ділянки, так і надаватиме всі відомості щодо її одержання та подальшої експлуатації [2, с. 160].

Б. С. Гузар пропонує оприбуткування земельних ресурсів оформляти «Актом на оприбуткування і вибуття (прийому-передачі) земель (земельної ділянки)». Його, на думку науковця, можна застосовувати при оприбуткуванні й вибутті земель, що знаходяться у власності, оренді та користуванні [3, с. 100].

Інформаційні вимоги користувачів на сьогодні є високими. Їх цікавить систематизована інформація щодо придбання та подальшої експлуатації земельної ділянки. Враховуючи їх, О. Ф. Ярмолюк пропонує використовувати «Акт приймання-передачі земельної ділянки(паю)», який розкриватиме як характеристики самої ділянки, так і надаватиме всі відомості щодо придбання та подальшої її експлуатації (реквізити підприємства, що передає земельну ділянку, та підприємства, що її одержує; категорія земель за цільовим призначенням та вид угідь; якість ґрунтів; місцезнаходження ділянки; дані про затрати на поліпшення; інформація про того, за ким закріплено ділянку; з якого моменту вона вводиться в експлуатацію на даному підприємстві; її балансова та нормативна грошова вартість та наказ або договір, на підставі якого відбувається оприбуткування чи передача земельної ділянки), а також склад комісії, що підписує цей документ [4].

О. Ф. Томчук та Л. І. Федоришина [5, с. 118] вважають за потрібне складати зазначений документ у присутності двох сторін щонайменше у двох примірниках, один з яких залишатиметься після підписання в бухгалтерії підприємства, що передає ділянку, другий – в бухгалтерії підприємства-одержувача. При необхідності складатиметься третій примірник акта, який разом із відомостями про сівозміни та планом меж ділянки, копією експлікацій надаватиметься агрономічній службі, зацікавленій в такій інформації.

Щоб підготувати належне облікове забезпечення для функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення та для задоволення інформаційних вимог користувачів ми вважаємо, що необхідно розробити вузькоспеціалізовані документи. Тому ми пропонуємо для підприємств використовувати документ для приймання-передачі земельних ділянок «Акт приймання-передачі сільськогосподарської ділянки (паю)». В акт, на нашу думку, необхідно ввести реквізити, які б відображали усі специфічні особливості земельних ділянок та що розкривають додаткову інформацію по них: найменування сторони, що передає і приймає, категорія земель за цільовим призначенням та вид угідь; якість ґрунтів; місцезнаходження ділянки; дані про затрати на поліпшення; з якого моменту вона вводиться в експлуатацію на даному підприємстві; її балансова та нормативна грошова вартість та наказ або договір, на підставі якого відбувається оприбуткування чи передача земельної ділянки), супровідні документи, що додаються при одержанні земельної ділянки, умови одержання земельної ділянки (купівля-продаж, оренда, емфітевзис та ін.), а також склад комісії, що підписує цей документ. «Акт приймання-передачі сільськогосподарських земель» можна застосовувати при оприбуткуванні й вибутті земель, що знаходяться у власності, оренді та користуванні.

Процеси вибуття земельних ділянок, часток (паїв) в аналітичному обліку на підприємстві теж мають низку особливостей, що й відображається в окремих первинних документах. Так, при передачі основного засобу іншому суб'єкту господарювання (наприклад, при продажу, оренді, міні, безкоштовному переданні, внеску до статутного фонду іншого підприємства) вважаємо за потрібне користуватись на підприємстві запропонованою вище формою «Акту приймання-передачі сільськогосподарських земель». Переміщення об'єкта від однієї підзвітної особи до іншої оформляється цим же актом. В інших випадках списання основних засобів, згідно чинного законодавства, рекомендується оформляти «Актом на списання основних засобів».

Відповідно до чинного законодавства, для земель сільськогосподарського призначення не передбачена зміна цільового призначення, що виключає застосування «Акту зміни цільового призначення».

Згідно діючого законодавства бухгалтерська служба після оприбуткування, для подальшого узагальнення інформації по кожній земельній ділянці повинна відкрити «Інвентарну картку обліку основних засобів», яка є базовим реєстром аналітичного обліку основних засобів. Інвентарну картку обліку основних засобів необхідно пристосувати до потреб обліку земельних угідь.

Інвентарні картки обліку земельних ділянок доцільно складати в одному примірнику на підставі актів приймання-передачі та супроводжувальних документів (кадастрового плану, правовстановлюючих документів на землю та ін.) і зберігати в бухгалтерії у картотеці. Проте, як і в п.11.4 методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів [1], ми зовсім не виключаємо можливість побудови обліку з використанням двох примірників інвентарних карток обліку основних засобів (в бухгалтерії і місці експлуатації).

Для забезпечення контролю за збереженням основних засобів всі інвентарні картки бухгалтерією реєструються в «Описі інвентарних карток основних засобів» (форма №ОЗ-7).

Пооб'єктне відображення кожної ділянки передбачає ведення обліку по кожній матеріально-відповідальній особі в «Інвентарному списку основних засобів» (форма №ОЗ-9), дані в якому мають бути тотожними записам в інвентарних картках. Інвентарний список земель складається матеріально-відповідальною особою, яка відповідає за цільове використання угідь й застосовується для пооб'єктного обліку кожної ділянки. Дані, представлені у списку, мають бути ідентичними записам в «Інвентарних картках обліку земельних ділянок».

О. А. Кушніренко [6] рекомендує суб'єктам господарювання аграрної сфери вести Реєстр змін у складі земельних ресурсів. У пропонованому документі необхідно відобразити також інформацію про те, хто саме буде включати площі «відчужуваної» земельної ділянки до розрахунку ФСП. Іншими словами, необхідно зазначати, кому саме переходять права користування земельною ділянкою і хто буде здійснювати на ній господарську діяльність. Наприклад, у разі зміни орендаря фізичною особою-власником земельної частки (паю), така особа має надати орендарю (з яким є наміри розірвати угоду оренди) згоду взяття на баланс земельної ділянки іншим суб'єктом господарювання або відомості про те, що така особа буде здійснювати діяльність самостійно. Таким чином, за заявою власника земельної частки та при наданні нею письмової згоди про взяття на баланс земельної ділянки іншим суб'єктом господарювання (або здійснювати господарювання самостійно) сільськогосподарський товаровиробник вносить дані в «Реєстр змін у складі земельних ресурсів» і в такий спосіб розривається договір про оренду [6, с. 78].

Узагальнюючим первинним документом за класифікаційними групами основних засобів є «Картка обліку руху основних засобів» (форма ОЗ-8). На нашу думку, слід використовувати документ «Картка обліку руху земельних ділянок сільськогосподарського призначення», ми пропонуємо внести у даний документ інформацію про переміщення (надходження та вибуття) земельних ділянок на підприємстві протягом місяця, з уточненням даних про форму власності на земельну ділянку, її вартість та площу.

Чинним законодавством окремо виділено форму первинного обліку земельних ділянок, які перебувають у користуванні суб'єкта господарювання відповідно до договору оренди. Це «Акт прийому-передачі об'єкта оренди (земельної ділянки)» за договором оренди, який є невід'ємною частиною Договору.

Форма договору оренди земельної ділянки чи земельної частки (паю) законодавчо регламентована та відповідає формі «Типового договору оренди земельної ділянки та земельної частки (паю)» [7]. Прийняття на облік орендованих земельних ресурсів проводиться на основі договорів оренди землі із власниками ділянок. Синтетичний облік ведеться в журналі-ордері № 4. В цьому журналі вказується назва об'єкта, що поступив або вибув, первісна вартість, знос, залишкова вартість.

Аналітичний облік орендної плати рекомендується вести у «Відомості нарахування та виплати орендної плати за майно та землю». У цьому документі зазначається сума нарахованої орендної плати за землю, а також заборгованість перед орендодавцями.

Багато аграрних підприємств орендують земельні ділянки (паї) в декількох власників одночасно. За результатами проведеного дослідження ми вважаємо, що для підвищення аналітичності інформації про прийняті в оренду земельні ділянки на підприємстві необхідно вести Реєстр власників земельних ділянок (паїв). Складати такий реєстр необхідно по прийнятих – переданих в оренду земельних ділянках та їх власниках з реєстрацією його та зберіганням на підприємстві.

При відпуску готової продукції у рахунок виплати орендної плати оформляється «Товарна накладна», а при виконанні робіт (наданні послуг) «Акт виконаних робіт довільної форми».

Виплату відповідних сум орендної плати підприємства здійснюють, як правило, за платіжними відомостями та видатковими касовими ордерами, накладними на відпуск товарно-матеріальних цінностей, актами виконаних робіт та наданих послуг. Відпуск готової продукції орендодавцям оформляється накладною, яка є підставою для списання готової продукції підприємством.

В аналітичному обліку для виплати коштів пайовикам використовується Відомість нарахування доходу.

В облікових реєстрах дані узагальнюються з урахуванням вимог зовнішніх користувачів та внутрішніх. Зовнішні користувачі отримують інформацію з фінансової та статистичної звітності, а внутрішні з управлінської. Нами розроблено графік документального оформлення операцій із земельними ресурсами для сільськогосподарських підприємств, з врахуванням запропонованих вище документів за умови функціонування повноцінного ринку землі (рис. 3).

Дані синтетичного обліку по рахунку 10 «Основні засоби» з журналу ордеру 4-А с. г. переносять в Головну книгу, а потім – в Баланс (Звіт про фінансовий стан) підприємства (Ф. №1) та відображають по рядку 1010 «Основні засоби». Вся інформація по основних засобах в Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма №1) показується одним рядком, тому для аграрних формувань необхідно вказувати дані про земельні ресурси у Примітках до фінансової звітності. У фінансовій звітності земельні ділянки, які перебувають у власності підприємства, в Балансі (Звіті про фінансовий стан) відображаються в першому розділі активу «Необоротні активи» в складі основних засобів, причому сума зносу не виділяється. У випадку визнання земельної ділянки інвестиційною нерухомістю, залежно від оцінки, її

вартість відображається в рядку «Справедлива (залишкова) вартість інвестиційної нерухомості» або «Первісна вартість інвестиційної нерухомості».

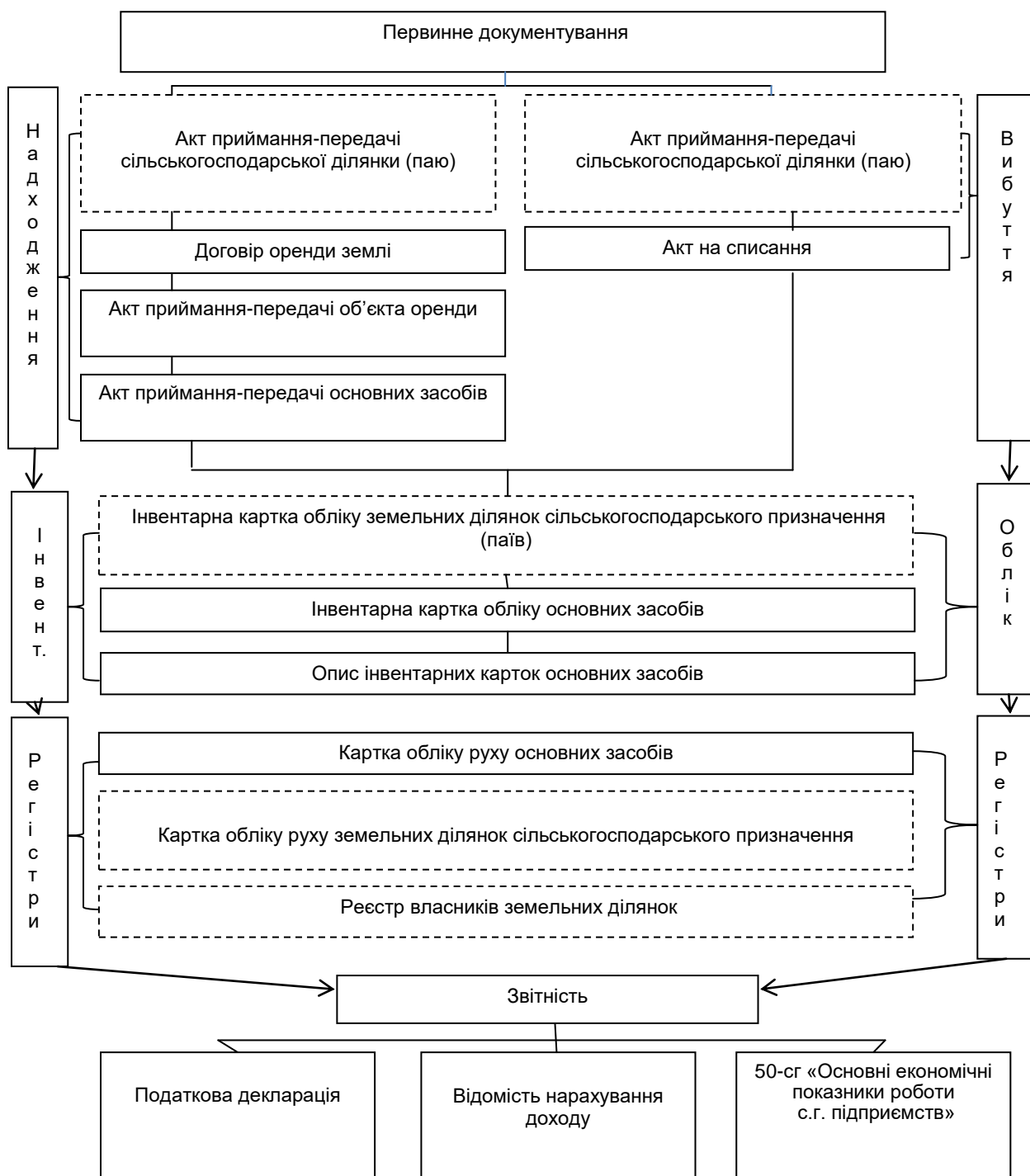

Рис. 3. Графік документообігу для сільськогосподарських підприємств

Джерело: власна розробка автора

Крім Балансу, земельні ділянки, що належать підприємству на праві власності, підлягають відображенню у другому та третьому розділах Приміток до річної фінансової звітності.

Статистична ж звітність концентрує дані у кількісному вираженні щодо обсягів земельних ділянок сільськогосподарського призначення та результатів їх використання.

Дані про земельні ресурси систематизують у довідковій інформації у формі державного статистичного спостереження № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільгоспідприємств», зокрема у розділі 3 Ф № 50-сг «Землекористування протягом звітного року». Цей розділ заповнюють

на основі документів на право користування землею, записів у земельно-кадастровій книзі, договорів оренди земельних ділянок та даних державного обліку земель [8, с. 38].

Згідно Податкового кодексу України платники єдиного податку четвертої групи подають податкову декларацію на поточний рік. Разом з декларацією обов'язково додаються – Відомості про наявність земельних ділянок, у яких зазначаються дані про кожний документ, що встановлює право власності та/або користування земельними ділянками, у тому числі про кожний договір оренди земельної частки (паю); кадастровий номер земельної ділянки; серія та номер державного акта; нормативна грошова оцінка одиниці площі земельної ділянки і площа земельної ділянки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, земельні ділянки як активи проходять три основні цикли свого існування на підприємстві: надходження земельних ділянок, експлуатація, вибуття землі зі складу активів підприємства. Кожна стадія вимагає на підприємстві чіткого документального оформлення господарських операцій і відображення на рахунках бухгалтерського обліку з метою контролю за фактичним станом об'єктів обліку. Вивчення існуючих форм первинних документів з бухгалтерського обліку землі свідчить про те, що більшість документів є досить недосконалими, а по деяких господарських операціях із земельними ділянками наразі відсутні спеціалізовані форми документів, які б могли відображати операції, пов'язані з землею. Тому ми пропонуємо розробити спеціалізовані документи для обліку операцій із земельними ділянками за умов функціонування ринку землі.

Вдосконалення первинних документів та реєстрів синтетичного та аналітичного обліку зумовить успішне розв'язання багатьох проблем: відображення в бухгалтерському обліку вартості земель і вкладень у них, їх якості та інших специфічних особливостей.

Відображення господарських операцій, пов'язаних з надходження власних та орендованих земельних ділянок й паїв в агропідприємствах слід відображати у запропонованому нами «Акті приймання-передачі сільськогосподарської ділянки (паю)».

Ми запропонували перелік та склад документів, що, на нашу думку, забезпечить достовірність відображення земельних ресурсів у бухгалтерському обліку за умови функціонування ринку землі.

Література

1. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів: наказ Міністерства Фінансів України від 30 вересня 2003 року N 561220. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF03270.html (дата звернення: 10.03.2018).
2. Кушніренко О. А. Землі сільськогосподарського призначення як об'єкт обліку та оподаткування. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 3. С. 158–169.
3. Гузар Б. С. Удосконалення оцінки, обліку та контролю використання земельних ресурсів у ринкових умовах. *Економіка АПК*. 2009. № 6. С. 95–103.
4. Ярмолюк О. Ф. Облік земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ. ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН, 2008. 220 с.
5. Томчук О. Ф., Федоришина Л. І. Документальне відображення земельних ділянок у системі обліку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 1. С. 112-122.
6. Кушніренко О. А. Облік та оподаткування земель сільськогосподарського призначення: концептуальний підхід. *Агроінком*. 2013. № 7-9. С. 76-80.
7. Про затвердження «Типового договору оренди землі»: Постанова Верховної Ради України від 3 березня 2004 р. № 220. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2018).
8. Жук В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки / Редколегія : Калетнік Г. М. (головний редактор) та інші. Вінниця: ВНАУ, 2012. Випуск 1(56). С. 37-47.*

References

1. Ministry of Finance of Ukraine (2003), *Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku osnovnykh zasobiv* [On Approval of Methodological Recommendations for the Accounting of Fixed Assets] *nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy* [Order of the Ministry of Finance of Ukraine] available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF03270.html (access date March 10, 2018).
2. Kushnirenko, O.A. (2013), "Agricultural land as an object of accounting and taxation", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 3, pp. 158–169.
3. Huzar, B.S. (2009), "Improving the assessment, accounting and control of the use of land resources in market conditions", *Ekonomika APK*, no.6, pp. 95–103.

4. Yarmoliuk, O.F. (2008), "Accounting for land resources in agricultural enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.09, NSC "Institute of Agrarian Economics", Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, Kyiv, Ukraine, 220 p.
5. Tomchuk, O.F. and Fedoryshyna, L.I. (2017), "Documentary mapping of land plots in the accounting system", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 1, pp. 112-122.
6. Kushnirenko O.A. (2013), "Accounting and taxation of agricultural land: a conceptual approach", *Ahroinkom*, no. 7-9, pp. 76-80.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), *Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru orendy zemli* [On approval of the Model Land Lease Agreement] *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy no. 220* [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine no. 220] available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (access date March 10, 2018).
8. Zhuk, V.M. (2012), "Priority of the accounting and financial component in attracting agricultural land to economic turnover", *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarynogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, iss. 1(56), pp. 37-47.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету Р.Ф. Бруханський

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 343.35:343.85(100)(477):338
JEL Classification H10, K42, O17, P51

Бухтіарова А.Г.,
канд. екон. наук, старший викладач кафедри
фінансів, банківської справи та страхування,
Купка Ю.М.,
Сумський державний університет

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ*

Bukhtiarova A.H.,
cand.sc.(econ), senior lecturer at the department
of finance, banking and insurance,
Kupka Yu.M.,
Sumy State University

ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN COMBATING CORRUPTION

Постановка проблеми. На сьогоднішній день у світі корупція виступає глобальною проблемою, що загрожує правопорядку, порушує устої демократії та права людини, сприяє поглибленню соціальної несправедливості. Подолання корупції або принаймні зменшення її рівня сприяє економічному росту країни та піднятті морального устрою суспільства. Саме тому, для вирішення даної проблеми покладені сили ООН, Європейського парламенту, Організації безпеки та співтовариства в Європі (ОБСЄ) та інших міжнародних організацій, що свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що останнім часом питання боротьби з корупцією привертають все більше уваги науковців та практиків. Так, робота Камлик М. І. [4] присвячена ґрунтовному аналізу міжнародних правових актів та законодавства окремих країн у процесі боротьби з корупцією. У свою чергу, питання методів боротьби з корупцією розглядаються у роботах Невмержицького Є. В. [5] та Уріна О. [6], а дослідження шляхів подолання такого явища, як корупція відображено у працях Чепелюк В. М. [7] та Чемерис І. В. [8]. Незважаючи на велику кількість публікацій, проблема подолання корупції в Україні не втрачає своєї актуальності. Зазначені науковці у своїх роботах в основному зосереджували увагу на існуючих методах боротьби з корупцією, залишаючи поза увагою питання порівняльного аналізу сучасних методів боротьби з корупцією у різних країнах світу та можливості їх імплементації в Україні.

Постановка завдання. Метою роботи є проведення порівняльного аналізу міжнародного досвіду використання методів боротьби з корупцією у різних країнах світу та дослідження можливостей їх реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, у різних країнах світу, зокрема це стосується держав пострадянського табору, питання корупції займає одну з провідних проблем, яка потребує негайного вирішення. Оскільки, саме злочини, що виникають у сфері корупції досить негативно впливають на стан економіки в країні.

Так, якщо не звертати увагу на причини виникнення та в подальшому поширення корупції кожної окремої держави, то виникає можливість виокремити основні аспекти загального виникнення та поширення такого явища, як корупція. Ми вважаємо, що до таких аспектів необхідно віднести:

- відсутність історичної практики моральних стандартів законослухняної поведінки;

* Дослідження виконане у рамках держбюджетної науково-дослідної роботи 0118U003585 «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні».

- бідність населення (різниця між рівнем доходів);
- недовіра антикорупційного законодавства;
- високий рівень злочинності;
- неспроможність влади;
- недосконалість системи соціального захисту населення тощо [3].

Дослідивши причини виникнення та поширення корупції, виділено методи боротьби з корупцією з метою подолання вищезазначеного явища:

- прозорість та відкритість влади;
- співвідношення інтересів та потреб громадян при прийнятті нормативно-правових актів;
- встановлення більш жорсткого контролю як з боку органів державної влади, так і з боку суспільства;
- збільшення рівня заробітної плати та надання соціальних пільг населенню.

Звичайно, у світі немає жодної країни, в якій би зовсім не було корупції. Отже, на прикладі різних країн світу розглянемо міжнародний досвід та методи боротьби з корупцією.

Сполучені Штати Америки як держава, яка накопичила найбільший досвід методів боротьби з корупцією у всіх її проявах, ще у червні 1970 р. створила «Національну раду по боротьбі з організованою злочинністю», що підконтрольна уряду США. Основними повноваженнями даного органу є розроблення та в подальшому реалізація програм по боротьбі з корупцією. Іншим, не менш важливим органом є Міністерство юстиції США, що своєю чергою має повноваження щодо розроблення національної стратегії боротьби зі злочинністю США та відповідне керівництво цією стратегією. Зауважимо, що при Міністерстві юстиції США функціонує окремий підрозділ, на який покладено повноваження по боротьбі з організованою злочинністю, у тому числі з проявами корупції – Федеральне бюро розслідувань [5].

У США приділяють значної уваги питанням боротьби з корупцією серед чиновників. Так, саме в законодавстві США окремо виділений розділ 18 Зводу Законів, що передбачає протиправні діяння з боку високопосадовців. Наприклад: «Хабарництво, нечесні доходи і зловживання своїм становищем публічними посадовцями»; «Посадовці і службовці по найму»; «Здирство і погрози»; «Вибори і політична діяльність».

Також, окремим позитивним аспектом антикорупційного законодавства США є те, що відповідальність передбачена не лише тим особам, хто отримує хабарі, а й тим, хто їх пропонує і надає.

Зауважимо, що в процесі боротьби з корупцією у США важливу роль займає використання так званого детектору брехні, тобто поліграфу. Усі високопосадовці зобов'язані проходити обов'язкову перевірку за допомогою цього пристрою. Так, якщо чиновник не бажає проходити таку процедуру, існує висока ймовірність звільнення такої особи з займаної посади. Якщо звернутися до питання відповідальності чиновників США, у разі скоєння корупційного злочину виникає загроза не лише втратити робоче місце, а й необхідність сплати штрафу, який мінімум в три рази перевищує розмір хабара. Також, відповідальність може виникнути і у вигляді позбавлення волі до 15 років, або ж поєднання усіх вищезазначених покарань.

Не можливо не згадати досвід Китайської Народної Демократичної Республіки у сфері боротьби з корупцією. Саме в цій країні чиновник може реально померти лише за підозру у хабарництві. Саме в цій країні особу не просто розстрілюють за одержання хабара, а й трансклюють цей процес на всю країну. Іншим видом відповідальності є довічне ув'язнення. Так трапилось і з экс-міністром безпеки Чжоу Юнканом, який отримав довічне ув'язнення за одержання хабара в особливо великому розмірі. Також, одним з превентивних методів боротьби з корупцією у КНР є повчання учителів дітям на уроках у школах та навіть дитсадочках. Змалечку дітей настановляють, що одержання хабара є негативним явищем, за яке передбачена відповідальність [7].

Взірцем для наслідування є Південна Корея в частині потужної законодавчої бази, покликаної на боротьбу з корупцією, оскільки саме в цій країні існує «Закон про корупцію», що визначає можливість кожної повнолітньої особи бути інспектором у розслідуванні за фактом одержання хабара. Головним антикорупційним органом Південної Кореї є Комітет з аудиту та інспекції. Саме цей орган уповноважений допомагати громадянам у розслідуванні справ щодо корупції.

Не менш важливим є і той факт, що саме у Південній Кореї існує онлайн-система контролю «OPEN», яка успішно працює уже 16 років у країні. Саме ця система збирає заяви громадян за фактом одержання хабара та систематизує їх. Таким чином, кожен громадянин має можливість виявити факт корупції в державі і, найголовніше, що ця справа буде обов'язково розслідувана, якщо особа аргументує своє припущення. Отже, за допомогою онлайн-система контролю «OPEN» Південна Корея відновлює довіру громадян до органів державної влади, систематизує, попереджує корупційні діяння та виключає особисте спілкування чиновників і громадян, як необхідної умови існування корупції.

Більш модернізовано підійшли до проблеми подолання корупції в Нідерландах. Саме в цій державі корупції приділено найменше уваги, оскільки вона є на одному з найнижчих рівнів у світі, адже

подолання корупції ґрунтується на принципах відбору і стеження. Так, створюється спеціально уповноважена група експертів-аналітиків та науковців, які збирають відомості про вчинення корупційних правопорушень, аналізуються за допомогою певних обчислень сфери, де можливе виникнення корупції, а в подальшому встановлюється жорсткий контроль над цією сферою. Прикладом може слугувати ситуація, яка склалася в Міністерстві фінансів Нідерландів. Проаналізувавши дані вхідних і вихідних коштів державного бюджету, було виявлено певні неточності та некоректні числові дані. Таким чином, Міністерство фінансів Нідерландів опинилося під пильною увагою. У подальшому за виявлені правопорушення була передбачена відповідальність посадовців у вигляді позбавлення всіх соціальних пільг та заборони працювати в органах державної влади [4, с. 146].

Антикорупційна атмосфера в Ізраїлі передбачає встановлення так званої системи «певного дублювання моніторингу», що застосовується за участю спеціально уповноважених органів, зокрема урядових організацій, спеціальних підрозділів поліції, відомств Державного контролера, громадських організацій типу «Відомства за чистоту уряду». Звернемо увагу, що саме відомство Державного контролера є незалежним від міністерств і державних відомств органом у сфері боротьби з корупцією. Зазначені органи проводять дослідження та аналіз щодо ймовірних корупційних правопорушень. У випадку їх виявлення, відбувається інформування спеціально уповноважених органів розслідування. У результаті, таке явище як корупція практично відсутнє в Ізраїлі. Важливим елементом та ймовірним методом боротьби з корупцією в Ізраїлі є значні соціальні пільги для чиновників та безжалісне їх покарання при виявленні факту корупції. За даними статистики, в Ізраїлі до суду доводиться лише 5 % справ, пов'язаних з корупцією, оскільки саме репутація займає чи не найважливіше місце в житті громадян Ізраїлю [1, с. 67].

Досить високі стандарти громадянської поведінки у Великобританії є результатом правових та політичних заходів, моральних та соціальних змін, а також жорсткого контролю за діяльністю високопосадовців. Великобританія – одна з небагатьох країн світу, яка має одні з найстаріших традицій протидії корупції. У цій країні питання корупції стоїть чи не на найголовнішому місці, та підлягає врегулюванню на законодавчому рівні, а перший закон про корупцію на законодавчому рівні був прийнятий ще в 1889 році. Також, характерною ознакою британського суспільства є висока роль громадської думки, яка стежить за негативними явищами в суспільстві. Так, у 1994 році був заснований Комітет Нолана, основна мета якого – відстежувати злочини, пов'язані з корупцією. Комітет слідкує за чиновниками, діяльність яких впливає на державну політику та економіку держави [5].

Що стосується Німеччини, то основними методами боротьби з корупцією у даній країні є: конфіскація майна та створенням потужної правової бази з метою запобігання відмивання брудних грошей та законодавчо закріплений обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції грошового обороту у розмірі понад 20 тис. євро, а саме – для використання інформації виключно для розслідувань. Також у Німеччині прийнято закон, згідно якого громадянин Німеччини повинен пред'явити посвідчення особи для подальшої ідентифікації та верифікації, якщо робить внесок в банк у розмірі понад 50 тис. євро. У основі боротьби з корупцією у Німеччині стоїть завдання цілковитого знищення матеріальної та фінансової бази існуючих злочинних угруповань [8, с. 113].

Також наголосимо ще на одному антикорупційному механізмі, який запроваджують в Німеччині – створення реєстру корумпованих фірм. Метою цього реєстру є те, що якщо фірма зазначена в даному реєстрі, то вона не має права виконувати державні замовлення. Таким чином, даною фірмою займаються правоохоронні органи [2, с. 39].

Необхідно виділити серед інших країн світу досвід Сінгапуру, який за допомогою своєї антикорупційної політики досяг значного успіху. Перш за все, в Сінгапурі створено центральний орган – Бюро по розслідуванню випадків корупції. Цей орган є постійно діючим, головна мета якого – боротьба з корупцією. До його основних повноважень входить: перевірка зловживань з боку високопосадовців, запобігання вчинення правопорушень у сфері корупції.

Також, особливістю антикорупційної політики Сінгапуру є те, що влада намагається виключити всі умови, що створюють стимул для розростання корупції. Таким чином мінімізується можливість державних чиновників для здійснення корумпованих дій. До таких дій відносяться:

1) заробітна плата високопосадовців вираховується, як середня заробітна плата простого робітника;

2) щорічна звітність високопосадовців про їх майно, активи і борги;

3) висока конфіденційність у справах про корупцію відносно чиновників.

Таким чином, підтримується моральний авторитет непідкупних політичних лідерів [6].

Що стосується досвіду Японії, то в даній країні відсутній єдиний кодифікований акт щодо боротьби з корупцією, проте це не заважає ефективному вирішенню даної проблеми. Звернувшись до досвіду Сінгапуру, японська правова система дійшла до висновку, що аби подолати корупцію, необхідно встановити значні обмеження щодо фінансування виборчих кампаній, партій і інших політичних організацій. Так, Японія гарантує високопосадовцям високу заробітну плату. Також

важливим законом у правовій системі Японії є Закон «Про етику державних службовців», що акцентує свою увагу на етичній поведінці політиків і службовців [3].

Тобто, основними заходами боротьби з корупцією в Японії є:

- 1) методи політичної економії;
- 2) реформа державної служби (високий рівень оплати праці, система стимулів);
- 3) забезпечення громадських свобод.

Національна антикорупційна стратегія Республіки Молдова, яка була прийнята на 2011-2015 рр., була побудована на системі таких принципів, як:

- 1) принцип дотримання прав людини;
- 2) принцип зміцнення національної системи непідкупності;
- 3) принцип пріоритетності заходів запобігання корупції;
- 4) принцип взаємодії з громадянським суспільством і міжнародними організаціями;
- 5) принцип безперервності й реалістичності;
- 6) принцип прозорості;
- 7) принцип послідовності й координації зусиль [5].

У Фінляндії боротьба з корупцією відбувається у взаємодії органів державної влади та громадян. Так, у Фінляндії не використовується термін «боротьба». Фінська правова система у кожному виданому законі визначає попередження щодо вчинення злочинів, пов'язаних з корупцією, визначаючи конкретну сферу діяльності, а не вид злочину [7].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідивши та проаналізувавши методи боротьби з корупцією у різних країнах світу, можна дійти висновку, що, врахувавши менталітет, традиції нашої країни, а також невдалі способи, які уже були застосовані раніше урядом України, потрібно запозичити національні стратегії боротьби з корупцією різних країн світу та впровадити їх у сьогодення нашої держави. Так, можна виокремити такі методи боротьби з корупцією для подальшого використання в Україні:

- застосування поліграфу, для обов'язкової перевірки усіх держчиновників;
- внесення у навчальну програму навчальних закладів усіх рівнів інформації щодо корупційних правопорушень, відповідальності та шляхів її подолання;
- закріплення на законодавчому рівні жорсткого контролю та відповідальності за корупційні злочини;
- запровадження онлайн-системи контролю, яка б збирала заяви громадян. Тобто, програми попередження корупційних діянь і відновлення довіри громадян до державної влади;
- застосування конфіскації майна при доведенні корупційного злочину;
- створення реєстру фізичних та юридичних осіб щодо яких виникає підозра у вчиненні корупційних правопорушень.

Література

1. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ: Т-во «Знання», КОО, 1988. 187 с.
2. Мельник М. І. Німеччина на шляху боротьби з корупцією. *Право України*. 1997. № 11. С. 111-117.
3. Мельник М. І. Як борються з корупцією в різних країнах світу. *Антикор*. 2015. URL: https://antikor.com.ua/articles/76912jak_borjutsja_z_koruptsijeju_v_riznih_krajinah_svitu. (дата звернення: 20.03.2018).
4. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик та ін. Київ: Школяр, 1999. 480 с.
5. Невмержицький Є. В. Міжнародний досвід протидії корупції. Агенство стратегічних досліджень. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/09/mizhnarodnij-dosvid-protidii-korupcii.html>. (дата звернення: 20.03.2018).
6. Урін О. Знову про боротьбу з корупцією, чи «удавання» цієї боротьби в Україні. *Politiko*. 2010. URL: <http://politiko.ua/blogpost28408>. (дата звернення: 20.03.2018).
7. Чепелюк В. М. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. ВГО «Успішна Україна», 2018. URL: <http://www.uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>. (дата звернення: 20.03.2018).
8. Чемерис І. В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3 (12). С. 110-118.

References

1. Kamlyk, M.I. and Nevmerzhytskyi, Ye.V. (1988), *Koruptsiia v Ukraini* [Corruption in Ukraine], textbook, TOV Znannia, Kyiv, Ukraine, 187 p.
2. Melnyk, M I. (1997), "Germany on the Way to Fight Corruption", *The Law of Ukraine*, no. 11, pp. 111-117.

3. Melnyk, M.I. (2005), "How to fight corruption in different countries of the world", *Antikor*, available at: https://antikor.com.ua/articles/76912jak_borjutsjsja_z_koruptsijeju_v_riznih_krajinah_svitu/ (access date March 20, 2018).

4. Kamlyk, M.I. (1999), *Mizhnarodni pravovi akty ta zakonodavstvo okremykh krain pro koruptsiuu* [International legal acts and legislation of individual countries on corruption], textbook, Shkoliar, Kyiv, Ukraine, 480 p.

5. Nevmerzhytskyi, Ye.V., *Mizhnarodnyi dosvid protydii koruptsii* [International Anti-Corruption Experience], Agency for Strategic Studies, available at: <http://sd.net.ua/2012/03/09/mizhnarodnij-dosvid-protidiyi-korupciyi.html/> (access date March 20, 2018).

6. Urin, O. (2010), *Znovu pro borotbu z koruptsiieiu, chy «udavannia» tsiiei borotby v Ukraini* [Again about the Fight Against Corruption, or «Fighting» This Struggle in Ukraine], *Politiko*, available at: <http://politiko.ua/blogpost28408/> (access date March 20, 2018).

7. Chepeliuk, V.M. (2018), *Dosvid zarubizhnykh krain u borotbi z koruptsiieiu* [The Experience of Foreign Countries in Combating Corruption], VHO «Uspishna Ukraina», available at: <http://www.uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html> (access date March 20, 2018).

8. Chemerys, I.V. (2009), "Foreign experience in combating corruption in the system of public administration", *Stratehichni priorytety*, no. 3 (12), pp. 110-118.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Сумського державного університету О.І. Школьник

УДК 338.2

JEL Classification P51

Фень К.С.,
аспірант*,

Подільський державний аграрно-технічний університет

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Fen K.S.,

postgraduate student,

State Agrarian and Engineering University in Podilla

THE STRATEGY OF IMAGE FORMATION IN THE SYSTEM OF STRENGTHENING THE ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY

Постановка проблеми. Економічна безпека, як системна категорія, сформована з різноманітних підсистем, які можна класифікувати й за галузевою належністю. Однією з ключових підсистем національної економіки є харчова промисловість, що формує близько 8% ВВП, щороку стабільно нарощує обсяги виробництва й реалізації продукції (частка галузі в обсязі реалізованої промислової продукції становить близько 21,3%) та є стратегічно важливою галуззю національного господарства. З огляду на це виникає необхідність в розробці науково обґрунтованого підходу до вдосконалення організаційно-економічного механізму зміцнення економічної безпеки харчової промисловості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми зміцнення економічної безпеки національної економіки та її підсистем (зокрема й харчової промисловості) вказують теоретико-прикладні дослідження, серед яких варто виокремити напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців: Л. Абалкіна, Г. Вечканова, Т. Васильціва, І. Губаревої, А. Гуревич, В. Гейця, Я. Жаліла, В. Загашвілі, В. Кейбла, І. Михасюка, І. Мойсеєнко, А. Сухорукова, Ю. Харазішвілі, Н. Юрків

* Науковий керівник: Чикуркова А.Д. – д-р екон. наук, професор

та інших. Вплив дестабілізуючих чинників на розвиток харчової промисловості України на системній основі вивчали українські науковці: В. Барканов, О. Данькевич, Л. Дейнеко, Л. Духновська, О. Заєць, Ю. Лузан, С. Станісевиц, М. Ярчук та інші.

Незважаючи на значний доробок згаданих вчених в окресленій тематиці, низка важливих питань не знайшли належного відображення. Зокрема, недостатньо дослідженими є особливості забезпечення економічної безпеки за галузевими компонентами національної економіки. Насамперед, актуальними залишаються наукові дослідження у сфері формування методики оцінювання, окреслення пріоритетів та напрямів підвищення, а також розробки практичних заходів щодо побудови ефективних механізмів зміцнення рівня економічної безпеки галузей харчової промисловості України. Вказане зумовило вибір напряму дослідження, мету та завдання.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення стратегії формування іміджу в системі зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах процес успішного функціонування й економічного розвитку підприємств харчової промисловості багато в чому залежить від вдосконалення їх діяльності в галузі забезпечення економічної безпеки [15].

Для успішного виживання і функціонування підприємства, підвищення якості і конкурентоспроможності його продукції треба вміти передбачати труднощі, з якими воно може зіткнутися у майбутньому, і нові можливості, які можуть відкритися для нього. Тобто досліджувані підприємствам харчової промисловості необхідно визначати пріоритетні напрямки розвитку, розробляти бізнес-плани, пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, використовувати нові технології організації управлінських процесів, змінювати стратегії діяльності, а отже, – здійснювати стратегічне управління. Одним з основних інструментів стратегічного управління, що оцінюють в комплексі внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на розвиток компанії є SWOT-аналіз (табл.1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз діяльності підприємств харчової промисловості

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> Керівники компанії мають великий досвід роботи в даній галузі, необхідні навички роботи, високий професіоналізм та компетентність. Висококваліфікований персонал. Постійна розробка оригінальних рецептур з винятковими смаковими властивостями. Високі темпи росту основних фінансових показників діяльності підприємства. Реалізація продукції у всі регіони України. Наявність сітки дилерських мереж та збутових баз. Постійне освоєння нових видів продукції. Наявність власної сировинної бази. Підприємство має великий досвід роботи на вітчизняному ринку Існує можливість збільшення продаж і охоплення нових ринків через співпрацю з торговими посередниками. Завдяки подальшій модернізації обладнання підвищити якість продукту Можливість виходу на іноземні ринки 	<ol style="list-style-type: none"> В Україні не виробляється необхідне високоякісне обладнання і вся необхідна для виробництва тара. Високий рівень обов'язкових виплат. Нестабільність українського законодавства Недостатній рівень рекламної активності підприємств. Відносно невеликі виробничі потужності. Низький рівень залучення спеціалізованих фірм у науково-дослідну роботу. Відсутність практичного досвіду в молодих спеціалістів, потреба у додатковому навчанні на виробництві.
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> Підприємство має великий досвід роботи на вітчизняному ринку. Стабільне зростання ринків збуту продукції. Наявність потенційних споживачів на всій географічній території України. Застосовування новітніх досягнень НТП світового масштабу. Зміна уподобань споживачів. 	<ol style="list-style-type: none"> Немає якісної реклами власної продукції. Відсутня власна тара. Нема системи знижок для посередників. Недосконалість і відсталість технологічної бази в Україні. Інфляційні процеси. Зниження рівня платоспроможності населення. Нестабільність законодавчої бази.

Джерело: згруповано автором

SWOT-аналіз – це процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для підприємства можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкостями, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій підприємства [3]. Він проводиться з метою дослідження підприємства як господарюючої системи у певному ринковому середовищі. SWOT-аналіз — це своєрідний інструмент; він не містить остаточної інформації для

прийняття управлінських рішень, але дає змогу впорядкувати процес обмірковування всієї наявної інформації з використанням власних думок та оцінок. SWOT-аналіз дає змогу формувати загальний перелік стратегій підприємства з урахуванням їхніх особливостей — адаптації до середовища або формування впливу на нього. Широке застосування та розвиток SWOT-аналізу пояснюються тим, що стратегічне управління пов'язане з великими обсягами інформації, яку потрібно збирати, обробляти, аналізувати, використовувати, а відтак виникає потреба пошуку, розробки та застосування методів організації такої роботи.

Моніторинг економічної безпеки підприємства пов'язаний з фактом визначення прибутковості його виробничо-господарської діяльності, тому що основним джерелом забезпечення сталого економічного розвитку є прибуток. Організація системи моніторингу стану та тенденцій взаєморозрахунків на підприємстві має важливе значення для підвищення його економічної безпеки з таких причин:

а) так як стан взаєморозрахунків має суттєвий вплив на економічну безпеку, то результати моніторингу дозволяють визначати певні порогові рівні характеристик зобов'язальних статусів та деяких показників фінансово-економічного стану, коли необхідно приймати певні управлінські рішення, щоб не допустити некерованого зниження рівня економічної безпеки;

б) моніторинг стану взаєморозрахунків забезпечує зворотній зв'язок в системі управління взаєморозрахунками компаній. Адже успішність реалізації будь-яких управлінських дій, стратегій та планів визначається не лише якістю їх підготовки, але й моніторингом стану їх виконання, через зміни в характеристиках зобов'язальних статусів підприємства та тих показниках фінансово-економічного стану, які пов'язані з економічною безпекою підприємства та взаєморозрахунками, в яких воно бере участь [1].

Основні цілі моніторингу повинні бути такими:

- оцінювання стану та динаміки розвитку виробництва підприємства;
- виявлення деструктивних тенденцій і процесів розвитку потенціалу виробництва;
- визначення причин, джерел, характеру, інтенсивності впливу загрозливих факторів на потенціал виробництва;
- прогнозування наслідків дії загрозливих факторів;
- системно-аналітичне вивчення сформованої ситуації та тенденцій її розвитку, розробка цільових заходів захисту підприємства від загроз.

При здійсненні моніторингу повинен діяти принцип безперервності спостереження за станом об'єкта моніторингу з урахуванням фактичного стану і тенденцій розвитку його потенціалу, а також загального розвитку економіки, політичної обстановки та дії інших загальносистемних факторів [8; 3].

Структурно система моніторингу економічної безпеки підприємства складається з інформаційного банку даних, аналітичних засобів та банку цільових програм безпечного розвитку. І якщо перший і третій елементи системи моніторингу вже добре опрацьовані у наукових дослідженнях, то при виборі аналітичних засобів аналізу інформації донині виникають суперечки.

Провівши соціологічні опитування, було виявлено, що найбільш пріоритетними складовими економічної безпеки вважаються: фінансова система економічної безпеки (70,7%), техніко-технологічна система економічної безпеки (43,9%) та інформаційна система економічної безпеки (31,7%) (рис. 1).

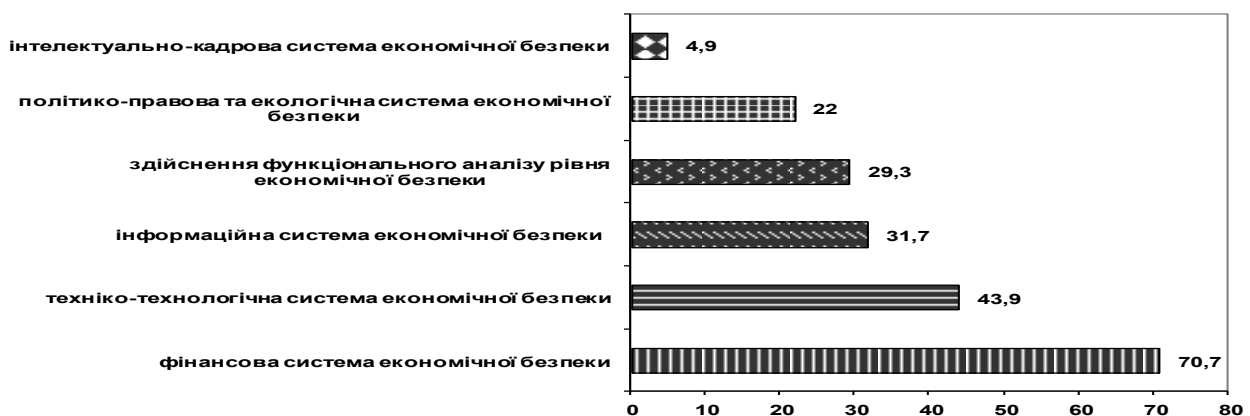

Рис. 1. Складові системи економічної безпеки підприємств, %

Джерело: складено за дослідженням автора

Основними суб'єктами системи моніторингу взаєморозрахунків є: підприємство, його управлінський апарат, а також виробничі і допоміжні підрозділи. Участь всіх підрозділів в моніторингу є обов'язковою, а керівництво підприємства забезпечує конфіденційність і достовірність інформації, що надається ними. В процесі управління взаєморозрахунками з точки зору економічної безпеки підприємства, логічно виокремити шість часових рівнів:

- поточний;
- оперативний;
- середньостроковий (від одного кварталу до року);
- тактичний;
- довгостроковий (від одного року до трьох);
- стратегічний [2].

Виокремлення таких рівнів зумовлено тим, що інструменти коригування політики взаєморозрахунками повинні бути диференційованими в залежності від рівня застосування. З іншого боку – чинники, які впливають на поточну ситуацію, прогнозні ситуації в середньостроковій та довгостроковій перспективі є різними.

Водночас, з стратегій Портера, підприємства використовують стратегію диференціації, виготовляючи товар, який відрізняється від товарів конкурентів високою якістю і смаковими властивостями. За Котлером, відповідно до частки ринку заводи дотримуються стратегії «нішера», зробивши ставку на кілька сегментів ринку харчової промисловості

Для покращення ефективності роботи підприємств харчової промисловості Чернівецької області варто розширити захист вітчизняних товаровиробників, а саме створити сприятливі умови для ввезення ресурсів, необхідних для впровадження прогресивних технологій вирощування і переробки продукції, звільнивши господарства від сплати митного податку та ПДВ, започаткувати комплекс заходів щодо розширення зовнішнього ринку сільськогосподарської продукції та продуктів переробки [8].

Щодо цінових стратегій підприємства використовують стратегію престижних цін, продаючи товар за високими цінами, розраховуючи на сегменти з ринку низькою еластичністю попиту, які особливу увагу приділяють якості товару. Певною мірою дану стратегію можна вважати варіантом стратегії дискримінаційних цін [7].

Зміст і послідовність здійснення моніторингу на підприємствах харчової промисловості повинен складатися з наступних етапів:

1. ідентифікація підприємства (господарського суб'єкту) і об'єкту моніторингу;
2. формування системи техніко-економічних показників оцінки економічної безпеки підприємства з урахуванням специфіки його функціонування;
3. збір і підготовка інформації, що характеризує стан об'єкту моніторингу;
4. виявлення чинників, що характеризують перспективні напрями розвитку підприємства;
5. моделювання і формування сценаріїв або стратегій розвитку підприємства;
6. розрахунок техніко-економічних показників підприємства на всю глибину прогнозного періоду;
7. проведення аналізу показників економічної безпеки;
8. розробка пропозицій по попередженню і нейтралізації загроз економічної безпеки підприємства [9].

Запропонований методичний підхід і інструментарій аналізу і діагностики стану підприємства дозволяють з достатньою повнотою досліджувати комплекс чинників, що загрожують економічній безпеці підприємства, осмислено і цілеспрямовано організувати і виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно змінну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування схвалюваних управлінських рішень [5].

Виходячи з отриманих даних щодо діагностики економічної безпеки підприємства та наданих пропозицій щодо вдосконалення системи управління економічною безпекою, основними напрямками забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості на наступний період є:

1) досягнення фінансової стійкості та незалежності, розробка заходів антикризового фінансового управління;

2) запровадження ефективного менеджменту та маркетингу, в т ч. функціями яких повинні стати організація і здійснення захисту конфіденційної інформації; організація збору, накопичення, автоматизованого обліку й аналізу інформації з питань економічної безпеки; проведення перевірок у структурних підрозділах підприємства і надання їм практичної допомоги з питань безпеки їхньої діяльності; перевірка персоналу на предмет дотримання правил забезпечення економічної, інформаційної та фізичної безпеки; вдосконалення роботи з персоналом у питаннях підбору, призначень, службового переміщення й підвищення кваліфікації персоналу; збір, обробка, збереження, аналіз інформації про контрагентів з метою недопущення угод з недобросовісними партнерами;

3) дотримання балансу між фінансовою безпекою та іншими складовими економічної безпеки підприємства [7].

Основним напрямом зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості в сучасних умовах є моніторинг системних ризиків, які чинять загрозу існуванню підприємству на всіх рівнях управління, а також адекватних засобів протидії цим загрозам.

Ураховуючи безперечну наявність взаємозв'язку між внутрішніми і зовнішніми загрозами та функціональними складовими економічної безпеки підприємства, стає можливим визначення напрямів зміцнення останньої для підприємств харчової промисловості Чернівецької області, що передбачатиме основні шляхи запобігання внутрішнім загрозам, спрямовані на досягнення основної мети зміцнення рівня економічної безпеки підприємства.

Основні завдання управління фінансовою безпекою підприємств харчової промисловості Чернівецької області такі: визначення пріоритетних фінансових інтересів підприємства і забезпечення їх коригування в разі необхідності; створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, умов оперативного реагування на загрози, їх своєчасного виявлення; прогнозування тенденцій, які ведуть до порушення нормального функціонування фінансової системи підприємства та її розвитку; встановлення причин і умов, які спричиняють фінансовий збиток і загрожують реалізації фінансових інтересів підприємства, порушенню нормального функціонування його фінансової системи; своєчасне виявлення й усунення загроз фінансовій безпеці підприємства, зниження ризиків у його фінансовій діяльності; забезпечення зацікавленості керівництва і персоналу в ефективній фінансовій діяльності підприємства; забезпечення відповідності визначених місії і фінансової стратегії підприємства сукупності його пріоритетних інтересів; забезпечення збалансованості фінансових інтересів окремих підрозділів і персоналу з пріоритетними фінансовими інтересами підприємства в цілому; проведення комплексу заходів із перевірки ділових партнерів даного підприємства; ефективне припинення зазіхань на фінансові ресурси з боку персоналу підприємства та його ділових партнерів [12; 14].

Серед основних заходів для реалізації шляхів запобігання внутрішнім загрозам фінансової складової економічної безпеки підприємств харчової промисловості Чернівецької області основними будуть заходи, спрямовані на підвищення ефективності управління капіталом, вдосконалення систем розрахунків; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості. Фінансова складова економічної безпеки підприємств харчової промисловості Чернівецької області повинна оптимізуватись за рахунок активізації маркетингової діяльності, що передбачає диверсифікацію ринків збуту, зміцнення кадрової складової економічної безпеки [6; 16].

У рамках соціальної та кадрової безпеки для підприємств харчової промисловості можна запропонувати наступні заходи: наближення рівня оплати праці до показників розвинутих країн; залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації працівників; розвиток соціальної інфраструктури підприємства; підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці [4; 13].

Управління персоналом і мотивацією праці має ґрунтуватися на принципах системного підходу й аналізу, що означає охоплення всього кадрового складу підприємства, зв'язок конкретних рішень з урахуванням впливу їх на всю підсистему, аналіз і прийняття рішень відносно персоналу з урахуванням факторів зовнішнього і внутрішнього середовища [12].

Висновки з проведеного дослідження. Для організації протидії існуючим та виникаючим зовнішнім і внутрішнім загрозам економічної безпеки підприємств харчової промисловості необхідно розробляти спеціальні концептуальні засади забезпечення, які враховують політичні, макроекономічні, мезоекономічні, мікроекономічні, екологічні, науково-технічні, технологічні, юридичні, соціально-культурні, інформаційні, природно-техногенні, демографічні, морально-психологічні та інші фактори впливу, які формують систему заходів і оперативну реалізацію передбачених дій на протидію загрозам.

При обґрунтуванні стратегії формування іміджу економічної безпеки підприємств харчової промисловості необхідно врахувати всі чинники їх безпеки на всіх рівнях, починаючи з аналізу початкової позиції рівня підтримки підприємства, розробки та впровадження системи заходів щодо позитивного формування іміджу економічної безпеки підприємств, а також інших, які сприяють підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств харчової промисловості та зміцненню їх економічної безпеки в розрізі складових компонентів.

Обґрунтовано складові стратегії формування іміджу для підприємств харчової промисловості як чинника забезпечення їх економічної безпеки, які передбачають аналіз стартової позиції рівня підтримки підприємства (соціальні дослідження), розробку та впровадження системи заходів щодо позитивного формування іміджу підприємства, систему заходів створення позитивного іміджу підприємства, регулювання системи заходів задля створення позитивного іміджу організації. Дотримання принципів ефективного менеджменту, компетентності, конфіденційності, корпоративної етики сприятимуть підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств галузі та зміцненню їх ринкової позиції.

Література

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. Львів: Вид-во «Арал». 2008. 386 с.
2. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / За ред. В. Гейця. Харків: ВД «ІНЖЕК». 2006. 240 с.
3. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. канд. ек. наук: 08.06.01. Київ: КНУТД, 2006. 16 с.
4. Иванов А.В., Шлыков В.В. Экономическая безопасность предприятий. Москва: Вираз-Центр. 1995. 40 с.
5. Кавун С.В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия. *Научный журнал "Экономика розвитку"*. 2006. № 3(43). С. 23–26.
6. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *БизнесИнформ*. 1999. № 11-12. С. 45-47.
7. Ковалев Д., Плетникова И. Количественная оценка уровня экономической безопасности предприятия. *Экономика Украины*. 2001. № 4. С. 35-40.
8. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия. *Экономика Украины*. 1998. № 10. С. 48-52.
9. Козаченко А.В., Пономарьов В.П., Лященко А.Н. Економічна безпека підприємства. Сутність і механізм забезпечення: монографія. Київ: Видавництво «Лібра». 2003. 280 с.
10. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. *Економіст*. 2005. № 2. С. 52–56.
11. Новикова О. Ф., Потоколенко Р. В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення. Інститут економіки промисловості НАН України. Донецьк: Издательство «Прима». 2006. 407 с.
12. Папехин Р. С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий. Волгоград: Волгоградское научное издательство. 2007. 16 с.
13. Пономаренко В. С., Кавун С. В. Концептуальні основи економічної безпеки: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ. 2008. 256 с.
14. Сухорукова Т. Г. Концептуальный взгляд на экономическую безопасность предприятия. *Залізничний транспорт України*. 1998. № 2/3. С. 9-13.
15. Терехов И. С. Экономическая безопасность предприятия как успешная составляющая современного бизнеса. URL: <http://www.bre.ru/security> (дата звернення: 12.03.2018).
16. Чернявский А. А. Безопасность предпринимательской деятельности. Київ: МАУП. 1998. 124 с.

References

1. Vasylytsiv, T.H. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizm zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanism of strengthening], monograph, Vyd-vo «Aral», Lviv, Ukraine, 386 p.
2. Heiets, V.M., Kyzym, M.O., Klebanova, T.S., and Cherniak, O.I. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise], VD «INZhEK», Kharkiv, Ukraine, 240 p.
3. Horiacheva, K.S. (2006), "Mechanism of financial security management of the enterprise", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.): 08.06.01. KNUITD, Kyiv, Ukraine, 16 p.
4. Ivanov, A.V. and Shlykov, V.V. (1995), *Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatij* [Economic security of enterprises], Virazh-Tsentr, Moscow, Russia, 40 p.
5. Kavun, S.V. (2006), "Conceptual model of the enterprise's economic security system", *Scientific journal "Development Economics"*, no. 3 (43), pp. 23-26.
6. Kapustin, N. (1999), "Economic security of the industry and firm", *Business-Inform*, no. 11-12, pp 45-47.
7. Kovalev, D., and Pletnikova, I. (2001), "Quantitative assessment of the level of economic security of the enterprise", *Economy of Ukraine*, no. 4, pp. 35-40.
8. Kovalev, D. and Sukhorukov, T. (1998), "Economic security of the enterprise", *Economy of Ukraine*, no. 10, pp. 48-52.
9. Kozachenko, A.V., Ponomarev, V.P. and Lyashchenko, A.N. (2003), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva. Sutnist i mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the enterprise. Essence and mechanism of support], monograph, Vydavnytstvo «Libra», Kyiv, Ukraine, 280 p.
10. Lokhanova, N. (2005), "The control system of the state of economic security of the enterprise: problem issues, development concept", *Economist*, no. 2, pp. 52-56.

11. Novikova, O.F. and Potokolenko, R.V. (2006), *Ekonomichna bezpeka: kontseptualne vyznachennia ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security: conceptual definition and security mechanism], Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy, Izdatelstvo «Prima», Donetsk, Ukraine, 407 p.
12. Papekhin, R.S. (2007), *Indikatory finansovoy bezopasnosti predpriyatij* [Indicators of financial security of enterprises], Volgograd Scientific Publishing House, Volgograd, Russia, 16 p.
13. Ponomarenko, V.C. and Kavun, S.V. (2008), *Kontseptualni osnovy ekonomichnoi bezpeky* [Conceptual foundations of economic security], monograph, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 256 p.
14. Sukhorukova, T.H. (1998), "A conceptual view of the enterprise's economic security", *Railway transport of Ukraine*, no. 2/3, pp. 9-13.
15. Terekhov, I.S. "Economic security of the enterprise as a successful component of modern business", available at: <http://www.bre.ru/security> (access date March 12, 2018).
16. Chernyavskiy, A.A. (1998), *Bezopasnost predprinimatelskoy deyatel'nosti* [Security of entrepreneurship], MAUP, Kyiv, Ukraine, 124 p.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2018 р.

Рецензент: д.в.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету А.Д. Чикуркова

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Гринчук Ю.С., Ткаченко К.В., Драган О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо забезпечення стійкості виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення економічної стійкості підприємств; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств з виробництва зернових та об'єктів інфраструктури; групування – для визначення впливу різних факторів на рівень ефективності виробництва зернових; порівняльний – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень.

Результати дослідження. Обґрунтовано напрями досягнення та підвищення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств з виробництва зерна, які враховують результати оцінки її параметрів, рівень адаптації до мінливих змін зовнішнього та внутрішнього середовища на основі модернізації інструментів державного регулювання галузі та повного використання товаровиробниками внутрішніх резервів щодо підвищення ефективності виробництва, а також посилення інформаційно-аналітичної функції економічного регулювання.

Запропоновано створити організаційну підсистему в межах загальної системи управління для підвищення дієвості управління економічною стійкістю сільськогосподарських підприємств з виробництва зернових, у якій важливими складовими є управління ризиками та система кількісних показників.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено методичний підхід комплексної оцінки потенціалу сільськогосподарського підприємства щодо забезпечення стійкості зерновиробництва, що дасть можливість використати оперативні інструменти управління, такі як організаційно-координаційний, інформаційно-аналітичний та плановий, забезпечення збалансованості інтересів структурно-функціональних підсистем, що дозволить підвищити економічну стійкість в довгостроковій перспективі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки галузевих і регіональних програм розвитку зерновиробництва та прогнозів виробництва зерна в Україні. Розраховані в розрізі регіонів України показники стійкості зернової галузі можуть бути використані менеджментом господарств корпоративного сектору аграрної економіки при розробці системи планів виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: стійкість, економічна стійкість, сільськогосподарське підприємство, зерновиробництво, стійкий розвиток, ефективність зерновиробництва, урожай.

Гринчук Ю.С., Ткаченко Е.В., Драган А.А. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА В УКРАИНЕ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по обеспечению устойчивости производства зерна в сельскохозяйственных предприятиях.

Методика исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: системный подход – при изучении связей между явлениями и процессами в системе обеспечения экономической устойчивости предприятий; статистический анализ – при определении динамики, структуры и результативности развития сельскохозяйственных предприятий по производству зерновых и объектов инфраструктуры; группировки – для определения влияния различных факторов на уровень эффективности производства зерновых; сравнительный – для сопоставления экономических явлений в различные временные периоды с целью выявления причинно-следственной связи; диалектический и абстрактно-логический – при проведении теоретических обобщений.

Результаты исследования. Обоснованы направления достижения и повышение экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий по производству зерна, которые учитывают результаты оценки ее параметров, уровень адаптации к меняющимся изменениям внешней и внутренней среды на основе модернизации инструментов государственного регулирования отрасли и полного использования товаропроизводителями внутренних резервов по повышению эффективности производства, а также усиление информационно-аналитической функции экономического регулирования.

Предложено создать организационную подсистему в рамках общей системы управления для повышения действенности управления экономической устойчивостью сельскохозяйственных предприятий по производству зерновых, в которой важными составляющими является управление рисками и система количественных показателей.

Научная новизна результатов исследования. Определен методический подход комплексной оценки потенциала сельскохозяйственного предприятия по обеспечению устойчивости зернопроизводства, что позволит использовать оперативные инструменты управления, такие как организационно-координационный, информационно-аналитический и плановый, обеспечения сбалансированности интересов структурно-функциональных подсистем, что позволит повысить экономическую устойчивость в долгосрочной перспективе.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы для разработки отраслевых и региональных программ развития зернопроизводства и прогнозов производства зерна в Украине. Рассчитанные в разрезе регионов Украины показатели устойчивости зерновой отрасли могут быть использованы менеджментом хозяйств корпоративного сектора аграрной экономики при разработке системы планов производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: устойчивость, экономическая устойчивость, сельскохозяйственное предприятие,

зернопроизводство, устойчивое развитие, эффективность зернопроизводства, урожай.

Grynchuk Yu.S., Tkachenko K.V., Drahan O.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS FOR IMPROVING THE SUSTAINABILITY OF GRAIN PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions and practical recommendations for ensuring the stability of grain production at agricultural enterprises.

Methodology of research. General scientific and special methods of economic research are used in the article, in particular: a systematic approach – in studying the connections between phenomena and processes in the system of ensuring economic stability of enterprises; statistical analysis – in determining the dynamics, structure and effectiveness of the development of agricultural enterprises for the production of grain and infrastructure; grouping – to determine the impact of various factors on the level of efficiency of grain production; comparative – for the comparison of economic phenomena in different time periods in order to identify the cause-effect relationship; dialectical, abstract and logical – when conducting theoretical generalizations.

Findings. The directions of achievement and increase of economic stability of agricultural enterprises for grain production are substantiated, taking into account the results of estimation of its parameters, the level of adaptation to the changing changes of the external and internal environment on the basis of modernization of the state regulation instruments of the industry and the full use of internal reserves by the commodity producers for increasing the efficiency of production, as well as strengthening information and analytical function of economic regulation.

It is proposed to create an organizational subsystem within the framework of the general control system to increase the efficiency of management of the economic stability of agricultural enterprises for the production of grain, in which the important components are risk management and a system of quantitative indicators.

Originality. The methodical approach of the complex estimation of the potential of the agricultural enterprise for ensuring the stability of grain production is determined, which will enable the use of operational management tools such as organizational and coordinating, planning, information and analytical ensuring the balance of interests of structural and functional subsystems, which will increase economic stability in the long-term perspective.

Practical value. The obtained research results can be used for the development of sectoral and regional programs for the development of grain production and forecasts for the production of grain in Ukraine. The indicators of stability of the grain sector, calculated in the regions of Ukraine, can be used by the management of enterprises of the corporate sector of the agrarian economy in developing the system of plans of production and economic activity.

Key words: stability, economic stability, agricultural enterprise, grain production, sustainable development, efficiency of grain production, crop.

Запорожець О.Ф. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ МИТНИХ ПОСЛУГ

Мета. Розроблення та обґрунтування теоретичних положень до удосконалення процесу надання митних послуг.

Методика дослідження. Інформаційно-теоретичну основу дослідження склали монографії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем управління якістю митних послуг, нормативно-правові акти України. Дослідження виконувалось на основі використання методів: аксіоматичного – для визначення сутності митних послуг; абстрактно-логічного – для узагальнення теоретичних аспектів та формування кінцевих висновків щодо формування наукових підходів до підвищення якості митних послуг; аналогій – при удосконаленні понятійно-категоріального апарату митної справи.

Результати дослідження. Запропоновано шляхи підвищення рівня якості митних послуг, які, в кінцевому підсумку, сприятимуть впровадженню стандартів ЄС щодо здійснення митницями Державної фіскальної служби митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів; підвищенню якості здійснення митних процедур; зниженню рівня корупції; впровадженню механізму контролю за діяльністю працівників митниць; впровадженню програм мотивації добросовісних працівників митниць.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано й розроблено теоретичні положення щодо розвитку системи управління якістю митних послуг шляхом виділення основних напрямків підвищення якості митних послуг в умовах реформування фіскальних органів. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат митної справи.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані в процесі дослідження результати можуть бути використані в процесі подальшого розвитку концептуальних підходів щодо реформування митної справи в Україні.

Ключові слова: митниця, рівень якості митних послуг, управління, фіскальна служба, посередник.

Запорожець А.Ф. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ТАМОЖЕННЫХ УСЛУГ

Цель. Разработка и обоснование теоретических положений к совершенствованию процесса предоставления таможенных услуг.

Методика исследования. Информационно-теоретическую основу исследования составили монографии, научные труды отечественных и зарубежных авторов по проблемам управления качеством таможенных услуг, нормативно-правовые акты Украины. Исследование выполнялось на основе использования методов: аксиоматического – для определения сущности таможенных услуг; абстрактно-логического – для обобщения теоретических аспектов и формирования конечных выводов по формированию научных подходов к повышению качества таможенных услуг; аналогий – при совершенствовании понятийно-категориального аппарата таможенного дела.

Результаты исследования. Предложены пути повышения качества таможенных услуг, которые, в конечном итоге, будут способствовать внедрению стандартов ЕС, связанных с осуществлением таможенными Государственной фискальной службы, таможенного контроля и таможенного оформления товаров и транспортных средств; повышению качества осуществления таможенных процедур; снижению уровня коррупции; внедрению механизма контроля за деятельностью работников таможен; внедрению программ мотивации добросовестных работников таможен.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы и разработаны теоретические положения по развитию системы управления качеством таможенных услуг путем выделения основных направлений повышения качества таможенных услуг в условиях реформирования фискальных органов. Усовершенствован понятийно-категориальный аппарат таможенного дела.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные в ходе исследования результаты могут быть использованы в процессе дальнейшего развития концептуальных подходов к реформированию таможенного дела в Украине.

Ключевые слова: таможня, уровень качества таможенных услуг, управления, фискальная служба, посредник.

Zaporozhets O.F. WAYS FOR IMPROVING THE QUALITY OF CUSTOMS SERVICES

Purpose. The aim of the article is the development and substantiation of theoretical positions to improve the process of provision of customs services.

Methodology of research. The information and theoretical basis of the study consisted of monographs, scientific works of domestic and foreign authors on the issues of quality management of customs services, normative legal acts of Ukraine. The research was carried out on the basis of the use of methods: axiomatic – to determine the essence of customs services; abstract and logical – to generalize theoretical aspects and formulate the final conclusions on the formation of scientific approaches to improve the quality of customs services; analogies – with the improvement of the conceptual and categorical apparatus of the customs business.

Findings. The ways of raising the level of quality of customs services, which will ultimately contribute to the implementation of EU standards for customs clearance by the State fiscal customs control and customs clearance of goods and vehicles, are proposed; improving the quality of customs procedures; reducing the level of corruption; introduction of a mechanism for monitoring the activities of customs officers; introduction of programs of motivation of honest customs officers.

Originality. The theoretical positions concerning development of the system of quality management of customs services are substantiated and developed by allocating the main directions of improving the quality of customs services in the conditions of reforming fiscal bodies. The concept and categorical apparatus of the customs business has been improved.

Practical value. The results obtained during the research can be used in the process of further development of conceptual approaches to reforming the customs business in Ukraine.

Key words: customs, level of quality of customs services, management, fiscal service, intermediary.

Волощук Ю.О. НОВА ПАРАДИГМА ОСВІТИ І ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК В КОНТЕКСТІ НЕОІДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування нової парадигми освіти і формування інноваційних навичок в контексті неоіндустріалізації економіки.

Методика дослідження. Для виконання завдань дослідження та досягнення поставленої мети використано *діалектичний метод* наукового пізнання, системний і логічний підходи зрушень у бізнес-середовищі. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: *аналізу* – для характеристики стану системи навичок; *порівняння* – при розгляді переліків навичок; *абстрактно-логічний* – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. Визначено, що Україні в часи переходу до нових технологічних укладів, основним ресурсом та цінністю є особистість. Доведено, що зрушення у бізнес-середовищі, нові потреби суспільства загострюють проблему невідповідності сформованої системи освіти. Виявлено, що швидкий розвиток інформаційних технологій дає інструменти для функціонування розвитку освітніх інновацій. Обґрунтовано, що безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Встановлено, що одним із ключових факторів, які обмежують підвищення продуктивності є невідповідність навичок потребам та вимогам роботодавців, а серед них дослідники виділяють три категорії: когнітивні, соціо-емоційні і технічні навички.

Запропоновано заходи з оновлення, відповідно до потреби та вимог роботодавців, системи когнітивних, соціо-емоційних і технічних індивідуальних навичок робочої сили для підвищення рівня розвитку теперішніх та нових працівників, а також удосконалення інституційного середовища для покращення формування і використання потенціалу інноваційних навичок.

Особливу увагу відведено розвитку таких навичок, як творчість, критичне мислення, креативність (винахідливість) та розвитку емоційному інтелекту – як основи для формування здатності до пошуку нетрадиційних рішень, мінімізації страху помилок.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено існуючу систему індивідуальних навичок творчими (креативними) навичками, тобто здібностями індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і які входять в структуру обдарованості як незалежний фактор.

Обґрунтовано визначення «інноваційної навички» (інноваційність) як сукупності нових типів навичок, які дозволяють особі бути новатором у тому, що він робить. Це є наслідком поєднання когнітивних, поведінкових, базових (функціональних) та технічних навичок. Визначено, що для більш глибокого розуміння інноваційних навичок вказана сукупність має бути доповнена навичками креативності та творчого підходу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані органами управління та закладами освіти, підприємствами в частині оцінки потрібних навичок при підборі персоналу, а окремі положення – в навчальних процесах та у науково-дослідних роботах викладачів, аспірантів, студентів.

Ключові слова: навички, освіта, персонал, інноваційні навички, інновації, креативність, неоіндустріалізація економіки.

Волощук Ю.А. НОВАЯ ПАРАДИГМА ОБРАЗОВАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ В КОНТЕКСТЕ НЕОИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Цель. Теоретико-методологическое обоснование новой парадигмы образования и формирования инновационных навыков в контексте неоиндустриализации экономики.

Методика исследования. Для выполнения задач исследования и достижения поставленной цели использованы диалектический метод научного познания, системный и логический подходы сдвигов в бизнес-среде. В процессе исследования применены общенаучные методы: анализа – для характеристики состояния системы навыков; сравнения – при рассмотрении перечней навыков; абстрактно-логический метод – при формировании выводов и предложений.

Результаты исследования. Определено, что в Украине во времена перехода к новым технологическим укладам, основным ресурсом и ценностью является личность. Доказано, что сдвиги в бизнес-среде, новые потребности общества обостряют проблему несоответствия сложившейся системы образования. Выявлено, что быстрое развитие информационных технологий дает инструменты для функционирования развития образовательных инноваций. Обосновано, что непрерывное образование должно стать главной политической программой гражданского общества, социального единства и занятости.

Установлено, что одним из ключевых факторов, которые ограничивают повышение производительности является несоответствие навыков потребностям и требованиям работодателей, а среди них исследователи выделяют три категории: когнитивные, социо-эмоциональные и технические навыки.

Предложены мероприятия по обновлению, в соответствии с потребностью и требованиями работодателей, системы когнитивных, социо-эмоциональных и технических индивидуальных навыков рабочей силы для повышения уровня развития нынешних и новых работников, а также совершенствование институциональной среды для улучшения формирования и использования потенциала инновационных навыков.

Особое внимание отведено развитию таких навыков, как творчество, критическое мышление, креативность (находчивость) и развития эмоционального интеллекта – как основы для формирования способности к поиску нетрадиционных решений, минимизации страха ошибок.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствована существующая система индивидуальных навыков творческими (креативными) навыками, то есть способностями индивида, характеризующиеся способностью к продуцированию принципиально новых идей и входящие в структуру одаренности как независимый фактор.

Обосновано определение «инновационный навык» (инновационность) как совокупности новых типов навыков, которые позволяют лицу быть новатором в том, что он делает. Это является следствием сочетания когнитивных, поведенческих, базовых (функциональных) и технических навыков. Определено, что для более глубокого понимания инновационных навыков указанная совокупность должна быть дополнена навыками креативности и творческого подхода.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы органами управления и учреждениями образования, предприятиями в части оценки необходимых навыков при подборе персонала, а отдельные положения – в учебных процессах и в научно-исследовательских работах преподавателей, аспирантов, студентов.

Ключевые слова: навыки, образование, персонал, инновационные навыки, инновации, креативность, неоиндустриализация экономики.

Voloshchuk Yu.O. A NEW PARADIGM OF EDUCATION AND SKILLS DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC NEO-INDUSTRIALIZATION

Purpose. The aim of the article is the theoretical and methodological substantiation of a new paradigm of education and the formation of innovative skills in the context of neoindustrialization of the economy.

Methodology of research. The dialectical method of scientific knowledge, systemic and logical approaches to shifts in the business environment was used to accomplish research tasks and achieve the set goal. General scientific methods are used in the course of research: analysis – to characterize the state of the system of skills; comparison – when considering the list of skills; abstract and logical – in the formation of conclusions and proposals.

Findings. It is determined that in the time of transition to new technological processes, the personality is the main resource and value in Ukraine. It is proved that the changes in the business environment, the new needs of the society exacerbate the problem of inconsistency of the formed education system. It has been discovered that the rapid development of information technology provides tools for the functioning of the development of educational innovations. It is substantiated that continuous education should become the main political program of civil society, social cohesion and employment.

It is established that the key factors limiting productivity increase are the mismatch of labor skills to the needs and requirements of employers. Researchers distinguish three categories among the individual skills: cognitive, social and emotional and technical skills.

The measures are proposed to update, according to the needs and requirements of employers, the system of cognitive, social and emotional and technical individual skills of the workforce to increase the level of development of current and new employees, as well as to improve the institutional environment for improving the formation and use of the potential of innovative skills.

Particular attention is devoted to the development of such skills as creativity, critical thinking, creativity (ingenuity) and the development of emotional intelligence – as the basis for building the ability to search for non-traditional solutions, minimizing the fear of mistakes.

Originality. The existing system of individual skills is improved by creative (creative) skills, that is, the abilities of the individual, characterized by the ability to produce fundamentally new ideas and which are part of the structure of giftedness as an independent factor.

The definition of “innovative skills” (innovation) as the set of new types of skills, that allows a person to be an innovator in that, he does is substantiated. This is the result of a combination of cognitive, behavioral, basic (functional) and technical skills. It has been determined that in order to understand the innovative skills more deeply, this set should be supplemented with skills of creativity and creative approach.

Practical value. The obtained results of the research can be used by the governing bodies and educational institutions, enterprises in assessing the skills needed in recruiting staff, and certain provisions in educational processes and in the scientific and research work of teachers, postgraduates, and students.

Key words: skills, education, personnel, innovative skills, innovations, creativity, neoindustrialization of the economy.

Мушеник І.М., Бурлаков О.С. ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження проблем інноваційного розвитку агропромислового комплексу України та обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики щодо підвищення конкурентоспроможності та технологічного розвитку агропромислового комплексу України.

Методика дослідження. Методичний інструментарій дослідження охопив: метод діалектичного пізнання, який використовувався при розгляді стану інноваційного розвитку агропромислового комплексу України; метод коефіцієнтів та економіко-статистичні методи – при дослідженні динаміки соціально-економічного розвитку України; економіко-математичні – при удосконаленні методичних підходів до оцінки інноваційних проектів у агропромисловому виробництві, адаптованих до умов ринкової економіки; системно-функціональний метод – для узагальнення сучасних теоретичних та методологічних концепцій створення та функціонування механізму державного регулювання інноваційної діяльності на всіх рівнях господарювання; експериментальний – при обґрунтуванні наукових підходів до інвестування інноваційних проектів у аграрному виробництві.

Результати дослідження. Визначено стан інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. Обґрунтовано динаміку соціально-економічного розвитку України. Виявлено проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. Розглянуто теоретичні та практичні основи розвитку інноваційної діяльності агропромислових підприємств України. Висвітлено особливості інноваційної діяльності та процесу впровадження інновацій у виробничу діяльність аграрних підприємств. Зазначено пріоритетні напрями інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Визначено необхідність розроблення інноваційної політики аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування. Обґрунтовано науковий підхід до інвестування інноваційних проектів у аграрному виробництві.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано методологічні, теоретичні і науково-методичні засади, а також практичні рекомендації щодо формування системи інвестування інноваційних проектів у агропромисловому виробництві.

Практична значущість результатів дослідження. Результати досліджень можуть бути використанні Кам'янець-Подільською райдержадміністрацією при розробці пропозицій і практичних рекомендацій з обґрунтування плану економічного розвитку сільського господарства.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, агропромисловий комплекс, сільськогосподарські підприємства.

Мушеник И.Н., Бурлаков А.С. ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Цель. Исследование проблем инновационного развития агропромышленного комплекса Украины и обоснование стратегических приоритетов государственной политики по повышению конкурентоспособности и технологического развития агропромышленного комплекса Украины.

Методика исследования. Методический инструментарий исследования охватил: метод диалектического познания, который использовался при рассмотрении состояния инновационного развития агропромышленного комплекса Украины; метод коэффициентов и экономико-статистические методы – при исследовании динамики социально-экономического развития Украины; экономико-математические – при совершенствовании методических подходов к оценке инновационных проектов в агропромышленном производстве, адаптированных к условиям рыночной экономики; системно-функциональный метод – для обобщения современных теоретических и методологических концепций создания и функционирования механизма государственного регулирования инновационной деятельности на всех уровнях хозяйствования; экспериментальный – при обосновании научных подходов к инвестированию инновационных проектов в аграрном производстве.

Результаты исследования. Определено состояние инновационного развития агропромышленного комплекса Украины. Обосновано динамику социально-экономического развития Украины. Выявлены проблемы

інноваційного розвитку агропромислового комплексу України. Розглянуті теоретичні та практичні основи інноваційної діяльності агропромислових підприємств України. Освітлено особливості інноваційної діяльності та процесу впровадження інновацій в виробничу діяльність аграрних підприємств. Вказано пріоритетні напрями інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Визначено необхідність розробки інноваційної політики аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування. Обґрунтовано науковий підхід до інвестування інноваційних проєктів в аграрному виробництві.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано методологічні, теоретичні та науково-методичні основи, а також практичні рекомендації по формуванню системи інвестування інноваційних проєктів в агропромисловому виробництві.

Практична значимість результатів дослідження. Результати досліджень можуть бути використані Кам'янець-Подільською райдержадміністрацією при розробці пропозицій та практичних рекомендацій по обґрунтуванню плану економічного розвитку сільськогосподарського господарства.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, агропромисловий комплекс, сільськогосподарські підприємства.

Mushenyk I.M., Burlakov O.S. PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to study problems of innovative development of agro-industrial complex in Ukraine and substantiation of strategic priorities of state policy concerning increasing competitiveness and technological development of agro-industrial complex in Ukraine.

Methodology of research. The methodical toolkit of the research covered: the method of dialectical cognition, which was used when considering the state of innovation development of the agro-industrial complex in Ukraine; the method of coefficients and economic and statistical methods – in the study of the dynamics of social and economic development of Ukraine; economics and mathematics – with the improvement of methodical approaches to the evaluation of innovative projects in agro-industrial production, adapted to the conditions of a market economy; system and functional method – for generalization of modern theoretical and methodological concepts of creation and functioning of the mechanism of state regulation of innovation activity at all levels of management; experimental – when substantiating scientific approaches to investing innovative projects in agrarian production.

Findings. The state of innovative development of agro-industrial complex of Ukraine is determined. The dynamics of social and economic development of Ukraine are substantiated. Problems of innovative development of agro-industrial complex of Ukraine are revealed. The theoretical and practical bases of development of innovative activity of agro-industrial enterprises of Ukraine are considered. The peculiarities of innovation activity and the process of introduction of innovations into the production activity of agrarian enterprises are highlighted.

The priority directions of innovative development of agro-industrial enterprises are indicated. The necessity of development of innovative policy of agrarian enterprises with the purpose of increase of efficiency of their functioning is determined. The scientific approach to investing innovative projects in agrarian production is substantiated.

Originality. The methodological, theoretical, scientific and methodical principles, as well as practical recommendations for the formation of a system for investing innovative projects in agro-industrial production, are substantiated.

Practical value. The research results can be used by Kamianets-Podilskyi regional state administration in developing proposals and practical recommendations for substantiating the Economic Development Plan.

Key words: innovations, innovative activity, agro-industrial complex, agricultural enterprises.

Смулка О.І. УЧАСТЬ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розгляд проблем та оцінка перспектив використання створених в Україні сільськогосподарських дорадчих служб для забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували положення сучасної науки стосовно ролі сільськогосподарських дорадчих служб у розвитку аграрного сектора економіки України. Застосовані методи дослідження: аналізу і синтезу – для встановлення закономірностей розвитку аграрного дорадництва в Україні; порівняльний – для з'ясування особливостей розвитку окремих організаційно-правових форм сільськогосподарських дорадчих служб; системний підхід – для розкриття механізму забезпечення дорадчими службами процесу інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний – для узагальнень і формування висновків.

Результати дослідження. Розглянуто і узагальнено проблеми використання створених в Україні сільськогосподарських дорадчих служб для забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств. Критично оцінені підходи до формування в Україні моделі сільськогосподарської дорадчої діяльності. Обґрунтовано доцільність залучення до діяльності дорадчих служб експертів з числа працівників аграрних університетів, що сприяє ефективному трансферу інновацій. Встановлено, що для забезпечення результативної діяльності дорадчих служб їх керівні органи повинні бути сформовані з кваліфікованих менеджерів, здатних забезпечити залучення коштів для фінансування дорадчої діяльності, налагодження контактів з сільськогосподарськими виробниками. Визначено засади залучення до організації сільськогосподарських дорадчих служб профільних департаментів обласних і районних державних адміністрацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули розвитку засади формування в Україні моделі сільськогосподарської дорадчої діяльності, яка підтримує процес трансферу інновацій в діяльності аграрних

підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при обґрунтуванні заходів з розвитку в Україні сільськогосподарських дорадчих служб.

Ключові слова: сільськогосподарське дорадництво, дорадчі служби, сільськогосподарські підприємства, інновації, аграрні університети.

Smulka O.I. УЧАСТИЕ КОНСУЛЬТАЦИОННЫХ СЛУЖБ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Рассмотрение проблем и оценка перспектив использования созданных в Украине сельскохозяйственных консультационных служб для обеспечения инновационного развития аграрных предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования послужили положения современной науки о роли сельскохозяйственных консультационных служб в развитии аграрного сектора экономики Украины. Применены методы исследования: анализа и синтеза – для установления закономерностей развития аграрного консультирования в Украине; сравнительный – для выяснения особенностей развития отдельных организационно-правовых форм сельскохозяйственных консультационных служб; системный подход – для раскрытия механизма обеспечения консультационными службами процесса инновационного развития сельскохозяйственных предприятий; абстрактно-логический – для обобщений и формирования выводов.

Результаты исследования. Рассмотрены и обобщены проблемы использования созданных в Украине сельскохозяйственных консультационных служб для обеспечения инновационного развития аграрных предприятий. Критически оценены подходы к формированию в Украине модели сельскохозяйственной совещательной деятельности. Обоснована целесообразность привлечения к деятельности совещательных служб экспертов из числа работников аграрных университетов, что способствует эффективному трансферу инноваций. Установлено, что для обеспечения результативной деятельности совещательных служб их органы должны быть сформированы из квалифицированных менеджеров, способных обеспечить привлечение средств для финансирования консультационной деятельности, налаживание контактов с сельскохозяйственными производителями. Определены основы привлечения к организации сельскохозяйственных совещательных служб профильных департаментов областных и районных государственных администраций.

Научная новизна результатов исследования. Получили развитие принципы формирования в Украине модели сельскохозяйственной консультационной деятельности, поддерживающей процесс трансфера инноваций в деятельности аграрных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы при обосновании мероприятий по развитию в Украине сельскохозяйственных консультационных служб

Ключевые слова: сельскохозяйственное консультирование, консультационные службы, сельскохозяйственные предприятия, инновации, аграрные университеты.

Smulka O.I. PARTICIPATION OF ADVISORY SERVICES IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the consideration of problems and assessment of the prospects of using agricultural advisory services created in Ukraine to provide innovative development of agrarian enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research was the position of modern science regarding the role of agricultural advisory services in the development of the agrarian sector of the Ukrainian economy. The followings methods were applied in this research: analysis and synthesis – to establish the patterns of development of agrarian advisory in Ukraine; comparative – to find out the peculiarities of the development of certain organizational and legal forms of agricultural advisory services; systematic approach – to reveal the mechanism of providing advisory services to the process of innovation development of agricultural enterprises; abstract and logical – for generalizations and formation of conclusions.

Findings. The problems of using agricultural advisory services created in Ukraine to provide innovative development of agrarian enterprises are generalized. Approaches to the formation of a model of agricultural advisory activity in Ukraine are assessed critically.

The expediency of involvement of the advisory services of experts from among the employees of agrarian universities, which promotes an efficient transfer of innovations, is substantiated. It is established that, in order to ensure the effective work of advisory services, their governing bodies should be formed from qualified managers capable of attracting funds for the financing of advisory activity, establishing contacts with agricultural producers.

The principles of involvement in the organization of agricultural advisory services of the profile departments of regional and district state administrations are determined.

Originality. The principles of forming a model of agricultural advisory activity in Ukraine, which supports the process of transfer of innovations in the activities of agrarian enterprises, were developed.

Practical value. The results of the study can be used to substantiate the development of agricultural advisory services in Ukraine.

Key words: agricultural advisory services, advisory services, agricultural enterprises, innovations, agrarian universities.

Сохацький О.Ю. РЕВОЛЮЦІЯ 4.0. ЯК НОВА ПАРАДИГМА ІНВЕСТУВАННЯ У ВІЙСЬКОВІ ІННОВАЦІЇ

Мета. Теоретичне обґрунтування та емпірично підтвердженні гіпотези щодо зміни парадигми інвестування у військовій справі в умовах Революції 4.0. та виробленні на цій основі практичних рекомендацій для формування в Україні системи стимулювання процесів впровадження військових інновацій нової технологічної епохи.

Методика дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: теоретичного узагальнення та наукової абстракції при визначенні природи сучасної війни шостого покоління, зміну якої викликала нова технологічна епоха, що отримала назву Революції 4.0.; історико-логічний та системний підходи для формування гіпотези щодо зміни парадигми інвестування у військові інновації цієї епохи; комплексного аналізу та синтезу в процесі порівняння витрат на озброєння та техніку війн п'ятого та шостого покоління; дослідження практики створення та впровадження військових інновацій у країнах, що займають чільні місця у військових рейтингах світу; виробленні рекомендацій для формування в Україні цілісної системи створення та впровадження інновацій Революції 4.0.

Результати дослідження. Встановлено, що у другій декаді XXI століття армія із закритої організації перетворюється на відкриту домінуючу інституцію безпекового сектору держави, що має постійно акумулювати достатній науковий доробок для перемоги у технологічному суперництві сьогодні та в майбутньому, переорієнтовуючи інвестиційні потоки з традиційного військового озброєння та техніки на новітні, що відповідають реаліям Індустрії 4.0. Виявлено, що комунікативні системи мають достатній рівень доступності навіть до секретних сегментів військової організації. Визначено, що висока технологічність сучасних армій вимагає залучення цивільних спеціальностей і фахівців, що покращує зв'язок військових з громадськістю і забезпечує більш широку перспективу їх розвитку та сприйняття у суспільстві.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформульована та емпірично підтверджена гіпотеза щодо зміни парадигми інвестування у військові інновації у першій декаді XXI століття. Визначено, що Індустрія 4.0 стає базовою тенденцією розвитку військової справи.

Практичне значення результатів дослідження. Запропоновані у статті рекомендації щодо створення в Україні спеціальної інституції, для пошуку талановитих дослідників та винахідників ще на етапі формулювання ідей, допомагаючи їм захистити свою інтелектуальну власність та ці розробки і винаходи, а також довести їх до втілення у виробництво, дозволять суттєво прискорити ці процеси, а також більш раціонально використовувати обмежені військові бюджети.

Ключові слова: Революція 4.0., Індустрія 4.0., військові інновації, війна п'ятого покоління, війна шостого покоління, зброя епохи кібер-фізичних систем та віртуальної реальності.

Сохацький А.Ю. РЕВОЛЮЦІЯ 4.0. КАК НОВАЯ ПАРАДИГМА ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ВОЕННЫЕ ИННОВАЦИИ

Цель. Теоретическое обоснование и эмпирически подтверждение гипотезы об изменении парадигмы инвестирования в военном деле в условиях революции 4.0. и выработке на этой основе практических рекомендаций для формирования в Украине системы стимулирования процессов внедрения военных инноваций новой технологической эпохи.

Методика исследования. Для достижения цели и решения поставленных задач использованы общенаучные и специальные методы исследования: теоретического обобщения и научной абстракции при определении природы современной войны шестого поколения, изменение которой вызвала новая технологическая эпоха, получившая название Революции 4.0.; историко-логический и системный подходы для формирования гипотезы об изменении парадигмы инвестирования в военные инновации этой эпохи; комплексного анализа и синтеза в процессе сравнения расходов на вооружение и технику войн пятого поколения; исследования практики создания и внедрения военных инноваций в странах, занимающих ведущие места в военных рейтингах мира; выработке рекомендаций для формирования в Украине целостной системы создания и внедрения инноваций Революции 4.0.

Результаты исследования. Установлено, что во второй декаде XXI века армия с закрытой организации превращается в открытый доминирующий институт сектора безопасности государства, который должен постоянно аккумулировать достаточный научный потенциал для победы в технологическом соперничестве сегодня и в будущем, переориентируя инвестиционные потоки из традиционного военного вооружения и техники на новые, соответствующие реалиям индустрии 4.0. Виявлено, что комунікативні системи мають достаточный уровень доступности даже в секретных частях военной организации. Определено, что высокая технологичность современных армий требует привлечения гражданских специальностей и специалистов, что улучшает связь военных с общественностью и обеспечивает более широкую перспективу их развития и восприятия в обществе.

Научная новизна исследования. Сформулирована и эмпирически подтверждена гипотеза об изменении парадигмы инвестирования в военные инновации в первой декаде XXI века. Определено, что Индустрия 4.0 становится базовой тенденцией развития военного дела.

Практическое значение. Предложенные в статье рекомендации по созданию в Украине специального учреждения для поиска талантливых исследователей и изобретателей еще на этапе формулирования идей помогают им защитить свою интеллектуальную собственность, разработки и изобретения, а также довести их до воплощения в производство, что позволят существенно ускорить эти процессы, а также более рационально использовать ограниченные военные бюджеты.

Ключевые слова: революция 4.0., индустрия 4.0., военные инновации, война пятого поколения, война шестого поколения, оружие эпохи кибер-физических систем и виртуальной реальности.

Sokhatskyi O.Yu. REVOLUTION 4.0. AS A NEW PARADIGM OF INVESTING IN MILITARY INNOVATION

Purpose. The aim of the article is the theoretical substantiation and empirical confirmation of the hypothesis regarding the change of the paradigm of investment in military affairs in the conditions of Revolution 4.0. and the

development of practical recommendations for the formation of a system of incentives for the introduction of military innovations in the new technological era in Ukraine on this basis.

Methodology of research. The general scientific and special methods of research were used in order to achieve the goal and to solve the problems: theoretical generalization and scientific abstraction in determining the nature of the modern sixth generation war, the change of which was caused by the new technological era, known as Revolution 4.0.; systematic, historical and logical approaches for forming a hypothesis regarding the change in the paradigm of investment in military innovation of this era; complex analysis and synthesis in the process of comparing the costs of weapons and equipment of wars of the fifth and sixth generations; studying the practice of creating and implementing military innovation in countries that occupy leading positions in world military ratings; to develop recommendations for the creation of a holistic system for the creation and implementation of Revolution 4.0 innovations in Ukraine.

Findings. It is found that in the second decade of the XXI century army from a closed organization turns to open the dominant institution of security sector state that is constantly accumulate sufficient scientific contributions to victory in the technological competition today and in the future, pereorientovuyuchy investment flows from traditional military weapons and equipment at the latest, which correspond to the realities of Industry 4.0. It is revealed that communicative systems have a sufficient level of accessibility even to secret segments of a military organization.

It has been determined that the high technological level of modern armies requires the involvement of civilian specialties and specialists, which improves the connection of the military with the public and provides a broader perspective of their development and perception in society.

Originality. The hypothesis concerning the change of investment paradigm in military innovations in the first decade of the XXI century was formulated and empirically confirmed. It is determined that Industry 4.0 becomes the basic trend in the development of military affairs.

Practical value. The recommendations in the article on the creation of a special institution in Ukraine are proposed to find talented researchers and inventors at the stage of the formulation of ideas, helping them to protect their intellectual property and these developments and inventions, as well as bring them to production, will significantly accelerate these processes, as well as more rational use of limited military budgets.

Key words: Revolution 4.0, Industry 4.0, military innovations, the war of the fifth generation, the sixth generation war, weapons of the era of cyber-physical systems and virtual reality.

Свиноус І.В., Рудич О.О., Зубченко В.В.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЯК ФАКТОР НІВЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка теоретичних, положень і практичних рекомендацій щодо розробки заходів по диверсифікації, як чинника нівелювання виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У роботі використано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення диверсифікованого розвитку; економіко-статистичні методи – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку виробничої діяльності; порівняльний – при оцінюванні ефективності діяльності та зіставленні рівнів диверсифікації виробництва аграрної продукції; розрахунково-конструктивний – при обґрунтуванні напрямів диверсифікації виробництва.

Результати дослідження. Доведено, що економічна доцільність диверсифікації виробничої діяльності визначається її впливом на економічний та фінансовий стан підприємства, оскільки результатом будь-якої диверсифікації має бути зниження ризику та поява синергетичних ефектів, особливо у сфері фінансів, завдяки можливості вільного внутрішнього фірмового переміщення коштів у сфері діяльності, які розвиваються найбільш динамічно. Проведена оцінка рівня ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств та виявлені проблеми, що призводять до зниження ефективності їх функціонування.

Встановлено, що найбільш оптимальними за рівнем ефективності є господарства, які виробляють 2-3 види сільськогосподарської продукції, що відносяться до складу галузей тваринництва і рослинництва з метою мінімізації виробничих ризиків.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано стратегію економічної диверсифікації на основі забезпечення прийняттого співвідношення між прибутковістю і рівнем загального ризику, що складається із двох складових: по-перше, несистематичний (диверсифікований) ризик; він притаманний конкретному підприємству і підлягає зменшенню в результаті диверсифікації; по-друге, систематичний (не диверсифікований, ринковий) ризик; його неможливо зменшити шляхом подальшої диверсифікації, оскільки він породжується зовнішніми факторами середовища функціонування аграрних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, сприятимуть оптимізації структури виробництва на підприємстві (раціонального поєднання галузей рослинництва і тваринництва) та забезпечення на цій основі зростання ефективності господарювання.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, диверсифікація, монокультура, невизначеність, економічна вигода.

Свиноус И.В., Рудич К.А., Зубченко В.В. ДИВЕРСИФИКАЦИЯ КАК ФАКТОР НИВЕЛИРОВАНИЯ РИСКОВ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка теоретических, положений и практических рекомендаций по разработке мероприятий по диверсификации как фактора нивелирования производственно-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Методика дослідження. В роботі використані сучасні загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, в частині: системний підхід – при вивченні зв'язів між явленнями і процесами в системі забезпечення диверсифікованого розвитку; економіко-статистичні методи – при визначенні динаміки, структури і результативності розвитку виробничої діяльності; порівняльний – при оцінці ефективності діяльності і сопоставленні рівнів диверсифікації виробництва аграрної продукції; розрахунково-конструктивний – при обґрунтуванні напрямків диверсифікації виробництва.

Результати дослідження. Доведено, що економічна доцільність диверсифікації виробничої діяльності визначається її впливом на економічне і фінансове становище підприємства, оскільки результатом будь-якої диверсифікації повинно бути зниження ризику і виникнення синергетичних ефектів, особливо в сфері фінансів, завдяки можливості вільного внутрішнього переміщення засобів в сферу діяльності, які розвиваються найбільш динамічно. Проведена оцінка рівня ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств і виявлені проблеми, що призводять до зниження ефективності їх функціонування.

Установлено, що найбільш оптимальними по рівню ефективності є господарства, що виробляють 2-3 види сільськогосподарської продукції, що належать до складу галузей тваринництва і рослинництва з метою мінімізації виробничих ризиків.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтована стратегія економічної диверсифікації на основі забезпечення прийнятної співвідношення між доходністю і рівнем загального ризику, що складається з двох складових: во-перших, несистематичний (диверсифікований) ризик; він притаманний конкретному підприємству і підлягає зменшенню в результаті диверсифікації; во-других, систематичний (недиверсифікований, ринковий) ризик; його неможливо зменшити шляхом подальшої диверсифікації, оскільки він породжується зовнішніми факторами середовища функціонування аграрних підприємств.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження будуть сприяти оптимізації структури виробництва на підприємстві (раціонального поєднання галузей рослинництва і тваринництва) і забезпечення на цій основі зростання ефективності господарювання.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, диверсифікація, монокультура, невизначеність, економічна вигода

Svynous I.V., Rudych O.O., Zubchenko V.V. DIVERSIFICATION AS A FACTOR FOR LEVELING THE RISKS OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, provisions and practical recommendations for development of measures for diversification, as a factor of leveling the production and economic activity of agricultural enterprises.

Methodology of research. Modern general scientific and special methods of economic research are used in the article, in particular: a systematic approach – when studying the connections between phenomena and processes in the system of ensuring diversified development; economic and statistical methods – in determining the dynamics, structure and performance of the development of production activities; comparative – in assessing the effectiveness of activities and comparing the levels of diversification of production of agrarian products; calculation and constructive method – in substantiating the directions of diversification of production.

Findings. It is proved that the economic expediency of diversification of production activity is determined by its impact on the economic and financial state of the enterprise, as the result of any diversification should be the reduction of risk and the emergence of synergistic effects, especially in the field of finance, due to the possibility of free internal firm transfer of funds in the sphere of activity that develop most dynamically. The estimation of the level of efficiency of agricultural enterprises functioning and the problems identified, which lead to a decrease in the efficiency of their functioning.

It is established that the most optimum in terms of efficiency are farms producing 2-3 types of agricultural products, which are part of the branches of livestock and plant production in order to minimize production risks.

Originality. The strategy of economic diversification is substantiated based on ensuring an acceptable ratio between profitability and the level of overall risk, which consists of two components: firstly, unsystematic (diversified) risk; it is inherent in a particular enterprise and is subject to a reduction as a result of diversification; and secondly, systematic (not diversified, market) risk; it cannot be reduced by further diversification, since it is generated by external factors of the environment of the functioning of agrarian enterprises.

Practical value. The obtained results of the research will help to optimize the structure of production at the enterprise (a rational combination of crop and livestock industries) and ensure the growth of management efficiency on this basis.

Key words: agricultural enterprise, diversification, monoculture, uncertainty, economic benefits.

Липинська О.А., Познанська І.В. ПРІОРИТЕТНІ ЗАХОДИ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕРМОДАЛЬНИХ ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Мета. Розробка методичних положень щодо усунення проблем розвитку інтермодальних та мультимодальних перевезень в Україні.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних процесів при здійсненні мультимодальних та інтермодальних перевезень. Метод аналізу і синтезу застосовано при вивченні основних міжнародних та національних нормативно-правових актів стосовно забезпечення функціонування безпечних ланцюгів поставок. Метод індукції та дедукції використано при формулюванні узагальнень, теоретичних висновків на основі вивченого матеріалу.

Результати дослідження. Визначено основні недоліки та надано рекомендації щодо реалізації механізму функціонування уповноважених економічних операторів (УЕО) в Україні. В результаті аналізу міжнародної та національної практики формування економічних відносин при здійсненні змішаних перевезень в Україні та світі визначено останні тенденції змін вимог до вдосконалення, спрощення та актуалізації митного законодавства ЄС та США. Визначено, що останні заходи щодо оптимізації мультимодальних та інтермодальних перевезень, як на міжнародному, так і національних рівнях, спрямовані на забезпечення безпеки ланцюга поставок. Обґрунтовано, що принцип взаємного визнання є основоположним в роботі інституту УЕО щодо усунення перешкод вільному просуванню товарів територією України.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено принципи, яких потрібно дотримуватися при формуванні механізму функціонування УЕО в Україні: доцільності; взаємного визнання; відкритості (доступності інформації); відповідності правовим нормам; безпечності ланцюга поставок.

Практична значущість результатів дослідження. Створення умов функціонування системи УЕО в Україні дозволить підвищити конкурентоспроможність українських підприємств водного транспорту на міжнародному рівні за умови участі вітчизняних підприємств у формуванні безпечного ланцюга поставок. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження при формуванні окремих складових митної політики України.

Ключові слова мультимодальні та інтермодальні перевезення, водний транспорт, уповноважений економічний оператор, безпечні ланцюги поставок.

Липинская А.А., Познанская И.В. ПРИОРИТЕТНЫЕ МЕРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ РАЗВИТИЯ ИНТЕРМОДАЛЬНЫХ И МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК

Цель. Разработка методических положений по устранению проблем развития интермодальных и мультимодальных перевозок в Украине.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод познания и системный подход к изучению экономических процессов при осуществлении мультимодальных и интермодальных перевозок. Метод анализа и синтеза применен при изучении основных международных и национальных нормативно-правовых актов по обеспечению функционирования безопасных цепей поставок. Метод индукции и дедукции использованы при формулировании обобщений, теоретических выводов на основе изученного материала.

Результаты исследования. Определены основные недостатки и даны рекомендации по реализации механизма функционирования уполномоченных экономических операторов (УЭО) в Украине. В результате анализа международной и национальной практики формирования экономических отношений при осуществлении смешанных перевозок в Украине и мире определены последние тенденции изменений требований к совершенствованию, упрощению и актуализации таможенного законодательства ЕС и США. Определено, что последние меры по оптимизации мультимодальных и интермодальных перевозок, как на международном, так и национальном уровне, направлены на обеспечение безопасности цепей поставок. Обосновано, что принцип взаимного признания является основополагающим в работе института УЭО по устранению препятствий свободному продвижению товаров территорией Украины.

Научная новизна результатов исследования. Определены принципы, которым нужно следовать при формировании механизма функционирования УЭО в Украине: целесообразности; взаимного признания; открытости (доступности информации); соответствия правовым нормам; безопасности цепи поставок.

Практическая значимость результатов исследования. Создание условий функционирования системы УЭО в Украине позволит повысить конкурентоспособность украинских предприятий водного транспорта на международном уровне при участии отечественных предприятий в формировании безопасной цепочки поставок. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения при формировании отдельных составляющих таможенной политики Украины.

Ключевые слова: мультимодальные и интермодальные перевозки, водный транспорт, уполномоченный экономический оператор, безопасные цепи поставок.

Lypynska O.A., Poznanska I.V. PRIORITY MEASURES FOR PROVIDING THE DEVELOPMENT OF INTERMODAL AND MULTIMODAL TRANSPORTATION

Purpose. The aim of the article is the development of methodological provisions for elimination of problems of development of intermodal and multimodal transportations in Ukraine.

Methodology of research. The methodological basis of the study is a dialectic method of cognition and a systematic approach to the study of economic processes in the implementation of multimodal and intermodal transport. The method of analysis and synthesis is used in the study of the main international and national regulatory legal acts regarding the functioning of safe supply chains. The method of induction and deduction is used in the formulation of generalizations, theoretical conclusions on the basis of the studied material.

Findings. The main shortcomings are identified and recommendations on implementation of the mechanism of functioning of authorized economic operators in Ukraine are provided. As a result of the analysis of international and national practices in the formation of economic relations in the implementation of mixed transport in Ukraine and in the world, the latest trends of changes in requirements for the improvement, simplification and updating of customs legislation of the EU and the USA have been determined.

It is determined that the last measures for optimization of multimodal and intermodal transport, both at the international and national levels, are aimed at ensuring the security of the supply chain. It is substantiated that the principle of mutual recognition is fundamental in the work of the UEA Institute for the elimination of obstacles to the free movement of goods within the territory of Ukraine.

Originality. The principles to be followed in forming the mechanism of functioning of the UE in Ukraine are ascertained: expediency; mutual recognition; openness (availability of information); compliance with legal norms; security of the supply chain.

Practical value. Creation of conditions for the functioning of the UE system in Ukraine will increase the competitiveness of Ukrainian water transport enterprises at the international level, with the participation of domestic enterprises in the formation of a safe supply chain. The results of the study can be proposed for implementation in the formation of separate components of the customs policy of Ukraine.

Key words: multimodal and intermodal transportation, water transport, authorized economic operator, safe supply chains.

Клименко С.М., Шевчук Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АДАПТИВНОСТІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробити теоретичні та методичні аспекти визначення адаптивності підприємств з точки зору відповідності баченню майбутнього та аргументувати авторський підхід до її дослідження у атрибутивному та результатному аспектах.

Методи дослідження. В основу даного дослідження покладено загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, використання яких зумовлено поставленою метою. Для проведення дослідження було використано такі методи: бібліографічного та термінологічного аналізу – для визначення авторської інтерпретації змісту адаптивності підприємств; наукового узагальнення – при систематизації сучасних підходів до оцінювання адаптивності підприємств; системного аналізу та синтезу – при обґрунтуванні атрибутивних та результатних аспектів перспективного підходу до визначення адаптивності підприємств.

Результати дослідження. Визначено, що розуміння адаптивності як організаційної здатності підприємств до своєчасного та адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища змістили дослідницький фокус у сучасну стратегічну проблематику. Аргументовано доцільність цілісного підходу до визначення адаптивності, не тільки як наслідку прийняття та реалізації минулих управлінських рішень (ретроспективний аспект), а і з точки зору наявності та відповідності внутрішньосистемних характеристик бізнесу баченню майбутнього (перспективний аспект). Обґрунтовано та формалізовано логіку визначення адаптивності як сукупності атрибутивних та результатних аспектів, які розкривають її зміст у категоріях сценарної теорії.

Наукова новизна результатів дослідження. Започатковано новий напрям досліджень адаптивності відповідно до стратегічного бачення майбутнього. У такому аспекті забезпечення адаптивності відбувається на основі структурування невизначеності та складності зовнішнього середовища, його передбачення, що дозволяє ідентифікувати, оцінити та перетворити можливості середовища на ресурси, ефективно використання яких забезпечує досягнення бажаних та очікуваних економічних результатів.

Практична значущість результатів дослідження. Сформовано принципово нову логіку забезпечення адаптивності сучасних бізнес-структур з урахуванням постіндустріальних викликів зовнішнього середовища.

Ключові слова: адаптивність, сценарії, бачення майбутнього, стратегія.

Клименко С.М., Шевчук Н.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработать теоретические и методические аспекты определения адаптивности предприятий с точки зрения соответствия видению будущего и аргументировать авторский подход к ее исследованию в атрибутивном и результатном контекстах.

Методы исследования. В основу данной статьи положены общенаучные и специальные методы познания, использование которых обусловлено поставленной целью. Для проведения исследования были использованы следующие методы: библиографического и терминологического анализа – для определения авторской интерпретации содержания адаптивности предприятий; научного обобщения – при систематизации современных подходов к оценке адаптивности предприятий; системного анализа и синтеза – при обосновании атрибутивных и результатных аспектов перспективного подхода к определению адаптивности предприятий.

Результаты исследования. Определено, что понимание адаптивности как организационной способности предприятий к своевременному и адекватному реагированию на изменения внешней среды сместили исследовательский фокус в научную проблематику теории стратегического менеджмента. Аргументирована целесообразность целостного подхода к определению адаптивности, не только как следствия принятия и реализации прошлых управленческих решений (ретроспективный аспект), а также с точки зрения наличия и соответствия внутрисистемных характеристик бизнеса видению будущего (перспективный аспект). Обоснована и формализована авторская логика определения адаптивности как совокупности атрибутивных и результатных аспектов, раскрывающих ее содержание в категориях сценарной теории.

Научная новизна результатов исследования. Сформировано новое направление исследований адаптивности на основе стратегического видения будущего. В таком аспекте обеспечение адаптивности происходит на основе структурирования неопределенности и сложности внешней среды, ее предсказания, что позволяет идентифицировать, оценить и превратить возможности среды на ресурсы, эффективное использование которых обеспечивает достижение желаемых и ожидаемых экономических результатов.

Практическая значимость результатов исследования. Сформировано принципиально новую логику обеспечения адаптивности современных бизнес-структур с учетом постиндустриальных вызовов внешней среды хозяйствования.

Ключевые слова: адаптивность, сценарии, видение будущего, стратегия.

Klymenko S.M., Shevchuk N.V. THEORETICAL ASPECTS OF ADAPTABILITY IN MODERN CONDITIONS OF BUSINESS' ACTIVITIES

Purpose. The aim of the article is the development theoretical and methodical aspects of determining the adaptability of enterprises in terms of conformity with the future vision and to reason the author's approach to its research in the attributive and consequential aspects.

Methodology of research. The general scientific and special methods of scientific knowledge are used here due to the aim of this work. The following methods were used for the research: bibliographic and terminological analysis - to determine the author's interpretation of the content of enterprise adaptability; scientific generalization - when systematizing modern approaches to the assessment of enterprise adaptability; system analysis and synthesis - when substantiating the attributive and results aspects of the perspective approach to the definition of enterprise adaptability.

Findings. It is determined that understanding of adaptability as the organizational capacity of enterprises to timely and adequately respond to changes in the environment has shifted the research focus to modern strategic issues. The appropriateness of a holistic approach to the definition of adaptability, not only as a consequence of the adoption and implementation of past management decisions (retrospective aspect), but also from the point of view of the availability and conformity of the internal system characteristics of the business to the vision of the future (perspective aspect), has been reasoned. The logic of definition of adaptability as a set of attributive and results aspects, which reveals its content in the categories of scenario theory, is substantiated and formalized.

Originality. The scientific novelty of the research results is in launching a new direction of adaptive research in line with the strategic vision of the future. In this aspect, the provision of adaptability is based on the structuring of uncertainty and complexity of the external environment, its prediction, which allows identifying, assessing and transforming the environment into resources. Effective use of them will help to achieve the desired and expected economic outcomes.

Practical value. A fundamentally new logic for ensuring the adaptability of modern business structures, taking into account the post-industrial challenges of the environment, has been formed.

Key words: adaptability, scenarios, vision of the future, strategy.

Яковчук А.М. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Обґрунтування методичного підходу до визначення рівня стратегічних змін, які необхідні машинобудівним підприємствам, з використанням методів багатомірного статистичного аналізу.

Методика дослідження. В процесі досліджень були застосовані такі методи: лексико-семантичний, логічний та термінологічний аналіз – для вивчення когнітивного наповнення термінів: «стратегічна стійкість підприємства», «рівень стратегічної стійкості». Також використано метод багатовимірного статистичного аналізу – для визначення рекомендованого напрямку змін для машинобудівних підприємств на основі розрахованих коефіцієнтів рівня стратегічної стійкості.

Результати дослідження. Обґрунтовано поточний рівень стратегічної стійкості машинобудівних підприємств м. Рівне та області, на основі якого визначено рекомендований напрям подальших змін у розрізі п'яти можливих варіантів: забезпечення стійкого розвитку; упередження потрапляння до організаційних пасток; проведення оновлення для виходу на наступний виток спіралі розвитку; виведення з кризової ситуації; проведення повної трансформації.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено науково-методичний підхід до визначення головного напрямку змін на машинобудівних підприємствах, який, на відміну від існуючих, базується на встановленні поточного рівня стратегічної стійкості підприємства у розрізі чотирьох груп індикативних показників: фінансово-економічні, технологічні, соціальні та клієнтські і враховує потенціал життєвого циклу галузі, рівень інноваційного розвитку підприємства, його попередній інтеграційний досвід та досвід долання попередніх організаційних криз. Його застосування дозволить визначити релевантний напрям змін для машинобудівного підприємства (від забезпечення стійкого розвитку до проведення повної трансформації для виходу на наступний виток життєвого циклу) та встановити необхідний рівень змін до генеральної стратегії за п'ятьма рівнями.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований науково-методичний підхід дозволяє визначити поточний рівень стратегічної стійкості вітчизняних машинобудівних підприємств та обґрунтувати головний напрям рівня та характеру змін, які доцільно запровадити машинобудівним підприємствам для подальшого забезпечення високого рівня стратегічної стійкості.

Ключові слова: стратегічна стійкість, машинобудівне підприємство, кластер, напрям змін, коефіцієнт стратегічної стійкості, рівень змін діючої стратегії.

Яковчук А.Н. МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ НАПРАВЛЕНИЙ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Обоснование методического подхода к определению уровня стратегических изменений, необходимых машиностроительным предприятиям, с использованием методов многомерного статистического анализа.

Методика исследования. В процессе исследований были применены следующие методы: лексико-семантический, логический и терминологический анализ – для изучения когнитивного наполнения терминов: «стратегическая устойчивость предприятия», «уровень стратегической устойчивости». Также использован метод многомерного статистического анализа – для определения рекомендуемого направления изменений для машиностроительных предприятий на основе рассчитанных коэффициентов уровня стратегической устойчивости.

Результаты исследования. Обоснован текущий уровень стратегической устойчивости машиностроительных предприятий г. Ровно и области, на основе которого определены направления дальнейших изменений в разрезе пяти возможных вариантов: обеспечение устойчивого развития; упреждения попаданий в организационные ловушки; проведение обновления для выхода на следующий виток спирали развития; выведение из кризисной ситуации; проведение полной трансформации.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствован научно-методический подход к определению главного направления изменений на машиностроительных предприятиях, который в отличие от существующих, базируется на установлении текущего уровня стратегической устойчивости предприятия в разрезе четырех групп индикативных показателей: финансово-экономические, технологические, социальные и клиентские. Данный подход учитывает потенциал жизненного цикла отрасли, уровень инновационного развития предприятия, его предыдущий интеграционный опыт и опыт преодоления предыдущих организационных кризисов. Его применение позволит определить релевантное направление изменений для машиностроительного предприятия (от обеспечения устойчивого развития до проведения полной трансформации с целью выхода на следующий виток жизненного цикла) и установить необходимый уровень изменений в генеральной стратегии по пяти уровням.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенный научно-методический подход позволяет определить текущий уровень стратегической устойчивости украинских машиностроительных предприятий и обосновать главное направление изменений, которые целесообразно внедрить машиностроительным предприятиям для дальнейшего обеспечения высокого уровня стратегической устойчивости.

Ключевые слова: стратегическая устойчивость, машиностроительное предприятие, кластер, направление изменений, коэффициент стратегической устойчивости, уровень изменений действующей стратегии.

Yakovchuk A.M. THE METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINE THE DIRECTIONS OF STRATEGIC CHANGES AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the substantiation of the methodical approach to determining the level of strategic changes required by machine-building enterprises, using methods of multidimensional statistical analysis.

Methodology of research. The following methods are used in the process of research: lexical and semantic, logical and terminological analysis – for studying the cognitive filling of the terms: "strategic stability of the enterprise", "level of strategic stability". Also, the method of multivariate statistical analysis is used to determine the recommended direction of change for machine-building enterprises on the basis of calculated coefficients of the level of strategic stability.

Findings. The current level of strategic stability of the machine-building enterprises in Rivne and the region is substantiated, on the basis of which the recommended direction of further changes is determined in the context of five possible options: sustainable development; prevention of organizational traps; upgrade to go to the next spiral of development; withdrawal from a crisis situation; conducting complete transformation.

Originality. The scientific and methodological approach to determining the main direction of change at machine-building enterprises is improved, which, unlike existing ones, is based on the establishment of the current level of strategic stability of the enterprise in the context of four groups of indicative indicators: financial, economic, technological, social and client, and takes into account the potential of the industry's life cycle, the level of innovation development of the enterprise, its previous integration experience and the experience of overcoming previous organizational crises.

Its application will make it possible to determine the relevant direction of change for the machine-building enterprise (from ensuring sustainable development to a complete transformation to the next cycle of life cycle) and to establish the necessary level of changes to the general strategy at five levels.

Practical value. The proposed scientific and methodological approach allows to determine the current level of strategic stability of domestic machine-building enterprises and to substantiate the main direction of the level and nature of changes that should be introduced by machine-building enterprises in order to further ensure a high level of strategic stability.

Key words: strategic stability, machine-building enterprise, cluster, direction of change, coefficient of strategic stability, level of changes in the current strategy.

Парій О.М. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мета. Дослідження теоретичних положень щодо формування концепції організаційної культури у складі сучасної парадигми управління підприємств. Завданням даної публікації є обґрунтування ролі організаційної культури в забезпеченні ефективного управління підприємством ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод».

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення окреслених завдань у нашій розвідці використано загальнонаукові та специфічні методи, методичні прийоми та інструменти дослідження, зокрема: аналізу і синтезу (трактування економічної сутності категорій «організаційна культура», «корпоративна культура»; характеристика основних етапів проведення організаційної культури у складі сучасної парадигми управління підприємств); метод причинно-наслідкового зв'язку (виявлення чинників впливу на організаційну культуру); метод емпіричного дослідження.

Результати дослідження. Визначено чинники, які впливають на розвиток організаційної культури, а також описано сукупність показників якості корпоративної культури підприємства.

Наведено фактори розвитку організаційної культури підприємства та її вплив на розвиток науково-технічної творчості працівників, а також на бізнесову діяльність підприємства.

Обґрунтовано необхідність інформаційного забезпечення та комунікацій на підприємстві для розвитку відповідної організаційної культури.

Доведено, що концепція організаційної культури виступає в якості необхідного і системно утворюючого фактору щодо усіх складових парадигми управління.

Наукова новизна результатів дослідження: полягає в поглибленні теоретико-методичних положень і обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо формування концепції організаційної культури у складі сучасної парадигми управління підприємств.

Практична значущість результатів дослідження: полягає у використанні теоретичних та практичних рекомендацій при впровадженні концепції організаційної культури як важливого важеля управління підприємств.

Ключові слова: організаційна культура, організаційні цінності, сучасна парадигма менеджменту, стратегічне управління, інформаційне забезпечення, підприємство.

Парий А.М. ОРГАНИЗАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Цель. Исследование теоретических положений и практических рекомендаций по формированию концепции организационной культуры в составе современной парадигмы управления предприятий. Задачей данной публикации является обоснование роли организационной культуры в обеспечении эффективного управления предприятием ПАО «Новокраматорский машиностроительный завод».

Методика исследования. Для достижения поставленной цели и решения определенных задач в нашем исследовании использованы общенаучные и специфические методы, методические приемы и инструменты исследования, в частности: анализа и синтеза (трактовка економічної сутності категорій «організаційна культура», «корпоративна культура»; характеристика основных этапов проведения организационной культуры в составе современной парадигмы управления предприятий); метод причинно-следственной связи (выявление факторов влияния на организационную культуру); метод эмпирического исследования.

Результаты исследования. Определены факторы, влияющие на развитие организационной культуры, а также описано совокупность показателей качества корпоративной культуры предприятия.

Приведены факторы развития организационной культуры предприятия, ее влияние на развитие научно-технического творчества работников, а также на деловую деятельность предприятия.

Обоснована необходимость информационного обеспечения и коммуникаций на предприятии для развития соответствующей организационной культуры.

Доказано, что концепция организационной культуры выступает в качестве необходимого и системно образующего фактора относительно всех составляющих парадигмы управления.

Научная новизна результатов исследования: заключается в развитии теоретико-методических положений и обосновании практических рекомендаций по формированию концепции организационной культуры в составе современной парадигмы управления предприятий.

Практическая значимость результатов исследования: заключается в использовании теоретических и практических рекомендаций при внедрении концепции организационной культуры как важного рычага управления предприятий.

Ключевые слова: организационная культура, организационные ценности, современная парадигма менеджмента, стратегическое управление, информационное обеспечение, предприятие.

Pariy O.M. ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Purpose. The aim of the article is to research theoretical positions and development of practical recommendations for the formation of the concept of organizational culture as part of the modern enterprise management paradigm. The purpose of this publication is to substantiate the role of organizational culture in ensuring the effective management of the enterprise Private Joint-Stock Company "New Kramatorsk machine-building plant".

Methodology of research. We use general scientific and specific methods, methodological techniques and research tools in order to achieve this goal and to solve the above-mentioned problems in our intelligence, in particular: analysis and synthesis (interpretation of the economic essence of the categories "organizational culture", "corporate culture", description of the main stages of organizing the culture in composition of the modern enterprise management paradigm); the method of causal relationship (identification of factors of influence on organizational culture); the method of empirical research.

Findings. The factors influencing the development of organizational culture are determined, as well as a set of indicators of corporate culture quality of the enterprise is described.

The factors of development of organizational culture of the enterprise and its influence on the development of scientific and technical creativity of the employees, as well as on business activity of the enterprise are presented. The necessity of information provision and communications at the enterprise for the development of the corresponding organizational culture is substantiated. It is proved that the concept of organizational culture acts as a necessary and systemically generating factor for all components of the management paradigm.

Originality. The scientific novelty of the research results is to deepen theoretical and methodological positions and to substantiate practical recommendations regarding the formation of the concept of organizational culture as part of the modern paradigm of enterprise management.

Practical value. The practical significance of the research results is to use theoretical and practical recommendations when implementing the concept of organizational culture as an important lever of enterprise management.

Key words: organizational culture, organizational values, modern paradigm of management, strategic management, information provision, enterprise.

Дудзяк О.А., Покотильська Н.В. ЗАГАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета. Визначення загальної методології і методики дослідження стану і стратегії розвитку сільських територій.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань методології наукового дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: абстрактно-логічний та монографічний – при узагальненні результатів літературного огляду з досліджуваної проблеми, обґрунтуванні напрямів дослідженні розвитку сільських територій та при написанні програм сприяння розвитку сільських територій.

Результати дослідження. Обґрунтовано методологію і методи дослідження процесу відновлення та розвитку сільських територій України. Встановлено, що існує кілька напрямків дослідження, які можуть існувати окремо, а також їх можна поєднувати. При використанні цих підходів дослідження будуть різнобічними та повними, що допоможе повною мірою дослідити проблему відновлення та розвитку сільських територій України, дати повний аналіз ситуації, що склалась в сучасному українському селі, охарактеризувати переваги та недоліки, позитивну та негативну динаміку сільського розвитку в Україні. Визначено, що в дослідженнях важливо показати багатовекторність підходів до вивчення поставлених завдань і обґрунтування шляхів їх вирішення. На основі зазначених підходів досягається комплексний підхід до дослідження проблеми.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено пріоритетну методологію дослідження розвитку сільських територій, що включає побудову алгоритму при написанні програми відновлення та розвитку сільських територій.

Практична цінність результатів дослідження. Запропоновані методологічні рекомендації можна використовувати при написанні проектів та програм відновлення і розвитку сільських територій з урахуванням досвіду зарубіжних країн. На основі цих програм можна пропонувати безліч ідей щодо розвитку та відновлення сільських територій, опираючись на досвід зарубіжних країн.

Ключові слова: стратегія розвитку сільських територій України, методологія дослідження.

Дудзяк О.А., Покотильская Н.В. ОБЩАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель. Определение общей методологии и методики исследования состояния и стратегии развития сельских территорий.

Методика исследования. Методологической основой исследования послужили теоретические разработки отечественных и зарубежных ученых по вопросам методологии научного исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, а именно: историко-логический и теоретический – при исследовании развития сельских территорий и написании программ содействия развитию сельских территорий.

Результаты исследования. Обосновано методологию и методы исследования процесса восстановления и развития сельских территорий Украины. Установлено, что существует несколько направлений исследования, которые могут существовать отдельно, а также их можно сочетать. При использовании этих подходов исследования будут разносторонними и полными, что поможет в полной мере исследовать проблему восстановления и развития сельских территорий Украины, дать полный анализ ситуации, сложившейся в современном украинском селе, охарактеризовать преимущества и недостатки, положительную и отрицательную динамику сельского развития в Украине. Определено, что в исследованиях важно показать многовекторность подходов к изучению поставленных задач и обоснование путей их решения. На основе указанных подходов достигается комплексный подход к исследованию проблемы.

Научная новизна результатов исследования. Определено пріоритетную методологию исследования развития сельских территорий, включая построение алгоритма при написании программы восстановления и развития сельских территорий.

Практическая ценность результатов исследования. Предложенные методологические рекомендации можно использовать при написании проектов и программ восстановления и развития сельских территорий с учетом опыта зарубежных стран. На основе этих программ можно предлагать множество идей по развитию и восстановлению сельских территорий, опираясь на опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: стратегия развития сельских территорий Украины, методология исследования.

Dudziak O.A., Pokotylska N.V. GENERAL METHODOLOGY OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT RESEARCH

Purpose. The aim of the article is the determination of the general methodology and methods of research of the state and strategy of development of rural territories.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the theoretical development of domestic and foreign scientists on the methodology of scientific research. General scientific and special methods are used in the process of research, namely: theoretical, historical and logical – in the study of the development of rural areas and the writing of programs for the promotion of rural areas.

Findings. The methodology and methods of studying the process of rehabilitation and development of rural areas of Ukraine are substantiated. It has been established that there are several research areas that can exist separately and

can be combined. Using these approaches, the research will be comprehensive and comprehensive, which will help to fully investigate the problem of the restoration and development of rural areas of Ukraine, give a complete analysis of the situation in the modern Ukrainian village, characterize the advantages and disadvantages, positive and negative dynamics of rural development in Ukraine.

It is determined that it is important to show multidirectional approaches to the study of the tasks set in studies and to substantiate the ways of their solution. An integrated approach to the study of the problem is achieved on the basis of these approaches.

Originality. The priority methodology of research on the development of rural areas is defined, which includes the construction of an algorithm when writing a program for the restoration and development of rural areas.

Practical value. The proposed methodological recommendations can be used when writing projects and programs for the restoration and development of rural areas, taking into account the experience of foreign countries. Many ideas can be offered on the development and restoration of rural areas, drawing on the experience of foreign countries based on these programs.

Key words: strategy of development of rural territories of Ukraine, methodology of research.

Дикань О.В., Мащенко М.А. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета. Визначення соціального варіанту інвайронментальної безпеки та аналіз показників загального механізму оцінки соціальних загроз в пролонгованому дослідженні для забезпечення інвайронментальної безпеки держави.

Методика дослідження. В статті використано методи аналізу та синтезу, графоаналітичний метод дослідження для визначення показників критеріальної оцінки соціальної безпеки, соціальної складової, проведена оцінка соціальних загроз.

Результати дослідження. Встановлено, що формування в Україні нових соціально-економічних відносин на основі реформування соціально-економічної моделі вимагають осмислення підходів і розробку концепції національної безпеки, а в рамках загальної концепції – обґрунтування основних положень інвайронментальної безпеки України. Визначено важливість соціального варіанту інвайронментальної безпеки та обґрунтовано необхідність втілення комплексних результатів соціально-еколого-економічних досліджень в загальну державну стратегію реформування соціально-економічної моделі та подальшої реалізації Концепції сталого розвитку. Доведено, що одним з важливіших підходів для досягнення інвайронментальної безпеки є впровадження розробленого загального механізму оцінки соціальних загроз на основі виділених показників та критеріальних оцінок.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано, що одним з важливіших підходів для досягнення інвайронментальної безпеки є визначений в статті та розроблений авторами загальний механізм оцінки соціальних загроз на основі виділених показників та критеріальних оцінок.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження орієнтовані на підтримку достатнього рівня життя населення; забезпечення соціально-політичної безпеки суспільства; збереження основ конституційного ладу; формування стійкої системи національних цінностей і інтересів.

Ключові слова: інвайронментальна безпека, соціальна безпека, соціально-еколого-економічний підхід, держава.

Дикань Е.В., Мащенко М.А. СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Цель. Определение социального варианта инвайронментальной безопасности, а также анализ определения показателей общего механизма оценки социальных угроз в пролонгированном исследовании для обеспечения инвайронментальной безопасности государства.

Методика исследования. В статье использованы методы анализа и синтеза, графоаналитический метод исследования для определения показателей критериальной оценки социальной безопасности, социальной составляющей, проведена оценка социальных угроз.

Результаты исследования. Обосновано, что формирование в Украине новых социально-экономических отношений, реформирование социально-экономической модели требуют осмысления подходов и разработку концепции национальной безопасности, а в рамках общей концепции – обоснование основных положений инвайронментальной безопасности Украины. Определена важность социального варианта инвайронментальной безопасности и обоснована необходимость воплощения комплексных результатов социально-эколого-экономических исследований в общую государственную стратегию реформирования социально-экономической модели Украины и дальнейшей реализации Концепции устойчивого развития. Доказано, что одним из важнейших подходов для достижения инвайронментальной безопасности является разработанный общий механизм оценки социальных угроз на основе выделенных показателей и критериальных оценок.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано, что одним из важнейших подходов для достижения инвайронментальной безопасности является разработанный общий механизм оценки социальных угроз на основе выделенных показателей и критериальных оценок.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования ориентированы на поддержание достаточного уровня жизни населения; обеспечения социально-политической безопасности общества; сохранения основ конституционного строя; формирования устойчивой системы национальных ценностей и интересов.

Ключевые слова: инвайронментальная безопасность, социальная безопасность, социально-эколого-экономический подход, государство.

Dykan O.V., Mashchenko M.A. SOCIAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL SAFETY

Purpose. The aim of the article is the determination of the social variant of environmental safety and analysis of the indicators of the overall mechanism for evaluating social threats in the prolonged study to ensure the environmental safety of the state.

Methodology of research. The methods of analysis and synthesis, graphical and analytical method of research are used in the article for determining the indicators of the criterion assessment of social security, social component, an assessment of social threats.

Findings. It is established that the formation of new social and economic relations in Ukraine on the basis of reforming the social and economic model requires an understanding of approaches and the development of the concept of national security, and within the framework of the general concept, the substantiation of the main provisions of Ukraine's environmental security.

The importance of the social variant of environmental safety has been determined and the necessity of implementation of the complex results of social and ecological and economic research in the general state strategy for reforming the social and economic model and the further implementation of the Concept of Sustainable Development have been substantiated.

It is proved that one of the most important approaches to achieve invariant safety is the introduction of a developed general mechanism for assessing social threats based on selected indicators and criterion assessments.

Originality. It is substantiated that one of the most important approaches to achieve invariant safety is defined in the article and the author has developed a general mechanism for assessing social threats based on selected indicators and criterion assessments.

Practical value. The obtained results of the research are aimed at supporting a sufficient standard of living of the population; provision of social and political security of society; maintaining the foundations of the constitutional system; formation of a stable system of national values and interests.

Key words: environmental safety, social security, social and ecological economic approach, state.

Федоришина Л.М. ОЦІНЮВАННЯ ВТРАТ ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Мета. Оцінювання збитків в національній економіці від втрат здоров'я населення за рахунок захворюваності, інвалідності та смертності дітей.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених за досліджуваною проблемою, а інформаційною базою – дані Державної служби статистики України. У процесі роботи були використані загальнонаукові методи та прийоми: формальної логіки, статистичного аналізу – для розрахунку втрат в національній економіці від втрат здоров'я у дитячому віці; табличний – для наочного представлення отриманих результатів; абстрактно-логічний – при обґрунтуванні теоретичних положень і формулюванні висновків.

Результати дослідження. Встановлено, що втрата здоров'я у дитячому віці має безпосередні негативні наслідки для економічної активності населення у працездатному віці; зокрема залежно від ступеня втрати здоров'я у дитинстві, це більше буде проявлятися або у зростанні кількості лікарняних листків і виплатах по тимчасовій втраті працездатності, або у зростанні обсягів виплат пенсій по інвалідності. Визначено економічні втрати в результаті захворюваності, інвалідності та смертності в дитячому віці. Обґрунтовано, що сумарні економічні збитки від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду до досягнення працездатного віку становитимуть 403,4 млрд грн або 15,8 млрд дол. США; від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду, що припадає на працездатний вік, – 3032,6 млрд грн або 118,7 млрд дол. США; від втрат здоров'я у дитячому віці впродовж періоду, що припадає на вік, старше працездатного, – 520,1 млрд грн або 20,4 млрд дол. США.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження взаємозв'язку здоров'я та економічного зростання, зокрема доведено, що втрати здоров'я у дитячому віці призводять до втрат в національній економіці, і розраховано величину цих втрат станом на 2016 р. на основі офіційної статистичної інформації.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження можуть бути використані при оцінці економічних збитків від втрати здоров'я в дитячому віці на державному рівні. Крім того, запропонована методика може бути використана для оцінювання втрат на регіональному рівні.

Ключові слова: здоров'я, захворюваність, смертність, інвалідність, економічні втрати, збиток.

Федоришина Л.Н. ОЦЕНИВАНИЕ ПОТЕРЬ ЗДОРОВЬЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Цель. Оценивание убытков в национальной экономике от потерь здоровья населения за счет заболеваемости, инвалидности и смертности детей.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по исследуемой проблеме, а информационной базой – данные Государственной службы статистики Украины. В процессе работы были использованы общенаучные методы и приемы: формальной логики, статистического анализа – для расчета потерь в национальной экономике от потерь здоровья в детском возрасте; табличный – для наглядного представления полученных результатов; абстрактно-логический – при обосновании теоретических положений и формулировании выводов.

Результаты исследования. Установлено, что потеря здоровья в детском возрасте имеет непосредственные негативные последствия для экономической активности населения в трудоспособном возрасте; в частности в зависимости от степени потери здоровья в детстве, это больше будет проявляться либо

в росте количества больничных листов и выплатам по временной потере трудоспособности, или в росте объемов выплат пенсий по инвалидности. Определены экономические потери в результате заболеваемости, инвалидности и смертности в детском возрасте. Обосновано, что суммарные экономические убытки от потерь здоровья в детском возрасте в течение периода до достижения трудоспособного возраста составят 403,4 млрд. грн или 15,8 млрд. долл. США; от потерь здоровья в детском возрасте в течение периода, что приходится на трудоспособный возраст, – 3032,6 млрд. грн или 118,7 млрд. долл. США; от потерь здоровья в детском возрасте в течение периода, что приходится на возраст старше трудоспособного, – 520,1 млрд. грн или 20,4 млрд. долл. США.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшего развития исследование взаимосвязи здоровья и экономического роста, в частности доказано, что потери здоровья в детском возрасте приводят к потерям в национальной экономике, и рассчитана величина этих потерь по состоянию на 2016 на основе официальной статистической информации.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы при оценке экономического ущерба от потери здоровья в детском возрасте на государственном уровне. Кроме того, предложенная методика может быть использована для оценки потерь на региональном уровне.

Ключевые слова: здоровье, заболеваемость, смертность, инвалидность, экономические потери, ущерб.

Fedoryshyna L.M. EVALUATION OF LOSSES OF CHILDREN'S HEALTH IN THE NATIONAL ECONOMY

Purpose. The aim of the article is the estimation of losses in the national economy from population health losses due to morbidity, disability and mortality of children.

Methodology of research. The scientific works of domestic and foreign scientists on the problem under study, and the information base – data of the State Statistics Service of Ukraine are the theoretical basis of the research. General scientific methods and techniques are used in the process of work: formal logic, statistical analysis – to calculate the losses in the national economy from the loss of health in childhood; tabular – for visual representation of the obtained results; abstract and logical – when substantiating the theoretical positions and formulating conclusions.

Findings. It has been established that the loss of health in childhood has direct negative consequences for the economic activity of the population of working age; in particular, depending on the degree of health loss in the child, it will more likely be seen either in the growth of the number of sick leave and temporary disability payments, or in the growth of disability pension disbursements.

It is substantiated that the total economic losses from childhood health losses during the period before reaching the able-bodied age will be 403.4 billion UAH or 15.8 billion dollars; from the loss of health in childhood during the period falling into the working age – 3032.6 billion UAH or 118.7 billion dollars; from childhood health losses during the period that falls on the age of older than able-bodied, – 520.1 billion UAH or 20.4 billion dollars.

Originality. The further development of the research on the relationship between health and economic growth has been further developed, in particular, it has been proven that childhood health losses lead to losses in the national economy, and the size of these losses is calculated on the basis of official statistical information by 2016.

Practical value. The obtained results of the study can be used in assessing the economic losses from the loss of health in childhood at the state level. In addition, the proposed methodology can be used to estimate losses at the regional level.

Key words: health, morbidity, mortality, disability, economic losses, damage.

Драбик О.М. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Мета. Проведення дослідження щодо державного регулювання стану пенсійного забезпечення та визначення основних важелів впливу в соціальній сфері.

Методика дослідження. Для виконання завдань дослідження та досягнення поставленої мети використано діалектичний метод наукового пізнання, системний і логічний підходи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: економіко-статистичний – для характеристики стану державного регулювання соціальної сфери; табличний та графічний – для наочного відображення результатів дослідження у таблицях, діаграмах; абстрактно-логічний – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. Визначено основні важелі державного регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального розвитку в Україні. Виявлено, що на пенсійну систему країни негативно впливає стан зайнятості населення, зокрема безробіття, міграційні процеси. Встановлено, що з врахуванням економічного стану в Україні, діюча на сьогодні солідарна система не зможе так довго існувати та забезпечувати громадянам передбачене законом пенсійне забезпечення.

Обґрунтовано, що основним напрямом вирішення досліджуваної проблеми є створення сприятливого інвестиційного клімату, який би забезпечив умови для запуску багаторівневої пенсійної системи та сприяв належному соціальному захисту.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено причини кризи пенсійного забезпечення, які пов'язані з погіршенням легалізації заробітків. Обґрунтовано, що для розв'язання існуючих проблем пенсійного забезпечення необхідно вирішувати проблему зайнятості населення за рахунок створення додаткових робочих місць і стримування міграційних процесів.

Набули подальшого розвитку: аналітичні інструменти оцінювання стану пенсійного забезпечення; механізми забезпечення пенсійної системи на основі комплексного врахування особливостей самовідтворення, саморозвитку та саморегулювання пенсійної системи. Удосконалення їх ефективності передбачає розвиток

процесів саморегуляції, забезпечення органічного поєднання централізованого керівництва та самостійності підсистем. Встановлено, що забезпеченню інноваційного розвитку пенсійної системи сприятиме взаємодія державно-приватного партнерства.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в органах Пенсійного фонду і соціальної сфери, а окремі теоретичні і практичні положення, зокрема механізми забезпечення пенсійної системи на основі комплексного врахування особливості самовідтворення, саморозвитку та саморегулювання пенсійної системи – в навчальних процесах та у науково-дослідних роботах викладачів, аспірантів, студентів.

Ключові слова: державне регулювання, соціальний захист, соціальна сфера, пенсії, пенсійна система, пенсійне забезпечення, безробіття, міграція.

Драбик О.Н. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Проведение исследований по поводу государственного регулирования состояния пенсионного обеспечения и установление основных рычагов влияния в социальной сфере.

Методика исследования. Для исполнения заданий и достижения поставленной цели использовано диалектический метод научных познаний, системный и логические подходы. В процессе исследования использовано общепринятые научные методы: экономико-статистический – для характеристики состояния государственного регулирования социальной сферы; табличный и графический – для зрительного изображения результатов исследования у таблиц, диаграмме; абстрактно-логический – при формировании выводов и предложений.

Результаты исследования. Определены основные рычаги государственного регулирования пенсионного обеспечения в контексте социального развития в Украине. Выявлено, что на пенсионную систему страны негативно влияет состояние занятости населения, в частности безработица, миграционные процессы. Установлено, что с учетом экономического положения в Украине, действующая на сегодня солидарная система не сможет так долго существовать и обеспечивать гражданам предусмотренное законом пенсионное обеспечение. Обосновано, что основным направлением решения исследуемой проблемы является создание благоприятного инвестиционного климата, который бы обеспечил условия для запуска многоуровневой пенсионной системы и способствовал надлежащей социальной защите.

Научная новизна результатов исследования. Определены причины кризиса пенсионного обеспечения, связанные с ухудшением легализации заработков. Обосновано, что для решения существующих проблем пенсионного обеспечения необходимо решать проблему занятости населения за счет создания дополнительных рабочих мест и сдерживания миграционных процессов.

Получили дальнейшее развитие: аналитические инструменты оценки состояния пенсионного обеспечения; механизмы обеспечения пенсионной системы на основе комплексного учета особенностей самовоспроизведения, саморазвития и саморегулирования пенсионной системы. Совершенствование их эффективности предполагает развитие процессов саморегуляции, обеспечения органичного сочетания централизованного руководства и самостоятельности подсистем. Установлено, что обеспечению инновационного развития пенсионной системы будет способствовать взаимодействие государственно-частного партнерства.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследований могут быть использованы в органах Пенсионного фонда и социальной сфере. Некоторые теоретические и практические положения – в учебных процессах и научно-исследовательских работах, в частности механизмы обеспечения пенсионной системы на основании комплексного учитывания особенности самовоизпроизведения, саморазвития и саморегулирования пенсионной системы – в учебных процессах и в научно-исследовательских работах преподавателей, аспирантов, студентов.

Ключевые слова: государственное регулирование, социальная защита, социальная сфера, пенсии, пенсионная система, пенсионное обеспечение, безработица, миграция.

Drabik O.M. STATE REGULATION OF PENSION PROVISION AND SOCIAL DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is the conducting a study on state regulation of retirement provision and identifying key levers of social impact.

Methodology of research. The dialectical method of scientific knowledge, systemic and logical approaches is used to accomplish research tasks and achieve the set goal. The following general scientific methods are used in the course of the research: economic and statistical – to characterize the state of state regulation of the social sphere; table and graphic – for visual display of research results in tables, diagrams; abstract and logical – in the formation of conclusions and proposals.

Findings. The main levers of state regulation of pension provision in the context of social development in Ukraine are determined. It was found that the country's pension system is negatively affected by the state of employment, in particular unemployment, migration processes. It has been established that the current system of solidarity will not be able to exist for so long and provide citizens with statutory pension provision taking into account the economic situation in Ukraine.

It is substantiated that the main direction for solving the problem is to create a favorable investment climate that would provide conditions for launching a multilevel pension system and contributing to proper social protection.

Originality. The causes of the pension crisis, which are connected with the worsening of the legalization of earnings are determined. It is substantiated that it is necessary to solve the problem of employment by creating additional jobs and restraining migration processes for solving the existing problems of pension provision.

The following statements have gained further development: analytical tools for assessing the state of retirement provision; mechanisms for ensuring the pension system on the basis of the comprehensive consideration of the features

of self-reproduction, self-development and self-regulation of the pension system. Improving their effectiveness involves the development of self-regulation processes, providing an organic combination of centralized management and independence of subsystems. It is established that the interaction of public and private partnership will facilitate the provision of innovative development of the pension system.

Practical value. The results of the study can be used in the organs of the Pension Fund and the social sphere, and some theoretical and practical provisions, in particular, the mechanisms of providing the pension system on the basis of the comprehensive consideration of the features of self-reproduction, self-development and self-regulation of the pension system – in educational processes and in the research work of teachers, postgraduates, students.

Key words: state regulation, social protection, social sphere, pensions, pension systems, pension provision, unemployment, migration

Варченко О.М., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯЄЧНОГО ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНИ

Мета. Розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств яєчного птахівництва.

Методика дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі маркетингового забезпечення ринкової діяльності підприємств; економіко-статистичні методи – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств; порівняльний – при оцінюванні ефективності діяльності та зіставленні рівнів розвитку підприємств; розрахунково-конструктивний – при розробці маркетингових стратегій сільськогосподарських підприємств

Результати дослідження. Визначено, що функціонування українських птахівничих підприємств на цільових сегментах ринку яєць та яєчної продукції вимагає врахування тієї обставини, що ринок постійно динамічно розвивається. Встановлено, що для пристосування до змін ринкових умов і продовження успішного функціонування підприємства необхідно враховувати численні фактори на всіх етапах управління маркетингом і забезпечувати гнучке пристосування підприємства до їх змін. Виявлено, що проявом адаптації підприємств до змін факторів середовища функціонування є інструменти маркетингу, серед яких важливе місце відводиться продуктовим стратегіям, забезпечення відповідності продукту вимогам ринку, маркетинговим комунікаціям, які сприяють нарощуванню обсягів реалізації.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що поточна ринкова ситуація характеризується високим рівнем конкуренції та позиціонуванням ринку як насиченого із зростаючою орієнтацією на експорт та виникнення періодичних ризиків затоварювання. Обґрунтовано, що у цих умовах при достатньо інтенсивному виробництві конкурентні переваги птахофабрик можуть формуватися й підтримуватися винятково за рахунок активізації маркетингу, який вимагає адаптації наукових підходів до оцінки та прогнозування попиту, ціноутворення, мотивації споживачів, запровадження маркетингових стратегій. Виявлено, що у дрібних регіональних і місцевих виробників яєць не спостерігається комплексних підходів до використання комплексу маркетингових інструментів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження визначають основні напрями формування конкурентних переваг підприємствами яєчного птахівництва. Використання їх на практиці сприятиме: впровадженню нових продуктів (виробництво яєчної продукції, «біояєць», кормів для домашньої птиці, біогазу та органічного добрива на основі курячого посліду); активізації інструментів формування попиту та стимулювання збуту продукції; урахування зміни поведінки споживачів, зокрема впровадження здорового способу життя.

Ключові слова: маркетингове середовище, підприємство, ефективність, яєчне птахівництво, яєчні продукти.

Варченко О.М., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЯИЧНОГО ПТИЦЕВОДСТВА УКРАИНЫ

Цель. Разработка практических рекомендаций по повышению эффективности маркетинговой деятельности предприятий яичного птицеводства.

Методика исследования. В работе использованы общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: системный подход – при изучении связей между явлениями и процессами в системе маркетингового обеспечения рыночной деятельности предприятий; экономико-статистические методы - при определении динамики, структуры и результативности развития сельскохозяйственных предприятий; сравнительный - при оценке эффективности деятельности и сопоставлении уровней развития предприятий; расчетно-конструктивный - при разработке маркетинговых стратегий сельскохозяйственных предприятий

Результаты исследования. Определено, что функционирование украинских птицеводческих предприятий на целевых сегментах рынка яиц и яичной продукции требует учета того обстоятельства, что рынок постоянно динамично развивается. Установлено, что для приспособления к изменениям рыночных условий и продолжения успешного функционирования предприятия, необходимо учитывать многочисленные факторы на всех этапах управления маркетингом и обеспечивать гибкое приспособление предприятия к их изменениям. Виявлено, что проявлением адаптации предприятий к изменениям факторов среды функционирования является инструменты маркетинга, среди которых важное место отводится продуктовым стратегиям, обеспечения соответствия продукта требованиям рынка, маркетинговым коммуникациям, которые способствуют наращиванию объемов реализации.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что текущая рыночная ситуация характеризуется высоким уровнем конкуренции и позиционированием рынка как насыщенного с возрастающей ориентацией на экспорт и возникновения периодических рисков затоваривание. Обосновано, что в этих условиях при достаточно интенсивном производстве конкурентные преимущества птицефабрик могут формироваться и поддерживаться исключительно за счет активизации маркетинга, который требует адаптации научных подходов к оценке и прогнозированию спроса, ценообразования, мотивации потребителей, внедрение маркетинговых стратегий. Выявлено, что в мелких региональных и местных производителях яиц не наблюдается комплексных подходов к использованию комплекса маркетинговых инструментов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования определяют основные направления формирования конкурентных преимуществ предприятиями яичного птицеводства. Использование их на практике будет способствовать: внедрению новых продуктов (производство яичной продукции, «био яиц», кормов для домашней птицы, биогаза и органического удобрения на основе куриного помета); активизации инструментов формирования спроса и стимулирования сбыта продукции; учета изменения поведения потребителей, в частности внедрение здорового образа жизни.

Ключевые слова: маркетинговая среда, предприятие, эффективность, яичное птицеводство, яичные продукты.

Varchenko O.M., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. MARKETING APPROACHES TO THE FUNCTIONING ENTERPRISES OF EGG POULTRY INDUSTRY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the development of practical recommendations for increasing the efficiency of marketing activities of egg poultry enterprises.

Methodology of research. General scientific and special methods of economic research are used in the paper, in particular: a systematic approach – when studying the connections between phenomena and processes in the system of marketing support of market activity of enterprises; economic and statistical methods – in determining the dynamics, structure and performance of agricultural enterprises; comparative – in assessing the efficiency of activities and comparing levels of enterprise development; settlement and constructive – in developing marketing strategies for agricultural enterprises.

Findings. It has been determined that the functioning of Ukrainian poultry enterprises in the target segments of the market for eggs and egg products requires taking into account the fact that the market is constantly developing dynamically. It has been established that in order to adapt to changes in market conditions and to continue the successful operation of an enterprise, it is necessary to take into account numerous factors at all stages of marketing management and to provide a flexible adaptation of the enterprise to their changes. It is revealed that the manifestation of adaptation of enterprises to changes in the factors of the functioning environment are marketing tools, among which the important place is given to product strategies, ensuring product compliance with market requirements, marketing communications, which contribute to the increase in sales.

Originality. It has been established that the current market situation is characterized by a high level of competition and market positioning as saturated with increasing export orientation and the emergence of periodic risks of overfishing. It is substantiated that under these conditions, with sufficiently intensive production, the competitive advantages of poultry farms can be formed and maintained exclusively through increased marketing, which requires the adaptation of scientific approaches to the assessment and forecasting of demand, pricing, consumer motivation, and the introduction of marketing strategies. It is revealed that small regional and local egg producers do not observe complex approaches to using a complex of marketing tools.

Practical value. The obtained results of the research determine the main directions of the formation of competitive advantages by egg poultry enterprises. Their use will be promoted in practice: introduction of new products (egg production, “bio-eggs”, poultry feed, biogas and organic fertilizers based on chicken manure); activating instruments for the formation of demand and stimulation of product sales; taking into account the changing behavior of consumers, in particular, healthy lifestyle.

Key words: marketing environment, enterprise, efficiency, egg poultry farming, egg products.

Марчишин Н.Я., Гринчуцький В.І. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Дослідження динаміки розвитку маркетингових інновацій та їх різновидів в сучасний період. Виокремлення основних її закономірностей та окреслення основних можливостей і перспектив розвитку маркетингових комунікацій підприємств на інноваційній основі.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розроблення інноваційних маркетингових технологій і способів їх реалізації. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод та системний підхід до вивчення сутнісних характеристик та особливостей сенсорного (нейромаркетингу), партизанського, латерального та холистичного маркетингу, а також застосовано в процесі дослідження монографічний, абстрактно-логічний та метод абстрагування.

Результати дослідження. Визначено основні напрямки інноваційного розвитку маркетингових комунікацій. Виявлено практичні переваги адаптації компонентів в реаліях економічної діяльності вітчизняних підприємств. Обґрунтовано практичну доцільність застосування методики латерального маркетингу для вітчизняного ринку на даному етапі його розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано практичні переваги, доцільність та можливості застосування підходів латерального маркетингу для провідних молокопереробних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Можливим практичним втіленням результатів даного дослідження є пошук шляхів поєднання окремих елементів індикативного впливу з іншими інноваційними маркетинговими стратегіями для побудови динамічної комплексної інноваційної маркетингової системи, а також адаптація окремих інноваційних маркетингових інструментів до практики вітчизняних підприємств, про що йшлося у статті.

Ключові слова: інноваційний маркетинг, сенсорний маркетинг, нейромаркетинг, партизанський маркетинг, латеральний маркетинг, холистичний маркетинг, споживацький вибір, нейробіологічні індикатори.

Марчишин Н.Я., Гринчуцький В.И. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Исследование динамики развития маркетинговых инноваций и их разновидностей в современный период. Выделение основных ее закономерностей и определение основных возможностей и перспектив развития маркетинговых коммуникаций предприятий на инновационной основе.

Методика исследования. Методологической основой исследования послужили теоретические разработки отечественных и зарубежных ученых по вопросам разработки инновационных маркетинговых технологий и способов их реализации. Для достижения поставленной цели использованы диалектический метод и системный подход к изучению сущностных характеристик и особенностей сенсорного (нейромаркетинга), партизанского, латерального и холистического маркетинга, а также применены в процессе исследования монографический, абстрактно-логический и метод абстрагирования.

Результаты исследования. Определены основные направления инновационного развития маркетинговых коммуникаций. Выявлено практические преимущества адаптации компонентов в реалиях экономической деятельности отечественных предприятий. Обосновано практическую целесообразность применения методики латерального маркетинга для отечественного рынка на данном этапе его развития.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы практические преимущества, целесообразность и возможности применения подходов латерального маркетинга для ведущих молокоперерабатывающих предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Возможным практическим воплощением результатов данного исследования является поиск путей сочетания отдельных элементов индикативного влияния с другими инновационными маркетинговыми стратегиями для построения динамической комплексной инновационной маркетинговой системы, а также адаптация отдельных инновационных маркетинговых инструментов к практике отечественных предприятий, о чем говорилось в статье.

Ключевые слова: инновационный маркетинг, сенсорный маркетинг, нейромаркетинг, партизанский маркетинг, латеральный маркетинг, холистический маркетинг, потребительский выбор, нейробиологические индикаторы.

Marchyshyn N.Ya., Hrynychutskyi V.I. CURRENT STATE AND PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF MARKETING INNOVATIONS AT ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to research the dynamics of development of marketing innovations and their variants in the modern period, to distinguish its main regularities and outline the main opportunities and prospects of development of marketing communications of enterprises on an innovative basis.

Methodology of research. The methodological basis of the study was the theoretical development of domestic and foreign scientists on the development of innovative marketing technologies and ways of their implementation. To achieve the goal, a dialectical method and a systematic approach to the study of the essential characteristics and features of sensory (neuromarketing), guerrilla, lateral and holistic marketing are used, and the monographic, abstract and logical methods are also used in the research process.

Findings. The basic directions of innovative development of marketing communications are determined. The practical advantages of adaptation of components in the realities of economic activity of domestic enterprises are revealed. The practical feasibility of using the method of lateral marketing for the domestic market at this stage of its development is substantiated.

Originality. The practical advantages, expediency and possibilities of using lateral marketing approaches for leading milk processing enterprises are substantiated.

Practical value. Possible practical implementation of the results of this study is the search for ways to combine individual elements of indicative influence with other innovative marketing strategies for building a dynamic integrated innovation marketing system, as well as the adaptation of certain innovative marketing tools to the practice of domestic enterprises, as discussed in the article.

Key words: innovative marketing, sensory marketing, neuromarketing, guerrilla marketing, lateral marketing, holistic marketing, consumer choice, neurobiological indicators.

Ібатуллін М.І., Артимонова І.В., Копитець Н.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

Мета. Розробка теоретичних положень оцінки попиту на продукцію свинарства та практичних рекомендацій щодо створення системи забійних пунктів в Україні.

Методика дослідження. Розрахунки щодо еластичності споживчого попиту на ринку продукції свинарства здійснювалися за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, анкетування – для визначення переваг при споживанні певних видів м'яса і м'ясопродуктів населенням України, розрахунковий – для визначення

співвідношення між обсягами реалізації свинини та сала, монографічний – для узагальнення науковців щодо формування попиту на продукти забою свиней.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що свинину в переважній більшості споживають члени домогосподарств з середнім і високим рівнем доходів, сало – з низьким. Виявлено, що на дану обставину має вплив економічний чинник, зокрема рівень ринкових цін.

Визначено, що в умовах посилення кризових явищ у країні зростають обсяги споживання сала та низькоґатункової свинини, що знаходить відображення у відповідному співвідношенні цін між ними, а споживачі орієнтуються на самозабезпечення продуктами забою свиней за рахунок особистого селянського господарства та родинних зв'язків.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано, що з метою активізації діяльності щодо модернізації та будівництва забійних пунктів худоби і птиці в сільській місцевості доцільно передбачати 50 %-ву компенсацію за рахунок коштів державного бюджету. Перспективним є створення забійних пунктів на базі сільських обслуговуючих кооперативів або на засадах кооперації, для чого доцільно передбачити внесення вартості земельної ділянки його облаштування сільською громадою до статутного фонду та звільнити на 3 роки від сплати податку на землю.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані методичні підходи до визначення еластичності споживання свинини та сала від рівня доходів населення можуть бути використанні при розробці заходів внутрішньої продовольчої допомоги державними та місцевими органами самоврядування, сільськогосподарськими та переробними підприємствами – при розробці стратегії виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: попит, еластичність, ціна, споживання, забійний пункт.

Ибатуллин М.И., Артимонова И. В., Копитец Н.Г. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СПРОСА НА ПРОДУКЦИЮ СВИНОВОДСТВА В УКРАИНЕ

Цель. Разработка теоретических положений оценки спроса на продукцию свиноводства и практических рекомендаций по созданию системы убойных пунктов в Украине.

Методика исследования. Расчеты по эластичности потребительского спроса на рынке продукции свиноводства осуществлялись с помощью корреляционно-регрессионного анализа, анкетирования – для определения преимуществ при потреблении определенных видов мяса и мясопродуктов населением Украины, расчетный – для определения соотношения между объемами реализации свинины и сала, монографический – для обобщения ученых относительно формирования спроса на продукты убоя свиней.

Результаты исследования. Обосновано, что свинину в большинстве потребляют члены домохозяйств со средним и высоким уровнем доходов, сало – с низким. Виявлено, что на данное обстоятельство влияет экономический фактор, в частности уровень рыночных цен.

Определено, что в условиях усиления кризисных явлений в стране растут объемы потребления сала и свинины низкого сорта, что находит отражение в соответствующем соотношении цен между ними, а потребители ориентируются на самообеспечение продуктами убоя свиней за счет личного крестьянского хозяйства и родственных связей.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано, что с целью активизации деятельности по модернизации и строительству убойных пунктов скота и птицы в сельской местности целесообразно предусматривать 50% -ную компенсацию за счет средств государственного бюджета. Перспективным является создание убойных пунктов на базе сельских обслуживающих кооперативов или на основе кооперации, для чего целесообразно предусмотреть внесение стоимости земельного участка его обустройства сельской общиной в уставный фонд и освободить на 3 года от уплаты налога на землю.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенные методические подходы к определению эластичности потребления свинины и сала от уровня доходов населения могут быть использованы при разработке мероприятий внутренней продовольственной помощи государственными и местными органами самоуправления, сельскохозяйственными и перерабатывающими предприятиями – при разработке стратегии производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: спрос, эластичность, цена, потребление, убойный пункт.

Ibatullin M.I., Artimonova I.V., Kopytets N.G. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES FOR THE FORMATION OF DEMAND FOR PIG PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical provisions for assessing the demand for pig products and practical recommendations for the creation of a slaughtering system in Ukraine.

Methodology of research. The calculations for the elasticity of consumer demand in the pig products market are carried out using correlation-regression analysis, questionnaires – to determine the benefits of consuming certain types of meat and meat products of the population of Ukraine, estimated – to determine the relationship between sales of pork and fat, monographic – for generalization of scientists concerning the formation of demand for pig slaughter products.

Findings. It is substantiated that the majority of pork is consumed by members of households with medium and high income, and fat is low. It is revealed that economic factor influences this circumstance, in particular the level of market prices.

It has been determined that, the consumption of lard and low-grade pork is increasing in the country in the conditions of increasing crisis phenomena, which is reflected in the corresponding price ratio between them, and consumers are oriented towards self-sufficiency of pig slaughter products at the expense of the personal peasant economy and family ties.

Originality. It is substantiated that in order to revitalize the activity on modernization and construction of slaughtered livestock and poultry facilities in rural areas it is expedient to provide 50% compensation at the expense of the state budget. It is promising to create slaughter points based on rural servicing cooperatives or on the basis of

cooperation, for which it would be advisable to foresee the introduction of the value of the land plot for its arrangement by the village community to the statutory fund and to be released for 3 years from the payment of the land tax.

Practical value. The proposed methodological approaches to determining the elasticity of consumption of pork and fat from the level of incomes can be used in the development of measures for domestic food assistance by state and local self-government bodies, agricultural and processing enterprises – in developing a strategy of production and economic activity.

Key words: demand, elasticity, price, consumption, slaughter point.

Савченко О.Р. ПІДСИСТЕМА ОПТОВОГО РИНКУ І ФАКТОРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Мета. Дослідження окремих тенденцій та проблем розвитку сфери внутрішньої торгівлі, а також розгляді підсистеми оптового ринку з визначенням її основних елементів, що в цілому є важливим утворенням соціально-економічної системи товарообігу держави.

Методика дослідження. Основним теоретичним підґрунтям статті є наукові положення та здобутки сучасної торгівлі та управління нею.

У процесі роботи використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, взаємопов'язаних та послідовно застосованих у загальній логіці аналізу: економіко-статистичний – для моніторингу ринку внутрішньої торгівлі України; факторний аналіз – для визначення чинників ринкового середовища; схематичний – для представлення теоретичних і практичних положень роботи; прийоми абстрактно-логічного методу – для теоретичних узагальнень та формування висновків.

Результати дослідження. Виявлено основні проблеми та вузькі місця торгівельної сфери. Визначено вагомість оптової ланки у соціально-економічній системі товарообігу держави. З метою підвищення ефективності сфери товарного обігу держави рекомендовано особливу увагу зосередити на питаннях дослідження системності структури оптового ринку, її функціональності, місця та ролі кожного її активного учасника: виробника як розробника продукту торгівлі, торговців як надавачів послуг, споживача як того, хто диктує ринкові потреби, а держави – як основної організуючої та регулюючої інстанції всієї системи.

Наукова новизна результатів дослідження. Побудовано причинно-наслідкову модель стану та розвитку внутрішнього ринку України. Розроблено модель оптової підсистеми з визначенням її основних елементів: входу та виходу системи, функцій підсистеми, чинників впливу, суб'єктів та об'єктів.

Практична значущість результатів дослідження. Вирішено науково-практичне завдання із застосування методів ідентифікації та урахування факторів ринку як можливості ефективного функціонування суб'єктів та об'єктів ринку на різних її рівнях.

Ключові слова: внутрішній ринок, фактори та умови торгівлі, суб'єкти та об'єкти торгівлі, система, причинно-наслідковий зв'язок, маркетингові інструменти, менеджмент, суб'єкти впливу, державна політика.

Савченко О.Р. ПОДСИСТЕМА ОПТОВОГО РЫНКА И ФАКТОРНАЯ СРЕДА ВНУТРЕННЕГО РЫНКА

Цель. Исследование отдельных тенденций и проблем развития сферы внутренней торговли, а также рассмотрении подсистемы оптового рынка с определением ее основных элементов, что в целом является важным образованием социально-экономической системы товародвижения государства.

Методика исследования. Основным теоретическим основанием статьи являются научные положения и достижения современной торговли и ее управления.

В процессе работы использован ряд общенаучных и специальных методов исследования, взаимосвязанных и последовательно применяемых в общей логике анализа: экономико-статистический – для мониторинга рынка внутренней торговли Украины; факторный анализ – для определения факторов рыночной среды государства; схематический – для представления теоретических и практических положений работы; приемы абстрактно-логического метода – для теоретических обобщений и формирования выводов.

Результаты исследования. Определены основные проблемы и узкие места торговой сферы. Определена значимость оптового звена в социально-экономической системе товарооборота страны. С целью повышения эффективности сферы товарного обращения государства необходимо особое внимание сосредоточить на вопросах исследования системности структуры оптового рынка, ее функциональности, места и роли каждого ее активного участника: производителя как разработчика продукта торговли, торговцев как поставщиков услуг, потребителя как того, кто диктует рыночные потребности, а государства – как основной организующей и регулирующей инстанции всей системы.

Научная новизна результатов исследования. Построено причинно-следственную модель состояния и развития внутреннего рынка Украины. Разработана модель оптовой подсистемы с определением ее основных элементов: входа и выхода системы, функций подсистемы, факторов влияния, субъектов и объектов.

Практическая значимость результатов исследования. Решено научно-практическую задачу по применению методов идентификации и учета факторов рынка, как возможности эффективного функционирования субъектов и объектов рынка на разных ее уровнях.

Ключевые слова: внутренний рынок, факторы и условия торговли, субъекты и объекты торговли, система, причинно-следственная связь, маркетинговые инструменты, менеджмент, субъекты воздействия, государственная политика.

Savchenko O.P. THE SUBSYSTEM OF THE WHOLESALE MARKET AND THE FACTOR ENVIRONMENT OF THE DOMESTIC MARKET

Purpose. The aim of the article is to research the individual tendencies and problems of development of the sphere of internal trade, as well as consideration of the subsystem of the wholesale market with the definition of its main

elements, which in general is an important formation of the social and economic system of commodity circulation of the state.

Methodology of research. The main theoretical basis of the article is the scientific status and achievements of modern trade and management.

A number of general scientific and special research methods, interconnected and consistently applied in the general logic of the analysis is used in the process of work: economic and statistical – for monitoring of the internal trade market of Ukraine; factor analysis – to determine the factors of the market environment; schematic - for presentation of theoretical and practical positions of work; receptions of the abstract and logical method – for theoretical generalizations and the formation of conclusions.

Findings. The main problems and bottlenecks of the trade sphere are revealed. The weight of the wholesale link in the social and economic system of the commodity circulation of the state is determined. It is recommended to focus on the issues of studying the systematic nature of the structure of the wholesale market in order to increase the efficiency of the field of commodity circulation of the state, its functionality, the place and role of each of its active participants: the producer as the developer of the product of trade, traders as service providers, the consumer as the one who dictates market needs, and the state – as the main organizing and regulatory authority of the entire system.

Originality. The causal model of the state and development of the domestic market of Ukraine is constructed. The model of the wholesale subsystem is developed with the definition of its main elements: input and output of the system, subsystem functions, factors of influence, subjects and objects.

Practical value. The scientific and practical task of using the methods of identification and taking into account market factors as the possibility of effective functioning of the subjects and objects of the market at its various levels is solved.

Key words: internal market, factors and conditions of trade, subjects and objects of trade, system, causal relationship, marketing tools, management, subjects of influence, state policy.

Сидор І.П., Корнацька Р.М. ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ В КОНТЕКСТІ НАПОВНЕННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: РЕАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ

Мета. Здійснити комплексний аналіз вітчизняної практики формування доходної частини місцевих бюджетів за рахунок загальнодержавних податків і зборів, виявити недоліки та можливі резерви зростання надходжень.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході, зокрема: методи наукового пізнання: діалектичний і логічний, аналізу та синтезу, узагальнення, графічного, статистичного аналізу – в процесі оцінювання загальнодержавних податків і зборів в системі доходів місцевих бюджетів, наукового абстрагування – при розробленні пропозицій щодо пошуку резервів зростання податкових надходжень місцевих бюджетів.

Результати дослідження. Проведено аналіз і виявлено тенденції щодо формування доходів місцевих бюджетів. Встановлено, що основу формування податкових надходжень місцевих бюджетів складають загальнодержавні податки і збори, які виступають основою для виконання місцевими органами влади делегованих повноважень. Визначено недоліки вітчизняної практики справляння податкових платежів та можливі резерви їх зростання, зокрема в частині надходження ПДФО. Обґрунтовано необхідність посилення контролю за справлянням податкових платежів до місцевих бюджетів України.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено комплексний аналіз справляння загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів, який сприяв виявленню недоліків вітчизняної практики. Удосконалено підходи до механізму справляння ПДФО, які сприяли виявленню можливих резервів зростання надходжень місцевих бюджетів. Визначено пріоритетні напрями при здійсненні фінансового контролю за справлянням податкових платежів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть виступати підґрунтям для вдосконалення механізму справляння податкових платежів та посилення контрольних заходів за їх мобілізацією.

Ключові слова: загальнодержавні податки і збори, місцеві бюджети, податкові надходження, доходи місцевих бюджетів, справляння податків, податкові пільги.

Сыдор И.П., Корнацка Р.М. ОБЩЕГОСУДАРСТВЕННЫЕ НАЛОГИ И СБОРЫ В КОНТЕКСТЕ НАПОЛНЕНИЯ МЕСНЫХ БЮДЖЕТОВ: РЕАЛИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ

Цель. Осуществить комплексный анализ отечественной практики формирования доходной части месных бюджетов за счет общегосударственных налогов и сборов, выявить недостатки и возможные резервы роста поступлений.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы общенаучных и эмпирических приемов экономической науки, которые основываются на системном подходе, в частности: методы научного познания: диалектический и логический, анализа и синтеза, обобщения, графического, статистического анализа – в процессе оценивания общегосударственных налогов и сборов в системе доходов местных бюджетов, научного абстрагирования – при разработке предложений по поиску резервов роста налоговых поступлений местных бюджетов.

Результаты исследования. Проведен анализ и выявлены тенденции формирования доходов местных бюджетов. Установлено, что основу формирования налоговых поступлений местных бюджетов составляют общегосударственные налоги и сборы, которые выступают основой для выполнения местными органами власти делегированных полномочий. Определены недостатки отечественной практики взимания налоговых платежей и

возможные резервы их роста, в частности в части поступления НДС. Обоснована необходимость усиления контроля за взиманием налоговых платежей в местные бюджеты Украины.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлен комплексный анализ взимания общегосударственных налогов и сборов в местные бюджеты, который способствовал выявлению недостатков отечественной практики. Усовершенствованы подходы к механизму взимания НДС, которые способствовали выявлению возможных резервов роста поступлений местных бюджетов. Определены приоритетные направления при осуществлении финансового контроля за взиманием налоговых платежей.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут выступать основой для совершенствования механизма взимания налоговых платежей и усиления контрольных мероприятий по их мобилизации.

Ключевые слова: общегосударственные налоги и сборы, местные бюджеты, налоговые поступления, доходы местных бюджетов, взимания налогов, налоговые льготы.

Sydor I.P., Kornatska R.M. NATIONAL TAXES AND FEES IN THE CONTEXT OF FILLING LOCAL BUDGETS: THE REALITIES OF DOMESTIC PRACTICE

Purpose. The aim of the article is to carry out a comprehensive analysis of the domestic practice of forming the revenue part of local budgets at the expense of national taxes and fees, to identify shortcomings and possible reserves of growth in revenues.

Methodology of research. Methods of general scientific and empirical methods of economic science based on the system approach are used in the course of research, in particular: methods of scientific knowledge: dialectical and logical, analysis and synthesis, generalization, graphical, statistical analysis – in the process of assessment of national taxes and fees in the system of local incomes budgets, scientific abstraction – when developing proposals for finding reserves to increase tax revenues of local budgets.

Findings. The analysis and trends in the formation of revenues of local budgets have been analyzed. It is established that the basis of the formation of tax revenues of local budgets is the state taxes and fees, which serve as the basis for the implementation of delegated authority by the local authorities. The shortcomings of the domestic practice of tax payments and possible reserves of their growth, in particular in terms of the inflow of personal income tax, are identified. The necessity of strengthening control over tax payments to the local budgets of Ukraine is substantiated.

Originality. A comprehensive analysis of the collection of national taxes and fees to local budgets was carried out, which contributed to the detection of shortcomings of domestic practice. The approaches to the mechanism of collecting PITs have been improved, which have helped to identify possible reserves for the growth of revenues of local budgets. Priority directions in the implementation of financial control over tax payments are determined

The approaches to the mechanism of collecting Individual Income Tax have been improved, which have helped to identify possible reserves for the growth of revenues of local budgets. Priority directions in the implementation of financial control over tax payments are determined.

Practical value. The obtained results of the research may serve as the basis for improving the mechanism for collecting tax payments and strengthening control measures for their mobilization.

Key words: national taxes and fees, local budgets, tax revenues, local budget revenues, tax collection, tax privileges.

Момот О.М. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИДІЛЕННІ ЕТАПІВ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Мета. Здійснення етапізації експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні за допомогою використання методів кластерного аналізу.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема застосовано ієрархічну агломеративну процедуру кластерного аналізу з використанням поділу на кластери метода Уорда та застосуванням евклідової відстані. Для уточнення результатів багатомірного групування застосовано ітераційний метод k-середніх.

Результати дослідження. Встановлено, що сьогодні банківська система України є відкритою для проникнення транснаціонального банківського капіталу. Виявлено, що всі банки, не залежно від походження їх капіталу працюють в єдиному правовому полі, підлягають нагляду та регулюванню на загальних засадах. Визначено, що за останні роки банки з іноземною участю значно наростили свої інвестиції до банківської системи України. Надаючи оцінку кількісним та якісним компонентам проникнення іноземних інвесторів на український фінансовий ринок, відмічено періоди стагнації, і навіть звуження присутності іноземних банків. При цьому встановлено, що такі коливання легко корелюються з кризами, які пережила банківська система України.

Наукова новизна результатів дослідження. Проведено етапізацію процесів експансії транснаціонального банківського капіталу в Україні та виокремлено три етапи (докризисовий етап – до 2008 р., етап кризи та посткризового відновлення – 2009-2015 рр. та етап нарощення присутності – з 2016 р. дотепер). Кожний з етапів охарактеризовано з точки зору макроекономічної ситуації, нормативно-правових змін та стану фінансового ринку. На відміну від інших, такий підхід базується на застосуванні ієрархічного та ітераційного методів кластерного аналізу, що дало змогу формалізувати процедуру етапізації експансії транснаціонального банківського капіталу та виділити однорідні часові періоди в хронології діяльності транснаціональних банків в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Результати аналізу дали змогу уточнити комплекс заходів щодо державного регулювання діяльності транснаціональних банків в Україні в короткостроковій перспективі.

Ключові слова: кластерний аналіз, ієрархічні методи, метод Уорда, багатомірне групування, транснаціональний банківський капітал, банки з іноземним капіталом.

Момот А.М. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ КЛАСТЕРНОГО АНАЛИЗА ПРИ ВЫДЕЛЕНИИ ЭТАПОВ ЭКСПАНСИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является осуществление этапизации экспансии транснационального банковского капитала в Украине с помощью использования методов кластерного анализа.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в том числе применена иерархическая агломеративная процедура кластерного анализа с использованием для разделения на кластеры метода Уорда и с применением евклидова расстояния. Для уточнения результатов многомерного группирования применен итерационный метод k-средних.

Результаты исследования. Установлено, что сегодня банковская система Украины является открытой для проникновения транснационального банковского капитала. Выявлено, что все банки, не зависимо от происхождения их капитала функционируют в едином правовом поле, подпадают под надзор и регулирование на общих основаниях. Определено, что за последние годы банки с иностранным участием значительно увеличили свои инвестиции в банковскую систему Украины. Предоставляя оценку количественным и качественным компонентам проникновения иностранных инвесторов на украинский финансовый рынок, отмечены периоды стагнации, а также сужение присутствия иностранных банков. При этом установлено, что такие колебания легко коррелируются с кризисами, которые пережила банковская система Украины.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлена этапизация процессов экспансии транснационального банковского капитала в Украине и выделены три этапа (докризисный этап – до 2008 г., этап кризиса и посткризисного восстановления – 2009-2015 г., этап наращивания присутствия – с 2016 г. и до сих пор). Каждый из этапов охарактеризованы с точки зрения макроэкономической ситуации, нормативно-правовых изменений и состояния финансового рынка. В отличие от других, такой подход базируется на применении иерархического и итерационного методов кластерного анализа, что позволило формализовать процедуру этапизации экспансии транснационального банковского капитала и выделить однородные временные периоды в хронологии деятельности транснациональных банков в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты анализа позволили уточнить комплекс мер по государственному регулированию деятельности транснациональных банков в Украине в краткосрочной перспективе.

Ключевые слова: кластерный анализ, иерархические методы, метод Уорда, многомерное группирование, транснациональный банковский капитал, банки с иностранным капиталом.

Momot O.M. METHODOLOGICAL PRINCIPLES FOR APPLICATION OF METHODS OF CLUSTER ANALYSIS IN THE ALLOCATION OF STAGES FOR EXPANSION OF TRANSNATIONAL BANK CAPITAL IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the implementation of the phase-out of the expansion of transnational bank capital in Ukraine through the use of cluster analysis methods.

Methodology of research. General scientific and special methods were used in the process of research, in particular, a hierarchical agglomeration procedure of cluster analysis using division into Ward method clusters and Euclidean distance application was used. In order to clarify the results of multidimensional grouping, an iterative method of k-means was used.

Findings. It is established that today the banking system of Ukraine is open to penetration of transnational bank capital. It was discovered that all banks, regardless of the origin of their capital, operate in a single legal field, subject to supervision and regulation on a general basis. It has been determined that in recent years banks with foreign participation have considerably increased their investments in the banking system of Ukraine.

Estimating the quantitative and qualitative components of the penetration of foreign investors into the Ukrainian financial market, the periods of stagnation, as well as the narrowing of the presence of foreign banks, were noted. It was found that such fluctuations are easily correlated with the crises experienced by the banking system of Ukraine.

Originality. The stage of the process of expansion of transnational bank capital in Ukraine has been staged and three phases have been identified (pre-crisis stage – until 2008, crisis stage and post-crisis recovery – 2009-2015, and the stage of increasing the presence – from 2016 till now). Each stage is characterized in terms of the macroeconomic situation, regulatory and legal changes, and the state of the financial market.

Unlike others, this approach is based on hierarchical and iterative methods of cluster analysis, which allowed formalizing the process of phase-out of the expansion of transnational bank capital and allocating homogeneous time periods in the chronology of the activities of transnational banks in Ukraine.

Practical value. The results of the analysis made it possible to specify a set of measures on the state regulation of the activities of transnational banks in Ukraine in the short term perspective.

Key words: cluster analysis, hierarchical methods, Ward method, multidimensional grouping, transnational bank capital, banks with foreign capital.

Костецкий В.В., Бутов А.М. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЛОГІСТИКИ

Мета. Обґрунтування особливостей сучасної парадигми управління фінансами підприємств на засадах поєднання фундаментальних положень і моделей фінансового менеджменту та логістики, що сприятиме самоорганізації оптимізаційних та безпекових процесів в управлінні фінансовими потоками суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано набір загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, зокрема: абстрактно-логічний метод при формулюванні висновків результатів дослідження; метод аналогії і порівняння – при дослідженні практики фінансового менеджменту та логістики щодо управління фінансовими потоками; метод теоретичного узагальнення застосовувався при здійсненні критичного аналізу результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених стосовно питань, пов'язаних із управлінням фінансовими потоками в контексті логістичної концепції підприємства.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що для вирішення існуючих проблем щодо створення дієвого механізму управління фінансовими потоками, необхідно враховувати особливості реалізації та вдосконалення управління фінансовими потоками підприємств. Запропоновано розробити методичні підходи до управління фінансовими потоками, які мають базуватися на нелінійному динамічному моделюванні та недетермінованих моделях прогнозування. Визнано доцільним розробити нову цільову фінансову модель підприємства, націлену на синхронізацію та збалансованість фінансових та супутніх їм потоків, що в цілому забезпечить гармонізацію інтересів не тільки підприємства, але і всіх зацікавлених осіб. Виявлено, що фінансовий підхід до управління фінансовими потоками набуває нових специфічних рис, обумовлених використанням логістичного підходу, і трансформується у логістично-орієнтований.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано вплив логістизації на процеси управління фінансами підприємств і визначено методологічні та методичні аспекти успішної реалізації управління фінансовими потоками в логістичних системах підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати поглиблюють практичні засади інституціонального забезпечення розвитку фінансової логістики на підприємстві та сприяють активізації пошуку нових можливостей ефективного управління фінансовими потоками в межах сформованих логістичних ланцюгів, а також забезпечить більшу гнучкість та адаптивність підприємств до занадто мінливого зовнішнього середовища.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, фінансові потоки, логістика, фінансова логістика, управління фінансовими потоками.

Костецкий В.В., Бутов А.М. УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ С ПОЗИЦИИ ФИНАНСОВОЙ ЛОГИСТИКИ

Цель. Обоснование особенностей современной парадигмы управления финансами предприятий на основах сочетания фундаментальных положений и моделей финансового менеджмента и логистики, будет способствовать самоорганизации оптимизационных и безопасности процессов в управлении финансовыми потоками субъектов хозяйствования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы набор общенаучных и специальных методов экономических исследований, в частности: абстрактно-логический метод при формулировании выводов результатов исследования; метод аналогии и сравнения – при исследовании практики финансового менеджмента и логистики по управлению финансовыми потоками; метод теоретического обобщения применялся при осуществлении критического анализа результатов исследований отечественных и зарубежных ученых по вопросам, связанным с управлением финансовыми потоками в контексте логистической концепции предприятия.

Результаты исследования. Обосновано, что для решения существующих проблем по созданию действенного механизма управления финансовыми потоками, необходимо учитывать особенности реализации и совершенствования управления финансовыми потоками предприятий. Предложено разработать методические подходы к управлению финансовыми потоками, которые должны базироваться на нелинейном динамическом моделировании и недетерминированных моделях прогнозирования. Признано целесообразным разработать новую целевую финансовую модель предприятия, нацеленную на синхронизацию и сбалансированность финансовых и сопутствующих им потоков, в целом обеспечит гармонизацию интересов не только предприятия, но и всех заинтересованных лиц. Вывявлено, что финансовый подход к управлению финансовыми потоками приобретает новые специфические черты, обусловленные использованием логистического подхода, и трансформируется в логистически-ориентированный.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано влияние логистизации на процессы управления финансами предприятий и определены методологические и методические аспекты успешной реализации управления финансовыми потоками в логистических системах предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты углубляют практические основы институционального обеспечения развития финансовой логистики на предприятии и способствуют активизации поиска новых возможностей эффективного управления финансовыми потоками в пределах сложившихся логистических цепей, а также обеспечит большую гибкость и адаптивность предприятий к слишком меняющейся внешней среды.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, финансовые потоки, логистика, финансовая логистика, управление финансовыми потоками.

Kostetskyi V.V., Butov A.M. MANAGEMENT OF FINANCIAL FLOWS OF ENTERPRISES FROM THE STANDPOINT OF FINANCIAL LOGISTICS

Purpose. The aim of the article is to substantiate the peculiarities of the modern paradigm of financial management of enterprises on the basis of a combination of fundamental principles and models of financial management and logistics, which will promote self-organization of optimization and security processes in the management of financial flows of business entities.

Methodology of research. A set of general scientific and special methods of economic research are used in the process of research, in particular: the abstract and logical method – in formulating the conclusions of the research results; the method of analogy and comparison – when studying the practice of financial management and logistics management of financial flows; the method of theoretical generalization is used in carrying out a critical analysis of the

results of research by domestic and foreign scientists in relation to issues related to the management of financial flows in the context of the logistic concept of the enterprise.

Findings. It is substantiated that it is necessary to take into account the peculiarities of implementation and improvement of management of financial flows of enterprises in order to solve the existing problems with creating an effective mechanism for managing financial flows. It is proposed to develop methodological approaches to the management of financial flows, which should be based on nonlinear dynamic modeling and non-deterministic forecasting mode.

It was considered expedient to develop a new target financial model of the enterprise aimed at synchronization and balance of financial and related flows, which in general would ensure harmonization of interests not only of enterprises but also of all interested persons. It is revealed that the financial approach to management of financial flows acquires new specific features due to the use of logistic approach and transforms into logistics and oriented.

Originality. The influence of logistics on the processes of financial management of enterprises is substantiated and methodological and methodical aspects for successful implementation of management of financial flows in logistic systems of enterprises are determined.

Practical value. The obtained results deepen the practical principles of institutional support for the development of financial logistics at the enterprise and facilitate the search for new opportunities for efficient management of financial flows within the existing logistics chains, and will provide greater flexibility and adaptability of enterprises to an overly changing environment.

Key words: financial management, financial flows, logistics, financial logistics, management of financial flows.

Яковець Т.А., Ковальчук Ю.П. НОВІТНІ ВИДИ ГРОШЕЙ: РЕАЛІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ, ОБЛІКУ ТА ОСОБЛИВІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ

Мета. Дослідження проблем використання, обліку, оподаткування електронних грошей та криптовалюти для пошуку шляхів їх подолання й забезпечення ефективного функціонування вітчизняних суб'єктів економічної системи.

Методика дослідження. Процес дослідження проводився із застосуванням діалектичного підходу до вивчення нинішнього стану обліку і відображення у звітності новітніх форм грошей та криптовалюти та з використанням методів пізнання: дедукції та абстрактно-логічного пізнання – для визначення сутності електронних грошей; абстрагування і конкретизації – для удосконалення трактування сутності новітніх грошей; групування, порівняння, узагальнення – при вивченні вітчизняного та міжнародних законодавчих принципів щодо регламентації обігу криптовалюти; моделювання – для розробки пропозицій з удосконалення обліку електронних грошей та криптовалюти з використанням плану рахунків.

Результати дослідження. Визначені основні тенденції впровадження новітніх форм платіжних засобів та здійснення розрахунків електронними грошима й криптовалютою. Встановлено, що процес їх функціонування в рамках національної економічної системи сповільнюється внаслідок невідповідності законодавчого регулювання їх використання. Обґрунтовано шляхи удосконалення Податкового кодексу в частині оподаткування операцій з електронними грошима. Здійснено порівняння національних та міжнародних можливостей застосування криптовалюти в ході здійснення фінансово-господарської діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано методичні підходи ведення обліку криптовалюти національними суб'єктами господарювання в контексті її купівлі, майнінгу та розрахунків за операціями.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження сприятимуть удосконаленню законодавчого обґрунтування сутності та використання електронних грошей, відображення операцій з ними на рахунках бухгалтерського обліку. А також можуть слугувати основою при побудові системи обліку та оподаткуванню криптовалюти.

Ключові слова: електронні гроші, криптовалюта, майнінг, нематеріальний актив.

Яковець Т.А., Ковальчук Ю.П. НОВЕЙШИЕ ВИДЫ ДЕНЕГ: РЕАЛИИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ, УЧЕТА И ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Цель. Исследование проблем использования, учета, налогообложения электронных денег и криптовалюты для поиска путей их преодоления и обеспечения эффективного функционирования отечественных субъектов экономической системы.

Методика исследования. Процесс исследования проводился с применением диалектического подхода к изучению нынешнего состояния учета и отражения в отчетности новейших форм денег и криптовалюты, с использованием методов познания: дедукции и абстрактно-логического познания – для определения сущности электронных денег; абстрагирования и конкретизации – для совершенствования трактовки сущности новейших средств; группировки, сравнения, обобщения – при изучении отечественного и международных законодательных принципов по регламентации обращения криптовалюты; моделирования – для разработки предложений по совершенствованию учета электронных денег и криптовалюты с использованием плана счетов.

Результаты исследования. Определены основные тенденции внедрения новых форм платежных средств и осуществления расчетов электронными деньгами и криптовалютой. Установлено, что процесс их функционирования в рамках национальной экономической системы замедляется вследствие несоответствия законодательного регулирования их использования. Обоснованы пути совершенствования Налогового кодекса в части налогообложения операций с электронными деньгами. Проведено сравнение национальных и международных возможности применения криптовалюты в ходе осуществления финансово-хозяйственной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Сформированы методические подходы ведения учета криптовалюты национальными субъектами хозяйствования в контексте ее покупки, майнинга и расчетами по операциям.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования будут способствовать совершенствованию законодательного обоснования сущности и использования электронных денег, отражения операций с ними на счетах бухгалтерского учета. А также могут служить основой при построении системы учета и налогообложению криптовалюты.

Ключевые слова: электронные деньги, криптовалюта, майнинг, нематериальный актив.

Yakovets T.A., Kovalchuk Y.P. NEW KINDS OF MONEY: REALITIES OF THEIR USE, ACCOUNTING AND PECULIARITIES OF TAXATION.

Purpose. The purpose of this article is the investigation of problems of use, accounting, taxation of electronic money and cybercurrency to find ways to overcome them and ensure the effective functioning of domestic economic system.

Methodology of research. The research process was conducted using a dialectical approach to the study of the current state of accounting and reporting of new forms of money and cryptocurrency and using methods of cognition, deduction and abstract and logical cognition to determine the essence of electronic money; abstraction and concretization to improve the interpretation of the essence of new money; grouping, comparison, generalization in the study of domestic and international legislative principles on the regulation of the circulation of cryptocurrency; modeling to develop proposals for improving the accounting of electronic money and cryptocurrency using the plan of accounts.

Findings. The basic tendencies of introduction of the newest forms of means of payment and calculation of electronic money and cryptocurrency are determined. It was established that the process of their functioning within the framework of the national economic system is slowing down due to the lack of legislative regulation of their use. The ways of improvement of the Tax Code in the part of taxation of transactions with electronic money are grounded. The comparison of national and international possibilities of using cryptocurrency in the course of financial and economic activity is carried out.

Originality. The methodical approaches of cryptocurrency accounting are formulated by national business entities in the context of its purchase, mining and settlement of transactions.

Practical value. The results of the investigation will contribute to the improvement of the legal justification of the essence and use of electronic money, reflection of transactions with them on the accounts of accounting. It can also serve as a basis for building a system of accounting and taxation of cryptocurrency.

Key words: electronic money cryptocurrency, mining, intangible asset.

Волощук В.Р., Кацан А.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ АКТИВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мета. Визначення тенденцій, проблем та напрямків активізації банківського кредитування як одного з основних факторів забезпечення розробки кредитної стратегії банку та сталого розвитку реального сектору економіки.

Методика дослідження. Для виконання завдань дослідження та досягнення поставленої мети використано *діалектичний метод* наукового пізнання, системний і логічний підходи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи: *економіко-статистичний* – для узагальнити тенденції банківського кредитування в Україні; *табличний* – для наочного відображення результатів дослідження обсягів кредитування у розрізі видів валют і строків погашення; *абстрактно-логічний* – при формуванні висновків і пропозицій.

Результати дослідження. Визначено і узагальнено тенденції банківського кредитування в Україні. Систематизовано основні способи підвищення доступності кредитування. Виокремлено можливі напрями активізації банківського кредитування та реалізації кредитної стратегії банку. Встановлено, що ефективний розвиток економіки можливий лише за умови активного розвитку реального сектору економіки, який має бути пріоритетним об'єктом банківського кредитування. Обґрунтовано, що кредити, які надані підприємствам реального сектору, сприятимуть розвитку виробництва, особливо за умови їх спрямування на модернізацію, технічне переозброєння та інновації.

Визначено, що активізація кредитування за прийнятними для суб'єктів господарювання відсотковими ставками та довгими термінами позик потребує комплексного врегулювання, зокрема заходи щодо цього мають стосуватися як необхідності підтримки реального сектору економіки з боку держави, так і стимулювання банків до надання кредитів. Передбачено, що нарощування кредитної активності банків і диверсифікація видів кредитної діяльності повинні носити прогнозований характер, забезпечений розробкою чітко сформульованої кредитної стратегії узгодженої з корпоративною.

Наукова новизна результатів дослідження. Набули подальшого розвитку аналітичні інструменти виділення тенденцій банківського кредитування та здатності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами для подальшого зростання вітчизняної економіки, а також механізми підвищення доступності банківського кредитування; подальшого вивчення питання формалізації впливу банківського кредитування на розвиток економіки та банківської системи; визначення напрямів активізації банківського кредитування для реалізації стратегії держави у банківському секторі, яка базується на цілях економічного зростання.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані банками, підприємствами та бізнесом і населенням для відновлення процесів кредитування за прийнятними відсотковими ставками. Для забезпечення ефективного кредитування необхідне комплексне

врегулювання, зокрема потрібна підтримка реального сектора економіки з боку держави, та стимулювання банків до надання кредитів; розширення асортименту кредитних продуктів, запровадження нових технологій обслуговування клієнтів, освоєння нових ринків збуту банківських послуг, державної підтримки та розробки кредитної стратегії банку.

Ключові слова: держава, кредитування, клієнти, послуги, продукти, стратегія, забезпечення, банки, ставки, потреби, економіка.

Волощук В.Р., Кацан А.М. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Цель. Определение тенденций, проблем и направлений активизации банковского кредитования как одного из основных факторов обеспечения разработки кредитной стратегии банка и устойчивого развития реального сектора экономики.

Методика исследования. Для выполнения задач исследования и достижения поставленной цели использованы диалектический метод научного познания, системный и логический подходы. В процессе исследования применены общенаучные методы: экономико-статистический – для обобщения тенденции банковского кредитования в Украине; табличный – для наглядного отображения результатов исследования объемов кредитования в разрезе видов валют и сроков погашения; абстрактно-логический – при формировании выводов и предложений.

Результаты исследования. Определены и обобщены тенденции банковского кредитования в Украине. Систематизировано основные способы повышения доступности кредитования. Выделено возможные направления активизации банковского кредитования и реализации кредитной стратегии банка. Установлено, что эффективное развитие экономики возможно лишь при условии активного развития реального сектора экономики, который должен быть приоритетным объектом банковского кредитования. Обосновано, что кредиты, предоставленные предприятиям реального сектора, будут способствовать развитию производства, особенно при условии их использования на модернизацию, техническое перевооружение и инновации.

Определено, что активизация кредитования по приемлемым для субъектов хозяйствования процентными ставками и длинными сроками займов требует комплексного урегулирования. Мероприятия в этом должны касаться как необходимость поддержки реального сектора экономики со стороны государства, так и стимулирования банков к предоставлению кредитов. Предусмотрено, что наращивание кредитной активности банков и диверсификация видов кредитной деятельности должны носить прогнозируемый характер, обеспеченный разработкой четко сформулированной кредитной стратегией, согласованной с корпоративной.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие аналитические инструменты выделения тенденций банковского кредитования и способности банковской системы обеспечивать потребности субъектов хозяйствования необходимыми денежными ресурсами для дальнейшего роста отечественной экономики, а также механизмы повышения доступности банковского кредитования; дальнейшее изучение вопроса формализации влияния банковского кредитования на развитие экономики и банковской системы; определение направлений активизации банковского кредитования для реализации стратегии государства в банковском секторе, основанная на целях экономического роста.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы банками, предприятиями и бизнесом и населением для восстановления процессов кредитования по приемлемым процентным ставкам. Для обеспечения эффективного кредитования необходимо комплексное урегулирование, в частности нужна поддержка реального сектора экономики со стороны государства, и стимулирования банков к предоставлению кредитов; расширение ассортимента кредитных продуктов, внедрение новых технологий обслуживания клиентов, освоение новых рынков сбыта банковских услуг, государственной поддержки и разработки кредитной стратегии банка.

Ключевые слова: государство, кредитования, клиенты, услуги, продукты, стратегия, обеспечения, банки, ставки, потребности, экономика.

Voloshchuk V.R., Katsan A.M. CURRENT STATE AND DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF BANK LENDING IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the identification of trends, problems and directions of activation of bank lending as one of the main factors in ensuring the development of a bank's credit strategy and sustainable development of the real economy.

Methodology of research. The dialectical method of scientific knowledge, systemic and logical approaches is used to accomplish research tasks and achieve the set goal. The following general scientific methods have been applied in the process of research: *economic and statistical* – to generalize the trends of bank lending in Ukraine; *tabular* – for a clear display of the results of the study of volumes of lending, broken down by type of currency and maturity; *abstract and logical* – in the formation of conclusions and proposals.

Findings. The tendencies of bank lending in Ukraine are determined and summarized. The main ways of improving the availability of lending are systematized. Possible directions of activation of bank lending and realization of the bank's credit strategy are outlined. It has been established that effective economic development is possible only with the active development of the real sector of the economy, which should be the priority object of bank lending.

It is substantiated that loans granted to enterprises of the real sector will contribute to the development of production, especially if they are aimed at modernization, technical re-equipment and innovations. It has been determined that the activation of lending for acceptable interest rates and long terms of loans for business entities requires a comprehensive settlement, in particular, measures to this should be related to the need to support the real sector of the economy by the state and to encourage banks to provide loans.

It is envisaged that the growth of banks' lending activity and the diversification of types of lending activities should be predictable, provided with the development of a clearly formulated credit strategy consistent with the corporate.

Originality. Further development of analytical tools for identifying trends in bank lending and the ability of the banking system to meet the needs of business entities with the necessary cash resources for further growth of the domestic economy, as well as mechanisms for increasing the affordability of bank lending, have been further developed; further study of the formalization of the impact of bank lending on the development of the economy and the banking system; definition of the directions of activation of bank lending for the implementation of the state strategy in the banking sector, which is based on the goals of economic growth.

Practical value. The obtained results of the research can be used by banks, enterprises and business and the population to restore lending processes at acceptable interest rates. A comprehensive settlement is needed in order to ensure effective lending, in particular, support is needed for the real sector of the economy from the state, and stimulate banks to provide loans; expansion of the range of credit products, introduction of new customer service technologies, development of new markets for banking services, state support and development of a bank's credit strategy.

Key words: state, lending, clients, services, products, strategy, provision, banks, rates, needs, economy.

Онищук В. О. ПРАГМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Мета. Аналіз теоретико-правових аспектів та розробка практичних рекомендацій щодо здійснення оподаткування грошових переказів й удосконалення системи соціального захисту та пенсійного забезпечення українських трудових мігрантів.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань оподаткування, соціального та пенсійного забезпечення трудових мігрантів, міжнародної співпраці. У процесі роботи використано загальнонаукові методи: аналізу та синтезу, порівняння – при дослідженні діючої практики оподаткування грошових переказів трудових мігрантів та виявленні проблем пенсійного і соціального забезпечення трудових мігрантів; логічний метод – для теоретичних узагальнень і формування висновків дослідження.

Результати дослідження. Встановлено, що у вітчизняній практиці оподаткування грошових переказів трудових мігрантів немає чіткого механізму її здійснення. Виявлено недостатню захищеність українських трудових мігрантів на закордонних ринках праці та вузькі «місця» міжнародного співробітництва в аспекті працевлаштування громадян України. Виявлено і досліджено проблемні аспекти у сфері пенсійного забезпечення трудових мігрантів, а також запропоновано заходи щодо вирішення означених питань та забезпечення належного соціального захисту трудових мігрантів.

Наукова новизна результатів дослідження. Виявлено суперечливий характер вітчизняного законодавства у сфері оподаткування грошових переказів трудових мігрантів. Обґрунтовано та доведено необхідність державної підтримки трудових мігрантів. Запропоновано заходи та інструменти удосконалення системи соціального захисту та пенсійного забезпечення трудових мігрантів в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть оптимізації податкового законодавства в аспекті оподаткування грошових переказів трудових мігрантів, підвищенню ефективності здійснення міжнародного співробітництва в питаннях соціального та пенсійного захисту трудових мігрантів.

Ключові слова: трудові мігранти, грошові перекази трудових мігрантів, оподаткування грошових переказів фізичних осіб з-за кордону, пенсійне забезпечення трудових мігрантів, соціальне забезпечення трудових мігрантів.

Онищук В.А. ПРАГМАТИКА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ И ПРОБЛЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В УКРАИНУ

Цель. Анализ теоретико-правовых аспектов и разработка практических рекомендаций по осуществлению налогообложения денежных переводов и совершенствования системы социальной защиты и пенсионного обеспечения украинских трудовых мигрантов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам налогообложения, социального и пенсионного обеспечения трудовых мигрантов, международного сотрудничества. В процессе работы использованы общенаучные методы: анализа и синтеза, сравнения - при исследовании действующей практики налогообложения денежных переводов трудовых мигрантов и выявлении проблем пенсионного и социального обеспечения трудовых мигрантов; логический метод - для теоретических обобщений и формирования выводов исследования.

Результаты исследования. Установлено, что в отечественной практике налогообложения денежных переводов трудовых мигрантов нет четкого механизма ее осуществления. Виявлено недостаточную защищенность украинских трудовых мигрантов на зарубежных рынках труда и узкие «места» международного сотрудничества в аспекте трудоустройства граждан Украины. Обнаружено и исследовано проблемные аспекты в сфере пенсионного обеспечения трудовых мигрантов, а также предложены меры по решению указанных вопросов и обеспечения надлежащей социальной защиты трудовых мигрантов.

Научная новизна результатов исследования. Виявлено противоречивый характер отечественного законодательства в сфере налогообложения денежных переводов трудовых мигрантов. Обоснована и доказана необходимость государственной поддержки трудовых мигрантов. Предложены меры и инструменты совершенствования системы социальной защиты и пенсионного обеспечения трудовых мигрантов в Украину.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать оптимизации налогового законодательства в аспекте налогообложения денежных переводов

трудоу мигрантов, повышению эффективности осуществления международного сотрудничества в вопросах социальной и пенсионной защиты трудовых мигрантов.

Ключевые слова: трудовые мигранты, денежные переводы трудовых мигрантов, налогообложения денежных переводов физических лиц из-за рубежа, пенсионное обеспечение трудовых мигрантов, социальное обеспечение трудовых мигрантов.

Onyschuk V.O. THE PRAGMATISM OF TAX REMITTANCE AND THE PROBLEM OF PENSION PROVISION FOR LABOR MIGRANTS IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is the analysis of theoretical and legal aspects and the development of practical recommendations for the taxation of remittances and the improvement of the system of social protection and pensions of Ukrainian labor migrants.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the scientific works of domestic and foreign scientists, normative and legislative acts of Ukraine on taxation, social and pension provision of labor migrants, international cooperation. General scientific methods are used in the process of work: analysis and synthesis, comparison – in the study of current practice of taxation of remittances of labor migrants and the identification of problems of pension and social security of labor migrants; the logical method – for theoretical generalizations and the formation of the findings of the study.

Findings. It has been established that in domestic practice, the tax remittance of labor migrants has no clear mechanism for its implementation. The insufficient protection of Ukrainian labor migrants in foreign labor markets and narrow “places” of international cooperation in the aspect of employment of Ukrainian citizens are revealed. Problematic aspects in the field of pension provision for labor migrants have been identified and investigated, as well as measures have been proposed to address these issues and ensure proper social protection of labor migrants.

Originality. The contradictory nature of domestic legislation in the field of taxation of money transfers of labor migrants is revealed. The necessity of state support of labor migrants has been substantiated and proved. Measures and instruments for improving the system of social protection and pension provision for labor migrants in Ukraine are proposed.

Practical value. The obtained results of the research will promote optimization of tax legislation in the aspect of taxation of remittances of labor migrants, increasing efficiency of implementation of international cooperation in matters of social and pension protection of labor migrants.

Key words: labor migrants, money transfers of labor migrants, taxation of money transfers from individuals from abroad, pension provision for labor migrants, social security of labor migrants.

Сьомченко В.В., Кондратенко А.І. ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА СПЕЦИФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС У 2008-2017 РОКАХ

Мета. Вивчення та аналіз основних тенденцій та специфічних особливостей інфляційних процесів в Україні та країнах ЄС у 2008-2017 рр., розробка практичних рекомендацій щодо механізму їх регулювання.

Методика дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі методи та прийоми: монографічний – для комплексного вивчення основних тенденцій та специфічних особливостей інфляційних процесів в Україні і країнах ЄС; аналіз рядів динаміки та графічний метод – для наглядного зображення зміни індексу інфляції в Україні.

Результати дослідження. Розглянуто та проаналізовано показники інфляції в Україні та країнах ЄС у 2008-2017 роках. Виявлено, що сьогодні інфляція властива усім країнам світу. Визначено основні причини та фактори впливу на інфляційні процеси в сучасній ринковій економіці. Встановлено, що інфляція є одним з головних дестабілізуючих чинників, особливо в країнах з перехідною економікою. Досліджено з використанням індексу споживчих цін, який найчастіше використовують в ролі індикатора інфляційних процесів, динаміку зміни рівня інфляції в Україні, Єврозоні, Чехії, Польщі, Швеції та Великій Британії за останнє десятиліття. Визначено види інфляції в досліджуваних країнах в 2008-2017 роках. Встановлено особливості інфляційних процесів в Україні та країнах ЄС. Визначено наслідки інфляційних процесів в Україні. Виявлено спільні та відмінні риси інфляційних процесів в Україні та країнах ЄС. Визначено, що спільним й одним з найголовніших чинників інфляції в досліджених країнах є їхня енергозалежність.

Обґрунтовано, що оскільки в сучасному світі інфляція є хронічним та всеохоплюючим явищем, яке не може бути повністю усуненим у ринкових умовах, важливим завданням є проведення державою ефективних заходів щодо її регулювання у вигляді антиінфляційної політики. Досліджено особливості антиінфляційної політики в країнах ЄС, які мають слугувати взірцем для держав з перехідною економікою, в тому числі, й Україні.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що основними методами і інструментами грошово-кредитної політики Європейського центрального банку протягом дослідженого періоду було регулювання відсоткової ставки та програми викупу активів. Визначено рекомендовані антиінфляційні заходи задля більш ефективного регулювання інфляційних процесів в Україні. Встановлено, що основним засобом боротьби з інфляцією є подолання її головних причин, серед яких важливе значення відведено запровадженню ефективної грошово-кредитної політики, а саме регулюванню відсоткової ставки та грошової маси в країні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблем інфляції в нашій країні, а саме використання дійового контролю за інфляційним процесом і визначення ефективних заходів для її зниження.

Ключові слова: інфляція, причини інфляції, тенденції, інфляційні процеси, антиінфляційні заходи.

Сёмченко В.В., Кондратенко А.И. ИЗУЧЕНИЕ И АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ И СПЕЦИФИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ИНФЛЯЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕС В 2008-2017 ГОДАХ

Цель. Изучение и анализ основных тенденций и специфических особенностей инфляционных процессов в Украине и странах ЕС в 2008-2017 гг., Разработка практических рекомендаций по механизму их регулирования.

Методика исследования. Для реализации поставленных задач использовались такие методы и приемы: монографический – для комплексного изучения основных тенденций и специфических особенностей инфляционных процессов в Украине и странах ЕС; анализ рядов динамики и графический метод - для наглядного изображения изменения индекса инфляции в Украине.

Результаты исследования. Рассмотрены и проанализированы показатели инфляции в Украине и странах ЕС в 2008-2017 годах. Выявлено, что сегодня инфляция присуща всем странам мира. Определены основные причины и факторы влияния на инфляционные процессы в современной рыночной экономике. Установлено, что инфляция является одним из главных дестабилизирующих факторов, особенно в странах с переходной экономикой. Исследовано с использованием индекса потребительских цен, который чаще всего используют в качестве индикатора инфляционных процессов, динамику изменения уровня инфляции в Украине, Еврозоне, Чехии, Польши, Швеции и Великобритании за последнее десятилетие. Определены виды инфляции в исследуемых странах в 2008-2017 годах. Установлены особенности инфляционных процессов в Украине и странах ЕС. Определены последствия инфляционных процессов в Украине. Выявлены общие и отличительные черты инфляционных процессов в Украине и странах ЕС. Определено, что общим и одним из главных факторов инфляции в исследованных странах является их энергозависимость.

Обосновано, что поскольку в современном мире инфляция является хроническим и всеобъемлющим явлением, которое не может быть полностью отстраненным в рыночных условиях, важной задачей является проведение государством эффективных мер по ее регулированию в виде антиинфляционной политики. Исследованы особенности антиинфляционной политики в странах ЕС, должны служить образцом для государств с переходной экономикой, в том числе и Украины.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что основными методами и инструментами денежно-кредитной политики Европейского центрального банка в течение исследованного периода было регулирование процентной ставки и программы выкупа активов. Определены рекомендованные антиинфляционные меры для более эффективного регулирования инфляционных процессов в Украине. Установлено, что основным средством борьбы с инфляцией является преодоление ее главных причин, среди которых важное значение отведено внедрению эффективной денежно-кредитной политики, а именно регулированию процентной ставки и денежной массы в стране.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблем инфляции в нашей стране, а именно использование действенного контроля за инфляционным процессом и определения эффективных мер по ее снижению.

Ключевые слова: инфляция, причины инфляции, тенденции, инфляционные процессы, антиинфляционные меры.

Somchenko V.V., Kondratenko A.I. STUDY AND ANALYSIS OF THE MAIN TENDENCIES AND SPECIFIC FEATURES OF INFLATION PROCESSES IN UKRAINE AND EU COUNTRIES IN 2008-2017

Purpose. The aim of the article is the study and analysis of the main tendencies and specific features of inflation processes in Ukraine and EU countries in 2008-2017, development of practical recommendations on the mechanism of their regulation.

Methodology of research. The following methods and techniques are used for the realization of the tasks: monographic – for a comprehensive study of the main tendencies and specific features of the inflation processes in Ukraine and the EU; dynamic series analysis and graphic method are used to illustrate the change in the inflation rate in Ukraine.

Findings. The indicators of inflation in Ukraine and EU countries in 2008-2017 are considered and analyzed. It is found that today inflation is peculiar to all countries of the world. The main causes and factors of influence on inflation processes in the modern market economy are determined. It has been established that inflation is one of the main destabilizing factors, especially in transition economies. It is investigated using the consumer price index, which is most often used as an indicator of inflation processes, the dynamics of inflation in Ukraine, the Eurozone, the Czech Republic, Poland, Sweden and the United Kingdom over the last decade.

The types of inflation in the studied countries in 2008-2017 are determined. The peculiarities of inflation processes in Ukraine and EU countries are established. The consequences of inflationary processes in Ukraine are determined. The common and distinctive features of inflation processes in Ukraine and EU countries are revealed. It is determined that their energy dependence is one of the main factors of inflation in the studied countries.

It is substantiated that since in the modern world inflation is a chronic and comprehensive phenomenon that can not be completely eliminated in market conditions, it is an important task of the state to take effective measures for its regulation in the form of anti-inflationary policy. The peculiarities of anti-inflationary policy in the EU countries that should serve are investigated.

Scientific novelty. It is proved that the main methods and instruments of the monetary policy of the European Central Bank during the investigated period are interest rate and asset redemption programs. The recommended anti-inflation measures are set for more effective regulation of inflation processes in Ukraine. It has been established that the main means of combating inflation is to overcome its main causes, among which important importance is devoted to the introduction of effective monetary policy, namely the regulation of interest rates and money supply in the country.

Practical significance. The obtained results of the study are aimed at solving the problems of inflation in our country, namely the use of effective control over the inflation process and the identification of effective measures to reduce it.

Key words: inflation, causes of inflation, trends, inflationary processes, anti-inflationary measures.

Чижишин О.І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

Мета. Визначення напрямків активізації інноваційної діяльності підприємств України та здійснення успішних ринкових реформ з врахуванням досвіду розвинутих країн з пільгового оподаткування інноваційної діяльності.

Методика дослідження. У статті використано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні економічних зв'язків в системі управління інноваційними процесами підприємств; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку інновацій підприємств; діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень і формуванні висновків.

Результати дослідження. Встановлено, що для розвитку підприємництва необхідна належна фінансова база, яку в ринкових умовах доцільно формувати не лише за рахунок методів прямого фінансування, а й на основі використання таких опосередкованих важелів, як податки. Визначено, що в Україні податкове стимулювання підприємництва впродовж усіх років незалежності було недостатньо ефективним, а отже, не принесило очікуваних результатів.

Наукова новизна результатів дослідження. Залучення передового зарубіжного досвіду для активізації податкового стимулювання розвитку підприємництва нині є особливо важливою проблемою, яка потребує системного вивчення та вирішення, впровадити стимулюючу модель податку на прибуток із відповідним механізмом його адміністрування. За прикладом європейських країн увести диференційну ставку для прибутку, що реінвестується в операційну та інвестиційну діяльність суб'єкта.

Практична значущість результатів дослідження. За прикладом європейських країн введення диференційованої ставки прибутку забезпечить розширення джерел фінансування не лише самого дослідження і впровадження інновацій, а й на підготовку фахівців, що в свою чергу призведе до якісної нової організації взаємозв'язків між інноваційними структурами, підприємствами та державними органами управління.

Ключові слова: інноваційна діяльність, оподаткування, ринок, прибуток, підприємництво.

Чижишин О.И. ВОПРОСЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ: НАЛОГОВЫЙ АСПЕКТ

Цель. Определение направлений активизации инновационной деятельности предприятий Украины и осуществление успешных рыночных реформ с учетом опыта развитых стран по льготному налогообложению инновационной деятельности.

Методика исследования. В статье использованы современные общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: системный подход – при изучении экономических связей в системе управления инновационными процессами предприятий; статистический анализ – при определении динамики, структуры и результативности развития инноваций предприятий; диалектический и абстрактно-логический – при проведении теоретических обобщений и формировании выводов.

Результаты исследования. Установлено, что для развития предпринимательства необходима надлежащая финансовая база, которую в рыночных условиях целесообразно формировать не только за счет методов прямого финансирования, но и на основе использования таких опосредствованных рычагов, как налоги. Определено, что в Украине налоговое стимулирование предпринимательства на протяжении всех лет независимости было недостаточно эффективным, а следовательно, не принесило ожидаемых результатов.

Научная новизна результатов исследования. Привлечение передового зарубежного опыта для активизации налогового стимулирования развития предпринимательства в настоящее время является особенно важной проблемой, которая требует системного изучения и решения, которая требует внедрить стимулирующую модель налога на прибыль с соответствующим механизмом его администрирования. По примеру европейских стран ввести дифференциальную ставку для прибыли, реинвестируется в операционную и инвестиционную деятельность субъекта.

Практическая значимость результатов исследования. На примере европейских стран введение дифференциальной ставки прибыли обеспечит расширение источников финансирования не только для самого исследования и внедрения инноваций, но и для подготовки специалистов, что в свою очередь приведет к качественно новой организации взаимосвязей между инновационными структурами, предприятиями та государственными органами управления.

Ключевые слова: инновационная деятельность, налогообложение, рынок, прибыль, предпринимательство.

Chzhyshtyn O.I. PROBLEMATIC ISSUES OF INNOVATION ACTIVITY IN UKRAINE: THE TAX ASPECT

Purpose. The aim of the article is the determination of directions for activation of innovation activity of Ukrainian enterprises and implementation of successful market reforms taking into account the experience of developed countries on preferential taxation of innovation activity.

Methodology of research. The modern general scientific and special methods of economic research are used in the article, in particular: system approach – when studying economic ties in the system of management of innovative processes of enterprises; statistical analysis – in determining the dynamics, structure and impact of the development of enterprise innovation; dialectical, abstract and logical – when conducting theoretical generalizations and forming conclusions.

Findings. It has been established that for the development of entrepreneurship it is necessary to have an appropriate financial base, which, in market conditions, is expedient to form not only through direct financing methods,

but also through the use of indirect levers such as taxes. It has been determined that tax incentives for entrepreneurship in Ukraine during all years of independence were not sufficiently effective and, consequently, did not bring the expected results.

Originality. Attracting advanced foreign experience to stimulate tax incentives for entrepreneurship development is now a particularly important problem requiring systematic study and resolution, introducing a stimulating model of income tax with an appropriate mechanism for its administration. As an example of European countries, introduce a differential rate for profit, which reinvested in the operating and investment activities of the entity.

Practical significance. The introduction of a differentiated rate of return will ensure the expansion of sources of funding not only the study and implementation of innovations according to the example of European countries, but also the training of specialists, which in turn will lead to a qualitatively new organization of the relationship between innovation structures, enterprises and government authorities.

Key words: innovation activity, taxation, market, profit, entrepreneurship.

Бінчаровська Т.А. ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Мета. Формування методики комплексного документального забезпечення руху земельних ресурсів на сільськогосподарських підприємствах. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

- розробити і обґрунтувати цілісний методичний апарат, який спроможний відобразити документальне забезпечення руху земельних ресурсів на підприємствах;
- запропонувати власні первинні документи;
- розробити схему документального оформлення, що дозволить більш повно і ґрунтовно вивчити об'єкт дослідження.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема: методи аналогії, узагальнення та порівняння – для теоретичного узагальнення сутності та документального відображення земельних ресурсів; абстрактно-логічного підходу та групування – для визначення методики бухгалтерського обліку земельних ресурсів та їх документального відображення.

Результати дослідження. Визначено і висвітлено проблеми документального оформлення операцій із земельними ділянками сільськогосподарського призначення. Проведено аналіз наукових поглядів вітчизняних науковців на питання документального відображення земельних ресурсів. Проаналізовано нормативно-правову базу, яка регулює облік земельних ресурсів на сільськогосподарських підприємствах. Запропоновано первинні та зведені документи, які забезпечать користувачів інформації достовірними та повними даними.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано документальне забезпечення операцій із земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, з врахуванням усіх їх специфічних особливостей.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють отриманню наукової інформації про земельні ресурси сільськогосподарського призначення та забезпечать підвищення її аналітичності.

Ключові слова. Земельні ресурси, документування, бухгалтерський облік земель, землі сільськогосподарського призначення.

Бинчаровская Т.А. ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ОПЕРАЦИЙ ПО ЗЕМЕЛЬНЫМ РЕСУРСАМ В УСЛОВИЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Цель. Формирование методики комплексного документального обеспечения движения земельных ресурсов на сельскохозяйственных предприятиях. Для достижения поставленной цели сформулированы следующие задачи:

- разработать и обосновать целостный методический аппарат, который способен отобразить документальное обеспечение движения земельных ресурсов на предприятиях;
- предложить собственные первичные документы;
- разработать схему документального оформления, что позволит более полно и основательно изучить объект исследования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования, в частности: методы аналогии, обобщения и сравнения – для теоретического обобщения сущности и документального отражения земельных ресурсов; абстрактно-логического подхода и группировки – для определения методики бухгалтерского учета земельных ресурсов и их документального отражения.

Результаты исследования. Определены и освещены проблемы документального оформления операций с земельными участками сельскохозяйственного назначения. Проведен анализ научных взглядов отечественных ученых на вопрос документального отражения земельных ресурсов. Проанализирована нормативно-правовая база, регулирующая учет земельных ресурсов на сельскохозяйственных предприятиях. Предложено первичные и сводные документы, которые обеспечат пользователей информации достоверными и полными данными.

Научная новизна результатов исследования. Предложено документальное обеспечение операций с земельными ресурсами сельскохозяйственного назначения, с учетом всех их специфических особенностей.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют получению научной информации о ресурсах сельскохозяйственного назначения, что обеспечит повышение ее аналитичности.

Ключевые слова: земельные ресурсы, документирование, бухгалтерский учет земель, земли сельскохозяйственного назначения.

Bincharovska T.A. DOCUMENTARY REGISTRATION OF OPERATIONS WITH LAND RESOURCES IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE MARKET OF AGRICULTURAL LANDS

Purpose. The aim of the article is the formation of a methodology for integrated documentary provision of movement of land resources at agricultural enterprises. The following tasks are formulated to achieve the set goal: to develop and substantiate a holistic methodical apparatus capable of documenting the documentary provision of land resources at the enterprises; to offer their own original documents; to develop a scheme of documentary design that will allow more thoroughly and thoroughly study the object of research.

Methodology of research. General scientific and special methods of research are used in the course of the research, in particular: methods of analogy, generalization and comparison – for the theoretical generalization of the essence and documentary reflection of the land resources; abstract and logical approach and grouping – to determine the methodology of land registry accounting and documentary reflection.

Findings. The problems of documentary registration of operations with agricultural land plots have been identified and covered. The analysis of scientific opinions of domestic scientists on the documentary reflection of land resources is carried out. The normative and legal base, which regulates accounting of land resources at agricultural enterprises, is analyzed. Initial and consolidated documents are proposed that will provide users with reliable and complete data.

Originality. Documentary provision of operations with agricultural land resources is offered, taking into account all their specific features.

Practical value. The obtained results of the research contribute to obtaining scientific information on agricultural land resources and increase its analytical capacity.

Key words: land resources, documentation, accounting of land, agricultural land

Бухтіарова А.Г., Купка Ю.М. АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ БОРТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Мета. Проведення порівняльного аналізу міжнародного досвіду використання методів боротьби з корупцією у різних країнах світу та дослідження можливостей їх реалізації в Україні.

Методика дослідження. Методологічну основу наукової роботи становлять загальнонаукові та специфічні методи дослідження, зокрема: методи аналізу та синтезу, які використані у процесі аналізу міжнародного досвіду боротьби з корупцією; соціально-детерміністський метод використаний у процесі виявлення та розгляду основних причин виникнення і поширення такого явища, як корупція; метод історичного аналізу та порівняльно-правовий метод – при дослідженні методів боротьби з корупцією у різних країнах світу.

Результати дослідження. Досліджено та проаналізовано методи боротьби з корупцією у різних країнах світу. Обґрунтовано необхідність запозичити національні стратегії боротьби з корупцією розвинених країн та впровадити їх у сьогодення нашої держави. Запропоновано до впровадження такі методи боротьби з корупцією: застосування поліграфу для обов'язкової перевірки усіх держчиновників; внесення у навчальну програму навчальних закладів усіх рівнів інформації щодо корупційних правопорушень, відповідальності та шляхів її подолання; закріплення на законодавчому рівні жорсткого контролю та відповідальності за корупційні злочини; запровадження онлайн-системи контролю і програми попередження корупційних діянь; застосування конфіскації майна при доведенні корупційного злочину; створення реєстру фізичних та юридичних осіб щодо яких виникає підозра у вчиненні корупційних правопорушень.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено порівняльний аналіз методів боротьби з корупцією у різних країнах світу та обґрунтовано пропозиції щодо імплементації сучасних методів боротьби з корупцією в Україні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях та при розробці рекомендацій щодо подолання корупції в Україні у процесі удосконалення вітчизняного законодавства, спрямованого на боротьбу з даним видом злочинів.

Ключові слова: корупція, досвід боротьби з корупцією, країни світу, відповідальність, контроль, публічні фінанси.

Бухтиарова А.Г., Купка Ю.М. АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ

Цель. Проведение сравнительного анализа международного опыта использования методов борьбы с коррупцией в разных странах мира и исследование возможностей их реализации в Украине.

Методика исследования. Методологическую основу научной работы составляют общенаучные и специфические методы исследования, в частности: методы анализа и синтеза, которые использованы в процессе анализа международного опыта борьбы с коррупцией; социально-детерминистский метод – в процессе выявления и рассмотрения основных причин возникновения и распространения такого явления, как коррупция; метод исторического анализа и сравнительно-правовой метод – при исследовании методов борьбы с коррупцией в разных странах мира.

Результаты исследования. Исследованы и проанализированы методы борьбы с коррупцией в разных странах мира. Обоснована необходимость заимствовать национальные стратегии борьбы с коррупцией развитых стран и внедрить их в настоящее наше государство. Предложены к внедрению такие методы борьбы с коррупцией: применение полиграфа для обязательной проверки всех госчиновников; внесения в учебную программу учебных заведений всех уровней информации о коррупционных правонарушениях, ответственности и путей ее преодоления; закрепление на законодательном уровне жесткого контроля и ответственности за коррупционные преступления; введение онлайн-системы контроля и программы предупреждения коррупционных деяний; применение конфискации имущества при доказательстве коррупционного преступления; создание реестра физических и юридических лиц, в отношении которых возникает подозрение в совершении коррупционных правонарушений.

Научная новизна результатов исследования. Проведен сравнительный анализ методов борьбы с коррупцией в разных странах мира и обоснованы предложения по имплементации современных методов борьбы с коррупцией в Украине.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы в дальнейших научных исследованиях и при разработке рекомендаций по преодолению коррупции в Украине в процессе усовершенствования отечественного законодательства, направленного на борьбу с данным видом преступлений.

Ключевые слова: коррупция, опыт борьбы с коррупцией, страны мира, ответственность, контроль, публичные финансы.

Bukhtiarova A.H., Kupka Yu.M. ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN COMBATING CORRUPTION

Purpose. The aim of the article is conducting a comparative analysis of international experience of using anti-corruption methods in different countries of the world and studying the possibilities of their implementation in Ukraine.

Methodology of research. Methodological basis of scientific work are general scientific and specific methods of research, in particular: methods of analysis and synthesis used in the process of analysis of international experience in combating corruption; the social deterministic method is used in the process of identifying and addressing the main causes of the emergence and spread of a phenomenon such as corruption; the method of historical analysis and the comparative legal method – in the study of methods of combating corruption in different countries of the world.

Findings. The methods of combating corruption in different countries of the world have been explored and analyzed. The necessity to borrow national strategies to combat corruption in developed countries and to introduce them into the present of our state is substantiated. The following anti-corruption methods are proposed for implementation: the use of a polygraph for mandatory verification of all state officials; introduction into the curriculum of educational institutions of all levels of information on corruption offenses, responsibilities and ways of overcoming it; securing, at the legislative level, strict control and responsibility for corruption crimes; introduction of an online monitoring system and anti-corruption programs; the use of confiscation of property in the course of a corrupt crime; creation of a register of individuals and legal entities for which there is a suspicion of committing corruption offenses.

Originality. A comparative analysis of the methods of combating corruption in different countries of the world is carried out and suggestions on implementation of modern methods of combating corruption in Ukraine are substantiated.

Practical value. The obtained results of the research can be used in further scientific research and in developing recommendations on the elimination of corruption in Ukraine in the process of improving the domestic legislation aimed at combating this type of crime.

Key words: corruption, experience in combating corruption, countries of the world, responsibility, control, public finances.

Фень К.С. СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Мета. Розроблення стратегії формування іміджу в системі зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: зокрема методи теоретичного узагальнення та наукової абстракції - при обґрунтуванні стратегії формування іміджу в системі зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості. Метод системного аналізу застосовано при розчленуванні об'єкта дослідження на окремі важливі складові елементи; методи синтезу і систематизації – для узагальнення різних аспектів економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Визначено складові стратегії формування іміджу економічної безпеки для підприємств харчової промисловості, які сприяють підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств харчової промисловості та зміцненню їх економічної безпеки в розрізі складових компонентів. Обґрунтовано складові стратегії формування рівня економічної безпеки харчових підприємств. Охарактеризовано чинники, які сприяють підвищенню соціальної та економічної відповідальності підприємств галузі та зміцненню їх ринкової позиції.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовані практичні рекомендації для підвищення рівня економічної безпеки харчових підприємств. Визначені науково-методичні підходи на основі SWOT-аналізу, які дозволили виявити сильні та слабкі сторони підприємств харчової промисловості, загрози та можливості, зв'язок між ними, що слугує набором функціональних критеріїв і способами забезпечення управління ризиками та зміцнення їх економічної безпеки.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження, що визначають стратегію формування іміджу в системі зміцнення економічної безпеки підприємств можуть бути використані в практичній діяльності підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, харчова промисловість, імідж, зміцнення, стратегія.

Фень Е.С. СТРАТЕГІЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА В СИСТЕМЕ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Цель. Разработка стратегии формирования имиджа в системе укрепления экономической безопасности предприятий пищевой промышленности.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели и решения определённых заданий используются общенаучные и специальные методы исследования: в частности методы теоретического

обобщения и научной абстракции – при обосновании стратегия формирования имиджа в системе укрепления экономической безопасности предприятий пищевой промышленности. Метод системного анализа применен при расчленении объекта исследования на отдельные важные составные элементы; методы синтеза и систематизации – для обобщения различных аспектов экономической безопасности предприятия.

Результаты исследования. Определены составляющие стратегии формирования имиджа экономической безопасности для предприятий пищевой промышленности, которые способствуют повышению социальной и экономической ответственности предприятий пищевой промышленности и укреплению их экономической безопасности в разрезе составляющих компонентов.

Обоснованы составляющие стратегии формирования уровня экономической безопасности пищевых предприятий. Охарактеризованы факторы, которые способствуют повышению социальной и экономической ответственности предприятий отрасли и укреплению их рыночной позиции.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы практические рекомендации для повышения уровня экономической безопасности пищевых предприятий. Определены научно-методические подходы на основе SWOT-анализа, которые позволили выявить сильные и слабые стороны предприятий пищевой промышленности, угрозы и возможности, связь между ними, что служит набором функциональных критериев и способами обеспечения управления рисками и укрепления их экономической безопасности.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования, определяющие стратегию формирования имиджа в системе укрепления экономической безопасности предприятий могут быть использованы в практической деятельности предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятий, пищевая промышленность, имидж, укрепления, стратегия.

Fen K.S. THE STRATEGY OF IMAGE FORMATION IN THE SYSTEM OF STRENGTHENING THE ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY

Purpose. The aim of the article is the development of the strategy of image formation in the system of strengthening the economic safety of food industry enterprises.

Methodology of research. General scientific and special research methods are used to achieve the set goal and to solve the specified tasks: in particular the methods of theoretical generalization and scientific abstraction – in substantiating the strategy of image formation in the system of strengthening the economic safety of food industry enterprises. The method of system analysis is applied when the object of research is dissected into separate important components; methods of synthesis and systematization – for generalization of various aspects of economic security of the enterprise.

Findings. The components of the strategy of forming the image of economic security for food industry enterprises, which promote increase of social and economic responsibility of enterprises of food industry and strengthening of their economic safety in terms of constituent components, are determined. The components of the strategy of formation of the level of economic safety of food enterprises are substantiated. The factors that contribute to increasing the social and economic responsibility of enterprises in the industry and strengthening their market position are characterized.

Originality. Practical recommendations for increasing the level of economic safety of food enterprises are substantiated. The scientific and methodological approaches on the basis of SWOT analysis has revealed the strengths and weaknesses of food industry enterprises, threats and opportunities, and the link between them, serving as a set of functional criteria and methods for ensuring risk management and strengthening their economic security.

Practical value. The results of the research, which determine the strategy of image formation in the system of strengthening the economic security of the enterprises, can be used in the practical activities of food industry enterprises.

Key words: economic safety of enterprises, food industry, image, strengthening, strategy.

АВТОРИ НОМЕРА

Бінчаровська Тетяна Анатоліївна, аспірантка кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (tetianka11@ukr.net);

Бухтіарова Аліна Геннадіївна, канд. екон. наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, **Купка Юлія Миколаївна**, Сумський державний університет (a.bukhtiyarova@uabs.sumdu.edu.ua);

Варченко Ольга Миронівна, д-р екон. наук, професор, кафедра фінансів, банківської справи та страхування; **Гаврик Олесья Юріївна**, канд. екон. наук, асистент кафедри, **Хомяк Наталія Василівна**, канд. екон. наук, доцент, кафедра обліку і оподаткування Білоцерківського національного аграрного університету (omvarchenko@ukr.net)

Волощук Віталій Ростиславович, канд. екон. наук, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Подільський державний аграрно-технічний університет; **Кацан Андрій Михайлович**, здобувач Подільського державного аграрно-технічного університету, начальник відділення Хмельницької філії АТ «Укресімбанк» в м. Кам'янець-Подільський (vit_kp@ukr.net)

Волощук Юлія Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільський державний аграрно-технічний університет (yuliya_kp@ukr.net);

Гринчук Юлія Сергіївна, д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту, **Ткаченко Катерина Віталіївна**, канд. екон. наук, асистент, **Драган Оксана Олександрівна**, канд. екон. наук, доцент, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Білоцерківський національний аграрний університет (katya_vv@ukr.net);

Дикань Олена Володимирівна, д-р екон. наук, професор кафедри менеджменту і адміністрування Українського державного університету залізничного транспорту, **Мащенко Марина Анатоліївна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (mmashchenko@ukr.net);

Драбик Оксана Миколаївна, здобувач ПДАТУ, начальник Кам'янець-Подільського відділу обслуговування громадян Управління обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області (dom1975@ukr.net);

Дудзяк Оксана Антонівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри, **Покотильська Наталія Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри, кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету (ksenish05@gmail.com; tilya777@ukr.net);

Запорожець Олена Федорівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса (nechaeva1603@gmail.com);

Ібатуллин Марат Ільдусович, д-р екон. наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України; **Артімонова Ірина Вікторівна**, канд. екон. наук, доцент, Білоцерківський національний аграрний університет; **Копитець Наталія Григорівна**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, ННЦ "Інститут аграрної економіки" (imi_1@gmail.com)

Клименко Світлана Михайлівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємств, **Шевчук Наталія Валентинівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки підприємств, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (kneusvetlana@ukr.net; natalykneu@ukr.net);

Костецький Володимир Володимирович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування, **Бутов Андрій Миколайович**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (v.kostetskyi@tneu.edu.ua);

Липинська Олена Андріївна, д-р екон. наук, с.н.с., провідний наук. співроб. відділу ринку транспортних послуг, **Познанська Інна Володимирівна**, канд. екон. наук, с.н.с., с.н.с. відділу ринку транспортних послуг Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (Poznan75@gmail.com);

Марчишин Назар Ярославович, аспірант кафедри економіки підприємств і корпорацій, **Гринчуцький Валерій Іванович**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (nm84@ukr.net);

Момот Олександр Михайлович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (o.m.momot@gmail.com);

Мушеник Ірина Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, **Бурлаков Олександр Сергійович**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет (mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com)

Онищук Вікторія Олегівна, аспірантка кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (victoria.onyshchuk@gmail.com);

Парій Олександр Михайлович, аспірант кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (pariyoleksandr@gmail.com);

Савченко Ольга Ростиславівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Рівненський державний гуманітарний університет (savolia@ukr.net);

Свиноус Іван Вікторович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування, **Рудич Оксана Олександрівна**, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри, **Зубченко Вікторія Володимирівна**, канд. екон. наук, асистент кафедри, кафедра фінансів, банківської справи та страхування, Білоцерківський національний аграрний університет (isvinous@ukr.net);

Сидор Ірина Петрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів імені С. І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет; **Корнацька Роксолана Михайлівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (irunasudor@gmail.com);

Смулка Оксана Ігорівна, аспірант, Львівський національний аграрний університет (oksankasmulka@gmail.com);

Сохацький Олександр Юрійович, аспірант кафедри міжнародних економічних відносин Тернопільського національного економічного університету (sokhatskaolena@gmail.com);

Сьомченко Вікторія Вікторівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, **Кондратенко Анатолій Ігорович**, Запорізький національний університет (vika-znu72@ukr.net);

Федоришина Лариса Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, наук. співроб. відділу дослідження митних ризиків, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ (larisa.fedorishina@gmail.com);

Фень Катерина Сергіївна, аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет (fenkat4@gmail.com);

Чижишин Оксана Ігорівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (chyzhysh@gmail.com);

Яковець Тетяна Аркадіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри; **Ковальчук Юлія Петрівна**, викладач кафедри, кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету (tanyayacovets@gmail.com);

Яковчук Анастасія Миколаївна, старший викладач, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (gusevaoo@ukr.net).

АВТОРЫ НОМЕРА

Бинчаровська Татьяна Анатольевна, аспирантка кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (tetianka11@ukr.net);

Бухтиарова Алина Геннадьевна, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, **Купка Юлия Николаевна**, Сумской государственной университет (a.bukhtiyarova@uabs.sumdu.edu.ua);

Варченко Ольга Мироновна, д-р экон. наук, профессор, кафедра финансов, банковского дела и страхования; **Гаврик Олеся Юрьевна**, канд. экон. наук, ассистент кафедры, **Хомяк Наталья Васильевна**, канд. экон. наук, доцент, кафедра учета и налогообложения Белоцерковского национального аграрного университета (omvarchenko@ukr.net);

Волощук Виталий Ростиславович, канд. экон. наук, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Подольский государственный аграрно-технический университет; **Кацан Андрей Михайлович**, соискатель Подольского государственного аграрно-технического университета, начальник отделения Хмельницкого филиала АО «Укрэксимбанк» (г. Каменец-Подольский) (vit_kp@ukr.net);

Волощук Юлия Александровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Подольский государственный аграрно-технический университет (yuliya_kp@ukr.net);

Гринчук Юлия Сергеевна, д-р экон. наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента, **Ткаченко Екатерина Витальевна**, канд. экон. наук, ассистент, **Драган Оксана Александровна**, канд. экон. наук, доцент, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Белоцерковский национальный аграрный университет (katya_vv@ukr.net);

Дикань Елена Владимировна, д-р экон. наук, профессор кафедры менеджмента и администрирования Украинского государственного университета железнодорожного транспорта, **Мащенко Марина Анатольевна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры политической экономии Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеца (mmashchenko@ukr.net);

Драбик Оксана Николаевна, соискатель ПДАТУ, начальник Каменец-Подольского отдела обслуживания граждан Управления обслуживания граждан Главного управления Пенсионного фонда Украины в Хмельницкой области (dom1975@ukr.net);

Дудзяк Оксана Антоновна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры, **Покотильська Наталия Владимировна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры, кафедра менеджмента, публичного управления и администрирования Подольского государственного аграрно-технического университета (ksenish05@gmail.com; tilya777@ukr.net);

Запорожец Елена Федоровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Международный гуманитарный университет, Одесса (nechaeva1603@gmail.com);

Ибатуллин Марат Ильдусович, д-р экон. наук, доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины; **Артимонова Ирина Викторовна**, канд. экон. наук, доцент, Белоцерковский национальный аграрный университет; **Копытец Наталья Григорьевна**, канд. экон. наук, старший научный сотрудник ННЦ «Институт аграрной экономики» (imi_1@gmail.com);

Клименко Светлана Михайловна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики предприятий, **Шевчук Наталия Валентиновна**, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики предприятий, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (kneusvetlana@ukr.net; natalykneu@ukr.net);

Костецкий Владимир Владимирович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов субъектов хозяйствования и страхования, **Бутов Андрей Николаевич**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (v.kostetskyi@tneu.edu.ua);

Липинская Елена Андреевна, д-р экон. наук, с.н.с., ведущий научный сотрудник отдела рынка транспортных услуг, **Познанская Инна Владимировна**, канд. экон. наук, с.н.с., с.н.с. отдела рынка транспортных услуг Института проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины (Poznan75@gmail.com);

Марчишин Назар Ярославович, аспирант кафедры экономики предприятий и корпораций, **Гринчуцкий Валерий Иванович**, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (nm84@ukr.net);

Момот Александр Михайлович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела, Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли» (o.m.momot@gmail.com);

Мушеник Ирина Николаевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры информационных технологий; **Бурлаков Александр Сергеевич**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры информационных технологий;

Подольский государственный аграрно-технический университет (mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com);

Онищук Виктория Олеговна, аспирантка кафедры финансов им. С.И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (victoria.onyshchuk@gmail.com);

Парий Александр Михайлович, аспирант кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (pariyoleksandr@gmail.com);

Савченко Ольга Ростиславовна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Ровенский государственный гуманитарный университет (savolia@ukr.net);

Свиноус Иван Викторович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой учета и налогообложения, **Рудич Оксана Александровна**, канд. экон. наук, доцент, заведующая кафедрой, **Зубченко Виктория Владимировна**, канд. экон. наук, ассистент кафедры, кафедра финансов, банковского дела и страхования, Белоцерковский национальный аграрный университет (isvinous@ukr.net);

Семченко Виктория Викторовна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, **Кондратенко Анатолий Игоревич**, Запорожский национальный университет (vika-znu72@ukr.net);

Сыдор Ирина Петровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов имени С. И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет; **Корнацка Роксолана Михайловна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (irunasudor@gmail.com);

Смулка Оксана Игоревна, аспирант, Львовский национальный аграрный университет (oksankasmulka@gmail.com);

Сохацкий Александр Юрьевич, аспирант кафедры международных экономических отношений, Тернопольский национальный экономический университет (sokhatskaolena@gmail.com);

Федоришина Лариса Николаевна, канд. экон. наук, доцент, науч. сотрудник отдела исследования таможенных рисков, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УДФСУ (larisa.fedorishina@gmail.com);

Фень Екатерина Сергеевна, аспирант, Подольский государственный аграрно-технический университет (fenkat4@gmail.com);

Чижишин Оксана Игоревна, канд. экон. наук, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин, Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (chyzhysh@gmail.com);

Яковец Татьяна Аркадьевна, канд. экон. наук, доцент кафедры; **Ковальчук Юлия Петровна**, преподаватель кафедры, кафедра фундаментальных и специальных дисциплин Чертковского учебно-научного института предпринимательства и бизнеса Тернопольского национального экономического университета (tanyayacovets@gmail.com);

Яковчук Анастасия Николаевна, старший преподаватель, ЧВУЗ «Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука» (gusevaoo@ukr.net).

AUTHORS OF THE NUMBER

Bincharovska Tetiana Anatoliivna, postgraduate student at the department of accounting and economic and legal support of agricultural production, Ternopil National Economic University (tetianka11@ukr.net);

Bukhtiarova Alina Hennadiivna, cand.sc.(econ), senior lecturer at the department of finance, banking and insurance, **Kupka Yuliia Mykolaivna**, Sumy State University (a.bukhtiyarova@uabs.sumdu.edu.ua);

Chzhyshyn Oksana Ihorivna, cand.sc.(econ.), associate professor of the department of basic sciences and special disciplines, Chortkiv Educational and Scientific Institute Entrepreneurship and Business of Ternopil National Economic University (chzhysh@gmail.com);

Drabyk Oksana Mykolaivna, the applicant of the SAEUP, the head of the Kamianets-Podilskyi department of citizen services, management services for citizens of the Main department of the Pension fund of Ukraine in the Khmelnytskyi region (dom1975@ukr.net);

Dudziak Oksana Antonivna, cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department, **Pokotylska Nataliia Volodymyrivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department, the department of management, public management and administration State Agrarian and Engineering University in Podilya (ksenish05@gmail.com; tilya777@ukr.net);

Dykan Olena Volodymyrivna, dr.sc.(econ.), professor at the department of management and administration, Ukrainian State University of Railway Transport, **Mashchenko Maryna Anatoliivna**, cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor at the department of political economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (mmashchenko@ukr.net);

Fedoryshyna Larysa Mykolaivna, cand.sc.(econ.), assoc. prof., research fellow at the division of research of customs risks, Research Center for Customs Affairs Research Institute of Fiscal Policy of the University of the State Fiscal Service of Ukraine (larisa.fedorishina@gmail.com);

Fen Kateryna Serhiivna, postgraduate student, State Agrarian and Engineering University in Podilla (fenkat4@gmail.com);

Grynchuk Yuliia Serhiivna, dr.sc.(econ.), assoc. prof., head at the department of management, **Tkachenko Kateryna Vitaliivna**, cand.sc.(econ.), assistant, **Drahan Oksana Oleksandrivna**, cand.sc.(econ), assoc. prof., department of finance, banking and insurance, Bila Tserkva National Agrarian University (katya_vv@ukr.net);

Ibatullin Marat Ildusovych, dr.sc.(econ.), assoc. prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; **Artimonova Iryna Viktorivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., Bila Tserkva National Agrarian University; **Kopytets Nataliia Hryhorivna**, cand.sc.(econ.), senior research fellow, NSC «Institute of Agrarian Economics» (imi_1@gmail.com);

Klymenko Svitlana Mykhailivna, cand.sc.(econ), associate professor at the department of enterprise economics, **Shevchuk Nataliia Valentynivna**, cand.sc.(econ), associate professor at the department of enterprise economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (kneusvetlana@ukr.net; natalyкнуe@ukr.net);

Kostetskyi Volodymyr Volodymyrovych, cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of finance of business entities and insurance, **Butov Andrii Mykolaiovych**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of accounting and economic and legal support of agricultural production, Ternopil National Economic University (v.kostetskyi@tneu.edu.ua);

Lypynska Olena Andriivna, dr.sc.(econ.), senior researcher, leading researcher at the department of transport services market, **Poznanska Inna Volodymyrivna**, cand.sc.(econ), senior researcher, senior research fellow at the department of transport services market Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research NAS of Ukraine (Poznan75@gmail.com);

Marchyshyn Nazar Yaroslavovych, postgraduate student at the department of economics of enterprises and corporations, **Hrynychutskyi Valerii Ivanovych**, dr.sc.(econ.), professor, head at the department of economics of enterprises and corporations, Ternopil National Economic University (nm84@ukr.net);

Momot Oleksandr Mykhailovych, cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor of the department of finance and banking, Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of economics and trade» (o.m.momot@gmail.com);

Mushenyk Iryna Mykolaivna, cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor at the department of information technology, **Burlakov Oleksandr Serhiiovych**, cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor at the department of information technology, State Agrarian and Engineering University in Podilya (mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com);

Onyschuk Viktoriia Olehivna, postgraduate student at the department of finance named S.I. Yurii, Ternopil National Economic University (victoria.onyshchuk@gmail.com);

Pariy Oleksandr Mykhailovych, postgraduate student at the department of economics of enterprises and corporations, Ternopil National Economic University (pariyoleksandr@gmail.com);

Savchenko Olha Rostyslavivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of management, Rivne State Humanitarian University (cavolia@ukr.net);*

Smulka Oksana Ihorivna, *postgraduate student, Lviv National Agrarian University (oksankasmulka@gmail.com);*

Sokhatskyi Oleksandr Yuriiovych, *postgraduate student at the department international economic relations, Ternopil National Economic University (sokhatskaolena@gmail.com);*

Somchenko Viktoriia Viktorivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of accounting and taxation, Kondratenko Anatolii Ihorovych*, *Zaporizhzhya National University (vika-znu72@ukr.net);*

Svynous Ivan Viktorovych, *dr.sc.(econ.), professor, head at the department of accounting and taxation, Rudych Oksana Oleksandrivna*, *cand.sc.(econ), assoc. prof., head at the department, Zubchenko Viktoriia Volodymyrivna*, *cand.sc.(econ.), assistant at the department, department of finance, banking and insurance, Bila Tserkva National Agrarian University (isvinous@ukr.net);*

Sydor Iryna Petrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of finance named S.I. Yurii, Ternopil National Economic University; Kornatska Roksolana Mykhailivna*, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., associate professor at the department of finance, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (irunasudor@gmail.com);*

Varchenko Olha Myronivna, *dr.sc.(econ.), professor, department of finance, banking and insurance, Havryk Olesia Yuriivna*, *cand.sc.(econ.), assistant at the department, Khomiak Nataliia Vasylivna*, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., department of accounting and taxation Bila Tserkva National Agrarian University (omvarchenko@ukr.net);*

Voloshchuk Vitalii Rostyslavovych, *cand.sc.(econ.), department of finance, banking and insurance, State Agrarian and Engineering University in Podilla; Katsan Andrii Mykhailovych*, *postgraduate student of State Agrarian and Engineering University in Podilla, head of the department of Khmelnytsky branch of JSC "Ukreximbank" in the city of Kamyanets-Podilsky (vit_kp@ukr.net);*

Voloshchuk Yuliia Oleksandrivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economics, business, trade and exchange activities, State Agrarian and Engineering University in Podilya (yuliya_kp@ukr.net);*

Yakovchuk Anastasiia Mykolaivna, *senior lecturer, International Economic and Humanitarian University named after Academician Stepan Demyanchuk (gusevaoo@ukr.net);*

Yakovets Tetiana Arkadiivna, *cand.sc.(econ.), associate professor at the department; Kovalchuk Yuliia Petrivna*, *lecturer of the department, the department of basic sciences and special disciplines Chortkiv Educational and Scientific Institute Entrepreneurship and Business of Ternopil National Economic University (tanyayacovets@gmail.com);*

Zaporozhets Olena Fedorivna, *cand.sc.(econ), assoc. prof., associate professor at the department of management, International Humanitarian University, Odesa (nechaeva1603@gmail.com).*